

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

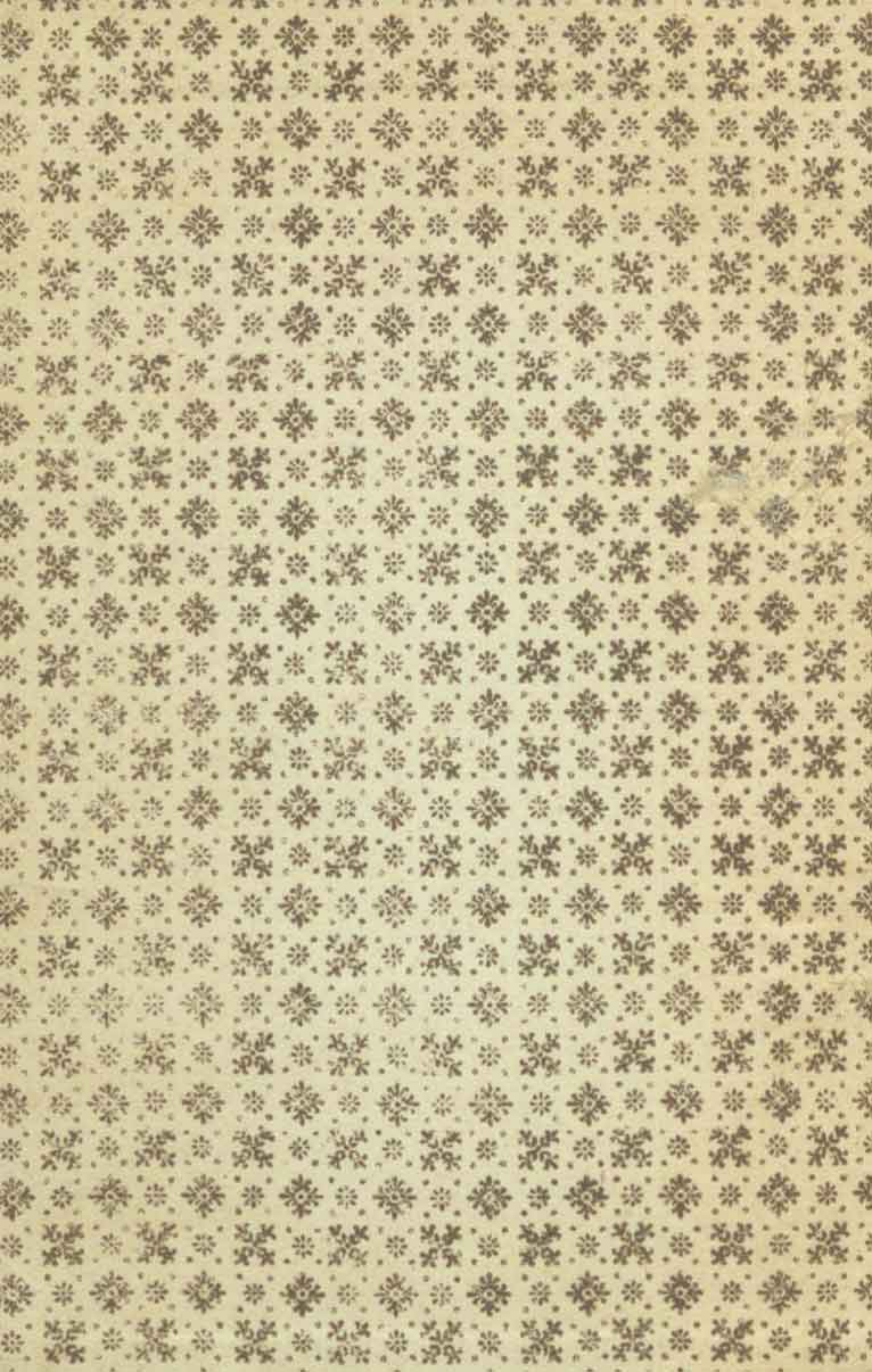
Adapt — remix, transform, and build upon the material

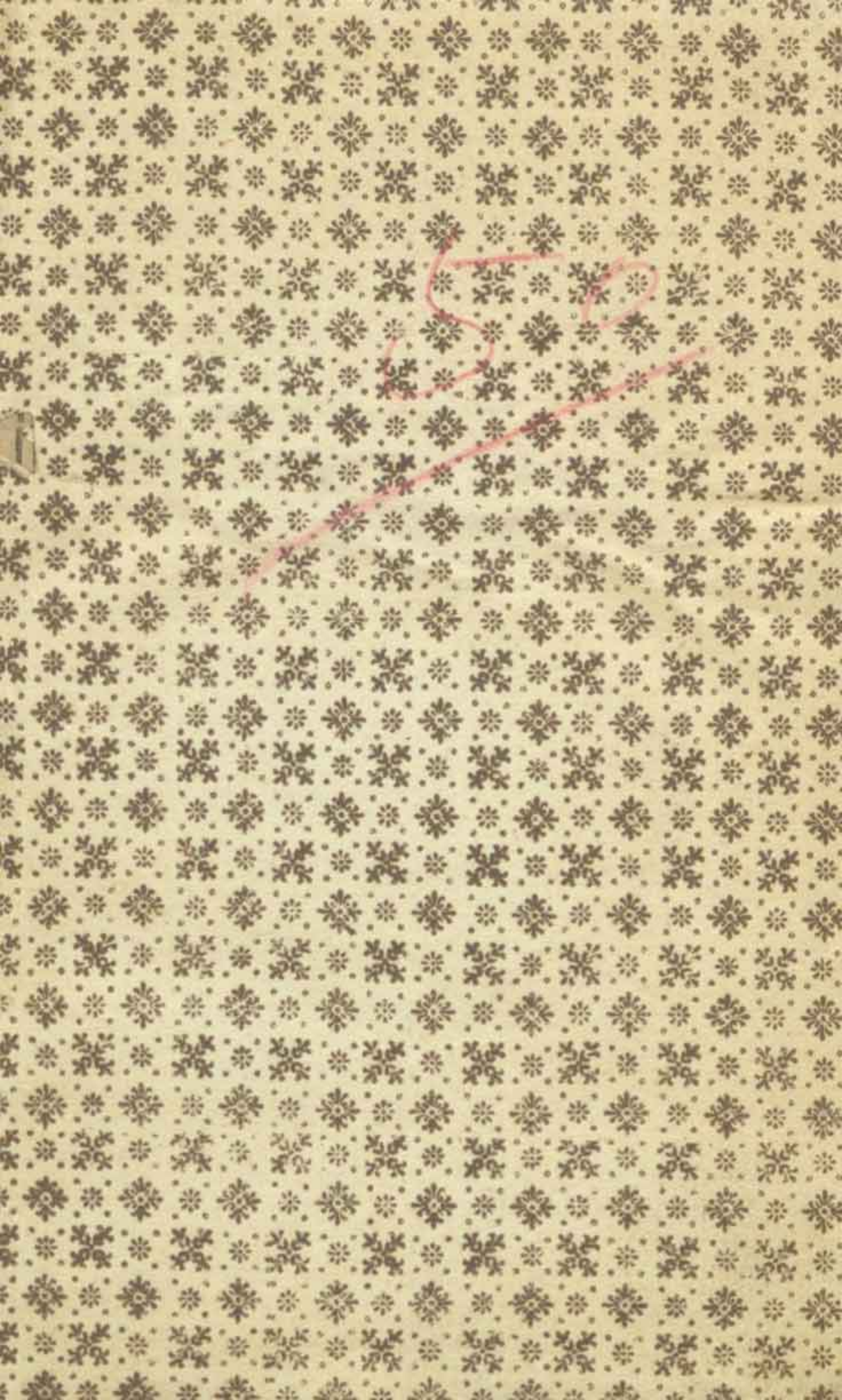
5324

5325

9(47.925)

U-93

142
882

ՍՏԵՓԱՆՆՈՍԻ

ԱՍՈՂԿԱՅ

Պատմութիւն տիեզերական :

Ի լոյս բնծայեալ ի ձեռն Կարապետ Աարդապետի
Շահնազարեանց՝ միարանի սրբոյ Կջմիածնի :

Ի պատրիարքութեան Կոստանդնուպօլսոյ Տ. Տ.
ԳԻՈՐԳԵԱՅ Ա. մեծապատիւ Աբբ Եպիսկոպոսի :

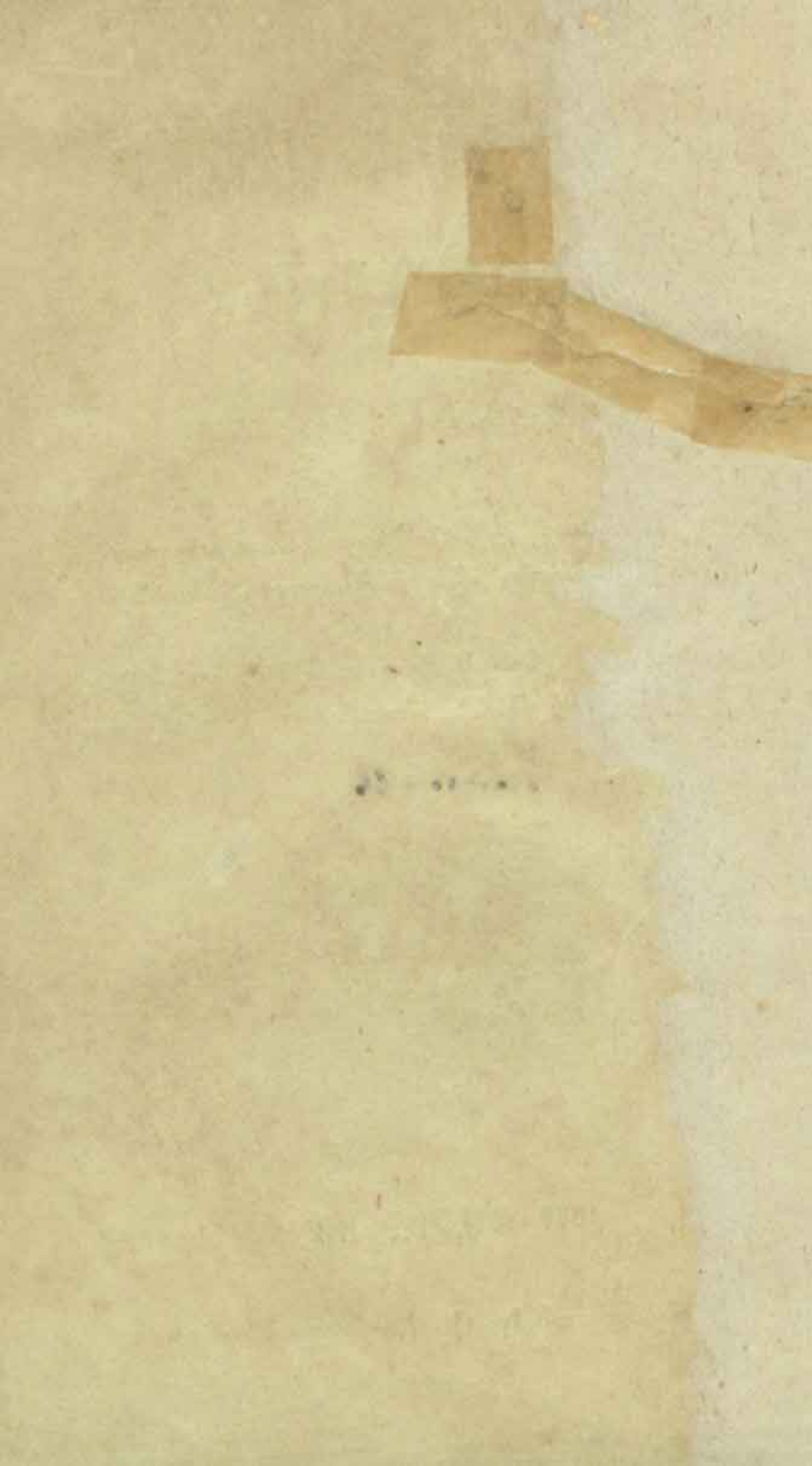
Հաւար Ա

Printed in Turkey

1859 ՓԱՐԻՉ ՌՅԷ :

Ի գործատան Կ. Վ. Շահնազարեանց :

ՇԱՐ ՀԱՅ ՊԱՏՄԱԳՐԱՑ :

պար.

ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ

ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՏԱՐՕՆԵՑԻ :

1859 ՓԱՐԻՉ ՌՅԸ :

REVUE DES ÉTUDES

1875

REVUE DES ÉTUDES

REVUE DES ÉTUDES

ՀՈՄՍ ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԼԱԶԱՐՅԱՆՑ
COMTE CHRISTOPHE DE LAZAREFF

9(47.925)

U-93

ՏԻԵԶԵՐԱԿԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

ՏԱՐՑՆԵՑԻՈՅ

Ի շոյս ընծայեաց հանդերձ Ժանօրոքեանք

*Կարապետ Վարդապետ Շահնազարեանց՝ միարան
սրբոյ Էջմիածնի :*

*Ի պատրիարդութեան Առաքանդնուպօլսոյ Տ . Տ .
ԳԷՈՐԳԵԱՅ Ամենապատիւ Այբ Եպիսկոպոսի :*

Ի ԳՈՐԾԱՏԱՆ Կ . Վ . ՇԱՀՆԱԶԱՐԵԱՆՅ :

Տ. Ս. Ս. Կ. Վ.

13016

2004

2004

2004

2004

2004

2004

2004

2004

2953

39

g

ՆՈՐԻՆ ԲԱՐՁՐ ԳԵՐՍՁԱՆՅՈՒԹԵԱՆ :

ՏԵԱՌՆ ԽՍՁՍՏՐՈՅ ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ Լ^ա-

*գարեանց Պաշազատի, Սենեկրայեանի կաշտեր սակեւայե
Ռաւասց, Եկորգորժաւքան Եկորքիև Խորհրդաւքանի ՏԼքու-
րեանև, Հոգարարձուի Լազարեանց ճեւարանի Սքեւե-
ղեան շեզուաց, և արևապղ կշանաց Սասկեանի :*

Ամենախանկարհ ընժաշարերուքիսև :

Կ. Վ. Շահնազարեանց՝

Մխարան արքայ Կջիկաճնի :

Avis au lecteur.

Entreprise sous le haut patronage de compatriotes distingués, la *Galerie Historique arménienne* comprendra les écrits de quatorze auteurs dont les œuvres remarquables, entièrement inédites, méritent à juste titre d'être mises au jour.

Nous en publions aujourd'hui le second volume, consacré à STÉPHANOS AÇOGHIX ou Étienne le chanteur.

Stéphanos jouit chez les Arméniens d'une célébrité justifiée autant par l'élégance correcte de son style, la pureté et la richesse de ses expressions, que par ses profondes connaissances en matières historiques.

Écrivain du Xe siècle de notre ère, Stéphanos, après avoir décrit la création du monde, embrasse successivement, sous le double point de vue politique et religieux, les événements principaux de l'histoire des Hébreux, des Égyptiens, des Mèdes, des Assyriens, des Grecs, des Romains, et surtout des Persans sous les dynasties arsacide, sassanide et sous les suivantes. Il parle également des événements du Bas-Empire et continue cette histoire presque universelle jusque vers l'an 1004 de l'ère chrétienne.

G. V. CHAHNAZARIAN,
Rue de l'Ouest, 86.

Նրկրորդ է ըստ կարդի պատմագիրս զոր յետ ՂԵ,
 ւոնդեաց վարդապետի ընծայեմք ի լոյս : Ստեփան,
 նոս վարդապետ ի սակս ծնեալ գողոյն ի Տարօն՝
 տարօնեցի կոչի՝ յայլոյ ևս յաղագս քաջ հմտութեան
 նորա երած շտական խաղից եւ երգոյ՝ ասողիկ մակ-
 անուանի : Չունելով ի մտի կարգել ներբողս հեղի-
 կացն զորս մուծանեմ ի տիպ՝ հերիք համարիմ ասել
 թէ Ստեփաննոս վարդապետ է, անտարակոյս, մի
 ի յոյժ բանիրուն, բազմահմուտ և յերկիւղած պատ-
 մագրաց ազգիս . սմին իրի եւ չի՛ ինչ զարմանք թէ
 ի Գրիգոր Մազխատրոսէ, սակաւ մի կրտեր եղևոյ
 ըստ ժամանակի քան զնա, կոչի « երջանիկ ծայրա-
 գոյն ծեր » : Բայ յընդարձակ պատմութենէ, աստի
 յերիս գիրս ամփոփելոյ գիտեմք արարեալ Ստե-
 փաննոսի ասողկաց նաեւ զվեկնութիւն Նրեմիա
 մարդարէի, զոր տենչանօք իմն խնդրէր ի ձեռս բե-
 րել ի մետասաներորդ դարու պանծալին Գրիգոր
 Մազխատրոս :

Ըստ յիշատակարանի զրոյս համարիմք զվեր հե-
 ղինակ կեցեալ ի սկզբան մետասաներորդ դարուն . և
 հասուցեալ զթել պատմութեան իւրոյ ց՝ 1004 թուա-

կան Փրկչին, այն է Երեւաներորդ ամ Ապոլի Բ' կայսեր
Յունաց, հնգեւտասաներորդն Գաղկաց Ա' Շահն-
շահի՝ արքայի Հայոց, եւ երեքտասաներորդն Տեա-
ռըն Սարգսի Ա' Հայոց քահանայապետի, որոց հրա-
մանաւն խակ զրեաց զոր զրեացն : Եթէ յերջանիկ
Ժամանակին այնմիկ յորում բարդաւածէր Բաղրա-
տունեացն պետութիւն . եւ Հայաստան՝ անդորր
յարտաբին արչաւանաց՝ ի ծաղկի էր ի ներքս աստ-
ուածալաչտութեամբ, քաղաքական հրահանգօք,
վաճառաչահութեամբ, ամիտի համախմբութեամբ
աղգին, եւ զխտութեանց եւ զպրտութեանց մշակու-
թեամբ, իրաւացի վարկանէր գանդատ բառնալ
Ստեփաննոս վարդապետ « զժանրասիրտ եւ զխրա-
տապարանոց աղգէս մերմէ, եւ զպարսաւանաց բըղ-
ջախոհ մարդկան » զի՞նչ ինչ չասէր եթէ հանդիպէր
թշուառութեանց մերում դարու յորում աղգային
ինքնիշխանութիւն եղձեալ, աղգ մեր ցիրուցան, երկիր
մեր ոտնակոխ օտարաց, անձնասիրութիւն կալեալ
զտեղինուաղեալ աստուածալաչտութեան, կեղծ աղ-
գասիրութիւն մինչև յամպս բարձրացեալ, եւ սակա-
ւաթիւ բանասէրք մեր տարագիր ի հայրենի երկրէ
վարեալ ի սպանդ ասիրատութեան աղգային բռնա-
ւորաց որք չարագոյն եւս են քան զօտարաղգիս :

Հեղինակ մեր, ըստ սովորութեան յառաջադուռնիցն
քան զինքն, սկսանի զպատմութիւն իւր ստեղծագոր-

Տութեամբ աշխարհի եւ առաջին մարդոյն՝ առաջ-
նորդ ինքեան ունելով զայլ եւ այլ սղատմիչս, մանա-
ւանդ զԵւսեբի՝ Պամիխւլեաց Նալիակոպոս եւ զՄով-
սէս Խորենացի՝ Բաղրեւանդաց եւ Արշարունեաց
առաջնորդ, զոր գողջի՛ր ծաղկաբաղ առնէ՝ ծայրէ ի
ծայր յառաջին եւ յերկրորդ զիրա իւր. եւ լռութեամբ
անցանէ՝ զսկզբնաւորութենէ՝ ազգի մերոյ ի Հայկաց,
եւ զհարատութենէն՝ Հայկազանց որ կալան զաշխարհ
մեր յընթացս հազարաւոր ամաց : Եւ որ ինչ մի ին
եւ թերի մնային յիրա թագաւորաց մերոյ Հայկազու-
նեաց եւ Արշակունեաց՝ մանաւանդ յանիշխանու-
թեանն միջոցի որ ի մահուանէ անտի Աւհէի սխեալ
տեւեաց զԱղարշակ, շատուն սովաւ զլուսաւորու-
թիւն ինչ : Սմին ներհակ Ստեփաննոս ընդարձա-
կադոյնս խօսի զիրաց իւրոյ ժամանակի, զճնանելոյ
Բաղրատունի սկտութեանն, զաշխարհաշէն կար-
դաց եւ զգործոյ երրորդ հարատութեանս, զվերստինն
ծաղկելոյ Հայաստանի սատուած սղաչտութեամբ, զի-
տութեամբբ, վաճառակիանութեամբ, արուեստիւք եւ
ճարտարապետութեամբ, որոց հրաշակերտ նշխարք
յետ ի վերաց անցանելոյ իրր ինն դարուց, տակաւին
ի զարմանա կրթեն զեւրոպացի ուղեւորս :

Ինչ մի սղակասի, ըստ խնոց կարծեաց, երջանիկ
ճերոյն Ասողկայ, այն է զի ի սղատճատս կրօնական
խնդրոց ինչ ընդ Հայս եւ ընդ Հռոմս, փոխանակ

դուն զորձերոյ իրբև վարդապետ և իրբև աշակերտ
խաղաղութեան և սիրոյ Քարոյին, առ ի խաղաղել
կամ գոնէ մեղմել զառկայծեալ ատերութիւնն՝ մանա-
ւանդ ի դարուն այնմիկ յորում Արարացւոյն երթա-
լով երթայր և վատթարանայր պետութիւն, իսկ մերս
դեռ ծնեալ՝ մեծագոյն պէտս ունէր ձեռնտու-
թեան բիւզանդեան կայսերութեանն, նա ինքն, որ
պէս տեսանի ի դրոյ խրոյ, եւս քանզևս գրգռէ
եւ բորբոքէ զկորստական թշնամութիւն ընդ երկու-
սին ազգան զորոյ զաւտուղան ոչ անաղանեաց դառն
արտատօք հանդերձ կթել Հայաստան . իրրդի
Յոյնք զչարեալ ընդ ըմբատ գնացս մերոյ կոկողա-
բանիցն՝ կալան խարկանօք զչարարաստիկ թագաւոր
մեր զՊապիկ, եւ միւսանդամ այրիացուցին զերկիր
մեր յինքնիշխանութենէ՝ եղծանելով եւ զոր ի նմա
միանգամայն զամենայն բարեկարգութեան հրա-
հանգս եւ վայելչութիւնս : Եստ լիցի առ այժմ
դոյզն ազգարարութիւնս՝ թո՛ղ կենցաղազէտ սղան-
ծացեալքն աղցիս յանձն առցեն զհողս աղգային վե-
րածնութեան . մեր եւս ի շարակարգ բանից մերոյ
անդրէն դարձցուք :

Տպագրութիւն մատենիս արարաւ համեմատու-
թեամբ կրկին օրինակաց, յորոյ մին ելեալ էր ի դրա-
տանէ սրբոյն Յովհաննու Մկրտչի Ամիրդուոյ վանաց
Բաղէշի, միւսն ի Տաթևայ՝ մայրավանից Սուրենայ

նախանգի զոր օրինակեալէի յամի 1843 . ի ժամանա-
կի հողեւոր տեսչութեան մերոյ անդ : Այբիւր երկո-
ցունցն մի գտլով՝ տարրերութիւնքն չնչին խմն էին .
այլ դժբախտաբար յերկտսին եւս պակասէր մասն
ինչ երրորդ գլխոյ երկրորդ գրոցն . որ թէ և չէր կա-
րեւորագոյն խմն, նախ՝ զի ո՛չ հայէր յաղգային իրողու-
թիւնս , երկրորդ՝ զի մա՛րթ էր ընուլ զայն ի Թով-
մացէ Արծրունւոյ եւ ի Սերէտէ : Բայց յամենայնի
կատարեալ կամեւով ատենել զառաջարկեալ զգործ
մեր՝ խնդրեցի նամակաւ զպակասորդն ի Աննայ սրբ-
րոցն Ղաղարու ուր գտանէր այլ մի ևս օրինակ այսր
պատմութեան . և սրատասխանի ընկաղայ թէ ի նմա ևս
պակասէր խնդրելին մեր : Ոչ ևս կամեցեալ այնու-
հետ և սակա դոյզն ինչ թերութեան թողուլ ի խա-
ւարի զկարեւոր մատեանս զոյս՝ ընծայեմ ահա՛ ի լոյս
ի փառս ազգի մերոյ եւ յօգուտ ուսումնասէր ման-
կանց նորին, զորս ներողամիտ լինել աղաչեմ ակամայ
վրիպակաց մասին, իսկ զառաւելութիւնն, եթէ իցէ,
Ամենակալին Աստուծոյ վերագրելով եւ ամենօրհ-
նեալ մօր իւրոյ սրբուհւոյ Աստուածածնի յորոյ հա-
ւատացեալ ի սրաչտպանութիւն՝ ձեռնամուխ եղի
յայս տարժանելի դործ :

Կ. Վ. Շահնաղարեանց՝
միարան սրբոյ Էջմիածնի :

Ստեփաննոսի Տարօնեցոյ պատմութիւն ըստ
մագրական տառից առաջին հանդէս :

☪

ՅԱՆԿ ԱՌՍՁԻՆ ԳԼԽՈՅ ԳՐՈՅՍ :

Ա. Յաղագս թէ ո՞չք եղեն պատմագիրք յայլոց աղ-
գաց. և նախասացութիւն ըստի :

Բ. Յաղագս Պատմեանց՝ Եզխարացոց թաղաւո-
րաց :

Գ. Յաղագս իշխանաց Երբայեցոց որք ի քահա-
նայից անտի առաջնորդեցին ժողովրդեան :

Դ. Յաղագս թաղաւորաց Ասորոց, Պարսից և
Մարաց :

Ե. Յաղագս թաղաւորաց Հայոց Արշակունեաց :

— ԵՆԿՔԱՆ —

ՍՏԵՓԱՆՆՈՍԻ ՏԱՐԹՆԵՑԻՈՅ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

—

Ա. — Յաղագս քէ՛ ս՛յք Լոկն սրատնագիրք յայլոց ազգաց, և նախասացութիւն քանի :

Արք յաստուածայինն սրատուեալ շնորհէ՛ պուեալիկոսք ևւ հռեաորք Հայաստանեայց և այլոց ազգաց, նախանձ բարւոյ ընդ մէջ առեալ ընդ մարդարեալիան հոգեչարժ լեզուան, որպէս նորայն ի սկզբանոց արարչութեան Արարչին սկսեալ տալ ցոյցս ապագայից զանցելոցն ներկուռ ուղեւորութեամբ՝ անմալար հետեւամբ ի նախաստեղծէն մինչեւ ցղարս ժամանակաց իւրեանց :

Արպէս Մովսէս՝ այրն Աստուծոյ, հնգադվիսեան

զրովք զարարչութեանց Աստուծոյ եւ զնախնեացն
բարեպաշտութիւն մինչեւ ի ժամանակս իւր : Եւ
Յետեացն անուանեալ զիրք : Եւ Յետ՝ որդի Անա-
նիայ՝ զերկու զլուխս Թադաւորութեանց : Եւ Երե-
միա՝ զայլ եւս երկու զլուխան : Եւ զիրք Մնացոր-
դացն : Եւ Եղրամ : Եւ Նեեմի զյիշատակելոցն ի
Բարեւոնէ, զԿրկին շինումն Տաճարին եւ զնորոգումն
Երուսաղէմի : Արոց զինի ժամանակօք Մակարա-
յեցւոցն պատմութիւն հուպ առ գաղտնեաօրն Քրիս-
տոսի ի Յովսեփոսէ ասացեալ (1) :

Այսպէս եւ բանիւ պատուեալ բանականքս զինի
գաղտնեան Բանին մարմնով յաշխարհ՝ գրական տա-
ռիւք պատմագրեցին զանուանա եւ զժամանակս թ ա-
գաւորացն եւ զամենայն գործեալսն ի ժամանակին՝
արժանի յիշատակի : Արպէս եւ ճշմարիտ թուողն
ժամանակաց Եւսերի Պամփիւլեաց սկսեալ ի մարդն
առաջին՝ յորժամ եւ նա արտաքս ի վայրէն վայել-
չութեան, աւարտարանէ ի քսան եւ ի մի ամն Արտ-
տանդիանոսի թագաւորի մեծի : Եւ զինի նորա Սոկ-
րատէս . նա եւ այլ եւս անթիւք են ի մէջ Յունաց
պատմագիրք . բայց սորա երկուքս որպէս լուսաւորդ
մեծամեծ քան զաստեղս առաւելուն պայծառու-
թեամբ :

Իսկ ըստ հայուան նախ եւ առաջին՝ բաջն Ագա-
թանդեղոս որ նորաարանչ հրաշից եւ շարշարանաց

արրոյն Գրիգորի եւ աստուածածանօթութեանս մե-
րոյ է պատմիչ : Եւ զինի մեծն Մովսէս հանդոյն
Եւսերեայ, որ քերթողացն անուանի հայր : Եւ սպա
Եղիշէ վարդապետ որ վասն Արդանանց եւ սուրբ
բահանայիցն չարչարանաց եւ կատարման : Եւ զինի
Ղազարու Փարբեցոյ ճարտասանի պատմութիւն :
Եւ Փոստոս որ եւ Բիւղանդ : Եւ պատմութիւն Հե-
րակի ի Սերէտէ կալիակոստէ ասացեալ : Եւ պատ-
մութիւն Ղևոնդ երիցու, որ ինչ վասն Տաճկաց ելիցն,
եւ անցից Հայոց ի նոցունց բռնութենէ : Հուսկ յե-
տոյ ի վերջին աւուրս պատմութիւնք Եսայի Բաղ-
րատունոյ, եւ Տեան Յովհաննիսի՝ Հայոց կաթողի-
կոսի, որք առ ժամանակօրն Աշոտոյ եւ Սմբատայ՝
առաջին թագաւորաց Բաղրատունեաց :

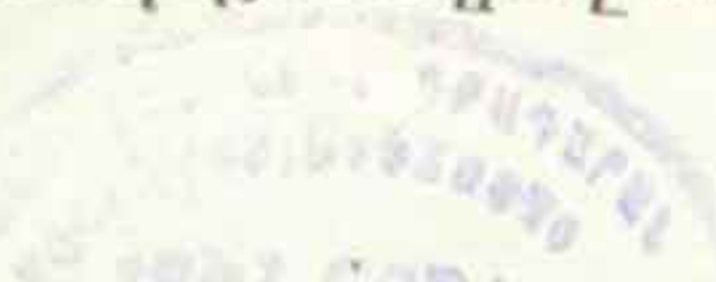
Արդ՝ յամենեցունց ի սոցանէ իբր ի լայնալիր մար-
դաց եւ ի հովտային լերանց հաւարեալ ծաղիկս հեշ-
տալի աչաց հայերոյ՝ գեղեցկագոյն գունտօքն եւ ա-
նուշահոտ հոտտօքն՝ բերեալ ընծայ մատուցանեմ
աստուածասէր անձինդ եւ հարցասիրական խորհրդ-
դոց քոյ՝ ի հարկեցուցանող հրամանէ քոյ ստիպեալ՝
ո՞վ ամենիմաստղ յիմաստունս աստուածազարդ եւ ա-
ռաքինազարդ վայելչութեամբ գերասպատուեալ բան
դնաւս Տէր Սարգիս : Արդ՝ սկիզբն արասցուք
սկզբանս, յորում նախահայրն մեր եւ արտարս ի
դրախտէն՝ փշալից երկրի եղեալ ժառանգորդ ընդ

որ թուեն զայս ձեւ օրինակի : Յամի հինգերորդի
եօթանասներորդի կենայն Արրազամու յայտնեցաւ
նմա Աստուած, եւ զաւակի նորա տալ խտտացաւ
զերկիրն Աւետեաց : Եւ արդ լինին յառաջին տիտյն
Արրազամու ամբ եօթանասուն եւ հինգ, եւ յեօթա-
նասուն եւ հինգ ամէն Արրազամու մինչեւ ցեղան
յԵղիապոտէ ամբ չորս հարիւր երեսուն : Զսոյն եւ
Առաքեալն ասէ « զկտակն ասէ՛ որ յառաջագոյն
հաստատեալէր Աստուծոյ օրէնքն որ յեւ 430 ամի
եղան, ոչ կարեն խախտել » : Ապա յայտ է թէ՛ յա-
ռաջին ամէն Արրազամու մինչեւ ի Մովսէս եւ ցեղ-
արն յԵղիապոտէ են ամբ 505 զոր եւ խի թուեն
զայս ձեւ օրինակի : Արրազամ լեալ ամաց 100՝ ծը-
նանի զԻսահակ : Իսահակ 60 ամաց՝ ծնանի զՅա-
կոբ : Յակոբ ամաց 86՝ ծնանի զՂեւի . Ղեւի ամաց
46՝ ծնաւ զԿահաթ . Կահաթ ամաց 63՝ ծնաւ
զԱմրամ . Ամրամ ամաց 70՝ ծնաւ զՄովսէս ի Յով-
գարեթ կնոջէ իւրմէ : Մովսէս ամաց 80՝ հանէ զժողո-
վուրդն յԵղիապոտէ : Միանգամայն յառաջին ամէն
Արրազամու մինչեւ ցեղան ամբ 505 . եւ յԱղամաց
3,809 : Արժանի հաւատարմութեանս առն զժամանա-
կագրութիւնս չրջագայեն յոյժ գեղեցկապէս, քան-
զի 3,809 ամի ստուգապէս զխղեցուցանէ տասն երեք
Նիսանայ յելիցն յԵղիապոտէ : Իսկ յելիցն յԵղիապո-
տէ մինչեւ ցլինումն տաճարին ըստ Արտղինեաց եւ

Անանիայ շիրակացւոյ ժողովին ամբ 490՝ հանեալ
 իրաց զՆերրայեցւոյ ծառայութեան ժամանակն զոր
 այլազգեաց ծառայեցին, մանաւանդ եթէ միանգա-
 մայն իսկ յար զժամանակն թուիցեմք՝ զազատու-
 թեանն խառն ընդ ծառայութեան, եւ զժամանակ
 Ղատաւորացն առանձինն թուիցեմք՝ ելանէ չափ
 պատմագրաց ամենեցուն :

Ապա համարեալ լիցի այսպէս : Մովսիսի յետ ե-
 լիցն 40 ամ : Յեսուայ՝ 25 ամ : Այլազգեացն : Եւ
 Գողոնիէլի զառաւորի՝ 40 ամ : Այլազգեացն : Եւ
 Աւովղայ եւ Սամէզարայ՝ 80 ամ : Այլազգեացն :
 Եւ Դերովրայ եւ Բարակայ՝ 40 ամ : Գէղէոնի՝ ամս
 40. Արիսէլէբի՝ ամս երկուս . Թովղայ՝ ամս 22. Յայի-
 րի՝ ամս 22 : Այլազգեացն : Եթիթայեաց զառաւորի՝
 ամս 6 . Եսերոնի՝ ամս 7 . Եղոնի՝ ամս 10 . Ղարդո-
 նի՝ ամս 8 . Խղիտն քաղաքն առաւ : Այլազգեացն եւ
 Սամիտոնի՝ ամս 20. Հեղիայ՝ ամս 40. Սամուէլի եւ
 Սաւուղայ՝ ամս 40. Դաւթի՝ ամս 40. Սաղոմոնի՝ ամս
 40 : Միանգամայն ի Մովսիսէ եւ յելիցն յԵզրապո-
 սէ մինչև ցհանդերձանս տաճարին 490 ամբ : ՉՄով-
 սիսի վտխամորդէն զՅեսուայ անուանակից զիրքն
 իւր ո՛չ ինչ նշանակեն . բայց միայն ի վախճանիլն
 նորա՝ ընդ ամենն՝ ասեն կեցեալ ամս 110 : Իսկ
 Ներրայեցիքն զվերակացութեան նորա ժամանակն
 ասեն 27 ամ . որպէս եւս լինել նմա մինչև ցՄով-

2953
 39

սխախ ելան յԱզգիպատոսէ 44 ամաց : Իսկ վասն Սա-
մուէլի՝ զի եւ ո՛չ զնորա ժամանակն ասեն յայտնի
զիրք, համարիմ թէ՛ որ յաստուածային առարեալն
ասացաւ զՍաւուղայ և Սամուէլէ, քանզի երևի Սա-
մուէլի բազում ամս լինել առաջնորդ ժողովրդեան .
եւ Սաւուղայ միայն զերկեամ մի վկայէ բանն :
Քանզի ի թագաւորութեանն զբեալէ այսպէս « որդի
տարեւոր Սաւուղ ի թագաւորեւն իւրում » . այս ինքն
միամիտ եւ անխորձ ի չարեաց նշանակեաց զսանէն
ի ժամանակին, յորում եղեւ սկիզբն թագաւորու-
թեան, եւ զերկեամ մի կալ յայնպիսի միտս . եւ
ապա եղծանիլ եւ լինել նմա տարագիր յԱստուծոյ՝
մինչեւ զիւր խեղդել զնա : Ասան այսորիկ այլ եւս
ամբ Սամուէլի համարեալ են ի նմին իրի : Իսկ Սա-
մուէլի եւ Սաւուղայ համարեցաք 40 ամ . բայց (ոչ)
միայն յառարեւական վկայութեանն այսչափ ամաց
ժամանակ գումարի Սաւուղայ, այլեւ ի ստոյգ մանր
բնեւոյ զզիրս . քանզի յետ մահուանն Սաւուղայ
ասէ սրատմութիւնն թէ « քառասուն ամաց էր
Եփուստէ՝ որդի Սաւուղայ, յորժամ թագաւորեաց
ի վերայ Խորայելի, և երկու ամ թագաւորեաց բայց
միայն ի տանէն Յուդայ որ էին զհետ Դաւթի, քան-
զի յիշատակեն զիրք ի սկզբան թագաւորութեան
Սաւուղայ զերից որդւոցն զՌփնաթամայ (2), և զԱ-
սաւէ եւ զՄէլիբաաւէ, և զԵփուստեայ չյիշատա-

կեն ինչ՝ որպէս (թէ) խեանալ մեզ եթէ յետոյ ծնաւ :
Եւ այսչափ լինել թագաւորութեան Սաւուղայ՝ որ-
չափ որդւոյ (խրոյ) յետ նորա վախճանելոյն դտանին
ամբ : Այլ ընդ ամին եւ զայս զխտասջիբ որ ասէ
յերկրորդ զլուխ Թագաւորութեանն թէ՛ իբրև եղև
440 ամ յելիցն յԵղիպտոսէ, սկսաւ Սաղոմօն շինել
զտուն Սառուծոյ . իսկ Հրէիցն վարդապետք և Եւ-
սերի ժամանակագիր՝ 480 ամ ասեն յելիցն յԵղիպ-
տոսէ մինչև ցշինուած տաճարին . իսկ Արոգինէս
և Սնանիա 490 ամ ասեն համարելով եւ զտան
ամ Եղոնի դատաւորի : Եւ վասն ճառելոյ դրոյ
Թագաւորութեան 440 ամին՝ այսպէս ասէ « եթէ
յորժամ զՅորդանանաւ անց ժողովուրդն, եւ յեր-
կիրն Սւեպեաց առկայացաւ՝ զայն ելա կոչէ, որպէս
եւ պատգամաւորէին առ միսեանս թագաւորն
« եթէ ազգ ել յԵղիպտոսէ » : Ար համարեալ 40
ամ յանապատին եւ 4 ամ Սաղոմօնի մինչև ցշին-
ուած տաճարին՝ լինին ամբ 430 . եւ յառաջին ա-
մէն Սրբահամու 997 ամ, և յԱղամայ 4,299 ամբ :
Եւ զ7 ամ շինեցաւ տաճարն սատարութեամբ Քի-
րամայ՝ արքային Տիւրայւոյ . 124 ամաց Փիզմա-
ղիոն թագաւորեաց Տիւրայւոյ : Ի սորա 7 ամին
քոյր սորա հատուածեալ ի Նիրէացւոյ աշխարհն՝
շինեաց զԱարքեղոն :

Բայց որ յառաջիկայ ժամանակագրութիւնս է՝ ժո-

դուի է յերկրորդ ամէն Սաղօսօնի եւ ի տաճարին շինուածոյ մինչեւ զտաճարին աւերումն ի Բաբելոնացոցն՝ ամս 441 : Եւ թուին այսպէս Սաղօսօն այլևս ամս 35 . Ռորովամ՝ ամս 17 . Արիա՝ ամս 3 . Սաս՝ (3) ամս 51 . Յովսափատ՝ ամս 25 . Յովրամ՝ ամս 8 . Ռբողիա՝ ամ մի . Գողողիա՝ մայրն ամս 7 . Յովսափատ՝ ամս 40 . Ամասիա՝ ամս 49 . Ռզիա որ և Աղարիա՝ ամս 52 . Յովնիթամ՝ ամս 16 : Ռզոմակիադն առաջին : Աբազ՝ ամս 16 . Եղեկիա՝ ամս 29 . Մանասէ՝ ամս 55 . Ամուս՝ ամս 12 . Յովսիա՝ ամս 31 . Յովարազ՝ ամս 3 . Եղիակիս որ և Յովակիս՝ ամս 12 . Յովակիս որ և Յեքոնիա՝ ամիսս երիս . Մատթանի որ և Սեղեկիա՝ ամս 11 . միանգամայն ամբ 441 :

Յետ այսորիկ գերութիւնն Հրէից ի Բաբելոն ամս 70 . որ գումարեալ կատարին յերկրորդ ամին Գարեհի՝ արքային Պարսից : Եւ աստի ուշ եղեալ ասիցեա եթէ զիս՝ ընդ իցէ ասացեալ ի սկզբան գրոցն Եզրի « Եթէ յամին յառաջնումն Աիւրոսի՝ Պարսից արքային զարթոյց Տէր ըոզի Աիւրոսի արքային . եւ հրաման ետ յամենայն թագաւորութեան իւրում զրով իսկ զազատութիւն Հրէից » . եւ եթէ զիս՝ ընդ ետ հրաման զտաճարն շինել Աիւրոս : Համարիցի՞ս այսորիւք առ Աիւրոսիս եօթանասնամեայ ժամանակ գերութեանն կատարեալ, եւ ոչ առ Գարեհիս : Առ

այս ասեմ եթէ՝ զերկու եօթանասնամեայ ժամանա-
կէ մարգարէական բանքն գուշակեն. մի՛ յաւերածոյ
տաճարին որ դիպի ի գլուխ ելեալ յերկրորդ ամին
Պարեհի . եւ միւսն՝ յերեքտասաներորդ ամին Յով-
սիայ , որ է սկիզբն մարգարէութեան Երեմիայ
մինչեւ ցՔարեւոնի առնուլն եւ ցբառնայն թագա-
ւորութեան Քաղդէացոյ առ Աբրոսիւ : Ասդ՝ յե-
րեքտասան ամէն Յովսիայ, որ է սկիզբն մարգարէու-
թեան Երեմիայ մինչեւ ցտաճարին հրձիգ լինելն
են ամբ 40 . եւ մինչեւ ցառաջին ամն Աբրոսի՝ ամբ
70 : Իսկ յերկրորդ ամէն Յովակիմայ՝ Հրէից թագա-
ւորի, առ որով զառաջին զերութիւնն արար Նա-
բուզոդոնոսոր որ էր որդի Նարուարալասարայ, մին-
չեւ ցառաջին ամն Աբրոսի ժողովին 50 ամբ, որ
կոչի յարեւան :

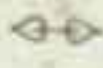
Պարտ եւ արժան էր յայնմ ամի լինել դարձ զե-
րութեան, յորում զճառայիցն աղատութիւն հրա-
մայեալէր յԱստուծոյ . բայց աւերածոյ տաճարին առ
Աբրոսիւ 30 ամ էր : Եւ յերկրորդ ամին Պարեհի
լնայր եօթանասուն ամն : Եւ ցայն ժամանակն կային,
մնային Հրէայրն առանց թագաւորի յիւրեանց թա-
գաւորայ : Եւ բահանայապետիւքն իւրեանց իբրեւ
առաջնորդօք եւ իշխանօք՝ վարէին զամենայն ժա-
մանակս Պարսից թագաւորութեան . եւ ի հնազան-
դութեան նոցա կային : Եւ յետ նոցա Մակեդոնա-

ցւոյ ծառայեցին, որ յետ Աղեքսանդրի, մինչեւ ցԱս-
սիսիանէան Անտիոքոս որ թագաւորեաց Ստրուոյ .
եւ ի հեթանոսութիւն դառնալ զազգն Հրէից նեղէր:

Առ որով Մատթիա՛ քահանայ Երուսաղէմա-
ցւոյ՝ Ամուլնայ որդի, և նորին որդի Յուդա որ կոչե-
ցաւ Մակարէոս եւ սոցա պայազատք, զիշխանու-
թիւն Հրէից վերապին նորոգեցին. եւ ձգեալ կալան
մինչեւ ցՊղոտատոս: Առ որով նախ՛ յայլազգեաց Հե-
րովդէս՛ հրամանաւ Հռոմայեցւոյ՝ ա՛ռ զՀրէից թա-
գաւորութիւն ի ժամանակին յորում Քրիստոս՛ Ար-
դին Աստուծոյ ծնանէր . եւ վախճան առնոյր ասա-
ցեալքն ի Մովսիսէ թէ « մի պակասեացէ իշխան
Յուդայ, եւ մի պետ յերանայ նորա մինչեւ եկես-
ցէն որում կայն պահի . և նա է յոյս Հեթանոսաց, »
այլ այս այսպէս:

Բայց ժողովի ավենայն ժամանակն ի Սաղոմոնէ
եւ յառաջին շինուածոյ տաճարին մինչեւ ցերկրորդ
ամն Գարեհի՛ Պարսից արքայի՛ մինչեւ ցտաճարին
նորոգումն ամբ 711: Եւ յերկրորդ ամէն Գարեհի
մինչեւ ցխաշերտութիւն Փրկչին յիննեւտամներորդ
ամին Տիրերեաց եղելոյ ժողովին ամբ 501 . որք
մանր մասամբ այսպէս համարին: Յետ Աիւրոսի որ
թագաւորեաց ամս 30՛ առնու զթագն Աամբիւս ամս
8 . ապա Մոզրն՛ ամիսս 7 . ապա Գարեհ (Ա.) որ թա-
գաւորեաց ամս 36: Առ Գարեհիւ Զօրարարէլ վե-

տակացու եղև Եբրայեցոց Հանդերձ Եսուա քա-
 Հանայապետի . եւ կատարէր զչինուած տաճարին :
 Եւ մարգարէանային Անգէ եւ Զաքարիա : Քսերք-
 սէս Դարեհեան՝ ամս 21 (4) : Արտաւլան՝ ամիս 7 :
 Արտաշէս Էրկայնաձեռն՝ ամս 40 (5) : Առ նովա-
 Եդրաս ելեալ յԵբուսաղէմ՝ ուսուցանէր զՕրէնս :
 Եւ ի քսաներորդ ամին նորին թագաւորութեան
 Նեեմաս՝ տակառապետն արքայի, խնդրեալ յար-
 քայէ՝ եւ յԵբուսաղէմ, շինեաց զպարիսպս եւ կաղ-
 մեաց զհրապարակս նորս : Քսերքսէս Բ՝ ամիս 2 :
 Սուզդիանոս՝ (6) ամիս 2 : Դարեհ խորդ՝ ամս 19 :
 Արտաշէս ուշեղ ամս 40 (7) : Արտաշէս որ և Ուլգոս՝
 ամս 26 (8) : Արտաշէս Ուլքայ՝ (9) ամս 4 : Դարեհ
 Արամայ՝ ամս 6 : Զայս սպանեալ Աղեքսանդրի
 ի վեցերորդ ամի թագաւորութեան իւրոյ՝ երարձ
 զՊարսից թագաւորութիւն, որ և տևեաց ամս 230 :
 Եւ թագաւորեաց այլ ևս 6 ամ եւ ամիս 7 յետ ու-
 նելոյ զՔսերսն . եւ կեցեալ ընդ ամենայն ամս 32՝
 վախճանի :

Բ. — Յադազս Պատմեանց՝ Եզխարտացոց քաղաւորաց :

Յետ նորս թագաւորէ Աղեքսանդրիոյ եւ Եզխա-
 ոսի Պատմէոս դագիոս ամս 23 (10) : Պատմէոս
 փիլառերիոս՝ (եղբայրատէր) ամս 38 : Առ սովա-

Երրայեցւոց զիրք սուրբ ի յոյն լեզու թարգմանե-
ցան . և յԱղեքսանդրիա քաղաքի ի մատենից տունս
եղան : Առ սովառ թագաւորէ Պարթևն Այրշակ քաջ :
Յետ սորա Պտղոմէոս Եւերգետէս՝ ամս 26 : Պտղո-
մէոս փիղոսպատովր՝ (հայրասէր) ամս 12 : Առ սովառ
թագաւորեաց Անտիոքոս որ կոչեցաւ Եպիփանէս, առ-
որով որ ի Մակարայեցւոց զիրան գործք գործեցան .
որ զազգն Հրէից իհեթանոսութիւն դառնալ բռնա-
դատէր : Առ այսու Անտիոքաւ Մատաթիա՝ ուստր
Աամովնաց (11), նախանձ վասն հայրենի կրօնիցն
առեալ լինէր զօրավար ժողովրդեան : Յետ որոյ
որդի նորին Յուդա, որ կոչեցաւ Մակարէոս : Իսկ
յետ Փիլոսպատովրաց (12) Պտղոմեաց թագաւորեաց
Եգիպտոսի Պտղոմէոս, որ երկրորդ Եւերգետէս՝ (13)
ամս 29 : Պտղոմէոս Փիւսզոն՝ ամս 17 : Պտղոմէոս
Աղեքսանդրի՝ ամս 10 : Պտղոմէոս որ մերժեցաւն՝
ամս 30 : Պտղոմէոս Դիոնիսիոս՝ ամս 30 : Պտղո-
մէա՝ դուստր Աղէօսպատրաց, թագաւորեաց ամս 2
յառաջքան զՔայիոսի թագաւորելն և զտիրելն
Հռոմայեցւոց Եգիպտոսի . և 20 ամ հրամանաւ
Հռոմայեցւոց թագաւորեաց : Բայց մեզ պահաւ է
զերկուան ընդունիլ ի կանոն . և անտի յառաջ
զՀռոմայեցւոցն թուել զիշխանութիւն : Յետ եր-
կուցն Աղէօսպատրաց թագաւորեաց Քայիոս Յուլիոս՝
առաջին կայսր Հռոմայեցւոց միահեծան՝ ամս 4 :

Յետ նորա Սերաստու Հողատիրոս որ եւ Օգոստոս՝
 ամս 56 : Յետ սորա Տիրերիտո՝ ամս 24 ցխաչելու
 թիւն Փրկչին : Արդ՝ ժողովի ամենայն ժամանակն
 յերկրորդ ամէն Գարեհի, յորում եղեւ երկրորդ շի-
 նութիւն տաճարին մինչեւ ցիննեւտասներորդն Տի-
 րերեայ՝ մինչև ցխաչելութիւն Փրկչին ամբ 501 .
 խակ ի Վաղոսնէ, եւ յառաջին շինուածոց տաճարին՝
 ամբ 1,012 . եւ ի Մովսիսէ, եւ յեկիցն յԵղիազտոսէ,
 ամբ 1,501 . եւ յառաջին ամէն Արրուհամու ամբ
 2,006 . եւ ի ջրհեղեղէ՝ ամբ 3,068 . եւ յԱղամայ՝ ամբ
 5,310 : Իսկ ըստ Եւսերեայ՝ յԱղամայ մինչեւ ցինն
 եւտասներորդ ամս Տիրերեայ յորում խաչեցաւ
 Փրկիչն՝ ամբ 5,232 :

Գ. — Յադագս իշխանաց Երրայեցոց որք ի քահանա-
 յից անտի առաչնորդեցին ժողովրդեան :

Յետ դարձին ի Գարեղանէ Յեսու՝ (14) որդի Յով-
 սեղեկեայ հանդերձ Զորարարէլիս էր առ Աւարտախ
 թագաւորաւ Պարսից : Յակիմոս՝ (15) որդի Յես-
 ուայ : Եղարոս՝ (16) որդի Յակիմայ : Յովդայէ՝ որդի
 Յասերայ : Յովհաննէս՝ (17) որդի Յովդայ՝ Յեայու-
 դոս՝ որդի Յովհաննու . առ որով Աղերսանդրոս զԱ-
 դերսանդրիտ շինեաց . (և) եկեալ յԵրուսաղէմ՝ Աս-

տուճոյ երկիր եպագ: Ոնխա՛ որդի Յաղագայ: Եղիա-
 զարոս (18). առ որով Եօթանասուներն զաստուածե-
 ղէն զիրա թարգմանեցին: Ոնխա՛ (19) որդի Սխմնի՛
 եղբայր Եղիազարու : Սխմն . առ որով Յեառ. Սի-
 րաք ճանաչէր : Ոնխա . առ որով Անտիոքոս
 զՀրէայան պաշարէր, (Եւ) ի հեթանոսութիւն զաս-
 նալ բռնադատէր : Յուդա՛ որդի Մատաթեայ՛ ամս
 3 : Սա սրբեաց յամբարիշտ ազգայն զաշխարհն :
 Յովնաթան՛ եղբայր նորին՛ ամս 19 : Սխմն՛ եղբայր
 Յովնաթանու՛ ամս 8 : Հիւրկանոս Յովհաննէս՛ ամս
 26 : Արիատարուլոս՛ ամ 1 . որ նախ՛ թագ եղ թա-
 դաւորական առ քահանայապետութեամբն զոր ու-
 նէր : Յանէս որ Եւ. Աղեքսանդրոս՛ ամս 27 : Սա
 թագաւոր միանգամայն Եւ. քահանայապետ մինչև
 ցօծեալքն ի Ալեքսանէ իշխանք եղեն՛ տեւեալ ամս
 483 : Որ լինին Եօթներորդք ամաց 69 որք առ Ռա-
 նիէլիւ ասացան զայս օրինակ. և « զխտապե՛ս, ասէ,
 և խմացի՛ս յեւից բանին տալ պատասխանի : Եւ ի շի-
 նեղն Երուսաղէմի մինչև ցօծեալ առաջնորդն Եօթ-
 ներորդք Եօթն Եւ. Եօթներորդք 62 » :

Առաջին Եօթներորդքն թուին ի Ալեքսանէ առ
 Ռարեհ . առ որով շինուած տաճարին կատարեցաւ .
 իսկ այլևս 62 Եօթներորդքն ձգին յառաջիկայս . և
 յայտնէր տեսիլ Եօթներորդացս այսոցիկ Ռանիէլի
 յառաջնում ամին Ռարեհի՛ որդւոյ Արշուրի . և

աստանօր կատարի ի Յանէս որեւ Աղեքսանդրոս
օժեալն առաջնորդ, որ և քահանայապետ և թագա-
ւոր : Առ որով սպառեցան որք ըստ յաջորդութեան
քահանայիցն առաջնորդք եւ օժեալք ի մարդարէու-
թենէն անուանեցան : Յետ որոյ թագաւորէ Սաղին՝
կինն Աղեքսանդրի : Յետ սորա հակառակութիւն
եղեալ ընդ միմեանս որդւոց սորա Արիստարուլայ
եւ Հիւրկանոսի, Պոմպէոս՝ զօրավար Հռոմայեցւոյ
պաշարեալ զքաղաքն Երուսաղէմ՝ ունի, եւ մտանէ
ի տաճարն : Յայնժամ ամենայն աղգք ընդ հարկօք
եղեն Հռոմայեցւոյ : Եւ տայ Պոմպէոս զքահանա-
յապետութիւնն Հիւրկանոսի, եւ զԱնտիպատրոս
ասկաղոնացի ի Պաղեստինի վերայ կայուցանէ : Առ
որով Հռոմայեցւոյ նախ՝ միահեծան Գայիոս Յու-
լիոս կայսր թագաւորեաց ամս 4 եւ ամիսս 7 : Օգոս-
տոս՝ ամս 56 եւ ամիսս 6 :

ԶԵրրայեցւոյ թագաւորութիւնն նախ՝ ի հեթա-
նոսաց յութերորդ ամին Օգոստեայ առնու Հերով-
դէս՝ որդի Անտիպատրոսի ասկաղոնացւոյ, որոյ
զՀիւրկանոս սպանեալ՝ ոչ ևս ըստ յաջորդութեան-
այլ գծուծ ոմանց զվարդապետութիւնն բաժանէր :

Առ որով ծնեալ Տեառն եւ Փրկչին մերոյ Յիսու-
սի Քրիստոսի՝ ընու մարդարէութիւն Յակոբայ թէ
« մի սպակասեացի իշխան ի Յուդայ, եւ մի պետ յե-
րանաց նորա մինչև եկեսցէ այն որոյ իւրն է թագա-

ւորութիւն . եւ նա է յոյս հեթանոսաց » : Օ՛նանի Փրկիչն մեր Տէր Քրիստոս ի բառասուն երկու ամիս Օգոստեաց թագաւորութեան եւ յերեսուն երկու ամիս թագաւորութեան Հերովդեաց՝ որդւոյ Անտիպատրոսի, որ թագաւորեաց ամս 37՝ սղլաղղի : Եւ զինի սորա Աբբեղայոս՝ որդի իւր, ամս 9 : Հերովդէս չորրորդապետ՝ եղբայր Աբբեղայոսի՝ ամս 24 : Ի հրնգետասաներորդ ամիս Տիրերեաց եւ ի հնդետասան (ամիս) Հերովդեաց դոյ Յիսուս ի Յորդանան առ Յովհաննէս մկրտիլ ի նմանէ . եւ անդ սկիզբն առնէ աւետար վարդապետութեան իւրոյ արդեամբք եւ բանիւք : Եւ յիննեւտասաներորդին Հերովդեաց եւ յիննեւտասաներորդն Տիրերեաց կայսեր Յիսուս՝ Օճեալն Աստուծոյ, ըստ մարգարէութեանցն որ զնմանէ, դոյ ի չարչարանս :

Եւ զինի Հերովդեաց չորրորդապետի թագաւորէ Ագրիպպաս ամս 7 . եւ Ագրիպպաս՝ նորին որդի ամս 26 : Առ սովաւ Երուսաղէմի վերջին աւերն ի Աւետապահանոսէ եւ ի Տիտոսէ : Ի խաչելութենէ Փրկչին մերոյ, ի տասնեւինն ամէն Տիրերեաց մինչեւ ի Առատանդիանոս (20) Ժողովին ամբ 291 . որ թուեն զայս ձեւ օրինակի : Յետ խաչելութեան Փրկչին նոյն ինքն Տիրեր ի վերաց 19 ամացն սղլեւս ամս 4 : Գայիոս՝ ամս 4 : Աղօղիտոս՝ ամս 13 : Ներոն՝ ամս 14 : Աւետապահանոս՝ ամս 10 : Տիտոս՝ ամս 2 : Դաւ-

մետիանոս' ասն 16 : Ներուաս' ամ 1 : Տրայանոս'
ասն 19 : Սնդրիանոս' ասն 21 : Տիտոս Սնտոնինոս'
ասն 23 : Աբեղիտոս' (21) ասն 19 (22) : Ամնոդոս' ասն
13 : Եղիտոս Պերտինաքս' ամ մի : Սեվերոս' ասն 18 :
Սնտոնինոս առաջին' ասն 4 : Սղեքսանդրոս Մա-
րեայ' ասն 14 : Մարսիսինոս' ասն 3 : Գորդիանոս'
ասն 6 : Փիլիպպոս' ասն 7 : Դեկոս' ամ մի : Գալոս'
ասն 2 : Վաղերիանոս' ասն 15 (23) : Աղոդիտոս' ասն
2 : Աբեղիանոս' (24) ասն 6 : Տառիկոս' ամիաս 6 :
Փլորիանոս' առուբա 88 : Պուորոս' ասն 6 : Ապրոս'
ասն 2 : Դիակղևաթիանոս' ասն 20 : Ատառանդիա-
նոսի քսաննեակն որ է առաջին խաղաղութիւն Ա-
կեղեցւոյ :

Դ. — Յաղագս քաղաքաց Սարգոց, Պարսից և
Մարաց :

Վասն երկուց որդւոցն Նոյի Յարեթի և Սեմայ
նախկին հատուցաք դրան . խնդ վասն ազդին Քա-
մայ և որ ի նմանէ թաղաւորք' առիաւ ինչ ասա-
ցեալ' այլն կայ առաջի ասել : Յետ ջրհեղեղին յե-
րից արանց ընդ բնառ խնդ աիեղերս ազգ մարդկան
սերեցան . բանդի ի Յարեթէ Եւրոսլէ ամենայն յե-
մառն լեռնէ մինչեւ յարեմոսեայ Ռփիլիանոս ասեն
զտղղացն բնակութիւն . և ի Քամայ' զՆդիպատոս

եւ զԱխրէացւոց աշխարհն եւ եւս անդր յարեմտեաց
կողմանս: Եւ ի Սեմայ, որ երէց եղբայրն էր՝ զԱստ-
րեատանեաց եւ յամենայն կողմանս Արևելից: Եւ
զԲարեղունի զառաջին շինուածն Ներբուլթայ համա-
րին Երրայեցւոց զիրք, եւ առաջին թագաւոր քան
զամենեւեան զնա սակն լինել զայս ձեւ օրինակի:
Եթէ Քուշ ծնաւ զՆերբուլթ, Քուշ եթէ ուլայցի
որ ծնաւ զՆերբուլթ զորմէ զիրն սակ « եթէ նա
սկսաւ լինել հսկայ ի վերայ երկրի: Եւ եղև սկիզբն
թագաւորութեան Բարեղունի: Եւ Որեդ եւ Աքադ
եւ Քաղանէ յերկրին Սենէար: Յերկրէն յայնմանէ
ել Ասուր, եւ շինեաց զՆինուէ » (25) որ է առաջին
քաղաք Ասորւոց, զոր շինեաց Ասուր: Եւ էր յորդ-
ւոցն Սեմայ, զորմէ ասացաք ունիլ զամենայն կող-
մանս Արևելից: Ասեն լինել որդի Սեմայ զԵլամ եւ
զԱսուր եւ զԱրիաքսադ եւ զԱրամ եւ զԱուդ:

Եւ յԵլամայ լինին Ելամայիք՝ առաջին ազգ Պար-
սից, յորոց եւ Ելամայիս քաղաք շինէր: Եւ յԱսու-
րայ՝ Ասորեատանեայք, եւ յԱրիաքսադայ՝ Արիաք-
սայիք որ եւ Քաղդէացիք կոչեցան: Եւ յԱրամայ՝
Արամայիք որ եւ Ասորիք անուանին, եւ ի Լուդայ՝
Լուդայիք: Եւ Ասուր շինէ զՆինուէ քաղաք զոր
երկրորդ շինէ Նինուս՝ արքայ Ասորեատանեայց, եւ
յիւր անուն անուանէ Նինուէ: ԶՆինուսս զայս ա-
սեն յորդւոցն Քամայ լինել վեցերորդ ի Ներբուլ-

Թայ որ առաջին թաղաւոր Ասորեատանեաց առ
 Արրազամու եկաց ամենայն Ասիացւոց բաց ի Հնդ-
 կաց՝ ամս 52: Յետոյ Շամիրամ՝ կին նորա ամս 42 :
 Զամեակ որ եւ Նինոււա՝ ամս 38 : Արիտս՝ ամս 30 :
 Արաղիտս՝ ամս 2 : Քսերքսէս որ եւ Բաղիտս՝ ամս
 35 : Արմա Միթրէս՝ ամս 38 : Բեղիքոս՝ ամս 30 :
 Սպերոս՝ ամս 20 : Մամեղոս՝ ամս 10 : Սպարեղոս՝
 ամս 3 : Ասիակաղէս՝ ամս 20 : Ամիւնդէս՝ ամս 7 :
 Բեղիքոս միւս՝ ամս 35 : Բարեւրոս՝ ամս 30 : Ղա-
 բեղէս՝ ամս 32 : Մուարէս՝ ամս 10 : Ղամբարէս՝
 ամս 22 : Պաննիսա՝ ամս 45 : Սոսարմաս՝ ամս 19 :
 Միթրէոս՝ ամս 27 : Տեւտամոս՝ ամս 51 :

Առ սուլառ Խլիոն (սցսինքն Տրոյիա) քաղաք ա-
 ռառ : Տեւտէոս՝ ամս 40 : Թենէոս՝ ամս 30 : Դեր-
 կիտս՝ ամս 40 : Եպաղմէս՝ ամս 38 : Ղաւոսթենէս՝
 ամս 45 : Պերտիկատէս՝ ամս 30 : Ոփրատս՝ ամս 32 :
 Ոփրատանէս՝ ամս 50 : Ողաաղանէս՝ ամս 42 : Սար-
 դանապաղլոս՝ ամս 20 (26): Մինչեւ ցառ թաղաւորք
 Ասորեատանեաց թաղաւորեցին ամենայն Արեւելից
 եւ մասին ինչ Հիւսիսոյ եւ Հարաւոյ եւ Արեւմտից .
 եւ եղեն բունակալուք յոյժ մինչեւ ցթոնոս կոնկո-
 սելոս որ յունարէն կոչի Սարդանապաղլոս, որ մատ-
 նեալ ի պարտութիւն ի Վարբակայ Մարէ եւ ի
 Բելիսիտսէ՝ ինքն զանձն ի հուր մատնեաց :

ԶԱսորեատանեաց զիշխանութիւնն Վարբակ

բարձեալ՝ զԲելիստոսկացուցանել, արքայ Բարեղացուցե-
լ. ինքն ի Մարտ փոխեաց զԱսորեստանեաց իշխա-
նութիւնն որ ձգեցաւ զայսչափ ժամանակս՝ թուեալ
զայս ձեւ օրինակի : Թագաւորեաց ամենայն Արե-
ւելից Արրաակէս՝ ամս 28 (27) : Մադակէս՝ ամս
20 : Հակադիմոս՝ ամս 30 : Դեկոս՝ ամս 34 : Փրա-
ւորդէս՝ ամս 24 : Աուարկաարէս՝ ամս 32 : Աժդա-
հակ՝ ամս 38 . զոր ընկեցեալ Ախւրոսի՝ երարձ զիշ-
խանութիւն Մարաց. եւ ոչ միայն զՄարաց այլեւ
զԲաղդէացուց եւ զԲարեղոնի : Սոյնալէս եւ զԱրե-
սոս սպանեալ Ախւրոսի՝ երարձ զիշխանութիւն Ախ-
դացուց . եւ թագաւորեաց Ախւրոս ամս 30 : Կամ-
բիւսոս՝ ամս 8 : Դարեհ Աշտասարայ՝ ամս 36 :
Քանրբսէս՝ ամս 41 : Արտաշէս երկայնարազուկ՝
ամս 40 : Դարեհ Հարճորդին՝ ամս 19 : Արտաշէս՝
ամս 40 : Արտաշէս որ եւ Ուրտա՝ ամս 26 : Արտաշէս
Ուրտասայ՝ ամս 4 : Դարեհ Արշեսուհայ՝ ամս 6 : Զաս-
սպանեալ Աղերսանդրի Մակեդոնացուց՝ Փիլիպ-
պեաց (որդուց), միանգամայն Պարսից եւ Ասորեստա-
նեաց թագաւորութեանց տիրեաց ամս 6 :

Յետ սորա վախճանին ի բազումս անկաւ իշխա-
նութիւնն, որալէս յառաջագոյն իակ տասայար. եւ ամե-
նեցուն տէրութիւն ի Մակեդոնացուց անուանելի
անուն : Թագաւորէ Եղիսպատոսի Պաղատ, ոս Աագո-
սեաց, եւ Բարեղոնի եւ Ասորեստանի եւ ամենայն

Պարսից Սեղեկոս Նիկանովր . իսկ Ստիպուոյ եւ
Ասորոյ թագաւորեն Անտիգոնոս եւ Ղեւկա-
րիսա՝ նարին որդի որում Պաշարիչ անուն կոչեցաւ
յորջյորջանաց : Եւ պատերազմին ընդ միմեանս
Սեղեկոս եւ Ղեւկարիոս ի վերայ Ասորոյ : Յայն-
ժամ դայր, հասանէր Պաղտէոս առաջին որ եւ Ղազար-
սեայ՝ արքայ Եգիպտոսաց, ի հին Ղաղայ . եւ ի
մարտ պատերազմի դումարէր ընդ Ղեւկարիոսի
Անտիգոնեայ, եւ յաղթէր . եւ թագաւոր զՍեղե-
կոս կայուցանէր Ասորոյ եւ Բարեղոնի եւ վեր-
նոյ կողմանցն եւ Պարսից :

Իսկ Պարսք եւ Պարթեւք եւ ամենայն Սելեւ-
ւեանք ոչ կամէին մտանել ընդ ծառայութեանն
Մակեդոնացոյ . Բայց Սեղեկոս որոք բողոք
չողաւ ի մէջ նոցա, եւ պատերազմունս եւ յաղ-
թեաց . եւ անտի կոչէր Նիկանովր որ է յաղթող՝ եւ
թագաւորէր ամս 31 . եւ կեացր ընդ ամենայն՝ ամս
75 : Չսա պայազատէր սորին որդի Անտիգոս որ
կոչեցաւն Սոլաեր Սպամայ (28), որ ելեալ ի Պարս-
կաստանէ՝ կեցեալ ամս 64 . եւ թագաւորեալ ամս
19 : Յետ սորա յաջորդէ զիշխանութիւնն Սնտիս-
քոս որ կոչեցաւ թէոս՝ տիրեալ ամս 15 : Եւ ելեւ
ի 11 ամին սորա եւ ի 60 ամի զինի վախճանին Ա-
ղերամնդրի արատամկեցին Պարթեւք ի ծառայու-
թենէ Մակեդոնացոյ . եւ թագաւոր ի վերայ նո-

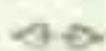
ցա Արշակ-քաջ ի Բաճկ շահաատանի յերկրին Քուշանաց, եւ թափէ զամենայն կողմանս Արևելից, եւ տայ սլատերազմ սաստիկ յոյժ : Հալածէ ի Բարեւրնէ զՄակեդոնացւոց իշխանութիւնն . եւ թագաւորէ ընդ ամենայն՝ ամս 57 : Եւ յետ նորա որդի նորա Արտաշէս՝ ամս 31 : Եւ յետ սորա թագաւորէ սորին որդի Արշակ որ կոչեցաւ մեծ : Ի վերայ սորա եկեալ Դեմետրիոս՝ արքայ Մակեդոնացւոց ի Բարեւրն, եւ սլարտեալ ի գերութիւն ըմբռնեցաւ ի նրմին Արշակայ . զոր առեալ տարաւ ի Պարթևս . ուստի եւ Սկպերիքէսն կոչեցաւ . քանզի գերի չողաւ եւ յերկաթս կապեալ կայր ի պահեատի : Էր Դեմետրիոսի եղբայր կրտսեր որ կոչէր Անտիոքոս ի Սիդէ քաղաքի սնեալ, որ յայն սակս սիոթացի կոչեցաւ : Իմացաւ թէ եղբայրն ի կապանս է, գնայր ի Սիդէ քաղաքէ եւ գայր, ունէր զԱսորիս : Սա նրուածեալէր զՀրէայս ընդ ձեռամբ . եւ ի պաշարմանէն զպարիսպ քաղաքին Երուսաղէմի քակէր, եւ զընտիր ընտիրս ի նոցանէ կոտորէր :

Իսկ արքայն Պարթևաց Արշակ մեծ՝ երկոտասան բիւրօք գայր, հասանէր . եւ սա խար կամէր զործել արծակէր զեղբայր իւր զԴեմետրիոս որ ի գերութեանն էր . բայց Անտիոքոս, քանզի ձմեռն եկեալ հասեալ էր, յանձուկ տեղիան եկեալ ի վերայ Արշակայ զօրացն՝ սաստիկացուցանէր զսլատերազմն .

և խոցեալ անկանէր և մեռանէր, որոյ 37 ամ էր ի
 ծննդենէ : Իսկ զնորին որդի Սելեկոս որ եկեալէր
 զհետ հօրն՝ կալեալ Արշակայ՝ տանէր գերի և թա-
 գաւորաբար սրահէր : Յայնմ ժամանակի Արշակ մեծ՝
 թուն Արշակայ քաջի՝ թագաւորեցոյց զեղբայր իւր
 զԱւաղարշակ ի վերայ աշխարհիս Հայոց : Թողու ի
 նա և զամենայն աշխարհս յարեւմտից որ ընդ ձեռամբ
 սորա իշխանութեան էին հնազանդեալք . և ինքն
 չուեալ գնաց ի Բաղ :

Արդ՝ այսպէս զատուցեալ երեւին երկրորդ ցեղքն
 թագաւորութեանց Պարսից և Հայոց : Արշակ
 քաջ նախնեաց երկուց ցեղից թագաւորեցելոց Պահ-
 լաւիանին և Արշակունւոյն՝ ամենայն քաջութեամբ
 թագաւորի ամս 57 : Արշական՝ 30 : Արշանակ՝
 ամս 32 : Արտաշէս՝ ամս 20 : Արշաւիր՝ ամս 46 :
 Արտաշէս՝ ամս 31 : Դարեհ՝ ամս 30 : Արշակ՝ ամս
 19 : Արտաշէս ամս 20 : Պերոզ՝ ամս 33 : Աւաղարշ-
 ղակ՝ ամս 50 : Արտաւլան՝ ամս 36 : Չսա սպանեալ
 Ստահրայւոյն Արտաշրի՝ որդւոյ Սասանայ, երարձ
 զտէրութիւն Պահլաւկայ յերկրորդ ամին Փիլիպ-
 պեայ՝ թագաւորին Հռոմոց : Աստանօր գաղարէ
 թագաւորութիւն Պարթեւայ յազգէն Պահլաւկայ,
 սկսեալ 130 ամի թագաւորութեան Փիլադելփոս
 Պտղոմէոսի, կալեալ սոցա ընդ ամենայն՝ ամս
 457 : Յետ որոյ նուաճեալ Ստահրայւոյն՝ որդւոյն

Սասանայ զամենայն Սքիա եւ զՍնարիա եւ զբա-
զունս ի նոյն ազդէ; թագաւորութեան Պարթեւաց
եւ Պահլուկաց՝ թագաւորէ ինքն . եւ յետ նորա
պայադատք նորին զնոյն ձեւ օրինակի :

Ե. — Յադագս քագաւորաց Հայոց Արշակունեաց :

Բայց մեք անդրէն ի կարգն առաջին դարձցուք :
Որպէս ասացար, յետ 60 ամի մահուանն Աղեքսանդ-
րի թագաւորէ ի վերայ Պարթեւաց Արշակ քաջ ի
քաղաքին որ կոչի Բահլ Առաւատին յերկրին Քու-
շանայ : Եւ յետ սորա որդին սորա Արտաշէս ամս
31 : Չսա պայադատէ սորին որդի Արշակ որ կոչի
մեծ . եւ արիւն կրրորդ մասին աշխարհէ, որպէս յի-
րականայ պատմութեանց Հերովդոտեաց է ուսանիլ
ի շորրորդէն որ յաղագս բաժանելոյ զբոլոր երկիր յե-
րիա մասունս, եւ կոչել զոմն Յերուպէ, զոմն՝ Աիբիա
եւ զոմն՝ Ասիա, որում եւ արեւաց Արշակ :

Եւ ի ժամանակին յայնմիկ թագաւորեցուցանէ
զԱպարշակ՝ զեղբայր իւր՝ մերոյ աշխարհիս, զհիւ-
սիս եւ զարեւուտս տալով նմա սահմանս : Որ ի
թագաւորեւն միարանէ զօրս բազունս ի Հայոց մօտ
Արմաւիրն բլուր . եւ շուեալ հասանէ ի սահմանս
Խաղտեաց, սրտեղազմի ընդ Մորիտիկայ (29) որ

բունացեալ ունէր զառնամանա Մաժակաց եւ Պոնտոսի : Եւ պատահեն միմեանց առ բարձրաւանդակ քարագագաթ բլրին Աողոնիոյ : Եւ մեռանի Մորիտիկ ի ձեռն քաջացն որ յազգէն Սենեքերիմաց եւ որ ի տոհմէն Հայկաց : Եւ զօրքն փախատեաց եղեալ երկիրն նուաճի ընդ ձեռամբ Աաղարշակաց . եւ Մակեդոնացւոց դադարէ դոռ :

Եւ թագաւորն չուեալ ի Մծրին՝ յօրինէ զտուն թագաւորութեան իւրոց : Եւ զկոչեցեալն ի Հրէից Բագարատ պատուէ զտանուտէրականն պատիւն ազգին պարգեւելով . եւ թագադիր թագաւորին վնէր , այլ եւ ասպետ . եւ առանց ոսկւոց եւ ականց զկրսեր մարդարիտն երեքտակեան վարսակալ ածել յորժամ յարքունիա թագաւորի շրջիցի : Եւ զգեցուցանողս զՉեռէս ի զաւակէ Քանանացւոց եւ Քանիդաց որ ի ժամանակս Յեսուայ ի Քանանացւոց փախուցեալ եկին ի Հայս . եւ անուն կոչէ ազգին Պնթունիա . եւ թիկնապահս իւր զինու հանդերձ ի զաւակէ Խոռայ հայկազնոց զՄաղխազ ոմն բարի՛ այր ուժեղ եւ սրտեաց . եւ անուն ազգին զնախնականն պահէ զԽոռայ : Իսկ զՌաանն (30) ի զաւակէ Քառնիայ որ ի Քեղամաց ի վերայ որաց արքունական կարգէ , որոց որդի եղեալ Աարաժ՝ յանուն նորա անուանի ազգն Աարաժնունիք : Եւ զՔարաղ ոմն՝ ի վերայ կուտից , եւ զԱբէլ՝ սօղասարար եւ գահա-

ւոր . եւ շէնս պարգեւէ նոցա յորոց անուն կոչի նա-
խարարութիւն Աբէլեան և Պարեղեան : Եւ զԱրծ-
րունիադ որք զարծուիս առաջի նորա կրէին : Եւ ըզ
Պնունիադ որք զարծանիս թագաւորին պատրաստէին
զբնագլխա : Եւ են այս երկու տունս ի զաւակէ Սենե-
քերիմայ Արծրունիք և Պնունիք : Եւ Սպանդունիադ
ի վերայ զենարանացն . և զՀաւունիադ՝ բաղէակիրս-
եւ զՋիւնակիրս ընդ ամարանոցաց պահակս եւ ձիւ-
նակիրս :

Եւ երկրորդ թագաւորութեան լինել ի զաւակէ
Աթղահակայ՝ Մարայ թագաւորին, որ այժմ Մու-
րացան կոչին . բանդի առ Մուրացան տէր : Եւ
թողու ի վերայ նորա զամենայն շէնս որ ի դերու-
թենէն Մարայ : Եւ արեւելեան կողմնակալս բխրա-
ւորս՝ զերկուս ի ցեղից տանց նահապետութեանց
զԱխականն եւ որ ի տանէն Ատղմեայ : Եւ յարեւե-
լեան ի հիւսիսոց կողմանէն կարգէ կողմնակալ զԱռան
առ Աուր գետով որ հատանէ զդաշտն մեծ . Չի ի
Սխակայ ցեղէն էր գունդն որ ժառանգեաց զդաշտն
Աղվանից եւ զլեռնակողմն նորին զաշտի՝ ի գետոյն
Նրասիայ մինչեւ ցՀունարակերտ . եւ աշխարհն
յանուննահապետին նոցա անուանեցաւ Աղվանք . զի
սորս ձայնէին զնա վասն քաղցրութեան բարուցն :
Եւ ի սորա ծննդոց այս Առան անուանի եւ քաջ
կարգեցաւ բխրաւոր կողմնակալ ի Ատղարշակայ : Ի

տորա ծննդոց սերեցան ազգք Ուտեացւոց և Գարդմանացւոց և Ծովղեացւոց և Գարդարացւոց :

Իսկ Գուշարայ, որ յորդւոցն Շարայի ժառանգեաց զլեառն մթին (31) որ է Աանգարք եւ զկէս մասն Զաւախաց, զԱրդր եւ զԾոփ եւ զԶորն մինչեւ ցամուրն Հունարակերտ : Բայց զտէրութիւնն Աշոցայ եւ Տաշրայ կարգէ ի զաւակէ Գուշարայ Հայկազնոց : Իսկ ընդդէմ լերին Աովկասայ կողմնակալ Հիւսիսոց կարգէ զմեծ եւ զհզօր ազգն . եւ նահապետութեան անուն կարդայ բղեաշխ Գուգարացւոց, որ ելեալ ի զաւակէ Միհրդատայ՝ Գարեհի նախարարի, թողեալ իշխան ի վերայ գերւոյն Իվերիացւոց ազգին զոր էաժ Նարուգողոնոսոր : Չի Նարուգողոնոսոր ուժ գնագոյն քան զՀերակղէս ի Աիրէացւոց Խվերիացւոց աշխարհն զօրածողով լեալ՝ ընդ ձեռամբ նուաճէ՝ մասրն մի ի նոցանէ : յաջակողմն Պոնատսի ծովուն տարեալ բնակեցուցանէր (32) : Եւ Խվերիոցն անցեալ յեզերս երկրի յարեւմուտս, եւ ի հովտին մեծի Բասենոց կարգէ նախարարութիւն զՈրդունին անուանեալ որ ի զաւակացն Հայկայ :

Իսկ զՏուրք անուն, որ վասն ժահադիմութեան կոչէր անգեղեաց, ի զաւակէ Պասքամայ՝ ի Հայկակայ թոռանէ, հաստատէ կուսակալ արեւմտից . եւ յերեսացն անպիտանութենէ կոչէ զանուն ազգին Անգեղտուն (33) : Չամանէ երդեն 120 փղի ոյժ ունել ,

Եւ բուռն հարկանել զործարար վիսնայ եւ հերձուլ
ըստ կամայ, եւ գրել եղնգամբ արծուխ կամ այլ
ինչ : Ար եւ յեզերս ծովուն Պոնտոսի դիպեալ նա-
ւուց թշնամեաց՝ վէմս բլրածեւս ձգեալ զինի նա-
ւուցն ի ծովն . եւ ի սլատառմանէ ջուրցն բազում
նաւք ընկղմեցան . եւ այլքն բազում մզոնս յալեացն
վարեցան : Այլ այս թէպէտեւ առասպել, այլ արժա-
նի գրուցացս էր այրն այն :

Իսկ զՇարաշան ի տանէն Սանատարու հաստատէ
բղեաշխ մեծ եւ կուսակալ յարեւելս հարաւոյ՝ յեզեր
ասհմանայ Ստորեատանի առ ափն Տիգրիս գետոյ,
գաւառս սրբաբերով զԱրզն եւ որ շուրջ զնովա-
ւեւ զլեւան Տորոս որ է Սիմ : Իսկ զՄոկացին ի նոյն
գաւառէ գտեալ այր, որ ունէր ընդ իւրեաւ սրիկացս
բազումս, ի նախարարութիւն հաստատէ : Սոյնպէս
եւ զԱորդացին և զԱնձեւացին եւ զԱկէացիան ի
նոյն գաւառէ : Իսկ զՌչատունին եւ զԳողթնեցին
գտի սլատմեալ ի Սիասկանէն արդարեւ հաստուած :

Եւ յետ այսր ամենայնի մեհեան շինեալ յԱրմա-
ւիր՝ անդրիս հաստատէ արեղական եւ լուանի : Եւ
աղերսեալ որ ի Հրէիցն Շամրատայ Բաղարատայ,
որ էր թագադիր և ասպետ, հանդերձ հարկեցուցա-
նող բանիս թողուլ զօրէնս հրէութեան եւ պաշտել
զմեհեանս . զոր ոչ առեալ յանձն՝ ըստ կամայ
թողու զնա արքայն Աղաբարշակ :

Կարգէ եւ երկուս յիշեցուցանողս ի ձեռն զբոյ՝
ոմն զբարւոյ յիշողութիւնս ասնելով, եւ այլ ոմն
զվրէժխնդրութեանց : Բարւոյ յիշեցուցանողին
հրաման տայ՝ ի բարկութեան արքայի յիշեցուցանել
զիրան եւ զմարդասիրելն : Եւ կարգեաց օրէնս՝ զմի
յորդւոյ թագաւորացն առ ինքեան սրահել ի համար
թագաւորաց, եւ զայլն ի կողմանս Հաշտենից
առաքել : Այսպէս եւ զիւր որդին կարգեաց զԱր-
շակ առ իւր սրահելով հանդերձ Արտաշիսիւ՝ նորին
որդւով . եւ զայլն ի Հաշտէնս առաքեաց : Եւ ինքն
մեռանի ի Մծբին՝ թագաւորեալ ամս 22 :

Եւ սպա Սրշակ՝ որդի նորա թագաւորէ ի վերայ
Հայոց ամս 13 : Եւ պատերազմեալ ընդ Պոնտա-
ցիս՝ նշան եթող յեզր ծովուն մեծի զնիղակն բողբոջ-
տէզ, զոր արեամբ ասեն օձից եւ զեռնոց մխեալ,
ձգեալ ի հետեւակուց՝ խորագոյնս նատոյց յերկայ-
նաքար (34) արձան զոր կանգնեաց ի ծովեզերն :
Զայս արձան պատուեցին Պոնտացիքն իբրև զաստ-
ուածոց գործ, զոր խգոռալն Արտաշիսի միւսանգամ
ընդ Պոնտացիան՝ ի ծով ընկեցին զարձանն : Ի սը-
մանէ նեղեալ որդիք Բաղարատոյ վասն զկուռս
պաշտելոյ՝ երկուք ոմանք սրով կատարեցան արիա-
բար նմանեալ Անանեանց եւ Եղիազարեանց :

Իսկ զկնի այսորիկ Արտաշէս թագաւորէ Հայոց
փոխանակ Սրշակայ՝ հօր իւրոյ ի քսանև չորրորդ ամի

Արշականայ՝ Պարսից արքայի : Եւ յառաջագէմ
 եղեալ՝ ոչ զերկրորդականն ունի զգահ, այլ զաւագու-
 թեան թեկն ածէ, դրամ առանձին եւ զիւր սլատ-
 կերն հարկանէ : Եւ հրաման տայ Արտաշէս զօր-
 բազում յարուցանել մինչ ոչ զիտել նմա զհամար .
 այլ յանցս եւ յէջս եւ յիջեւանս բար ըստ մարդա-
 թուի կարկառ ինչան բազմութեան թողուլ Խաղայ
 յԱրեւմուտս : եւ ձերբակալ արարեալ զԱրասոս՝
 (կարդա՛ Արեսոս) Լիւդացւոց թագաւորն (35), եւ
 նուաճեալ զցամաք միջոցայ ծովուցն երկոցունց՝ ընու-
 զովկիանոս (իմա՛ զՄիջերկրականն) բազմութեամբ
 նաւուց ծառայեցուցանել կամելով զբոլոր Արեւ-
 մուտս : Եւ ոչ զիտեմ յորպիսի ազդմանէ աղմկեալ
 բազմութեան զօրացն՝ զմիմեանս կոտորեալ : Իսկ
 Արտաշէս փախուցեալ մեռանի, որպէս ասեն, յիւ-
 րոց զօրացն՝ թագաւորեալ ամս 25 : Բայց եւ յԵլլա-
 դայ առեալ զպատկերան Ռիտսի, զԱրտեմիդեայ,
 զԱթենայ, զՀեփեստու եւ զԱփրոդիտեայ՝ տայ բե-
 րել ի Հայս, որք ոչ ժամանեալ միջամուխ վինել
 յաշխարհս մեր՝ լուեալ զբոթ մահուանն Արտաշիսի
 փախուցեալ անկանին յամուրն Անի :

Յետ Արտաշիսի Ա. թագաւորէ Տիգրան՝ որդի նո-
 րա յիննեւտաներորդ ամի (36) Արշականայ՝ թա-
 գաւորի Պարսից : Եւ ընդդէմ երթայ զօրացն Յու-
 նայ, որք յետ մահուան հօր նորա Արտաշիսի եւ ցըր-

ուելոյ զօրացն՝ հետամուտ լեալ զխմեալ զային յաշ-
խարհս մեր . որոյ ընդդէմ պատահեալ Տիգրանայ՝
արդեւեալ ի վերջ նահանջէ : Եւ ի քեռայր իւր Միհր-
դատ հաւատայ զՄաժակ եւ զհոգս Միջերկրեաց :
Եւ զօր բազում զուսարեալ ընդ նմա՝ դառնայ յաշ-
խարհս մեր . եւ իջանէ ի Միջագետս երթեալ յաշ-
խարհն Պաղեստինացւոյ, եւ առեալ բազում զերի
ի Հրէից՝ դառնայ այսրէն :

Յայնմ ժամանակի Պոմպէոս՝ Հռոմայեցւոյ զօ-
րավար, զօրօք բազմօք եկեալ հասանէ ի Միջերկ-
րեայս . եւ ոչ հանդիպեալ Տիգրանայ՝ պատերազմի
ընդ Միհրդատայ, եւ փախտաւան ի Պոնտոս ան-
կանի : Եւ առեալ զՄաժակ բազար, եւ կալեալ զոր-
դին նորա զՄիհրդատ՝ ինքն փութով ի Հրէաստան
հասանէ : Իսկ թագաւորն Հայոց Տիգրան լուեալ
զայն խաղայ, գնայ յԱսորիս ի վերայ զօրացն Հռո-
մայեցւոյ : Եւ Պարիանոս՝ զօրավար Հռոմայեցւոյ
զայ ընդդէմ նորա ի պատերազմ, զի Պոմպէոսի ի
Հռոմ դարձեալ էր . և ոչ կարացեալ Պարիանոսի
պատերազմել՝ գաղտ հաշտութիւն խօսեցեալ ընդ
Տիգրանայ՝ տայ զքեռորդին նորա զպատանին
Միհրդատ : Չկասկած առեալ Հռոմայեցւոյ՝ զՊար-
իանոս փոխեն եւ զԱրասոս փոխանակ նորա առա-
քեն . որոյ եկեալ եւ առեալ զամենայն դանձս զը-
տեալ ի տաճարին Աստուծոյ որ յԵրուսաղէմ՝ խա-

ղայ ի վերայ Տիգրանայ . և անցեալ ընդ Նիհրատ՝
սատակի ամենայն զօրօքն ի պատերազմելն ընդ
Տիգրանայ . զորոյ զգանձս ժողովեալ Տիգրանայ
դառնայ ի Հայս :

Զայսու ժամանակաւ պատանին Միհրդատ սպա-
տանքեալ ի քեռւոյն խրակ; Տիգրանայ՝ գնայ առ Աե-
սար, և իշխանութիւն գտեալ ի նմանէ; զՊերդեայ
քաղաքի՝ շինէ զՄաժակ ընդարձակագոյն և սայ-
ծառ շինուածովք, և անուանէ; Աեսարիա ի պատիւ
Աեսարու: Եւ յայնմհետէ բարձեալ լինի իշխանու-
թիւն Հայոց ի քաղաքէն յայնմանէ: Իսկ Տիգրանայ
յԱրտաշեսայ՝ Պարսից արքայէ զօր յօղնականու-
թիւն առեալ, և զՀայոց զօրս տայ՝ սպարապետ նո-
ցա կացուցանէ զՔարզափրան՝ Ռչտունեայ (37)
նահապետ . և առաքէ յԵրուսաղէմ: Որոց երթեալ՝
զՀիւրկանոս՝ Հրէից քահանայապետ կալեալ, և մը-
տեալ յԵրուսաղէմ՝ առեալ զինչս նորա աւելի քան
զ300 քանքար, և զՍամարացւոց քաղաքն դերեալ՝
Թագաւոր կացուցանելով զԱնտիոգոնոս: Եւ զՀիւր-
կանոս կապեալ ածեն Տիգրանայ, և հանդերձ դերու-
թեամբն նստուցանեն ի քաղաքին Ծամիրամայ: Եւ
Տիգրանայ ոչ աւելի բաւեալ քան զերկեամ յետ
այնորիկ՝ վախճանի Թագաւորեալ ամս 33 (38): Իսկ
Անտոնինոս ամենայն զօրօքն Հռոմայեցւոց հասեալ
ի Ծամհատն՝ լակր գմահն Տիգրանայ . և առեալ զբա-

դարն դառնայ յԵղիպտոս . և սպանեալ զԱնտիոքոնոս՝ թագաւորեցուցանէ զՀերովդէս ամենայն Հրէաստանի և Գալիլեայ :

Իսկ Հայոց թագաւորէ Արտավազդ՝ Տիգրանայ որդին . և զԵղրարս և զքորս ժառանգեցուցանէ ի դաւառին Աղիովտայ և և Առբերանոց, որպէս զայլ Արշակունիան ի Հաշտէնս և ի Չորս Եւ ինքն հանեալ զբիւրաւորան Ատրպատական նահանգին և և զընակիչս լերինն Աովկասու հանդերձ Սղվանօք և Արօք խաղայ, իջանէ ի Միջագետս, և և հալածական առնէ զգորս Հռոմայեցւոց : Եւ մռնչեալ առիւծարար Անտոնինոս, և և առեալ զբազմութիւն զօրացն դիմէ ի վերայ Արտավազդայ, և և անցեալ ընդ Միջագետս՝ կոտորէ անհնարին զգորս Հայոց, և և ձերբակալ առնէ զարքայն նոցա . և զարձեալ յԵղիպտոս սփարդեւէ Աղէօպատրայ զԱրտավազդ բազում ընչիւք (39): Եւ ի քսաներորդի կատարման աւուրց կենացն Արտաշիսի թագաւորէ Հայոց Արջամ որ է Արշամ՝ որդի Արտաշիսի՝ եղբայր Տիգրանայ՝ հայր Արգարու : Բայց ի նախն ամի վախճանեցաւ Արտաշէս . և և թագաւորէ Պարսից Արշաւիր՝ մանուկ փոքր տղայ յոյժ . և և ոչ որ էր որ օգնէր Արշամայ : Խօսի ընդ Հռոմայեցիս զխաղաղութիւն՝ հարկս տալով ի Միջագետայ և ի կողմանցն Արտաշիոց (40) :

Այս եղև սկիզբն Հայոց մասնաւոր մտանել ընդ

հարկաւ Հռոմայեցւոց : Իսկ Հերովդէս յետ բազում
դործոց արութեանց ձեռնամուխ լինի ի բարեգոր-
ծութիւնս՝ շինուածս բազումս առնելով բազմաց քա-
ղաքաց սկսեալ ի Հռոմայ մինչեւ ցՊամասկոս :
Խնդրեալ Սքջամայ բազմութիւն արանց անար-
ուեստից . և զի ոչ առեալ յանձն Սքջամայ՝ զօրս
ժողովէ ընդդէմ նորա . և հրեշտակս առաքէ առ
կայսր զի ի բաց արասցէ յիշխանութենէ Հերովդէսի :
Իսկ կայսր ոչ միայն զՍքջամ, այլև զամենայն Միջ-
երկրեացս հաւատաց ի Հերովդէս : Յայնժամ Սք-
ջամայ կամաւ հնազանդեալ Հերովդէսի՝ տայ զգոր-
ծաւորան զոր խնդրէր, որով լցեալ զհրապարակն
Անտիոքացւոց բսան վտաւանաւ երկայնութեամբ
յատակեալ սպիտակ կճեաց սալօք : Բայց Սքջամայ
վարեալ զթագաւորութիւն ամսքսան՝ վախճանեցաւ :

Եւ թագաւորեաց Սքգար՝ որդի Սքջամայ ի բսան
և (41) հինգերորդ ամի Սքջարի՝ թագաւորի Պար-
սից : Ի սորա երրորդ ամի թագաւորութեան հար-
կին բողորովին Հռոմայեցւոց ամենայն կողմանք Հա-
յոց . զի հրաման եւ յՕգոստոս կայսերէ աշխարհա-
զիր առնել ընդ ամենայն տիեզերս, որպէս ասի ի
Ղուկասու աւետարանի : Եւ ի Հայս առաքէ գոր-
ծակարս որք եկեալ զպատկերն Օգոստոսայ յամե-
նայն տեղիս կանգնէին : Չայտու ժամանակաւ լինի
ծնեալ Փրկիչն մեր Յիսուս Քրիստոս՝ Արդին Աս-

տուծոյ՝ օրհնեալն յաւիտեանս . ամէն : Իսկ Հերով-
դէս հրամայէ զիւր պատկերն կանգնել ի մեհեանս
Հայոց, զոր չառեալ յանձն Արգարու՝ Հերովդէս
զոր յարուցանէ ի վերայ Արգարու ի ձեռն քեռոր-
դւոյն իւրոց, որ եկեալ ի Միջագետս՝ պատահի Ար-
գարու ի զօրանխատ դաւառին Բուդնան : Եւ մար-
տուցեալ՝ մեռանի, և զօրն փախատական լինի : Նոյն-
հետայն վախճանի և Հերովդէս . և Հրէից ազգա-
պետ զԱրքեղայոս՝ նորին օրդի, Օգոստոս կայուցա-
նէ : Եւ զկնի ոչ բազում ինչ աւուրց վախճանի Օ-
գոստոս Ապար . և փոխանակ նորա թագաւորէ
Տիրեր :

Յայնժամ Արգար շինէ քաղաք ի դահպանութիւն
զնդին Հայոց, ուր յառաջագոյն զգուշանային Եփրա-
տու ի Աարխատ, որ կոչի Յդեսիա . և փոխէ ի նա
զարբունեա իւր ի Մծրնոց և զկուռս իւր և զմա-
տեանս մեհենից վարժարանին : Յետ այսր մեռեալ
Արշաւիր, թագաւորէ ի վերայ Պարսից Արտաշէս՝
օրդի նորա : Եւ երթեալ Արգարու յարեւելս՝ իսա-
ղաղութիւն առնէ ի մէջ նոցա . զի Արտաշէս խոր-
հէր ազգաւ թագաւորել . և եղբարք նորա ընդզի-
մացան նմա, Աարիւն և Սուրիւն և քոյրն Առչմ : Եւ
Արտաշիսի պաշարեալ զնոսա՝ յոյժ անսխարմու-
թիւն էր ի մէջ զօրացն Պարսից : Իսկ Արգարու հա-
մազեալ զնոսա ի խաղաղութիւն՝ սահմանէ Արտա-

չիսի խրովք ծննդօք թաղաւորել. եւ զեղբարան ան-
ուանել Պաղչաւս յանուն քաղաքին խրեանց եւ աշ-
խարհին մեծի եւ քաջարեաց (42)՝ որպէսզի լինել
նոցա առաջինս քան զամենայն նախարարս Պար-
սից որպէս արդարեւ զարմս թաղաւորաց : Եւ զա-
ջինս երդմամբ ի միջի հաստատեալ զի թէ դէպ լինիցի
Արտաշիսի սպառիչ սպառանեացն՝ նոքա մատիցեն
ի թաղաւորութիւնս : Եւ արտաքոյ ցեղից նոցա թա-
ղաւորելոց ցեղս որոշեալ երեք կոչմամբ՝ Կարենի
Պաղչաւ, Սուրենի Պաղչաւ եւ դքոյրն՝ Ասպահապե-
տի Պաղչաւ յառն տանուտէրութենէ զանուն նորա
որոշեալ, որ էր կին զօրավարին ամենայն Արեաց :
Եւ ասեն զարքոյն Գրիգորէ ի Սուրենեան Պաղչա-
ւայ, եւ զԿամսարականէն ի Պաղչաւ Կարենեանէնս :
Իրրեւ զարձաւ Արդար յարեւելից եւ եկն ի քա-
ղաքն իւր յԵղեօխա՝ միաբանեաց ընդ արքային Պատ-
րիացւոց սատարս զօրաց նմա տալով զի սպառե-
լազմէր ընդ Հերովդէսի վասն անարդանաց դատերն,
յորում սաստկապէս սաստակեցան զօրքն Հերովդէ-
սի յօղնականութենէ քաջայն Հայոց, որպէս թէ
սատուածային տեսչութիւնն վրէժս սրահանջեալ ըս-
պանման Մկրտչին : Ընդ այն ժամանակս եկաց ի
գործ հաղարապետութեան կայսեր ի վերայ Փիւնի-
կեցւոց, Ասորւոց եւ Միջադեատաց Մարինոս՝ որդին
Ստորդեաց : Առ որ առաքեաց Արդար զերկուս ի

գլխաւորաց խրոց զՄար-Իհար՝ բղեաշխ Աղձնեաց
և զՇամշաղբամ՝ նահապետ Ապահունեաց և զԱնան
հաւատարիմ խր ի քաղաքն Բեղքութին (43) զգացու-
ցանել զպատճառս երթալոյ խրոց յարևելս որ վասն
խաղաղութեան ընդ Արտաշէս և ընդ եղբարս խր:
Եւ եկեալ դաին զնա յԵլեւթերոպոլիս, որոյ ընկա-
լեալ զնոսա մեծարանօք՝ առնէ պատասխանի Աք-
գարու մի կասկածել ի կայսերէն սակս այնր: Եւ
նորա դարձեալ՝ ելին յԵրուսաղէմ տեսանել զՓլը-
կիչն մեր Քրիստոս վասն լրոյ համբաւոյ սրանչելա-
գործութեան, որում ականատես եղեալ պատմե-
ցին Աքգարու: Ընդ որ դարմացեալ Աքգար հաւա-
տաց ճշմարտապէս իբրև յՈրդի Աստուծոյ, և ևտ
տանել նմա թուղթ աղաչանաց գալ և բժշկել զնա
ի ցաւոց, որ ի մարդկանէ չեղև հնար բժշկութեան:
Չայս վկայէ աւետարանական բանն « եթէ էին
ունանք ի հեթանոսաց ելելոյ առ նա »: Արում և
պատասխանի հրամայէ Փրկիչն գրել Թալմայի Ա-
ռաքելոյն: Եւ երեր զայս թուղթ Անան՝ սուրհան-
դակ Աքգարու, ընդ որում և զկենդանադրութիւն
փրկչական պատկերին որ կայր յԵղեաացւոյ Ուրհայ
քաղաքին մինչև յաւուրս Նիկիթոսայ՝ Յունաց ար-
քայի, զոր նա ի ձեռն Աբրահամու մետրապօլտի տա-
րաւ ի Առատանդնուպօլիս:

Բայց յետ համբառնալոյ Փրկչին մերոյ Թաղղէոս՝

թի յեօթանասնից, հրամանաւ Թովմայի Առաքելոյն
եկն առ Արգար, եւ բժշկեաց զնա. որ եւ հաւա-
տաց յԱստուածն կենդանի ինքն եւ ամենայն քա-
ղաքն Եդեսացւոց : Թագաւորեալ (Արգարու) ամս
38՝ վախճանի : Եւ Անանուն՝ որդի նորա թագաւո-
րեալ յԵդեսիա՝ սպան զԱղղէ որ էր կայուցեալ
յԱռաքելոյն փոխանակ իւր յԵդեսացւոց քաղաքին,
սրով զերկոսին ոտան հատեալ մինչ նստէր յաթու
վարդապետութեան : Իսկ առաքեալն Թաղղէս
անցեալ առ Սանատրուկ՝ կատարեցաւ ի նմանէ յԱք-
տազ դաւառի : Բայց վիճակեցան Հայոց եւ Թով-
մաս Առաքեալն եւ Բարդողիսէս որ եւ կատարե-
ցաւ առ մեզ յԱքարիտն (44) քաղաքի : Եւ խնդրե-
ցաւ վրէժ մահուանն Աղղէի յորդւոյն Արգարու,
քանզի սխն կճեաց անկաւ ի վերայ եւ խորտակեաց
զոտան և սատակեաց : Եւ խնդոյն տիրէ Սանատրուկ
Ուռհայոց, որ էր քեռորդի Արգարու, զոր էր յա-
ռաջագոյն թագաւոր կայուցեալ Հայոց : Քանզի
զշինուած Մծբին քաղաքի խարխալեալ ի շարժմա-
նէ, քակեաց եւ վերատին շինեաց պայծառագոյն, եւ
պարսպեաց կրկին պատուարաւ : Սա թագաւորեալ
յերկոտասան ամի Արտաշիսի՝ Պարսից արքայի, կե-
ցեալ ամս 30 մեռաւ՝ նետի ուրաք զիպեալ փորո-
տոյն իրրեւ վրէժս հատուցանել շարժարանաց սր-
բոց դատերն :

Իսկ յետ մահուանն Սանատրկոյ Թաղաւորէ Հայոց Երվանդ յեօթներորդ ամի Գարեհի վերջնոյ՝ Պարսից արքայի . եւ սատակէ զամենայն որդիան Սանատրկոյ, բայց միայն մնաց Արտաշէս մանուկ, զոր առեալ ստնտուի նորա եւ Սմբատ դայեկի նորա՝ անցանեն առ Գարեհ՝ արքայ Պարսից սնուցանել ըզմանուկն: Յայսմ կասկածէ երկուցեալ Երվանդ՝ Թիկունա իւր առնելով զՀռոմայեցիս ոչ ինչ վտանգել ի Թաղաւորութեան Աւագասիանոսի եւ Տիտոսի Թողով ի նոսա զՄիջագետս: Եւ յայսմհետէ բարձաւ իշխանութիւն Հայոց ի Միջագետաց . եւ հարկաւաւրագոյնս տայր ի Հայոց Երվանդ: Իսկ գործակալայն Հռոմայեցւոյ մեծապէս հանդերձեալ զբազարն Յդեսիա՝ ի նա հաստատեն զտունս գանձուց, եւ ժողովեն զամենայն զիւանս, եւ կարդեն երկուս զպրոցս մի՝ զասորին եւ մի՝ զյոյն:

Յաւուրս սորա փոխին արքունիքն յԱրմաւրաց յարեմուտս կոյս ի քարակառուր մի բլուր զորով սբատ առեալ Երասխայ՝ ընդդէմ Ախուրեանն հոսեալ զետոյ, սկարապեալ զբլուրն որ այժմ ասի Երվանդաբար: Եւ փոխեալ անդ զամենայն ինչ յԱրմաւրաց բաց ի կռոյն, զորս իբր 40 ասպարիզաւ հեռագոյն ըստ հիւսիսոյ՝ քաղաք փոքր շինեալ ի վերայ Ախուրեան գետոյն . եւ անուանեաց Բաղարան: Եւ անդ բազինսեղեալ՝ զեղբայր իւր զԱրուաղ բրմապետ կա-

ցուցանէ : Ի զարդանալ մանկանն Արտաշիսի Հայցի
Սմբատ յարքայէն Պարսից զոր յօգնականութիւն
դալ թագաւորեցուցանել զԱրտաշէս Հայոց : Զոր
լուեալ Երվանդ՝ կուտէ առ ինքն զգորս Հայոց եւ
Վրաց . և սրատերազմին ի տեղին որ Մարաց մարդ
ասեն, ի վերայ Ախուրեան գետոյ , որ է բացագոյն
ի քաղաքէն Երվանդայ 300 սասարիզաւ : Եւ սրա-
տեալ Երվանդայ՝ փախատական անկանի ի քաղաքն
իւր Երվանդաքար, զորոյ զհետ մտեալ Արտաշիսի
և զօրացն՝ սպանանեն զնա յամրոցին իւրում :

Եւ թագաւորէ Արտաշէս ի քսան և իններորդ ամի
Գարեհի՝ Պարսից արքայի : Եւ երթեալ Արտաշիսի
ի տեղի մի ուր խառնին Երասխա և Մեծամօր, և հա-
ճեալ ընդ ըլուրն՝ շինէ քաղաք, և յիւր անուն անուա-
նէ Արտաշատ (45). Չեռնառու լինի նմա եւ Երասխա
փայտիւք մայրեաց : Եւ զամենայն վայելչութիւն
քաղաքին Երվանդայ զոր տարեալէր յԱրմաւրաց
եւ զոր իւր արարեալէր, փոխէ յԱրտաշատ . և սպա-
հրամայէ զսահմանս գեղից եւ աղարակաց որոշել :
Քանզի բազմամարդացոյց զաշխարհս Հայոց եկա-
մուտս բազումս ամելով ազգս և բնակեցուցանե-
լով ի լերինս եւ ի դաշտս . եւ նշանս սահմանացն
հաստատէ այսպէս՝ հրաման տալով քարինս կոխել
չորեքկուսիս և սնակաձև փոսել զմէջն՝ ծածկելով
յերկրի, և չորեքկուսի ի վերայ յարուցանել ամբար-

տակա սակառ ինչ բարձրագոյն յերկրէ : Ընդ որ նա խանձեալ Արտաշրի՝ որդւոյ Սասանայ, զնոյն նման հրամայէ առնել և ի Պարսից աշխարհին, եւ յիւր անուն անուանել զի մի եւս յիշեացի անուն Արտաշիսի :

Բայց ասի ի ժամանակս Արտաշիսի ոչ մնալ երկիր անդորձ յաշխարհիս Հայոց, ո՛չ լեռնային եւ ո՛չ դաշտային յաղագս շինութեան երկրիս, Յաւուրս սորա կարգեցան աւուրք շարաթուց և ամսոց և տարեաց բոլորմանոց, և ի ծովակս աշխարհիս նաւագնացութիւնք եւ կամուրջք և գործիք որսոց ձկանց յաւուրս սորա յօրինին : Եւ ոչ յամենայն տեղիս երկրագործութիւնք էին մինչև ցաս, այլ ըստ օրինակի հիւսիսականացն շաղղակերութեամբ կեցեալք : Սորա թագաւորեալ ամս 41՝ վախճանի, եւ թագաւորէ Արտավազդ՝ որդի նորա, որ յետ սակառ ինչ աւուրց անցեալ ընդ կամրջով Արտաշատ քաղաքի որսալ կինձս եւ իշավայրիս, և աղմկեալ ի ցնորից իմն խելադարանաց՝ ընդ վայր ամելով երիվարին՝ անկանի ի խոր մի մեծ, եւ խորասուզեալ անհետի :

Եւ թագաւորէ Տիրան՝ որդի Արտաշիսի յերրորդ ամի Պերոզի Ա. Պարսից արքայի : Սորա ձիոց երկուց լեալ թեթև առաւել քան զՊիգասոս երազութեամբ անբաւ, զորս ոչ երկրակոխս այլ օդագնացս համարէին : Սա ի գնալն իւրում ի կողմանս Եկե-

զեաց՝ մեռաւ ի ճանապարհի ձեան հիւսոյ կալեալ
որ թագաւորեաց ամս 21 : Եւ փոխանորդէ զՏիրան
եզբայր իւր Տիգրան վերջին ի քսանեւչորրորդ ամի
Պերոզայ՝ արքայի Պարսից . և երկայնակեաց եղեալ
ամս 42՝ մեռանի : Եւ թագաւորէ Վաղարշ՝ որդի նո-
րա յերեսուն ամի հոմանուան իւրոյ Վաղարշայ՝ (46)
Պարսից արքայի : Սա շինէ աւան մեծ ի դաւառին
Բասենոյ, ուր Երասխ և Մուրց ի միասին խառնին .
և անուանէ Վաղարշաւան յիւրանուն, զի յայնմ տե-
ղւոջ ծնաւ զնա մայր իւր յորժամ երթայր ի ձմերոց
յԱյրարատ : Սա սլատեաց սլարսպաւ և զհզօր աւանն
Վարդգէսի որ ի վերայ Քասախ գետոյ . զի Վարդ-
գէս քեռայր էր Երվանդայ Ա. սակաւակեցիկ, որ ի
Հայկազանց, որ զսա աւան շինեաց : Եւ այժմ Վա-
ղարշ սլատեաց սլարսպաւ հզօր սլատուարաւ, և
անուանեաց Վաղարշապատ որ ևւնոր քաղաք : Եւ
թագաւորեալ ամս 20՝ մեռաւ :

Բայց ասեմ եւ կեալ յետ մահուանն յաղաղս բա-
րի անուանն քան զթուլաղոյնս ի թագաւորացն .
վանդի ի սորա աւուրս միարանեալ ամբոխութիւն
հիւսիսակրանայ զՊտղրայ ասեմ և զԲարսղայ՝ ար-
տաքս քան զղուռն ճորայ ելանեն առաջնորդ և թա-
գաւոր ունելով իւրեանց զՎնասեալ ոմն սուրհասպ
(47). որք անցեալ ընդ Աուր գետով վտարին այսր :
որոց սլատահեալ Վաղարշ՝ բանակեն ամբոխիւ մե-

Տաւ և արամբբ մարտիօք : Եւ ձիգ զհետ առեալ ան-
ցանկ ընդ կապանն ճորայ : Ուր միւսանդամ միա-
րանեալ թշնամեաց՝ յօրինեցին ճակատ . զորս թէ-
պէտ վանեալ քաջաց Հայոց փախատական առնէին .
սակայն Աաղարչ մեռանի ի ձեռաց կորովեաց ա-
ղեղնաւորաց : Եւ առնու զթագաւորութիւնն Խոս-
րով՝ որդի նորա յերրորդ ամի Արտավանայ՝ Պար-
սից արքայի : Եւ նոյնհետայն միարանեալ զգորս
Հայոց՝ անցանկ ընդ լեառն մեծ՝ վրէժս պահանջելով
զմահուան հօրն : Եւ վանեալ սրով եւ գեղարդեամբ
զհզօրան զայնոսիկ ազգս՝ մի ի հարիւրոց յամենեցուն
ի պատանեացն առնու պատանդս . եւ զիւրոյ տէրու-
թեան նշանակ արձան հաստատէ հեյլենական գրով :

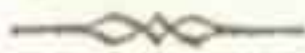
Յայսմ ժամանակի սղանանէ Արտաշիր՝ որդի
Սասանայ զԱրտավան՝ Պարսից արքայ . եւ թա-
գաւորէ ինքն : Չոր լուեալ Խոսրովու՝ Հայոց ար-
քայի, ազդէ Փիլիպպոսի՝ կայսեր Հռոմայեցւոց օգ-
նականութիւն ի նմանէ խնդրելով : Եւ տայ նմա
յօգնականութիւն զորս բազումս յԵգիպտոսէ և յա-
նապատէն մինչև ցծովեզրն Պոնտոսի : Արոյ գտեալ
զայնչափ բազմութիւն՝ խաղայ ի վերայ Արտաշրի .
և ճակատ տալով ի փախուստ դարձուցանէ թափե-
լով ի նմանէ զԱսորեստան եւ զայլ արքայանիստ
աշխարհն : Եւ փախուցեալ ի Խոսրովայ Արտաշրի
մերձ յաշխարհն Հնդկացի, եւ նեղեալ յոյժ՝ բազում

խոստմունս նախարարացն առնէ եթէ որ բուժեացէ
զնա յայնմանէ եթէ հնարիւք դեղոց , եթէ խողխող-
մամբ սրոց . սկէսպէս պարզես տալ խոստանայր . եւ
զհասարակ Արեացն ընդ իւրով ձեռամբ երկրորդ
իւր լինել : Յոր հրապուրեալ Անակ, որ էր ի ցեղէն
Սուրենեան Պաղչաւէ՝ յանձն առնու սպանանել ըզ
Խոսրով . եւ հատուածի պատճառաւ փախստական
լինի յԱրտաշիէ եւ դայ առ Խոսրով : Եւ իզնայն
Անակայ ի դաշտն Արտաշու՝ պատահի նմա օթարա-
նիլ մօտ առ դուրս սրբոց Առաքելոցն Թաղդէոսի որ-
պէս թէ ներքսագոցն սրակասպանի խորանին : Եւ
անդ ասեն լինել զյղութիւն մօր սրբոց մեծի մերոց
Լուսաւորչին :

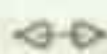
Եւ յետ անցանելոց երկու տարեաց Անակայ ի
Հայս՝ յերրորդումն սպանանէ զԽոսրով որ թագա-
ւորեաց ամս 48 : Եւ այնուհետեւ համարձակարար
արշաւեալ ի մեզ Արտաշիի, եւ զզօրս Յունաց փա-
խըստական արարեալ գերելով զյոլով մասն աշխար-
հիս՝ յաւեր դարձուցանէր . եւ ասպա ընդ իւրով ձե-
ռամբ նուաճեալ զաշխարհս սահմանադրութեամբ
փոսս գործելով : Իսկ յետ մեռանելոց Խոսրովու
Արտաշիագղ՝ նախարար յազգէն Մանդակունեաց,
առեալ զՏրդատ՝ որդի Խոսրովու փախստեաց ան-
կանի յաշխարհն Յունաց : Եւ կին ոմն հաւատացեալ
Սոփիա որ էր ստնտու մերոց Լուսաւորչին, առեալ

զմանուկն Պրիդոր գնաց փախատեաց յաշխարհն
Պամրաց ի բաղաքն Աեասրացւոց , սնուցանէին
զմանուկն պաղճաւիկ, եւ Քրիստոսի ընծայէին հա-
ւատով :

Իսկ Արտաշիւր յետ սպանանելոյ զԽոսրով կա-
լեալ զաշխարհս Հայոց ամս 26՝ վախճանի թողլով
զթագաւորութիւնն Պարսից որդւոյ իւրոյ Շապհոյ
որ թարգմանի արքայի մանուկ : Իսկ Տրդատ ի Հոռ-
մայեցւոյ սնեալ յաշխարհին՝ բազում գործս արու-
թեան ցուցանէր . որ զերկուց ցլուց վայրենեաց
միով ձեռամբ կալեալ զեղջերացն թափեաց հան-
դերձ ընդվզեալ ջախջախամբ : Եւ ի ձիրնթացս
մեծի կրկեսիտսի վարել կամելով՝ ի հմտութենէ հա-
կառակորդին ոստուցեալ յերկիր անկաւ, եւ բուռն հա-
րեալ արդել զկառս . ընդ որ ամենեքեան զարմա-
ցան : Այլ որ ինչ ի թագաւորութենէ Արշակայ
քաջի մինչեւ ցայսր, ի մեծէ պատմագրէ Մովսիսէ
Տարօնեցւոյ՝ Բաղբեւանդայ եւ Արշարունեաց Եպիա-
կոպոսէ է, որ է աւարառմն աշխարհիս մերոյ մահն
Խոսրովու՝ Հայոց արքայի :

Ստեփաննոսի Տարօնեցոյ սրտանուրիւն յանի պատմ
մագրական տառից երկրորդ հանդէս :

ՅԱՆԿ ԵՐԿՐՈՐԴ ԳԼԽՈՅ ԳՐՈՅՍ :

Ա. Յաղագս թագաւորութեան Տրդատայ եւ որ ի
նմանէ թագաւորք Արշակունիք . եւ լուսաւորու
թեանս Հայոց ի ձեռն սրբոյն Գրիգորի եւ որ ինը
մանէ հայրապետք Հայաստանեայցս :

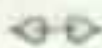
Բ. Յաղագս իշխանայ Հայոց որք զկնի թագաւորայ
Արշակունեայ . եւ հայրապետայ Հայոց որք զկնի
տոհմին սրբոյն Գրիգորի :

Գ. Թագաւորք Պարսից սասանականք . անուանք
եւ ժամանակք նոցա :

Դ. Ամիր-Ալ-մուսնիք Տաճկայ . եւ որ ինչ յաւուրս
նոցա գործեցան :

Ե. Յայլմէ օրինակէ յաղագս Ամիր-Ալ-Մուսնեայն
Տաճկայ եւ երկանուն կոչմանց :

Զ. Կայսերք Յունայ . անուանք եւ ժամանակք նոցա
ի Կաստանդիանոսէ եւ այսր :

ՍՏԵՓԱՆՆՈՍԻ ՏԱՐԹՆԵՑԻՈՅ՝

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Ա. — Յադագս քաղաքորքեան Տրդատայ և որ
ի ևմանէ, քաղաքք Արշակունիք . և լուսաւորու-
քեանս Հայոց ի ձեռն արքոյն Գրիգորի և որ ի ևմանէ,
հայրապետք Հայրատանեայցս :

Սկզբն սկզբան պատմութեանս ի նախաստեղծ
մարդոյն նախաւորն մերոյ Ադամայ սկսեալ՝ բազում
ծոյս յաստուածայնոյ դրոյ կարճ ի կարճոյ համառո-
տիւ ընդ բնութան անցեալ, զժամանակս ճշգրտու-
թեամբ ևւ զթիւան նշանակեալ՝ ամեալ հասուցար
մինչև ի ժամանակս թագաւորութեան Տրդատայ, որ

առաջին ի Քրիստոս հաւատով պայծառացեալ թա-
 դաւոր: Իսկ երկրորդ գրոցս զլուս զիցուք և սկիզբն
 զերկրորդ հայրն մեր և զառաջին լուսաւորիչ Հայաս-
 տանեայցս կարգաւ մինչև ի ժամանակս մեր, և զթա-
 դաւորան Սրչակունիս մինչև ցրառնալ նոցին: Եւ
 զինի զիշխանան կարգեալ մինչև ցԲագրատունեայ
 թագաւորութիւն, եւ զթագաւորս Պարսից զՍասա-
 նեանս մինչև ցրառնալ նոցին ի Հերակլէ (48): Եւ
 ապա զՍմիր-ալ-Մումնիան Տաճկաց՝ թէ ո՛ր չափ տեւե-
 ցին, և որինչ յաւուրս նոցին գործք արութեան քաջա-
 ցըն գործեցան, ամենայն ճգնազգեցիկ արք որք ըստ
 Ստուծոյ պայծառացան: Եւ թէ ո՛ր վարդապետք
 յո՛րում ժամանակի երեւեցան ճարտասանք կամ պը-
 ուեափկոսք պայծառք: Եթէ ո՛ր ժամանակք եղեն
 խաղաղութեան եւ խառնութեան հանդիպեալ մեզ:

Արդ՝ խնդրելով զառաջին ամն Տրդատայ՝ զտար
 թագաւորեալ յերրորդ ամին Ղիտիզեափանոսի եւ
 յերկրորդ ամին Շապհոյ՝ Պարսից արքայի: Որոյ
 հասեալ ի Աեսարիս՝ յուրիք ի նախարարացն Հայոց
 ընդ առաջ ելանէին: Եւ յառաջին ամի թագաւո-
 րութեանն Տրդատայ սուրբն Ղրիգոր անտանելի
 չարչարանացն տարեալ վասն Քրիստոսի հաւատոցն՝
 վիրապընկէց վնէր: Իսկ քաջին Տրդատայ արաղա-
 պէս բազում ճակատս տուեալ նախ՝ ի Հայս և ապա
 ի Պարսս . զորոյ զփորձ առեալ կորովեացն Պարսից

զատուիութեան հսկային, բազում վիրօք զծին սա-
տակեցին նեւածգութեամբ, որ զարկուցեալ յերկիր
ընկենոյր զարքայն: Իսկ նորա յարուցեալ, եւ ի հետի
յարձակեալ՝ փոխանակ իւր գրազուան ընկենոյր ի
թշնամեացն, եւ զմիոյ ուրումն ձի կալեալ՝ աշտա-
նակեաց արիարար: Պարձեալ յերկրորդումն միւս-
անգամ կամաւոր լեալ ի հետի՝ սուսերաւ զփողոցն
զերամակս պուղէր: Եւ այսպիսի նահատակութեամբ
յամեալ ի Պարսս եւ Ստորեատան՝ անդր եւս քան
զՏիգրոն յարձակի:

Եւ ի հնդկաստաներորդ ամին Տրդատայ սուրբ կու-
սանքն Հռիփսիսեանք եւ Պայիանեանք վասն սատ-
ուածպաշտութեան հաղածեալք ի Պիտղեաթիանոսէ,
եկեալ ի Վաղարշապատ քաղաք՝ զմարտիրոսական
չարչարանս ընկալան ի Տրդատայ արքայէ, յորում
աստուածատուր սրատուհանն ի վերայ Տրդատայ եւ
աշխարհիս Հայոց, եւ ի նմին աստուածահրաշ յայտ-
նութեամբ ելեալ ի վիրապէն սուրբն Պրիգոր՝ լու-
սաւոր վարդապետութեամբ սկիզբն առնէ, եւ բժշ-
կութեան հարուածոցն, որ ի հինգ օր անսուաղ մը-
նացեալ ամենայն բազմութեան ունին դնելով վար-
դապետութեան սրբոյն Պրիգորի, որ են առաջաւոր
պահր յամենայն ամի սրահեալք մինչեւ ցայժմ, թո՛ղ
զայլ եւս 60 օր վարդապետութեան նորա:

Այլ ի դնալն Տրդատայ ի Հոռմ առ սուրբն Արտ-

տանդիանոս նիսթէ, չարիս Եապուհ ի վերայ մերոյ
աշխարհիս . եւ ի խորհրդէ նորա ելեալ բազմութիւն
հիւսիսային ազգացն յաշխարհս մեր : Ի նորին բանս
հրատուրեալ նահապետ ազգին Սկոռնեայ՝ ապրա-
տամբեալ յարքայէ ամրանայ յամուրն Ողական : Եւ
այն ինչ ընդ հուպ եկեալ մեծին Տրդատայ յարեմը-
տից՝ առաքէ առ Սկոռնն զճենազեանն Մամգոն ու-
րոյ եկեալ սլատրողական բանիւք խարեայ զնա :
Եւ յորժամ որոայր նա երէս՝ հարեալ նեախ սպան
զնա : Զոր լուեալ արքայի կարգէ զնախարարն
Մամգոն ի տեղի ապստամբին անուանելով զՏարօն
յանուն իւր Մամգոնեան տուն :

Իսկ թագաւորն Տրդատ ամենայն Հայաստանեօր
իջեալ ի դաշտն Քարդարացւոց՝ պատահէ հիւսիսա-
կանացն ճակատու սլատերազմի . եւ ի խոնիլ եր-
կուց կողմանցն՝ յերկուս ճեղքէ զամբոխ թշնամեացն
սկայարար շահատակելով երազութեամբ ձեռին :
Եւ ամբաք ի նմանէ յերկիր անկեալ թաւալզոր
խաղային, զորօրինակ զեղեցիկ ցանցորդի լի ձկամբք
յերկիր թօթափեալ ի ցանցոյն կայտուէին ի վերայ
երկրին : Զոր տեսեալ թագաւորն Բարազայ՝ մօտ
հասանէ առ արքայն, եւ ձգեալ զպարանն կորովու-
թեամբ յետուստ կողմանէ՝ ճահ զխպեցուցանէ յուս
ձախ կողմանն զի էր վերացուցեալ ումեք սուսերաւն :
Եւ ինքն վառեալ վերտ սրահպանակօր, ուր ոչ դժէին

ներսք: Եւ քանզի ոչ կարաց ձեռամբ շարժել զհսկայն՝
զլանջօք երիվարին առեալ, եւ ոչ այնչափ ինչ շու-
տափեաց մտրակել զերիվարն քան թէ ահեակ ձե-
ռամբն ի ներդեաց պարանն աճապարեալ հսկային,
եւ սասակութեամբ ուժոյն զիւրեաւ ցանցեալ ի
ճահ զխպեցուցանէ զերկասցրին, եւ ընդ մէջ կտրէ
զայրն: Եւ ընդ զոյգ պարանոցին զգլուխ երիվարին
հատանէ: Իսկ զօրացն ամենեցուն զայս տեսեալ ի
փախուաւ դառնային: Սակայն Տրդատ աւարաւ
մեծաւ դառնայ, անդրէն միարանեալ զամենայն
հիւսիս խաղայ յաշխարհն Պարսից զխմեալ ի վերայ
Շապհոյ՝ որդւոյ Արտաշրի, չորս յիւրոցն ածելով զօ-
րավարս զՄիհրան՝ առաջնորդ Արայ վատահայեալ
վասն քրիստոսական հաւատոցն, զի յայսմ ժամա-
նակի հաւատային Ա իրք Ստուած կենդանի առաջ-
նորդան իւրեանց Միհրանաւ ի ձեռն Նունեայ, որ
էր յընկերաց սրբոյն Հախիախէի, եւ զԲաղարատ
ասպետ և զՄանածիհր՝ նահապետ Աշտունեայ:

Յեօթն եւ տասներորդ ամի արքայութեան ՏԸԲ-
դատայ եկաց յաթոռ հայրապետական Հայոց սուր-
բըն Գրիգոր, եւ զ30 ամ պաշտեաց ի նմա, և ի 47
ամի տէրութեան Տրդատայ զՌատակէս՝ կրսեր որդին
Գրիգորի հանդերձեալ կազմեաց և առարեաց ի բա-
ղարն Աւսարայւոց ի ձեռնադրութիւն հայրապետու-
թեան Հայաստան աշխարհիս, որ պաշտեաց զաթոռ

Հայրապետութեան ամս 7: Սա շինեաց զլեծ եկեղեցին յաշխարհին Յովայ ի գիւղաքաղաքին Խողան: Արոյլուեալ զանառակ դնացս Սբբեղայտի՝ Չորրորդ Հայոց իշխանի՝ յանդիմանէր զնա հանապազ: Եւ նորա սարսեալ զիպող ժամու՝ եզխտ զսուրբ Հայրապետն Ռատակէս ի հանապարհին Յովայ՝ սուսերահար արարեալ յերկիր ընկենոյր: Եւ ինքն զանդիտեալ ի թագաւորէն՝ փախատեաց անկանի ի Տարսոն Ալիլիկեցոց: Չոր բարձեալ սարկաւազացն տարեալ թաղեցին Նիկեղեաց դաւառի ի գիւղն Փորդան: Եւ ի 54 ամին Տրդատայ զԱրդանէս՝ զերէց որդին Պրիգորի կաթողիկոս կացոյց Հայոց մեծաց, որ սլաշտեաց զաթոռ հայրապետութեանն ամս 15:

Իսկ Տրդատ՝ արքայ Հայոց յետ հաւատոցն որ ի Քրիստոս՝ ամենայն առաքինութեամբ բացաւիայլեալ, զամենայն Հայաստանեայս քրիստոսական կրօնիւքն կամէր զարդարել: Իսկ բարձրացօճակ եւ խըստասիրտ, չարարարոյ ազգին մերոյ յընդիմանալ կամաց թագաւորին՝ ընկեցեալ զերկրաւոր սպական՝ զհետ երթայր երկնաւորին արագ հասանելով ի տեղի սուրբ ճգնաւորին Քրիստոսի որ Մանեայ այրն կոչեն, ծաւամուտ, լեռնակեցիկ լինէր: Եւ զհետ առաքեալ նախարարացն կոչեն զնա, խոստանան սուրբ լինել ըստ կամաց նորա, եւ ունել նմա զթագաւորութիւնն: Իսկ յոչ հաւանել սրբոցն տան նմա արբումն մահու որ

պէս Սոկրատայ զմուլեխինոյ կամ որպէս կատաղեալ
Երրայեցիքն՝ ըմպելի լեղեաւ խառնեալ Սատուծոյ
մերոյ : Եւ զայս արարեալ շիջուցանեն յինքեանոյ ըզ
բաղմախայլ ճառադայթ տատուած պաշտութեան ,
եւ զրկեցան ի լուսոյ շնորհաց ճառադայթից նորայ
որ թագաւորեաց ամս 56 : Եւ ի հատանել համբաւոյ
վախճանի Տրդատայ (տո) երանելի հայրապետն
Արղանէս ի Տարօն դաւառի յեկեղեցւոջն Աշտիշա
տի ի հսկման տօնի զատկին . եւ ժողովեալ բնակիչք
լերինն ի սաղրելոյ տիկնաց տիկնոջ վասն հանապա
զորդ յանդիմանելոյն , կամելով սղանանել զնա : Եւ
ելեալ հայրապետն ետեա կապեալ զամենեւեան ա
ներեւոյթ կատրանօք . եւ հարցեալ զպատճառան
արձակեաց զնոսա . և ինքն անցեալ զնայ յեկեղեաց
դաւառն :

Ի նոյն համբաւոյ մահուան Տրդատայ զՊրիդորիս՝
զերկեց որդին Արղանիախ , որ էր եպիսկոպոս կող
մանոյն Աղվանից , ի դաւելոյ Սանատրկոյ որ էր իշ
խան աշխարհին յազգէն Արշակունեաց , սպանին
բարբարոսք ընդադրեալ ձիօք ի Ատանեան դաշտին
մերձ ի ծովն Ասասլից . զոր բարձեալ սարկաւադայ
նորին եւ բերեալ (հանգուցին) ի փոքր Սիւնիա յԱ
մարան աւանի : Իսկ Սանատրկոյ թագաւորեալ
յինքն ունի զքաղաքն Փայտակարան , խորհէր տիրել
բոլոր Հայոց : Զայն տեսեալ մեծ իշխանն Բակուր

որ էր բղեաշխ Աղձնեաց, զնոյն եւ ինքն խորհեցաւ .
և ձեռն ետ յՈրսիզդ՝ Պարսից արքայ : Այլ նախա-
բարբ Հայոց ժողովեցան առ մեծն Արդանէս . եւ
առաքեցին զերկուս ի պատուաւոր իշխանացն առ
կայսրն Առատանդիտա՝ որդի Առատանդիանոսի որ-
պէսդի առաքեցէ զօր յօղնականութիւն եւ թա-
գաւորեցուացէ Հայոց զՊարտով՝ որդի Տրդատայ :
Որոյ ըսող եղեալ առաքեաց զԱնտիոքոս զօրու ծա-
նու : Եւ նորա եկեալ թագաւորեցոյց զՊարտով . և
զՄանածիհր հարաւային զօրօքն եւ կիլիկեցի զըն-
դան առաքէ ի վերայ Բակուր բղեաշխի :

Եւ իւր առեալ Անտիոքոս ընդ իւր զայլ զօրս Հա-
յոց միահամուռամենայն յունականաւն՝ խաղայ ի վե-
րայ Սանատրկոյ : Իսկ նորա պարսկական զօրօքն ը-
ցեալ զքաղաքն Փայտակարան՝ ինքն առ արքայն
Պարսից փախուցեալ անկանի հանդերձ Աղվանից
նախարարօքն : Եւ զօրն Հայոց զաշխարհն նոցա յա-
ւարի առեալ դառնան այսրէն : Իսկ Մանածիհր եր-
թեալ զհարաւով՝ սասակէ զԲակուր բղեաշխ եւ
զչօրս նորա, եւ հաղածեաց որ ի Պարսից օղնականք
նորա կին : Եւ բազում գերի ածէ ի Մծրնայ, ընդ
որս եւ զսարկաւազունս Յակորայ մեծի եպիսկոպո-
սի . որոց զհետ եկեալ Յակոր խնդրէր արձակել ըզ
գերիան . եւ յոչ հաւանելն՝ դէմ եղեալ Յակորայ
երթալ առ արքայ : Ընդ որ շարացեալ Մանածիհր

զութեանն սարկաւազունն հրամայէ ի ծով ընկե-
նուլ : Չոր լուեալ մեծին Յակորայ՝ դառնայ ի տեղի
իւր բարկութեամբ որպէս Մովսէս՝ յերեսաց Փա-
րաւոնի . և ելեալ ի լեառն ինչ յորմէ երեւէր գաւառն ,
անէծ զՄանաճիհր ևւ զգաւառն : Եւ ոչ յամեցին
դատաստանքն Աստուծոյ . այլ Մանաճիհր նման
Հերովդէսի արագապէս սատակեցաւ . ևւ աշխարհն
յանպաղութիւն դարձաւ՝ եղեալ ի վերայ նորա եր-
կինք սղնձի , ևւ ծովն հակառակեալ՝ յինքն ընդու-
նէր զսահմանս անդատանայն . զոր լուեալ արքա-
յին Խոսրովու՝ ցասուցեալ հրամայէ արձակել զգե-
րիան : Այլ յետ ելիցն Յակորայ յաշխարհէ՝ ժառան-
գորդի Մանաճիհրի գեղեցիկ սպաշխարութեամբ ,
ուժգին արտասուօք ևւ հառաչմամբ՝ նորին բարեխօ-
սութեամբ դաւեալ բժշկութիւն ինքեան ևւ դաւառին :

Արդ՝ յերկրորդ ամի Արմզդի՝ Պարսից արքային ևւ
յութերորդ ամի ինքնակաղութեան Աստանդեայ՝
յողնականութենէ նորին թագաւորեաց Խոսրով .
ևւ ոչ ինչ արութիւն քաջութեան ցուցեալ որպէս զհայ-
րըն . զի թէպէտեւ էր մարմնով փոքր , այլ ո՛չ որքան
Մակեդոնացին Աղեքսանդր որ միայն երից կանգնոյ
ունէր զչափ հասակին . այլ միայն զի շինեաց քաղաք
առ ստորոտով լերինն Վեղամայ . ևւ զարքունիան փո-
խադրէ յոտս մի՝ ապարանս հովանաւորս շինեալ , որ
ըստ պարսկական լեզուին Բուին կոչի , որ թարգմա-

նի բլուր : Քանզի ի ժամանակին յայնմիկ արէս ուղեկցեալ արեգական, եւ օղբ ջերմայինք սղաորեալ ժանտահատութիւն փշէին, վասն որոյ բնակիչք Արտաշատու կամաւ յանձն առին զփոխումն :

Յաւուրս սորա միաբանեալ հիւսիսոյ բնակիչք Արմկասու արշաւանօք ի միջոյ աշխարհիա մեծաւ ամբոխիւ որպէս թէ երեք (49) բիւրօք, եւ հասեալ ի դրունա Աղարշապատու սլաշարէին : Արոյ յանկարծակի ի վերայ անկեալ զօրացն Հայոց՝ սլատերազմեցան ընդ նոսա առ Օշական առապարան : Եւ անարի ոմն հսկայ վառեալ թաղեալ կճեաց բոլոր ամենեւին սլարածածկեալ՝ շահատակէր ի մէջ զօրացն, մինչ ոչ կարէին զօրել նմա, բանզի հարեալ նիղակաւ ճախր առնոյր կճեայն : Յայնժամ քաջին Աահանայ Ամատունոյ հայեցեալ յեկեղեցին կաթողիկէ ասէ « օղնեա՛ ինձ Աատուած՝ որ զգաթեան սլարաբարն դիպեցուցեր ճակատուն Պողիաթու, ուղղեա՛ւ զնիղակա իմ հսկայ հզօրիա այսորիկ » : Եւ ոչ վրեպեցաւ ի խնդրոյն, եւ ընդ գաւակ ճիոյն յերկիր կործանեաց զահագին վիրազն, յորմէ զարհուրեալ թշնամեացն ի փախուստ դառնային : Եւ անտի դարձեալ յաշխարհն Մոսիայ՝ Բաղարատ վկայ հաստատուն առանց նախանձու լինի արքայի : Աստընորայ սլարդեւէ նմա արքայ զտեղի ճակատուն զՕշական :

Բայց արքայ ոչ երկարեալ զկեանս իւր՝ վախճանի
թագաւորեալ ամս 9 . Եւ բարձեալ զնա եղին յԱնի
առ Հայրն : Եւ յեօթն և ի տասներորդի ամի ինքնա-
կալութեան իւրում Օղտատու Արտամուղիտս թագա-
ւորեցուցանէ զՏիրան՝ որդի Խոսրովու . և առաքէ ի
Հայս : Իսկ յետ ընդ հնգետասան ամի եպիսկոպոսու-
թեան մեծին Արդանիսի փոխի յաշխարհէս յերրորդ
ամին Տիրանայ : Եւ յետ նորա զորդի Արդանիսի
զՅուսիկ առաքեն ի քաղաքն Գամրայ ի ձեռնադրու-
թիւն Հայրապետութեան Հայոց . որ պաշտեաց զա-
թոս Հայրապետութեան ամս 6 :

Իսկ Տիրանայ յխայեալ ընդ երանելոյն Յուս-
կայ վասն հանապաղորդ յանդիմանութեան իւրոյ
և վասն պատկերին Յուլիանոսի, զոր արքայ կանգ-
նեաց յեկեղեցւոջ ի գաւառին Մոխայ, զոր կոխեալ
մանրեաց երանելին Յուսիկ : Եւ հրամայեաց ջաղո-
տիւք հարկանել զնա՝ մինչև ի դանելն աւանդեաց
զհողին : Եւ յետ այնորիկ նզովեալ Տիրանայ ի Դա-
նիէլէ ծերունոյ՝ քորեպիսկոպոսէ , որ էր աշակեր-
տեալ սրբոյն Գրիգորի : Ընդ որ չարայեալ Տիրան՝
հրամայեաց խեղդամահ առնել զնա : Եւ թաղեցին
զնա ի մենարանին որ կոչի Հայեաց դրախտ : Իսկ
զմարմին երանելոյն Յուսկայ տարան առ Հայրն իւր
ի գիւղն Թորդան :

Եւ յերկրորդ ամին Տիրանայ յաջորդէ զաթոս

Փառնեբախէ՛հ որ էր յԱշտիշատայ Տարօնոյ՝ այր գովե-
լի, ամս 4 : Եւ ընդ այն ժամանակս զօրավար եկեալ
արքային Պարսից Շասկոյ զօրու ծանու ի Հայս . եւ
խարկանօք կոչեալ առ ինքն զՏիրան՝ խաւարեցոյց
զաչս նորա յԱպահունեաց գաւառին ի գիւղն որ
Արձկաղն (50) կոչեն, որպէս պատմէ Բիւզանդ՝ փո-
խանակ զի խաւարեցոյց զերկուս լուսաւորս Հայոց :

Եւ յետ Տիրանայ թագաւորեաց Արշակ՝ որդի իւր
ամս 7 : Սա ի չորրորդ ամի տէրութեան իւրոյ պատ-
րաստեաց , կազմեաց զՆերսէս՝ որդի Աթանազի-
նեայ՝ որդւոյ Յուսկայ՝ որդւոյ Արդանիաի՝ որդւոյ
սրբոյն Պրիգորի . եւ զօրու ծանու առարեաց յաշ-
խարհն Պամբոց ձեռնադրիլ ի հայրապետութիւն Հա-
յոց, որ պաշտեաց զաթոռ հայրապետութեան ամս
34 : Էին յաւուրս նորա սպարապետ զօրուն Հայոց
Ասասկ՝ որդի Աաչէի որ զԱսասիակերտ շինեաց
յԵկեղեաց գաւառին . ե. քաջն Մուշեղ՝ որդի Ասաս-
կայ ի Մամիկոնեան տոհմէն : Սա սպանանէ զԳնէլ
եղբորորդի իւր վասն նախանձու Փառանձեմայ կը-
նոջ նորա ի քառթենէ Տիրիթայ վաստախորհրդի, որ
էր գուտոր Անդոկայ՝ Սիւնեաց իշխանի : Ասան
այսր աղէտի նզովեալ սրբոյն Ներսիաի զԱրշակ եւ
զաշխարհս Հայոց . եւ իւր խոյս տուեալ չողաւ յաշ-
խարհն Յունայ՝ փոխանակ իւր թողեալ զՊատկե-
պիակոսոս Բադրեւանդայ որ լեալ էր ի Աարին գա-

ւտուէ ի գեղջէն Մարդաց, որոյ շտեմարանք աղբիւ-
րացան ըստ նմանութեան մեծին Եղիայի :

Ընդ այն ժամանակս եկեալ Շապհոյ՝ Պարսից ար-
քայի յԱտրպատական՝ առ ինքն կոչէ զԱրշակ :
Եւ կալեալ կապեաց զնա . եւ ետ տանել ի Խորա-
սան : Զոր զգացեալ Փառանձեմայ՝ կնոջ նորա,
փախտեաց անկանի յամուրն Արտաղերից : Իսկ
արքային Պարսից զՄեհրուծան Արծրունի Հայոց
իշխան հաստատեալ ինքն դառնաց ի Պարսս : Եւ
պաշարեալ Մեհրուծանայ զամուրն Արտաղերից՝
առնու զնա, եւ հանէ զՓառանձեմ, ըստ պարսկա-
կան օրինաց, ընդ ցից սայլի : Զայս ամենայն լուեալ
մեծին Ներսիսի, եւ աղաչեալ զինքնակալն Թէոդոս
չառնել անտես զաշխարհն Հայոց : Զորոյ զպաղա-
տանս ընկալեալ մեծին Թէոդոսի՝ կոչեաց զորդին
Արշակայ զՊապ որ կր ի պատանդի ի դրան արքու-
նի, եւ թագ եղեալ նմա, եւ զԱնատոլիա զօրավար
օդնական նմա (տուեալ) եւ զՆերսէս՝ հոյրապետ
Հայոց, հանէ զօրու ծանու ի Հայս : Եւ եկեալ հալա-
ծական առնէին զՄեհրուծան և զզօրս Պարսից : Եւ
յայնմհետէ հաստատեցաւ երկիրս ընդ ձեռամբ
Պապայ ամս 7 :

Յայնմ ժամանակի Անատոլեաց զօրավարի ընկա-
լեալ զհրամանն արքունի, եւ եկեալ յաշխարհն մեր,
եւ շրջեալ ընդ բազում կողմանս՝ հաճի ի դաւառին,

Ասորնոյ շինել զքաղաքն արդաւանդահող, շատա-
ջուր եւ բերրի՝ իբրև միջոց վարկուցեալ զվայրն՝ ո՛չ
կարի ի բացեաց ի տեղեացն ուր Մփրատաց մասին
ինչ բղխեն աղբխւրք, եւ հանդարտագնաց յառաջա-
նան ծովացեալ մօրաբար երեւութիւք : Յորում
անբաւութիւնք ձկանց եւ զանազանութիւնք հաւուց
հարակաւորաց յորոց ի ձուոց միայն կերակրեալ լի-
նէին բնակիչքն : Եւ զեզերրք մօրին շամբք եւ բաղ-
մութիւնք եղեզանց, եւ դաշտն ունի զթանձրու-
թիւն խոտոց եւ քաջաբերութիւն սերմանաւոր սլրա-
ղոց, եւ լերինքն լի են էրէօք կճղակարաշխիւք եւ
որոճայնօք : Եւս զանաատն պաճարա բազմացուցա-
նեն մեծահասակս, քաջամարմինս եւ յոյրս սնուցա-
նեն համակեալս ի գիրութիւն : Եւ առ ստորուտով
մի գեղեցկանիստ լերին գտեալ բազում աղբխրս
ականակիստս եւ մանուկս բղխեալ, անդ տեղադրեաց
զքաղաքն զորով շրջափակեալ խոր փոսիւ՝ անդըն-
դակիր հաստատեաց զհիմունս պատուարին, եւ ի վե-
րայ բարձրաբերձ աշտարակս ահադինս շինեաց, յորոց
զառաջինն Քէոզոս անուանեաց ի պատիւ Քէոզո-
սի : Եւ ի նմանէ եւ անդր շինեաց աշտարակս ժայ-
ռաւորս իբրև զնաւացոսկս եւ առանցս գողաւոր
խորշիւք որ ընդդէմ լերինն հային, սապէս եւ ընդ
դէմ դաշտին հիսփաց, ընդդէմ արևելից եւ արևե-
մելտից կանգնեաց աշտարակս բոլորաձեւս : Ի մէջ

քաղաքին ի բարձրաւանդակ վայրի՝ մթերանոցս շինեալ քաղմատառիկս եւ օգոստիոն անուանեաց ի պատիւ Օգոստեայ . եւ այլ ջուրս ընդ յոլով տեղիս անեալ մտոյց անյայտ գնացիւք . եւ ելից զինու եւ պահպանական գնդիւ զքաղաքն . եւ անուանեաց Թէոդուսիոյ զի յիշատակաւ քաղաքին անմահ լիցի անունն : Եւ ի վերայ ջերմ՝ բղխեալ աղբերացն յարկս ի վիսնատաշ բարանց շինեալ :

Իսկ Պապ ամօթալի ախտիւ զաղբագործէր . եւ բազում անգամ յանդիմանեալ լինէր ի սրբոյն Ներսիակ : Ընդ որ չարացեալ Պապայ՝ զեզ մահու արբուցանէ նմա յԵկեղեաց դաւառի, ի զիւղն Խախ . եւ բառնայ ի կենացս կալեալ զաթոռ հայրապետութեան ամս 34 : Չոր լուեալ մեծ հայրապետին Աեաարայւոց սրբոյն Բարսղի՝ նզովէ զՊապ եւ զիւրան ամենայն . երդմամբ հաստատէ այլ ոչ եւս ձեռնադրել կաթողիկոս Հայոց յաթոռն Աեաարու . որոյ նզովքն արագ կատարեալ : Իսկ Պապ կաթողիկոս Հայոց կացոյց զՇահակ ոմն ի դաւառէ Սարահունեաց առանց հրամանի մետրապօլտին Աեաարու, ի Մանազկերտ զեզ ջէ, որ եկաց ամս 4 : Այլ քաջ զօրավարին Անատօլեայ նոյնժամայն ըմբռնեալ զՊապ՝ կապեաց երկաթի կապանօք . եւ ետ տանել առ կայսր : Եւ ոչ տեսութեան արժանի արար . այլ հրամայեաց ընկենուլ ի ծով (51) : Եւ նոյնժամայն զկնի նորա

Թագաւորեցոյց զՎարապետս ոմն Արշակունի՝ մաւ-
նակ տիօք, որ Թագաւորեաց ամս 4 : Սա կացոյց
կաթողիկոս Հայոց զՉաւէն՝ եղբայր Սահակաց որ տե-
ւեաց ամս 4 :

Իսկ զինի Վարապետոց Թագաւորեցին որդիքն
Պարսոց Արշակ եւ Վաղարշակ ամս 5 : Եւ ի վեցե-
րորդ ամի սոցա բաժանեցաւ Թագաւորութիւնս
Հայոց . Արշակաց առեալ զկողմն Յունաց, իսկ Վա-
ղարշակաց առեալ զկողմն Պարսից զԱրարատեան
աշխարհն : Յաւուրս սորա զինի Չաւէնաց եկաց կա-
թողիկոս Հայոց Ասպուրակէս՝ եղբայր նորին, ի նմին
զեղջէ՝ ամս 5 :

Իսկ յետ Վաղարշակաց Թագաւորէ մասինն արե-
ւելից Խոսրով Արշակունի հրամանաւ Շապհոյ՝ Պար-
սից արքային՝ ամս 3 : Սա կացոյց կաթողիկոս Հայոց
զսուրբն Սահակ՝ զորդի մեծին Ներսիսի, որ պաշ-
տեաց զաթոռ հայրապետութեան ամս 50 : Իսկ
զինի երից ամաց մերժ ի ի տէրութենէն Խոսրով ի
ձեռն չարախօսաց ի նոյն Շապուհ արքայէ : Եւ յա-
ջորդէ ի տեղի նորա Վռամ-Շապուհ՝ եղբայր նորա որ
Թագաւորեաց ամս 15 : Եւ զտաք հանդիպեալ յերկ-
րորդ ամին Արտաշրի՝ արքային Պարսից զհինգե-
րորդ ամն Վռամ-Շապհոյ՝ արքայի Հայոց, յորում
Մաշտոցն երանելի որ էր ի դաւանէն Տարօնոյ, ի
զեղջէն Հայեկաց՝ ի ձեռն Վռամ-Շապհոյ եւ մեծի

հայրապետին Սահակայ դանիելեան նշանադրօք ըզ
դպրութիւն ըստ հայուսն յօրինէր ընկերօք տմամբ
տուեցելովք նմա ի Սահակայ : Յետ որոյ դարձեալ
եւս ի վեցերորդումն նորին Առամ-Շապհոյ, որ է ա Մ
ատաջին Առամ-Արման արքայի, վերստին աստուա
ծատուր նշանադրօք զնոյնս յեղանակեալ յօրինէր :
Արովք եւ դպրութիւնք եւ Պիլք Սասուածաշունչք
ուղղեալ թարգմանին, որպէս պատմեն Աորիւն եւ
Ղազար : Եւ սկիզբն դպրութեանս Հայոց եղև ըս
կիզբն մեծ գիտութեան եւ անպայման խնդութեան
բազում աշխարհաց : Չի ոչ միայն Հայոց . այլև
Արաց եւ Աղվանից տուա զիր ի խնամոյն Սասու
ծոյ ի ձեռն երանելոյն Մեսրոբայ վարդապետի :

Առամ-Շապուհ բարւոք վախճանեալ . յորոյ տե
ղին թագաւորեցուցեալ Արման արքայի զԹորով
եզրայր նորին զմերժեալն, որ եկաց ի կրկնումն ամ
մի : Յետ որոյ Յաղկերտ ոչ ի նոցունց . այլ զՇա
պուհ՝ զորդի իւր թագաւորեցուցեալ Հայոց, որ յետ
մահուան հօրն սպանաւ ի նոցունց ի մեծամեծացն .
և մնայր աշխարհս Հայոց առանց թագաւորի ի հա
րուտտ ամս : Չոր խնդրեալ դտար լեալ զժամանակ
անխիտանութեանն ամս 11 : Յովսէփի և Եղնիկ՝ ար
բանեակք Սահակայ, զայսու ժամանակաւ առաքեալք
յԱսորիս . ուստի եւ ի Յոյնս ի գրաւորութիւնս զը
րոյ վարդապետականաց :

Յետ որոյ թագաւորէ Արտաշէս որ եւ Արտաշիւր
հրամանաւ Առանայ՝ արքային Պարսից, ամս 6 ։
Մեարտր որ եւ Մաշտոյ՝ այր սբան չեղի, քահանայ նա-
խաղխտող եւ վարդապետ ըստ հայուսն նշանադրու-
թեան եւ դպրութեան, զայսու ժամանակօք յաւետ
եւս երեւեալ պայծառանայր ։ Իսկ մեծ քահանայա-
պետն Սահակ որ ի զաւակէ սրբոյն Պրիզորի, զգի-
րըս սուրբս դարձեալ ի յոյն լեզուէն ի հայ լեզու
թարգմանէր հանդերձ Եղնկաւ ի ստոյգ օրինակացն
բերեւոյ սրբոյն Ղեւոնդի եւ այլոցն ի կոստանդիա-
կան քաղաքէն ։ Սա նորոգեաց զտաճար սուրբ կու-
սանացն զկործանեալն ի Շապուհ թագաւորէ, եւ
անդէտ տեղւոյ ոսկերացն սրբոյն Հովիթիսեայ՝ խըն-
դըրուածովք յԱստուծոյ դտակ եղև ։ Սա որ նախքան
զքահանայապետութիւնն ետես ի զիշերի տեպեան
դրառնալ թագաւորութեան Արշակունեաց եւ զզա-
դարեւն քահանայապետութեան յազգէ սրբոյն Պրի-
զորի, եւ այլոց ոմանց զկարգն վիճակեալ իսկ ի վախ-
ճան ժամանակի անդրէն ասաց դարձեալ զյառնել
թագաւորութեան եւ զնորոգել քահանայապետու-
թեան ի նոցունց ազգաց սահմանեալ ժամանակաւ ։

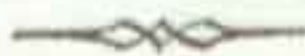
Զայսու ժամանակաւ միարանեալ նախարարք Հա-
յոյ՝ եկին առ սուրբն Սահակ շարախօսել զԱրտաշիւ
վասն անառակ ցանկութեանցն ի բաց ընկենուլ ըզ
թագաւորն, եւ պարսիկ ածել ունօղ աշխարհիս ։

Այլ նա առէ « ինձ քաւել լիցի զոչխարն իմ մատնել
անօրէն զայլուն, եւ փոխանակել զհիւանդոտ զառն
ընդ առողջ զազանի որոյ առողջութիւնն մեծ վը-
նասուց է պատճառ » : Ընդ որ զայրացեալ աղատա-
գունդն Հայոց՝ դէմ եղեալ գնացին առ Առամ՝ ար-
քայ Պարսից չարախօսել զԱրտաշիս՝ զխրեանց թա-
գաւորէն, եւ զարքոյն Սահակայ սակս մախանայ հայ-
րապետութեան : Եւ հաւանեալ Առամայ՝ արքայի
Պարսից նախարարացն Հայոց՝ նոյնժամացն ի դուռն
արքունի կոչեալ զթագաւորն Հայոց եւ զսուրբն
Սահակ . եւ զԱրտաշիս կալեալ եւ կապեալ ի Խու-
ժաստան յուղարկեաց . եւ զսուրբն Սահակ հրա-
մայեաց ընկենուլ յաթոռոյ հայրապետութեան, եւ
ի խնդրոյ նախարարացն եղ նոցա կաթողիկոս զԱր-
ղիշոյ ոմն Ասորի Յակոբիկ չարագործ, որ ոչ տեւեաց
տարի մի : Եւ յետ նորա զՇմուէլ ոմն ի նոյն ցեղէ՝
վատթար քան զնա, որ եւ նա յետ երկու ամի վախ-
ճանեցաւ : Եւ յետ նորա զՍուբանակ ոմն անվեհեր որ
չարախօսն էր զարքոյն Սահակայ, ի գաւառէն Բզնու-
նեաց, ի գեղջկէն Արծկէոյ՝ ամս 7 : Սա անկաւ ի
թիւ հայրապետայ . իսկ Արղիշոյ եւ Շմուէլ ոչ թը-
ուեցան :

Զոր տեսեալ մեծ վարդապետին Մովսիսի բեր-
թողաճօրն եւ զաղաղակ բարձեալ թէ « ողբամ զքեզ
Հայոց աշխարհ՝ զի բարձաւ ի բէն թագաւոր եւ բա-

Հանայ . ողբս՝ մ՝ զբեզ եկեղեցի Հայաստանեայց՝ զի
բարձաւ ի բէն մարգարէ եւ խորհրդական « որպէս
Ժիր մանուկ մարգարէն Նրեմիա ողբայր զկործանումն
ազգին Հրէից եւ զանապատանալն Տաճարին : Եւ
եկեալ սուրբն Սահակ զոյզն ժամանակ անցուցանել
ի գաւառին Բաղբեւանդ, ի գիւղն Բլուր՝ ի կամս
Ատուծոյ վախճանեցաւ ի կենացս : Եւ զնշխարս
ոսկերաց նորա առեալ Թոռին նորա Մամիկոնէից
տիկնոջ որ Ղխտիկն (52) անուանէին՝ տարեալ հան-
գոյց ի Տարօն գաւառի, ի գիւղն Աշտիշատ, որ կալա-
ղաթոս հայրապետութեան ամս 50 : Եւ յետ ասկաւ
աւուրց անցելոյ մեծ վարդապետն Հայոց Մեսրոբ
վախճանեցաւ ի քաղաքուդաշտի ի Վաղարշապատ,
զոր հանգուցին ի գիւղն որ Օշական կոչի :

Աստանօր դադարէ Թագաւորութիւն Հայոց յաղ-
գէն Արշակունեաց, սկսեալ յերկոտասան ամէ երկ-
րորդ Եւերգետէս Պատմէոսի՝ Թագաւորի Եղիա-
տայւոյ, և դադարեալ ի 24 ամին Թէոդոսի՝ Թագա-
ւորի Յունաց, կացեալ ընդ ամենայն Թագաւորու-
թեան Հայոց ամս 559 :

Բ. — Յաղագս իշխանաց Հայոց, որք զկնի քաղաք-
րացն Մրշակունեաց, և հայրապետաց Հայոց, որք
զկնի տոհմիև սրբոյն Քրիզորի :

Իսկ յետ մահուանն Արտաշրի՝ Հայոց թագաւորի
ժողովեալ նախարարաց Հայոց՝ զսուրբն Աարդան
խրեանց սպարապետ կայուցանէին, որ էր ի Մա-
միկոնէից տոհմէն, թուռն սրբոյն Սահակայ : Եւ էր
երբեմն զի ի հնազանդութեան կային Պարսից թա-
գաւորացն, և երբեմն՝ յապատանրութեան, որպէս ու-
սուցանէ պատմութիւն Նղիշէի վարդապետի : Եւ
յետ մահուանն Սուրմակայ ժողովեալ հայրապե-
տացն Հայոց՝ խնդրեալ գտին քահանայ ոմն Յովսէփ
անուն, որ լեալ էր աշակերտ մեծին Մեսրոբայ, ի
գաւառէն Ապոց ձորոց, ի գեղջէն Հողայխանայ : Եւ
հրամանաւ Աարդանայ նասուցին յաթոռ կաթողիկո-
սութեան ամս 2 : Սա արար ժողով ի Շահապխվանի,
որ զսուգանօք կանոնան կարգեցին : Իսկ սուրբն
Աարդան միաժողով կալեալ զնախարարս Հայոց
ամս 19, պատերազմեալ ընդ Յաղկերաի՝ Պարսից
արքայի, մեռանի ի վերայ սուրբ ուխտի և քրիստո-
սական հաւատոյ ի դաշտին Աւերայրի, ի գաւառին
Արտաղո :

Եւ յետ պատերազմին Աարդանայ՝ զլինի երկուց

ամայ սուրբ Աւետեանք Յովսէփաւ հայրապետաւ
կատարեցան յամսեանն հրտախց, որ օր 26 էր ամսոյն
նոյն յուլիսի՝ յաւուր կիւրակէի : Ըստ որում ստու-
գեալ մեր զամս թագաւորացն՝ գտար հանդիպեալ ի
15 ամն Յազկերտի եւ յ3 ամն Մարկիանոսի անիծե-
լոյն : Իսկ յետ մահուանն Աարդանայ անիշխան ե-
ղեալ երկիրս Հայոց ամս 10. հալածանք եւ խռովու-
թիւնք բազմանային. թէ եւ սակաւ ինչ Յազկերտ ի
սպառիչ խորհրդոյն դադարեալ՝ զմասն զուրացեալ
զԱսասկաւն արկանէր, եւ զնա մեծապէս անարդա-
նօք քարչել հրամայէր : Եւ սպա Պերոզ՝ որդի նորա
թագաւորեալ՝ զնախարարս Հայոց արծակէր ի կա-
պանայ : Եւ առնու զսպարապետութիւն Հայոց
Մանդնոս՝ (53) որդի Աարդանայ ամս 20 :

Իսկ զինի Տեառն Յովսէփայ կալու զաթոռ հայ-
րապետութեան Տէր Գիւտ ամս 10. որ էր ի դաւա-
ռէն Աանանդայ, յՈւթմսոյ գեղջէ : Եւ յայսմ ժա-
մանակի էր մեծ փիլիսոսփայն Հայոց Մովսէս որ ըզ-
ճարտասանական արուեստ ի գործ առնու ի Հայս :
Եւ ճգնազգեացն Անտոն որ եւ Թաթուլ : Առ սորօք
ասի թողեալ զամենայն վասն Քրիստոսի հանդերձ
Աարոսիւ՝ եղբարր իւրով երկցաւ . եւ երթեալ ի
վայրս դժնդակս՝ ընդ գաղանայ եւ ընդ վիշապայ
բնականայր ի տեղին՝ որ այժմ ասի Գաղանածակք
կամ Թաթլոյ վանք :

Եւ յամին քսան և հինգերորդի Պերոզի Հայրի Պարսից սպաստամբեալ՝ ընդդէմ կացին խիստ մարտիւք ի ձեռն Վահանայ՝ որդւոյ Հմայեկի՝ եղբոր Վարդանայ : Եւ էին սորա եղբարք Վասակ քաջ և Արտաշէս եւ Վարդապատրիկ, զոր ուսուցանէ քեզ Ղազար Փարբեցի. որոց առաջնորդէր խրատու և սրաշտարանութեամբ ինքն իսկ աուլցեալ իմաստնական հանձարով երանելի հայրապետն Յովհան Մանդակունի, որ զինի Տէր Գիւտի սրաշտեաց զաթոռ հայրապետութեան ամս 6 : Յայսմ ժամանակի երանելին Տեառնթագ որ էր ի գաւառէն Արշարունեաց, ի Վալոյ գեղջէ՝ վկայեալ վասն Քրիստոսի քաջութեամբ՝ կատարեցաւ ի Զառ Միհրան Հազարաուտիստայ՝ ի զօրավարէն Պարսից : Իսկ Վաղարշ՝ արքայ Պարսից լսող եղեալ բարի խրատտուացն իւրոց՝ բարերարութեամբ զՀայս անդրէն նուաճեաց, եւ մեծապատիւ մեծարեալ հաշտութիւն արար : Առ որս նշանա հաշտութեան, մուրհակս մոռացութեան կրնբէր : Եւ առուել եւս յարգեալ զՎահան ի ձեռն Անդեկանայ՝ զաշխարհս Հայոց ի նա հաւատայր մարդպանութեամբ որ պետանայր ամս 30 (54) :

Յայնմ ժամանակի Մամբրէ՝ եղբայր Մովսիսի, զորմէ ասեն երրորդ գտեալ փիլիսոփայ, դառնայր ի Հայս, եւ Գաւիթ՝ աշակերտ Մովսիսի ի Հարք գաւառէ, ի Հերեան գեղջէ : Զայսու ժամանակաւ եւ

բանեցին Յովհան Մանդակունի որ էր ի գաւառէն Արշամունեաց, ի գեղջէն Ծախնատաց, զՀայոց բազում կարգս ուղղութեան կատարեաց, զքարոզս զիշերի եւ տունջեան, զկարգս մկրտութեան, զսարկաւազի, զքահանայի եւ զեպիսկոպոսի եւ զօրհնութեան եկեղեցւոյ եւ գլխովմբ զպատարագամատոյցն զոր Աթանասի ասեն լինել: Եւ ինքն հանդեալ ի կամս Աստուծոյ: Եւ յետ նորա եկաց կաթողիկոս Տէր Բարկէն ի գաւառէն Վանանդաց, յԱթմայ գեղջէ ամս 3: Եւ զկնի նորա Տէր Սամուէլ ի գաւառէն Բզնունեաց, ի գեղջկէն Արժկէոյ ամս 10: Եւ յետ նորա Տէր Մուշէ ի գաւառէն Արտայից, ի գեղջէն Այլարերդից՝ ամս 8: Եւ յետ նորա Տէր Սահակ ի գաւառէն Հարքաց, ի գեղջէն Եղեղականայ՝ ամս 5: Եւ յետ նորա Տէր Քրիստափոր փիլիսոփայ ի գաւառէն Բաղրեւանդաց, ի գեղջէն Տիրառճայ՝ ամս 6:

Իսկ Վահան զեկեղեցիս Աստուծոյ լուսաղար, զեալ նորոգէր զպաշտօնեացս ուխտին մեծարելով՝ բարեշէն զաշխարհս ունելով: Նոյնն եւ ի ժամանակս իշխանութեան իւրոյ զմեծ կաթողիկէ եկեղեցին որ ի Հայս վերտտին մեծապէս նորոգեաց՝ զգասս կրօնաւորացն բազմացուցանելով, որ Սուրենայ անապատն ասի՝ վերակացու նոցա կարգեալ զՂազար Փարբեցին՝ ճարտասան եւ սրատմագիր: Սա և զԱ.

չանս արդեւականս արար : Յաւուրս յայտոսիկ արեւ-
դակնդ ամենեւին կորեաւ : Յեա որոյ եղեւ սով
սաստիկ : Իսկ Վահան բարեոք վճարեալ թողու
փոխանակ իւր զՎարդարատրիկ ամս 4 : Իսկ յաւուրս
Վահանայ յայտնեցան նշխարք սուրբ Առաքելոյն
Թադդէասի եւ Սանդխատոյ եւ սրբոյն Գրիգորի Լու-
սաւորչին մերոյ :

Իսկ զկնի Տեառն Քրիստոսաւորի յաւուրս յայտոսիկ
եկոյ հայրապետ Հայոց սուրբն Ղեւոնդ ի դաւառէն
Առքերանուոյ, ի գեղջէն փոքր Առեառու՝ ամս 21 :
Եւ ապա զկնի Վարդարատրիկայ՝ եղբորն Վահանայ,
մարդպանք պարտիկք տիրեցին Հայոց ամս 11 : Յո-
րում ժամանակի Եղրաս Անդեղայի՝ աշակերտ
ճարտասանին Մուլսիսի՝ եպիսկոպոսի Բաղրեւանդ
դաւառի, զդաս ճարտասանիցն բաղնայուցանէր :
Եւ ապա եկոյ իշխան Հայոց ՄԺԺ Գնունի ամս
30 : Եւ ի սորա եօթներորդ ամին եկոյ կաթողիկոս
Հայոց Տէր Ներսէս ի դաւառէն Բաղրեւանդայ, ի
գեղջէն Աշտարակայ ամս 9 : Սա ի չորրորդ ամի
հայրապետութեան իւրոյ եւ ի տասներորդ ամի իշ-
խանութեան ՄԺԺայ արար ժողով ի քաղաքն Գլու-
տին : Եւ էին զլիսաւորք ժողովոյն Պետրոս եպիսկո-
պոս քերթող Սիւնեայ եւ Ներչապուհ ի Տարօնոյ :
Եւ կարգեցին զթուականն Հայոց ի 14ն Յուստիա-
նոսի կայսեր որ զսուրբն Ստիլա շինեաց, եւ ի 24ն

(55) Խոսրովայ՝ որդւոյ Կաւառայ՝ Պարսից արքայի :
Յորում ամի սուրբն Եղիարուզիտ կատարեցաւ ի
Քրիստոս : Եւ Հայք յայդմ ամի եւ յայդմ ժա-
մանակի ի բաց կացին ի Յունաց հաղորդութենէ :
Եւ էր Յունաց թուականն 304՝ 57 ամէն Փիլիպպոսի
կայսեր :

Ժողովի ամենայն ժամանակն ի ծննդենէ Փրկ-
չին մինչեւ զժողովն Ղունայ եւ զթուականն Հայոց
ամբ 553 : Եւ ի լուսաւորութենէ սրբոյն Պրիգորի,
որ է սկիզբն աստուածածանօթութեան աշխարհիս
Հայոց ամբ 252 :

Եւ զկնի Տեառն Ներսիսի եկաց կաթողիկոս Հա-
յոց Տէր Յովհաննէս ի գաւառէ Վարեղենից, ի գեղ-
ջէ Սիւնձեղնոյ՝ ի վանականութենէ Թաթրոյ վանից՝
ամս 15 : Եւ զկնի սորա Տէր Մովսէս ի գաւառէ Արա-
գածոսոյ, ի գեղջէն Եղիլարդայ՝ ամս 30 : Այս
Մովսէս զԱխրիոն՝ սրբոյ կաթողիկէի վանաց երէց,
ձեռնադրէ կաթողիկոս Արաց, որ մերձ ի վախճանն
Մովսիսի երկուացեալ Ախրիոն յուղղախառ հաւա-
սոց՝ ընդունի զժողովն Քաղկեդոնի : Եւ Տեառն
Մովսիսի բազում անգամ աստուածային խրատու
կշտամբեալ զնա, եւ ոչ ինչ օգտեալ ինքն վախճա-
նի : Իսկ ըստ իշխանաց կարգի՝ յետ Մթէթին Պնու-
նւոյ սրբոսիկ մարդագանք եկին ի Հայս : Նախ՝ Քեն-
չապուհ որ զչնօրութիւնն շատացոյց, եւ զորմզղա-

կան հուն վառեաց ի Աշտունիա . եւ ստիպէր ըզ
Քրիստոնեացս կրակի երկիր սրագանել . յաղագս
որոյ բաղումք մեռան : Եւ յետ նորա (56) Վարազ-
դատ ոմն սրարսիկ ի նմին տոհմէ : Յորում ժամանա-
կի մարդսմահն սաստիկ հանդերձ չարչարանօք : Եւ
ապա նշան ահեղ հրափայլ եւ արիւնատեսակ յերկնէ
սկսաւ երեւիլ, որ յորովագոյն ընդ կողմն հիւսիսոյ յար-
եւմտից մինչեւ յարեւելս յամենայն գիշերի սխնա-
ձեւ ցոլացեալ գնայր սմիսս 8 :

Եւ ապա Խոսրով՝ արքայն Պարսից զՍուրէն ոմն
ազգական իւր, որում անունն էր Ճիհովր-Վչնասպ
հանէ ի հազարապետութիւն Հայոց : Ար եկեալ կա-
լաւ զերկիրս մեր յոյժ հարստահարելով զնախարարս
Հայոց . զի շնայր ընդ կանայս ազատաց ոչ առնե-
լով զայրն տէր կնոջ իւրոյ : Ընդ որ զայրացեալ
Վարդանայ բղեշխի՝ որդւոյ Վասակայ որ էր յաղ-
գէն Մամիկոնէից, սպասեալ զիպոզ ժամանակի՝
սուտերահար առնէր զՍուրէն մարդալան, (եւ) յերկիր
կործանէր յամի քառասունն միերորդի թագաւորու-
թեան Խոսրովու, որ էր ամ եօթներորդ թագաւո-
րութեան Յուստիանոսի՝ յամսեանն արեգի քսաներ-
կուան ամսոյն, որ է փետրուարի յաւուր երեքշարա-
թւոջ : Եւ իշխանքն Հայոց համօրէն ապստամբեալ ի
Պարսից՝ ձեռն ետուն ի Յունականն՝ նորօք ընդդէմ
կալով սաստիկ մարտիւ : Իսկ Վարդանայ առեալ

զընտանիս խբ և զայլ սրայաղատան՝ փախապետաց ան-
կանի յաշխարհն Յունաց ի թագաւորեալ բաղարն
Աստանդնուպօլիս : Եւ երթեալ յանդիման վինկր
Թագաւորին Յուստիանոսի որ զսուրբն Սոփիա շի-
նեաց , եւ հաղորդի ընդ նմա օրինաց , եւ յիւր ա-
նունն անուանէ զաւագ դուռն սուրբ Սոփիայ , որ
մինչեւ ցայսօր կոչի դուռն Հայոց :

Եւ այս են ժամանակք մարտից , երկազառնակու-
թեանց , անթիւ սարանմանց , դերութեանց , առից ,
խռովից , կասարանաց , նեղութեանց , պահապո-
թեանց , խիստ սուլու , սրոց եւ մարդամահու , աւե-
րերոց աւանից , հրդեհից շինուածոց եւ ամենայն վը-
նասուց բազում աշխարհաց յերկուց կողմանց հասա-
նէր . մտապեալ աստուած պաշտութեան : Իսկ զկնի
Տեառն Մովսիսի եկաց կաթողիկոս Հայոց Տէր Ասրա-
համ ի գաւառէն Ռչտունեաց , ի դեղձէ Աղբաթ անից
հրամանաւ Սմբատայ Բազրատունաց որ էր մարդպան
Հայոց ի Խոսրովու հրամանէ : Այս Սմբատ երթեալ
յաշխարհն Արևանի պատերազմաւ , և զտեալ անդ
աղգս դերեալս ի Հայոց և բնակեալ ի Թուրքաստան
անապատին որ Սաղաստան անուանի , մտապեալ
զլեզու և զղպրութիւն հայերէն : Զոր տեսեալ Սմբա-
տայ , և ուրախացեալ յոյժ՝ երէց մի Հարէլ անուն՝
վարդապետ նոցա կարգէ , յորմէ ուսեալ զղպրութիւն
հայերէն՝ կան մինչեւ ցայսօր վիճակ սրբոցն Պրիղորի :

Իսկ հայրապետն Աբրահամ բազում ջանիւ հող
տարեալ վասն Արայ աշխարհին՝ ոչ կարաց դար-
ձուցանել յուղղութիւն . ապա հատեալ աստուածա-
յին սրով նդովեաց ամենայն Հայոց միարանու-
թեամբ : Իսկ կայսրն Մաւրիկ զՅովհան ոմն նստու-
ցանէ կաթողիկոս մասին Յունաց : Եւ Աբրահամ
նստէր ի Ղուին : Եւ Աշոտ ոմն առաքեալ յարբա-
յէն Պարսից Խոսրովու, հարեալ զՅոյնն՝ էառ ըզ
Աթոխ՝ քաղաք Հաշտենից, նոյնպէս եւ զբազարն
Աարնոյ . և զերեաց զՅովհան կաթողիկոս ամենայն
սպասուք եկեղեցւոյն եւ տարաւ ի Համատան . որ
կալաւ զաթոռն ամս 16 : Այլ Աբրահամայ կալեալ
զաթոռն ամս 23՝ վախճանի :

Իսկ յետ սուսերահարն լինելոյ Սուրենայ ոչ եւս
պարսիկ մարդպան առաքէր ի Հայս թագաւորն Պար-
սից . այլ ի խնդրոյ նախարարացն իշխան հաստա-
տէ Հայոց զՂաաթի Սահառունի, որ կալաւ զհազա-
րապետութիւն Հայոց ամս 30 հրամանաւ Ռամզլի՝
որդւոյ Խոսրովու՝ Պարսից արքայի : Ի սորա երկու-
տասան ամին երեւեցաւ Մահմէտ՝ որդի Աբղըայի ի
68 թուին : Եւ սկիզբն լինի թագաւորութեան Իս-
մայելի 572 թուականին : Եւ զինի Տեառն Աբրա-
համու եկաց կաթողիկոս Հայոց Տէր Առնիտաս ի
գաւառէ Արադածոսոյ, ի գեղջէ Աղցից՝ ամս 8 :
Սա շինեաց զհանդատարան սրբոյն Հոխիսիսեաց գե-

զեցկադիր շինուածով. քանզի խարխալեալէր առաջին
շինուածն սրբոյն Սահակայ : Եւ ի սորա ժամանակս
փայլէր վարդապետութեամբ Յովհան մայրադռակցի
որում զկաթողիկոսութիւնն հաւատացեալէր Արմի-
տաս : Սա զրեաց զերիս դիրս . եւ զանուն իւր ոչ
վերագրեաց ի նոսա վասն չընդունելոյ ժողովրդ-
դեանն . անուն միոյն խրատ վարաց , եւ անուն
միւսոյն հաւատարմատ , եւ անուն միւսոյն ևոյնակ :

Եւ ապա Տէր Քրիստափոր ազատ յարրահամեան
բարձէն յԱպահունեաց դաւառէն՝ ամս 6 : Չսա ըն-
կեցին յաթոռոյն՝ զի խռովութիւն առնէր ի մէջ իշ-
խանացն . յետոյ եւ այլ ինչ պատճառ ասացին : Տէր
Եզր ի Նգայ դաւառէ , ի զեղջէ Փառածնակերտոյ՝
ամս 10 : Սա հանդիպեալ Հերակլի ի Աարնոյ բաղա-
քի , ոչ տանելով ընդ իւր զՅովհան՝ փակակալ սրբ-
բոյն Պրիգորի , որ յայնմ ժամանակի կատարեալէր
աստուածային դիտութեամբ , այլ զոմն կիսակա-
տար դիտութեամբ ընդ իւր առնոյր : Եւ հասեալ ի
ժողովն՝ խնդրէ ի նմանէ Հերակլ ձեռնարկ հաւատոյ :
Իսկ նորա իրրեւ տղէտ դուլով աստուածային գրոյ՝
խարեալ խորամանկութեամբն Յունաց՝ նզովեալ
զամենայն հերձուածողս բաց ի ժողովոյն Քաղկե-
դոնի , հաղորդեալ նոցա ըստ օրինաց՝ մեծապարզեւ
փառօք դառնային . զԱսոր ժառանգեաց փոխան
հաւատոյն : Արոյ ընդ առաջ ելեալ նմա ուխտ եկե-

դեցւոյն . Իսկ Յովհանն ոչ ել . եւ մեղադրեալ Նզրի՝
ծանուցանէ նմա . որոյ ասացեալ « քաւ լիցի ինձ
հաղորդել այնմ որ քակեաց զցանկ հաւատոյ » : Եւ
ասլա բռնութեամբ մուծեալ ի սենեակն՝ ասաց Նզր
« զի՞ ընդվզեալ եւ խրոխտացեալ ոչ տեսանես ըզ
մեզ » : Եւ նա ասէ « խրոխտումն ոչ գոյ յիս . այլ
ջատագով ճշմարտութեան կամիմ լինել . բայց
դու յիրաւի կոչեցար Նզր . զի յեզր հանեալ տրոհե-
ցեր զՀայաստանեայս քակեալ զաւհմանս հաւատոյ
հարցն եւ խրամատեալ զառաքելական զցանկն՝
կործանեալ ի մարդադաւան տօմարն Աւետի » :
Եւ զայս ասացեալ՝ զնաց յերեսաց նորա անարգա-
նօք : Եւ երթեալ բնակեցաւ ի Մայրոյ վանս . ուստի
հաղածեալ զնա Նզրի՝ կոչէ զտեղին մայրագոմ , եւ
զՅովհանն՝ մայրագոմեցի : Իսկ նորա զնացեալ ի
Գարդման՝ անդ կատարէ զկեանս իւր առաքելա-
ջան հանդիսիս : Չամանէ համբաւի հերձուած մու-
ծանել յեկեղեցի , որ ոչ է սորա . այլ այլ ոմն Սար-
գիս անուն յաշակերտաց նորա արար զայն , զոր հա-
լածեաց Յովհանն յիւրմէ :

Իսկ զկնի Դաւթի Սահառունոյ եկաց իշխան
Հայոց Թէոդորոս Աշտունի ամս 25 : Եւ զկնի
Նզրի յաջորդէ զաթոռն Ներսէս՝ եպիսկոպոս Տայոց :
Սա շինեաց զվկայարան սրբոյն Գրիգորի ի վերայ
վիրապին Արտաշատ , եւ զմիւս եւս հրաշատոյ-

ծառ եկեղեցին զարբոյն Պրիդորի Ապղարչապատու
առապարին զանազան յօրինուածով :

Յայսմ ժամանակի ամիրապետն Տաճկաց եւ Սին
անապատէն զօրու ծանու, և անցեալ ընդ ծով ի հա-
րաւակողմն յարեւելս ի Սինդ, ի Պարս, ի Սաղաստան
և ի Սրման և ի Հնդիկս. և աւերեալ դերեաց բառ-
նալով զամենայն թագաւորութիւնս ազգացն բաց ի
Հռովմայւոցն : Չոր տեսեալ ապա Թէոդորոսի՝
Ռչառունեաց տեսան, որ էր զօրավար՝ Հայոց և այլոց
համախորհից (միաբանութեամբ) ի բաց կայեալ ի
կայսերէ՝ հնազանդին Տաճկաց : Իսկ կայսրն Առա-
տանդին՝ թոռն Հերակլի մեծաւ ցասմամբ դիմէ ի
Հայս, խրոխտայր ջնջել ի միջոց : Արում ընդ յառաջ
ելեալ Հայրապետն Ներսէս՝ համոզէր ի խաղաղու-
թիւն . և ի միասին հասեալ ի Ղուին քաղաք, հրա-
մայէ կայսր հռոմ երիցանց մատուցանել պատարագ
յեկեղեցիան . և ի միասին հաղորդեցան օրինաց
կայսրն և կաթողիկոսն : Յորմէ գայթակղեցան բա-
զումք զի ութ օր ի խորհրդի եկաց կայսրն ըստ սովո-
րութեան : Եւ ի ժամ հաշուն արհամարհեալ վնէին
ազատքն Հայոց առաջի նորս :

Իսկ կայսրն դնացեալ ի Առատանդնուպօլիս թողու
ի զօրաց իւրոց վերահացուս աշխարհիս Հայոց . և
ապա միշտպն ապատամբ, ամենաչար դեւն՝ աստ-
ուածամարտ զազանն ոչ լռէր յիւրոց խորամանկ

խորհրոյ չարութենէ, այլ անքուն ակամբ երկնէր
յանձն իւր յարուցանել հաղածանս ի վերայ եկեղե-
ցեացն Աստուծոյ որ ի Հայաստան աշխարհիս, քանզի
յայսմ թագաւորութեան Առատանդնի՝ որդւոյ Առա-
տանդեաց թուին Հերակլի, արկնս ի գործ զբնիկ կա-
խարդութեան իւրոյ զչարութիւնս պղտորել զհաւատս
մանկանց եկեղեցւոյ, և արբանեակս իւր կարաւ զգո-
րրս Յունաց որ ի Հայաստան աշխարհիս : Քանզի
ոչ երբէք ընդունէին Հայք զՀռոմնս ի հաղորդութիւնս
մարմնոյ և արեան Տեառն :

Եւ արդ՝ զրեն նոքա ամբաստանութիւնս ի Առա-
տանդնուպոլիս առ Առատանդին թագաւորն և առ
Հայրապետն թէ՛ իրրեւ զանօրէնս համարեալ եմք
յաշխարհիս այսմիկ, զի անարժանս համարին Քրիս-
տոսի Աստուծոյ զժողովն Քաղկեդոնի և զսոմարն
Վեւոնի, և նզովեն զնոսա և զամենեսին որք ըստ նո-
ցա խորհին ի հաւատս : Յայնժամ հրամանս ետ թա-
գաւորն հայրապետան զրել ի Հայս հրովարտակ
առ սրբասէր կաթողիկոսն Հայոց Ներսէս, եւ առ
եպիսկոպոսունան ամենայն և առ մեծն Թէոդորոս՝
Ռչտունեաց տէր, որ էր իշխան աշխարհիս և զօ-
րավար զօրացն, եւ առ ամենայն իշխանս աշխարհիս
զի միարանութիւն հաւատոյ արասցեն ընդ Հռո-
մոց, եւ մի խտտեացեն զժողովն զայն և զսոմարն
և թէ՛ զայի ոք յիշխանացն, որ ընդդիմացի հրա-

մանին , ի պատուոյն և յիշխանութենէն ի բաց ընկեացի . և զինչս նորա զամենայն յարբունիս կապեն , և տարեալ զնա ի դրունա թագաւորաց՝ անդ արասցեն պատասխանի : Եւ էր անդ այր մի ի Բաղրեանդ գաւառէ , ի Բաղւան գեղջէ , որ էր ուսեալ զարուեստ փիլիսոփայութեան , և էր անուն նորա Պաւլիթ . զնա հրամայեաց արձակել ի Հայս . զի երթեալ ի բաց հատցէ զհակառակութիւն և արասցէ միաբանութիւն :

Եւ ժողովեցան ամենայն եպիսկոպոսունք և ամենայն իշխանք աշխարհին ի Պուին քաղաքի առ քրիստոսատէր ևւ ճշմարտապատում կաթողիկոսն Հայոց Ներսէս և առ բարեպաշտ իշխան աշխարհին և զօրավարն Հայոց Թէոդորոս Սահառունի պատրիկ , որ էր Ռչտունեաց տէր . և տեսին զհրաման թագաւորին . ևւ լուան բանս ի փիլիսոփայէն , որ ուսուցանէր բաժանմամբ զերկուց բնութեանցն վարդապետութիւն ըստ ժողովոյն Քաղկեդոնի : Եւ իբրև լուան՝ ոչ առին յանձն փոխել զճշմարիտ վարդապետութիւն սրբոյն Պրիգորի ըստ սոմարին Աւետի : Արդ հաճոյ թուեցաւ ամենեցուն առնել բանիցն պատասխանի և ցուցանել զհաստատութիւն հիմնադրութեան ճշմարիտ հաւատոյն խրեանց , զոր ունէին յառաջին և ի բուն վարդապետացն խրեանց : Չաղաղակ բարձեալ ամենեցուն ասէին թէ « լու լիցի մեռանել բան թէ փոխանակել զվարդապետութիւն

սրբոյն Պրիգորի ընդ ժողովոյն Քաղկեդոնի և աս-
մարին Աւոնի, (որ) յոյս ճշմարիտ թուի մեզ ամե-
նեցուն . իսկ որ զուղիղն կամիցին պարագիտել ճա-
նապարհ, ասացեալն յառաքելոյն : Արդ՝ աղաչեմ
նախքան զամենայն առնել աղօթս, խնդրուածս, պա-
ղատանս, դռնութիւնս վասն ամենայն մարդկան, մա-
նաւանդ վասն թագաւորաց և ամենայն իշխանաց .
դի խաղաղութեամբ և հանդարտութեամբ վարեա-
ցուք զկեանս մեր ամենայն աստուածալաչտու-
թեամբ եւ սրբութեամբ :

Արդ թէպէտև անարժանութիւնս մեր յորովա-
զոյն է, բայց զհրամայեալսն մեզ՝ յոյժ փութամբ կա-
տարել առնելով աղօթս ի վերայ ամենայն մարդկան,
բայց ևս առաւել ի վերայ աստուածընկալ փառաց
թագաւորութեանդ և ամենայն իշխանաց և զօրաց
և բոլորովին իսկ աստուածապահ պաղատանդ, յոր
սէրն Աստուծոյ լիով հանդուցեալէ, և շնորհք աստ-
ուածային պարգևացն ամենեցուն իսկ յայտնի են ի
վերայ ձեր, դի ահա թագաւորութիւն մեծ և հզօրա-
զոյն քան զամենայն թագաւորութիւնս . որ ոչ մարդ-
կային ձեռամբ . այլ աստուածային աջովն է պա-
կեալ, զոր ոչ ոք երբէք կարացէ փոխանորդել, բայց
միայն Քրիստոսի թագաւորութիւնն . քահանայապե-
տութիւն սուրբ և ճշմարիտ՝ լի աստուածային շնոր-
հիւ . նախարարք և զօրք քրիստոսաակէրք, և բազմու-

Թիւն ամենայն ժողովրդոցդ՝ ժողովուրդ Քրիստոսի
Սատուծոյ . և մեք պանծացեալ ի լոյս փառաց ձերոյ .
աստուածասէր Թագաւորութեանդ՝ անշարժելի հա-
ւատով կացեալ մնացաք ի մէջ դառնաշունչ և դժբն-
դակ և անօրէն Թագաւորացն Պարսից : Չի յորժամ
բարձին զԹագաւորութիւնն, կորուսին զամենայն
նախարարս և զզօրս աշխարհիս, կտորեցին սրով
զարս և զկանայս, և ի դերութիւն վարեցին զբազմու-
թիւն բազարացն եւ զիւղից : Կակ մնացելոյն սուր ի
վերայ շողացուցեալ՝ բազում անգամ ջանացան դար-
ձուցանել ի մոլորութիւն . բայց ոչ կարացին շարժել :
Կաւ ամաչեցին անօրէնքն յունայնութեան խրեանց
դինչան քրիստոնէական հաւատոյ հզօրագոյն է քան
զամենայն Թագաւորութիւնս հեթանոսաց . մինչև
հրաման տալ անօրէն Թագաւորացն Ասիատաց, եւ
յետ նորին՝ որդւոյ նորին Թոսրովութէ՝ խրաբան չլը-
որ դիւր հաւատ կապի . եւ յայսմհետէ մի որ իշ-
խեացէ նեղել զՀայս . ամենեքեան մեր ծառայք են,
մարմնով մեզ ծառայեացեն . վասն հոգւոյ, որ զհո-
դին դատէ՝ նա զիտէ և նորս :

Սպա դարձեալ յաւուրս Թոսրովութ՝ որդւոյ Որ-
մըղդի յետ դերութեանն Երուսաղէմի հրաման ետ
արքայն Թոսրով ժողովիլ ամենայն եպիսկոպոսաց
կողմանց արևելից և Ստրեատանեայց ի դուռն ար-
բունի « լսեմ », ասէ, թէ երկու կողմանք են քրիստո-

նէից, և մին զմիւսն նորովէ վասնդի չհամարի իրաւացի. արդ՝ միարանութեամբ ամենեքեան ի մի վայր ժողովեացին » : Եւ ժողովեցան անդ ամենայն եպիսկոպոսունք և երիցունք եւ ամենայն հաւատացեալք կողմանցն այնոցիկ : Եւ կացոցց ի վերայ նոցա ոստիկանա զՍմբատ Բաղրատունի՝ զանուանեալն Խոտրովչնում և զրժշկապետն արքունի : Էր անդ իդերութեան և Զարարիա՝ հայրապետն Երուսաղէմի և այլ խմատաակէրք բազումք զորս գերեալ էր յԱղեքսանդրացւոց բաղաբէն : Արոց հրաման ետ արքայ Խոտրով արդարութեամբ ի վերայ հասանել և զուղիղն և զճշմարիտն ծանուցանել արքայի : Եւ ժողովեալ ամենեքեան ի դահլիճն արքունի՝ եղև վէճ եւ աղաղակ մեծ . քանզի ոմանք էին յուղղափառութեան՝ հաւատով և զրով և կներով հին թագաւորացն միաւորեալք և միարանեալք ընդ հաւատոց աշխարհին Հայոց : Եւ ոմանք Նեստորականք և Սեւերիտք և այլ բաղմութիւն խառնիճաղանճ աղանդոյն : Եւ և հայրապետն ևս խրովք համազգեօք յառաջ մատուցեալ՝ առնէր ամբաստանութիւն ըստ խրոց բնիկ սովորութեանց : « Մի կոչեացի, ասեն, աստ (37) այրն այն » : Եւ ծանուցին զբանա թագաւորին : Ասէ թագաւորն « ո՛յր հրամանաւ եկն նա ի տեղին յայն. արդ՝ զանալից լիցի և զնասցէ՛ ի տեղի իւր » : Եւ այնպէս և զայլ աղանդոյն բաղմութիւն . բայց միայն

դՆիկիականն և զԱռաքանդնուպօղտին և զԱջիկեստաին
և զՔաղկեդոնին հրամայեաց քննել :

Պապեցան անդի ժամանակին յայնմիկ արք երկու՝
եպիսկոպոսք յաշխարհէն Հայոց, արք հաւատարիմք
զորս վասն բռնութեան աշխարհիս էին արձակեալ
զի ծանուցեն թագաւորին. Արմիտաս՝ Մամիկո-
նէից եպիսկոպոս և Մատթէոս՝ Ամատունեաց, և
ունէին ընդ ինքեանս պատրաստական զպատմու-
թիւնս սրբոյն Պրիգորի և զայլ ևս վարդապետա-
կան պատմութիւնս : Եւ հրամայեաց հարցանել
թագաւորն եթէ՝ յորո՛ց թագաւորաց աւուրս եղեն
ժողովքդ այդորիկ : Ասացին թէ « Նիկիոց ժողովն
առ Առաքանդիանոսիւ եղև. Առաքանդնուպօղտին՝
առ մեծն Թէօդոսիւ, Աջիկեստաին՝ առ Թէօդոսիւ
փոքու, Քաղկեդոնին՝ առ Մարկիանոսիւ » . Պատաս-
խանի ևս թագաւորն և ասէ « երից թագաւորաց
հրամանքն ճշմարիտ լինել թուին քան զմիոյն » : Եւ
ի վերաց հասեալ թագաւորին զբով վասն Նեստորի
թէ ո՛ր կամ ուստի կամ յորում ժողովի և թէ
զինչ խօսեցաւ և ո՛րպէս եղև նմա, հրամայեաց ըզ
Նեստորականն հանել յատենէն արտաքս :

Նոյնպէս և վասն Քաղկեդոնի ժողովոյն եհարց
եթէ ո՛յք էին գլխաւորք, և կամ զի իսկ եղև ժողո-
վրն այն, և ծանուցին նմա զամենայն : Ասացին
թէ ի Նիկիացն և ի Առաքանդնուպօղտին ինքեանք իսկ

Թագաւորին Արատանդիանոս և Թէոդոս մեծ . իսկ
յԵփեսոս Աբերեղ՝ Աղեքսանդրացւոց հայրապետ . և
ի Քաղկեդոնին՝ Թէոդորեոս ոմն եպիսկոպոս որ
զՆեապոլին խօսէր, եւ Աննա անուանեալն կաթող
ղիկոս եւ այլ եպիսկոպոսունք եւ երիցունք բազումք
ի նորին իշխանութենէ՝ յԱրուստանէ, ի Խուժաս-
տան կողմանէ եւ յայլոց աշխարհաց : Ասան որոց
հրաման ետարբայ Խոսրով քանդել զամենեցուն նո-
ցա զեկեղեցիս : « Թէ Քաղկեդոնին ընդունելի էր,
ասէ, սպա թուղթս ընդէ՞ր ոչ տարաւ . եւ այն զի ես
հշմարիտ գրեցի . այլ արտաքոց է երից սուրբ ժողո-
վոցն » . եւ սրով սպառնացեալ զամենեանս զնոսա
սատակել, եթէ ոչ ի բաց դարձցին ի մոլորութենէն
եւ ելանիցեն յարքունական պալատն (58) :

Իսկ որք զՔաղկեդոնին (ունէին զդաւանութիւն)
Խվերից եւ Աղլանից կաթողիկոսն որ էր ի Փայտա-
կարան, ի դրան արքունի, և այլք ոմանք եպիսկոպո-
սունք և երիցունք բազարաց որ ի Յունաց կողմանէ,
եւ իշխանք որք եկեալէին ի ծառայութիւն Թագաւո-
րին Պարսից . որոց զվարարն (59) իսկ հրամայեաց
տալ : Եւ սպա խնդրեալ նա յետկար ի տէրանց կող-
մանցն երկուցունց՝ զՆիկիայն որ առ Արատանդիանո-
սիւ, զԱրատանդնուարտիսն որ առ մեծն Թէոդոսիւ,
եւ զԵփեսոսին առ փոքր Թէոդոսիւ եւ զՔաղկեդո-
նին առ Մարկիանոսիւ . եւ զամենայնն բննեալ եւ ի

վերայ հասեալ՝ ասէ « նորա ընդ^օէր ոչ ասացին երկուս բնութիւնս բաժանմամբ որպէս զսոսա. յայտ է եթէ եւ զմեզ պահաւ է յերկուս բաժանել, երկուս ասել թագաւորութիւն եւ ոչ մի . զի եթէ զբնութիւն որ քննէ, եւ ես յերկուց բնութեանց եմ՝ թէպէտ ի հօրէ եւ ի մօրէ, թէպէտ ի հողւոյ եւ ի մարմնոյ : Բայց Աստուածութիւն որ յամենայն տեղւոջ է՝ թէ ինքն զինչ կամի զամենայն լինել եւ կամ ատնել՝ ոչ կարէ՝ ապա Աստուածութիւնն զի՞նչ է (60) :

Ապա հրամայեաց հարցանել զՋարարիա՝ Հայրապետն Արուստակէմի եւ զայլս բազումս զորս ասեալ էր յԱղեքսանդրացւոյ քաղաքէն թէ ո՞ր խցէ ճշմարիտն, զարդարն ասացէ՞ք երդմամբ : Եւ նորա պատասխանի տուեալ ասեն « եթէ ոչ էար խոտորնակի զնացեալ առաջի Աստուծոյ, եւ ոչ նա բարկութեամբ խոտորնակս զնացեալ էր ընդ մեզ : Բայց արդ՝ երկուցեալ յԱստուծոյ՝ առաջի ձեր զճշմարիտըն ասեմք՝ հաւատք ճշմարիտ այն է որ ի Նիկիոյն ասացաւ առ երանելեան Արատանդիանոսիս, եւ նմին միարան են Արատանդնուպօլսին եւ Նիկեոսին . եւ նոցին միարան Հայոց հաւատն է ճշմարտութեամբ : Իսկ Քաղկեդոնին ասացեալն ոչ է միարան նոցին, որպէս ձեր իսկ բարեբարութիւնդ ծանեաւ » : Եւ հրաման տուեալ թագաւորին խնդիր ատնել ի դանձրս արքայի : Եւ խնդրեալ դոմին տետրեայս գրեալ

ի վերայ հաւատա ճշմարիտս ըստ միաբանութեան հաւատոյ աշխարհիս Հայոց, որ էր կնքեալ մատանեալ Աստուծոյ արքայի եւ որդւոյ նորին Յոսրովու: Յորոյ վերայ հրաման ետ և արքայ Յոսրով եթէ ամենայն քրիստոնեայք որք ընդ խնով իշխանութեամբ են՝ զհաւատա Հայոց կապեն: Եւ որ միաբան էին ընդ Հայոց հաւատոյս ի կողմանս Ասորեատանի Աստուծոյ (61) մետրապոլիտ և այլ տան եպիսկոպոսք, եւ նոցին միաբան աստուածասէր թագուհին Շիրին եւ քաջն Սմբատ եւ քծչկապետն մեծ: Իսկ զստուճէն ուղիղ խոստովանութեան արքայ Յոսրով հրամայեաց կնքել իւրով մատանեալ, եւ տալ ի դանձն արքունի:

Իսկ արդ՝ զի եհան զմեզ Աստուած այժմ ի խաւարին իշխանութեանց, և արժանի արար ծառայութեան երկնաքաղաքացի թագաւորութեանդ, ո՛րչափ ևս սուսեւ քան զսուսեւ արժան է մեզ վայելել ի խաղաղութեան, որ եւ սո՛ւրտիսք աղօթել եւ խնդրել ի Քրիստոսէ Աստուծոյ վասն բարեպաշտ և աստուածասէր թագաւորութեանդ հաստատուն եւ անշարժ կալոյ մնալոյ մինչեւ յաւիտեան իբրեւ զաւուրս երկնից ի վերայ երկրի »:

Իսկ յետ զնալոյ կայսեր երկուցեալ Ներսէս ի ցաամանէ իշխանացն՝ վախճի ի Տայս՝ ի բնիկ գաւառն իւր: Յետ վեց ամի, յորժամ վախճանեցաւ

Թէոդորոս զօրավարն՝ դարձաւ ի Հայս : Յառաջ
յայտարիկ և յիշխանութեան Թէոդորոսի Ռչառնոյ,
յ86 թուին եղև առաջին եւք ի Հայս Տաճկաց հրա-
մանաւ Օմարաց Սմիրապոսնոյ, որ էր երկուորդ ի
Մահմետէ, և ի 95 ամի թուականութեան դարձեալ
սասարիկ զօրու եկեալ Տաճկաց՝ առին զՂուին քաղաք,
եւ եղև համար դերութեան 35,000 . եւ ապա տի-
րեցին Հայոց, Վրաց և Աղվանից : Իսկ աշխարհս
Հայոց ի բաց կացեալ ի Տաճկաց՝ հնազանդի կայ-
սեր, և ի խնդրոյ Ներսիսի լինի Համազասպ հրամա-
նատար Հայոց ի 104 թուին : Չոր լուեալ ամիրա-
պետին՝ զայրացեալ կոտորեաց զպատանդան Հայոց
ոգիս իրրեւ 777 . եւ իսկոյն մեռանի ինքն յիւրոյ
զօրացն, եւ զօրն խամայէլի որ յԵգիպտոս՝ միա-
բանեալ կայսեր՝ հաւատացին ի Քրիստոս և մկրտե-
ցան 16,000 :

Իսկ ի վախճանել Համազասպաց հայցէ Ներսէս նա-
խարարօքն հանդերձ յամիրապետէն զԳրիգոր Մա-
միկոնեան՝ եղբայր Համազասպաց, որ ի պատանդի
իսկ էր առ նմա, կացուցանել իշխան Հայոց. եւ շի-
նեաց զկաթողիկէն որ յԱրուճ : Իսկ Ներսիսի կա-
ցեալ ամս 10 . յաջորդէ զաթոռն Անաստաս ի 120
թուին, որ էր սենեկապետ Ներսիսի, ի գաւառէն
Մասեացոտոյ, ի գեղջէ Ակոուոյ, որ եւ զեկեղե-
ցին Ակոուոյ վայելուչ շինեաց :

Ի սորա աւուրս հաւատաց սուրբն Ղաւիթ : Իսկ Անաստաս խորհեալ Հայաստանեացս կարգել տօմար անշարժ ըստ այլոց ազգաց, եւ հրահայէ Անանիայի շիրակացւոց կարգել գրբօնիկոնն հրաշագան, յորում զտօմար մեր կարգեաց անշարժ : Եւ Անաստասայ խորհեալ ժողովով եւ եպիսկոպոսօք հաստատել գրբօնիկոնն՝ վախճանի կացեալ յաթոսամս 6 : Ի սորա աւուրս էր եւ Փիլոն տիրակացին, որ զԱռկրատաց պատմութիւն թարգմանեաց ի հայ լեզու : Եւ զկնի նորա Տէր Խորայէլ ի դաւառն Աանանոց, ի գեղջէ Ռւթմոց՝ ամս 10, եւ զկնի նորա Տէր Սահակ որ էր ի Չորախորոց, յԱրքունաշէն գեղջէ՝ ամս 25 : Ի սորա 5 ամին իշխանն Քրիզոր պատերազմեալ ընդ Խաղրաց՝ մեռանի ի 130 թուին : Եւ ի 135 թուին Աշոտ Բագրատունի Հայոց իշխան եղև ամս 3 : Յայսմ ժամանակի հաւածումն եւ աւերումն սաստիկ եհաս աշխարհիս Հայոց, զի ի 134 թուին տիրեցին հիւսիսային զօրքն որ են Խաղիլք՝ Հայոց, Արաց եւ Աղվանից, եւ սպանին զիշխանն Հայոց ի պատերազմին եւ զԱրացն : Իսկ Յուստիանոս ի յերրորդ ամի թագաւորութեան իւրոց զօր սաստիկ առաքեաց ի Հայս, եւ հրով եւ գերութեամբ բանդեցին դաւառս 25, եւ 8,000 երդ գերեալ վաճառեցին :

Եւ ի միւս ամին այլ զօր առաքեաց 40,000, եւ էր

խոսված իւն մեծ յաշխարհիս Հայոց, զի յարեւելից
հարաւոյ տաճիկ զօր եկեալ՝ դերեցին գաւառս սա-
կաւս : Իսկ Աշոտ՝ իշխան Հայոց գնաց սլաւերազ-
մել ընդ Տաճիկն, եւ սպանաւ ի սլաւերազմին : Իսկ
ունանք ի Հայոց իշխանացն անձնատուրք եղեն առ
զօրս Տաճկաց : Իսկ ի դաւ չորրորդ ամին Յուստիա-
նոս ինքն խաղացեալ զօրու ծանու՝ եկն ի կողմն Հա-
յոց ի լեւոնն որ կոչի Աքարտակ, եւ յերիս բաժա-
նեալ զզօրս իւր՝ առաքէ ի Հայս, ի Աիրս եւ յԱղվա-
նրս. և կոչեալ առ ինքն զամենայն իշխանս աշխար-
հայս այսոցիկ : Եւ ոչ ի կամաց, այլ ի հարկէ գնա-
ցեալ առ նա : Իսկ նորա զոմանս յիշխանացն ընդ
իւր առեալ, և զոմանց զորդիան սլաւտանդ խնդրեալ,
ընդ որս եւ զկաթողիկոսն Հայոց զՍահակ հանդերձ
5 եպիսկոպոսօք արգելեալ առ ինքն, եւ զոմանս
յիշխանացն արքունատուր սլաւտարադօք սլաւուեալ՝
կայոցից իշխանս աշխարհացն զՆերսէ՛հ Շիրակաց տէր՝
կոմս Աս գուտուր՝ (62) Հայոց իշխան, և զԱարազ-
դատ սլաւորիկ՝ էքսարխոս, որ էր երկրորդ թագա-
ւորին Աղվանից իշխան, եւ 30,000 զօր օղնական
իշխանացն, եւ ինքն ի Առատանդնուպոլիս դարձաւ :
Եւ Ներսէ՛հ Աամսարական եկաց իշխան Հայոց
ամն 4 :

Ի սորա աւուրս սլայճատանայր Գրիգորիա՝ Աք-
չարունեաց բոր եպիսկոպոս փիլիսոփայական ար-

ուեատիւ, որ դընթերցուածոց մեկնութիւն զարդա-
րեաց ի խնդրոց Ներսիհի Կամսարականին : Եւ զինի
նորա, ի ԿՅԹ թուին Սմբատ Բաղրատունի Բիւրատեան
Հայոց իշխան եղև ամս 20 :

Եւ եկեալ ոստիկան ի Հայս Սքողա անուն՝ կալա
զիշխանան Հայոց, եւ խաղացոյց ի Դամասկոս : Ի
ամանէ մարտիրոսացաւ սուրբն Դաւիթ ի Դուին քա-
ղաքի : Եւ ի սոյն աւուր լինի կռիւն ի Վարդանա-
կերտի . յորում բնաջինջ սպառեցաւ զօրն Խամա-
յիլի : Եւ Օկբայ՝ զօրագլուխ Տաճկաց վանի ի Կամ-
սարականացն եւ զնայ զոյժ տալ ամիրապետին :
Որոյ զայրացեալ՝ զօր բազում առաքէ ի Հայս հրդե-
հել, քանդել, կործանել զեկեղեցիս Աստուծոյ ի
Հայս . իսկ կաթողիկոսն Հայոց Սահակ զերեալն
Սքողայէ՝ կայր ի սրատանդս ի Դամասկոս : Լուեալ
զսպառնալիսն Օկբայի խնդրէր հրաժեշտ երթալ
առնա թերեւս կարաացէ դարձուցանել զնա, եւ նո-
րա հրամայեալ :

Իսկ իբրեւ շոգաւ ի Խառան՝ հիւանդացաւ . եւ
զրէ զվերջինս բանից իւրոց առ Օկբայ յուշ առնելով
զհասարակաց մահն, եւ զտարտարոս դժոխոցն .
դարձեալ եւ զօտարամահն լինել իւր . եւ հրամայէ
զհրովարտակն զնել յաջոյ ձեռին իւրոյ, զի ինքն
Օկբայ եկեալ առցէ : Իսկ Օկբայ իբրեւ լուա զմահ
սրբոյ հայրապետին՝ հրամայէ սրահել մինչեւ ցգալն

խոր : Եւ իբրեւ եկն եւ կտես զայրն Աստուծոյ՝ ձեռն
նմա շարժեալ ողջունէր սարա՛մ ալէք ասելով : Եւ նո-
րա ազգմամբ սուրբ Հոգւոյն շարժեաց զձեռն ընդ-
դէմ նորա յաղաչանա : Ընդ որ սարսեալ առնու-
զնամակն եւ ընթերցեալ՝ ասէ « այս խնդիրք բո կա-
տարեալ է այրդ Աստուծոյ՝ » . եւ առաքեալ զմարմին
նորա ի Հայս, եւ դիր խաղաղութեան առաքէ ի
Հայս թողեալ զյանցանա նոցա (63) : Իսկ զկնի Տեա-
ռըն Սահակայ, ի 158 թուին յաջորդէ զաթոնն Եղիա
ի գեղջէ Արճիշոյ, յԱղիտլոտէ . յեպիսկոսարոս թենէ
Բզնունեաց՝ ամս 13 : Սա հրամանաւ Արդիւնիւրայ
արար զժողովն ի Պարտաւ . եւ ետ տանել զՆեր-
սէս Բակուր՝ զկաթողիկոս Աղվանից առ ամիրա-
պետն, զի ջանայր զԱղվանս քաղկեդոնիկ առնել :

Եւ զկնի նորա Տէր Յովհաննէս փիլիսոփայն ի
գաւառէն Տաշրայ, ի գեղջէն Օձնայ՝ ամս 11 : Սա
արար ժողով ի Մանաղկերտ բաղաք ի սահմանա-
զլուխան Հարքայ ամենայն եպիսկոսարոսք Հայոց .
ընդ որս էր եւ Պրիգորիա փիլիսոփայն՝ քոր եպիսկո-
սոս Արշարունեաց, եւ 6 եպիսկոսոս յԱսորւոց յա-
կորիկ տանէ՝ հրամանաւ պատրիարդին խրեանոց,
յաւուրա Սմբատայ իշխանութեան, սրբելով յաշ-
խարհէս զբաղկեդոնականայն երկարնակ խոստովա-
նութիւն, եւ զաւանդութիւն որ խմբով եւ ջրով
ապրականէին զսուրբ խորհուրդն, եւ ձկամբ եւ ձիթով

Եւ զինւով՝ զպաշտօնաբանորդացն եւ զայլ աւուրս
կանոնեալս . որ յաւուրցն Յղբի մինչեւ ցայս մնա-
ցեալ էր յաշխարհիս Հայոց ի մասին Յունաց : Զայս
ամենայն իբրեւ խմոր հին ի բայ ընկեցեալ՝ սահմա-
նեցին խոստովանութիւն հաւատոյ՝ մի բնութիւն
մարմնացելոյ Բանին Աստուծոյ . եւ առանց խմորոյ
եւ ջրոյ կատարել զսուրբ խորհուրդն, եւ զպաշտօն ա-
ւուրան սրբութեամբ տանել ի գլուխ, այլ վասն կա-
րեաց հիւանդաց և մարմնաատէր իշխանաց թողացու-
ցին զչարաթ եւ զկիւրակէ, ո՛չ ուխտի մանկանց ե-
կեղեցւոյ եւ ճգնաւորաց Քրիստոսի : Եւ ինքն Յով-
հաննէս էր յոյժ զեղեցիկ տեսլեամբ, լի ամենայն ա-
ռաքինութեամբ, ունէր զգեատա այծեայս, և ի վերայ
սրայծառերանդ նիւթով զգեատաւորեալ պճնազար-
դէր, եւ ոսկի մանր խարտեաւ աղացեալ՝ անոյշ խ-
զովք խառնեալ եւ փշեալ զծաղկեալ ալեօր մօր-
ուացն :

Զոր տեսեալ ռատիկանին Ալթի՛ երթեալ պատ-
մեաց ի Բաղդատ ամիրապետին զվեժ վայելչութիւն
Յովհաննու : Եւ նա տենչացեալ տեսեան նորա կո-
չէ զնա ի գուռն արքունի, և հայցէր ըստ սովորական
զարդուն պճնազարդիլ եւ երեւիլ նմա : Կսկ նորա
զաւարտահասակ դիտակն իւր եւս առաւել փայ-
լուն եւ սրազարածուն զգեատաւորեալ, եւ զաղերեկ
ծաղկեալ մօրուան ոսկեփունձս կաղմեալ՝ զոսկենկաջ

զաւաղանն ի ձեռն առեալ մտանէր յարքունիան :

Ընդ որ հիացեալ ամիրապետն՝ մեծաւ պատուով հրամայէ նստել . եւ հարցանէր թէ ընդէ՞ր այդպէս պճնազարդիս զի Քրիստոսն քո եւ աշակերտքն նորին զգծուծն եւ զչնչինն պատուիրեցին . եւ նա ասէ «Քրիստոսն մեր թէպէտեւ զապտուածային զիստան մարմնով ծածկեաց . սակայն ցոյցք նշանայն ահաւոր տեսողացն զնա ցուցանէին . եւ աշակերտքն զնոյն առնելով՝ նշանքն զտեսողան ահացուցանէին : Իսկ զի ի մէնջ բազում նշանաց ցոյցք նուազեցան, սակայնր ահարկու զգեստուք զիսակ տեսողան ընդոտուցանեմք յերկիւզն Սատուծոյ, որպէս և զուք թագաւորրդ վասն ահաւոր երեւելոյ մարդկան, ծիրանափառ ոսկեճամուկ պճնազարդիք . այլ թէ յզգեստ իմ կամիս հայել՝ միայն ընդ միայն տե՛ս » : Եւ արտաքս տրոհեալ զամենայն՝ եցոյց նմա զխոշորագոյն բուրձրն : Ընդ որ զարմացեալ ամիրապետին՝ եօթն պատիկ պճնազարդէ զնա և մեծապատիւ դանձու առաքէ ի Հայս .

Իսկ յետ Սմբատոյ եկաց իշխան Հայոց Աշոտ Բագրատունի՝ որդի Վասակայ ամս 15 . Չսա խաւարեցուցին ազգն Մամիկոնէից սակս մախանայ իշխանութեան յաւուրս Մովանայ Ամիրալմուսնոյ : Եւ յետ նորա Սմբատ՝ որդի նորա՝ ամս 22 : Իսկ ըստ հայրապետաց կարգին՝ զինի Յովհաննիսի եկաց կա-

Թողիկոս Տէր Գառիթ ի դաւանէ Արտայից, ի գեղջէ
Արամունեաց՝ ամս 13 : Եւ զկնի սորա ի 190 թուին
Տէր Տրդատ ի դաւանէ Անանիայ, յԱւթմայ գեղ-
ջէ՝ ամս 23 : Եւ զկնի սորա Տէր Տրդատ ի Գամա-
ւանից՝ ամս 3 : Եւ սպա Տէր Սիոն ի Բաւօնից գեղ-
ջէ՝ ամս 8 : Յաւուրս սորա եղև կոտորածն Թաղնայ,
եւ սպանան ողիք 700 . եւ գերեցան 1,200 : Եւ ըզ-
կնի սորա յ221 թուին Տէր Եսայի ի դաւանէն Նգայ,
ի գեղջէն Նղիպատրչոյ՝ ամս 13 : Սա էր միամօր որ-
դի կնոջ այրուոյ, որ վանն աղքատութեան մուրացիկ
գողով՝ ստնախաց մանկամբն յարեցաւ ի տուն կաթո-
ղիկոսարանին . եւ ոչ մտեալ ընդ յարկաւ՝ խորչա-
կաւ եւ ցրտով տառապեալ սղաչտէր զզրունս եկե-
ղեցւոյն : Չոր հարցեալ քահանայիցն թէ՛ զի՞ այդ-
չափ տառապիս . եւ նա ասէ « ո՞չ գիտէք զի սակս
կաթողիկոսութեան անուցանեմ զորդեակս խմ » : Ար
եւ անեալ ի նախն եկեղեցւոջ, լինի նախ եպիսկոպոս
Գողթան եւ սպա կաթողիկոս Հայոց : Եւ զկնի սո-
րա Տէր Ստեփաննոս ի Գո: ին քաղաքէ՝ ամս 2 : Եւ
զկնի սորա ի 240 թուին Տէր Յովար՝ ամս 6 . որ էր ի
յԱստանէն ի կիւրապաղատին սպարանից : Եւ սպա
Տէր Սաղօսօն ի գիւղաքաղաքէն Գառնուոյ՝ ամ մի :
Եւ սպա Տէր Գէորդ յԱրագածոտոյ, ի գեղջէ Աւ-
տարակաց՝ ամս 3 : Եւ սպա Տէր Յովսէփ, որ կարի-
ճըն կոչիւր՝ ի դաւանէ Արագածոտոյ, ի գեղջէ

տւրք Գրիգորի՝ ամս 11. եւ ապա Տէր Դաւիթ ի դաւ-
ւանէ Մաղաղայ, ի գեղջէ Կանխաղայ՝ ամս 25: Եւ ա-
պա Տէր Յովհաննէս ի դաւանէ Կոտայից, ի գեղջէ
յՈւլայիցն՝ ամս 22: Ի սորա ժամանակս Մամունիկն
(64) ամիրայ եկն ի Հայս: Իսկ ըստ իշխանայ կար-
դին զկնի Սմբատայ՝ որդւոյ Աշոտոյ Աշոտ՝ որդինո-
րա, որ մասկերն կոչիւր՝ ամս 20: Սա գանձադին
արար զդաւանն Արշարունեայ յաղղէն Կամարա-
կանայ. եւ զարքունիան ի Կողովակ: յԱրշարունիա
փոխեայ: Եւ զկնի սորա Սմբատ՝ որդի նորին, որ
Աղլարան կոչեցաւ՝ ամս 30: Սա ի մանկութեան
սպասանդ ի Մամարայ ի դրան արքունեայն յաւուրս
Ռաշտին Հարոնոյ. եւ ապա արձակեալ յ275 թը-
ուին, եկն ի Հայս եւ շինեայ ձեռակերտ մի յԱրշա-
րունեայ դաւանին եւ անուանեայ Աղբձկոյս: Ի
սորա աւուրս յ290 թուին Խալթիպն Եղիտ Հայոց
ամիրայ եկն, եւ էանց բազմութեամբ ի Աիրա. եւ մե-
ռաւ ի Չաւախա, ի զիւղն որ կոչի Խողարիր:

Յայտմ ժամանակի, ի հայրապետութեան Տեանն
Յովհաննիսի եւ յ300 թուին Հայոց սատիրան ոմն ա-
ռարի յամիրապետէն Չափրայ Ապուսէթ անուն:
Եւ եկեալ ի Տարօն եւ կալեալ զիշխանն Բազարատ
առաքէ առ Չափր: Իսկ բնակիչք Տորոս լերինն ի
մի վայր ժողովեալ. եւ տարմարար յարձակեալ ըս-
տանին զսատիրանն եւ զգորս նորա: Եւ մնացեալքն

Երթեալ դոյժ տային Չափոյ : Եւ նա մոնչեաց ա-
ռիւծարար զաղանութեամբ, եւ զօրս անթիւս դո-
մարեալ՝ տայ ի ձեռն ընդոծնի միոյ Բուդայ անուն,
եւ առարէ ի Հայս. հրամայէ նա՛ն զիշխանա աշխար-
հին առ ինքն ւածել, եւ զօրս նոցա կոտորել, եւ ե-
թէ որ ի սրաշտօն Մահակաթի դարձցի՝ պատուել եւ
զինի իւր ւածել : Արոյ եկեալ ի Տարօն՝ կալաւ զերեսին
որդիան Բաղարատայ, եւ կոտորեաց զՅուսթային
առհասարակ ի վերայ լերինն որ Վաչգինակ ասի :
Եւ յառաջ խաղացեալ կալաւ զամենայն իշխանոն
Հայոց, զիշխանն Արծրունեաց Աշոտ՝ զհայր Ղե-
րենկին եւ զսպարապետն Հայոց Սմբատ՝ զհայր թա-
գաւորին Աշոտայ, եւ զիշխան Մուսեաց Վասակ, ըզ-
կարիճն՝ Գարդմանայ իշխան, եւ զիշխանն Կաշենոյ
Ատրնեբակէ, եւ զԵսայի՝ Աղվանից իշխան, եւ զիշխա-
նըն Սեորդեաց զՍտեփաննոս որում կոնն կոչէին,
որ եւ պատկեցաւ ի Քրիստոսէ վկայութեամբ ի դը-
րան արքունի ի քաղաքին Սամարայ : Չստու զամե-
նեան եւ զայլս բազում եւս երկաթի կապանօր
խաղացոյց ի Սամարայ, եւ զերեաց զաշխարհս ա-
մենայն : Ետեւ ձեռն արկ յեկեղեցի՝ դարձուցանել
ի մալրութիւնս օրինաց իւրեանց, եւ ընտրեաց զզե-
ղեցիկան եւ զնորահասական եւ արկ ի խոշտանդանա
բանաթից ուրանալ զՔրիստոս :

Իսկ նոցա քաջապիս հասկերեալ նախատանայ եւ

չարչարանաց, գեղարանաց եւ հարուածոց, եւ ար-
համարհեալ զվիշտս՝ համբերելին բազում ճգանց, եւ
եկին ի մահ խնդութեամբ : Ընդ որ զպրացեալ բըռ-
նաւորն հրամայէր զամենեւեան սատակել, որք կա-
տարեալք քաջութեամբ՝ պատկեցան ի Քրիստոսէ :
Էին ի սոյանէ, արք եօթն, որոց զլիսաւորին անուն Ս-
տով կոչիւր, որ էր յԱղբակ դաւառէ, յԱսիրան գեղ-
ջէ . եւ վասն զի յոյժ զուարթատեսակ եւ քաջք էին
ի մարտա, զնոսա ոչ սպանին ընդ այլն . սլլ ջանա-
ցին դարձուցանել յուրացութիւն, եւ բազում դան-
ճրա ոսկւոյ եւ արծաթոյ մատուցեալ՝ խոստանային
զխաղս եւ գերդաստանս յարքունուսա : Իսկ քաջ
նահատակքն առաւել սլոյժառանային ի Քրիստոս
խոստովանութեամբ . վասն որոց սաստկասէս զոյ-
րացեալ բռնաւորն՝ դառնասէս տանջանօք կտատէր,
զոր ո՛չ լեղու բաւէ պատմել :

Սակայն յոյսն աւետեաց եւ սէրն Քրիստոսի եւ
ուրախութիւն վկայութեան թեթեւացուցանելին զան-
հրճարին վիշտն . ընդ որ զպրացեալ բռնաւորն՝ հրա-
մայեաց խաչել զնոսա : Իսկ սուրբն Ստով սլոյժեալ
ի փոյտին՝ քաջալերէր զընկերան ասելով « մի զար-
հուրիք եղբարք՝ զի թէպէտեւ շարչարխնք, հաղոր-
դութիւն ունիմք ընդ Սասուծոյ կենդանւոյ » . եւ հա-
յեցեալ ընդ յերկինս ասէ « գոհանամ զքէն Քրիս-
տոս՝ յոյս իմ, զի ուխտաւոր գողով իմ տօնիս սցառ-

բիկ սրբոյն Պէտրղեայ՝ նոխարս և դառինս ի սմա զե-
նուլ վասն փառաց բոյ . արդ՝ զիս ինքն փոխանակ
զոհի մատուցանեմ քեզ բողոքապատուղ . ընկալ Տէր՝
և և խառնեալ զմեզ ի թիւս սրբոյ բոյ » : Եւ այսպէս
յաղթեալ ամենայնի աւանդեցին զհոգիս խրեանց, և
սրասկեցան ի Քրիստոս, 302 թուին Հայոց աւելի
քան զ150 այր . որոց անուանքն գրեալեն ի դպրու-
թեան կենաց : Եւ հայրապետն Յովհաննէս սահմա-
նեաց ասն զոր յիշատակի նոցա, տարեւորական
պատուով ի 27 մեհեկանի ամսոյ ի փառս ամենակա-
լին Աստուծոյ :

Եւ նոյնժամայն խաղայ ի վերայ Տիղեայ . և
զՍահակ՝ զորդին Խամայէլի ի փայտ հանէ, և անցեալ
ի Պարտաւ՝ սրով կատարէ զՄսկաթլ վանանդացի,
որ վկայեաց բարի խառտուանութեամբ հաւատովն
որ ի Քրիստոս : Իսկ յետ ընդ 25 ամին հայրապե-
տութեան Յովհաննէսի, ի 302 թուին փոխի յաշխար-
հէս :

Եւ սպարապետն Սմբատ հրամայէ ժողովել Եպիս-
կոսոսաց և ձեռնադրել կաթողիկոս զԶաքարիա ի
դաւառէ Աստայից, ի զեղջէ Զաղայ . որ եկաց ամս 22 :
Սա յառաջքան զհայրապետութիւն ոչ ինչ աշտի-
ճան ընկալեալ երկոցութեան կամ տարկաւադու-
թեան, այլ յանարատ ի կեանս կեցեալ ի միում աւուր
բողոր աշտիճանայն եհաս պատուոյ : Եւ Սմբատ

սպարապետն զնոց ընդ Քուղայի սու ամիրապետն
Ջաֆր. եւ լինի սպարապետ Հայոց օրհնեալն Սշոա՝
որդի Սմբատայ, որ թաղաւորեաց Հայոց յետոյ :
Բայց իշխանն Հայոց որք գերեցան ի Քուղայէ՝
յետ ամաց ինչ դարձան յիւրաքանչիւր աշխարհս .
միայն սպարապետն Սմբատ եւ Ստեփաննոս կոննս,
որք վան Քրիստոսի խոստովանութեան կատարե-
ցան ի Սամարայ : Իսկ յ311 թուին Հայոց նստա-
ամիրապետն Սհմատ . եւ սոց զերկիրս Հայոց
Սլեայ՝ որդւոց Յաչէի : Սա կայուցանէ իշխանայ
իշխան զՍշոա՝ որդի Սմբատայ, որ եկաց իշխանայ
իշխան ամս 27 մինչեւ յ336 թիւն . եւ ապա թա-
ղաւորեաց :

Ի սորա աւուրս, յ312 թուին ի քառասներորդս
պահոց ի փոքրիկ շարսթուն եղև շարժումն ահա-
դին . եւ դրազումն կոտորեաց և զդեզեցիկ շինուա-
ծըս տապալեաց, եւ տեւեաց մինչեւ ի ժամանակս
երից ամսոց :

Եւ յայտմ ամի Շահապ՝ որդի Սեւադայի ամբոխա-
սաստ զօրու գայ յերկիրս Հայոց աւերել, զերել զեր-
կիրս կամերով . եւ եկեալ յԱրշարունիս դաւառ ի-
ջանէ յեզերս Երասխայ ըստ հարաւոյ կուսէ ի տե-
ղին, որ այժմ ամի քառասունք : Իսկ մանուկն Ս-
բաս՝ սպարապետն Հայոց, յուսալով յԱստուած, ե-
լեալ ի Արաղլուան աւանէ 40,000 արամիրք սակեոցն

Հայոց զօրուն քաջօր և մրցողօք՝ գայ, հասանէ ի վե-
րայ նոցա . զբոլոր բանակն ցիր եւ ցան վայրացն ըն-
կեցեալ՝ սրախողխող եւ գետավէժ զամենեւեան առ-
նելով : Սակս որոյ և անուն տեղւոյն ըստ թուոյ ման-
կանց Սերաստիոյ մինչեւ ցայսօր կոչի քառասունք :
Իսկ Շահապայ 26 արամբբ մազապուր պրծեալ՝
անցեալ գնայր ամօթալիոյ : Եւ զկնի այսորիկ՝ յ324
թուին վախճանի Տէր Զարարիա : Եւ նստի կաթո-
ղիկոս Տէր Գէորդ մեծաշուք պատուով յաւուրս տօնի
թլրատութեան Տեառն : Եւ ի նոյն ամի մահն ահա-
գին համաշխարհական : Սա էր ի գիւղաբաղաբէն
Գառնուոյ, որ կալաւ զաթոս հայրապետութեան ամս
12 : Եւ յ12ան ամի սորա թագաւորեաց Աշոտ :
Այլ մեր ըստ օրինի ուղեւորացն արարեալ, որք
միանգամայն ոչ կարեն բառնալ զոր կամին՝ տկա-
րութեան ուժոյն զանդրադարձութիւնն արարեալ
յաւելուած : Այսպէս եւ ի մնացեալն ի բանէս կրկին
գարծցուք բերեալ զկարգ թագաւորացն Պարսից և
զամիրալնումնիան Տաճկաց, եւ ապա զկայսերս Յու-
նաց . զի ընդ նմա համեմատեացի վախճան բանիս :

Գ. — Թագաւորք Պարսից Սասանակիակն.ք. անուակն.ք
և իսանակի.ք եոցիկն :

Արտաշիր՝ ամս 40 (65) Ծապուհ՝ ամս 23 . Ներ-
սէհ՝ ամս 14 (66). Արմիզդէ՝ ամս 3. Ծապուհ (Բ.)՝ ամս
58 . Արտաշիր՝ ամս 3 . Վռամ որ Արման՝ ամս 11
(67) . Յաղկերտ՝ ամս 20 . Վռամ՝ ամս 22 . Յաղ-
կերտ ջախջախ՝ ամս 19 . Պերոզ՝ ամս 27 . Վա-
ղարշ՝ ամս 4 . Կաւլատ՝ ամս 11 . Զամաստ՝ ամս 4 .
Կաւլատ՝ ամս 31 . Խոարով որ մկրտեցաւ՝ ամս 48 :
Սա ի ժամ մահուան իւրոց ընկալաւ զերկնային շը-
նորհա, հաւատաց ի Քրիստոս եւ մկրտեցաւ յԱրրոր-
դութիւն սուրբ . եւ ի սենեկի իւրում ետ սրատա-
րադ մատուցանել և հաղորդեցաւ մարմնոց և արեան
Տեառն . Արմիզդէ՝ ամս 12 : Ի սորա ժամանակս էր
Վահրամ ոմն Մեհեանդ՝ իշխան արեւելից կողման
աշխարհին Պարսից, որ հարկանէր քաջութեամբ
զգորան Թեոալաց, եւ բռնութեամբ ունէր զՔահզ
եւ զամենայն աշխարհն Քուշանաց մինչեւ յայնկոյս
զետոյն մեծի որ կոչի Վեհոտտ, եւ մինչեւ ցտեղին
որ կոչի Պաարուն : Այս Վահրամ սրատերազմեալ
ընդ արքային Մաղքթաց՝ եհար զսաղմութիւն զօ-
րացն և սպան զթագաւորն և յափշտակեաց զղան-
ծըս թագաւորութեան . եւ սուղ ինչ սուարամանն

առարեաց ի մեծամեծ ընչիցն թագաւորին Արմըղ
ղի. եւ զայլն զօրացն բաշխեաց :

Իսկ թագաւորն առեալ զայն ասէ ցաւմամբ
« ընթրիքն առաւել մեծագոյն, և զնշանն ի պատա-
ռոյս ծանեաց . յայնչափ մեծամեծ դանձուց զայս
միա՞յն բերիք յարբունիա » : Եւ հրամայեաց փշտխա-
նացն երթալ ժողովել զդանձան ի զօրացն : Ընդ որ
զայրացեալ զօրացն սպանին զփշտխանան, և թագա-
ւորեցուցին զԱւհրամ. և միտրանութեամբ զխմեցին
յԱսորեստան սպանանել զԱրմիղղ. զոր լուեալ Արմըղ-
ղի փախչել կամելով, և անցեալ ընդ դեռն Այլլաթ
ընդ զամն ի Աւհրամաւ : Սյլ խորհուրդ արարեալ ա-
րանցն և համահարզայն և փշտխանացն՝ սպանին
զԱրմիղղ. և նստուցին թագաւոր զԹորով՝ որդի նո-
րին ի վերաց աշխարհին Պարսից : Եւ ոչ յետ բաղում
առորց Աւհրամ ամենայն զօրօքն եկն, եհաս փու-
թանակի իրրեւ զխոցանալ արծուեաց . իսկ Թա-
րով իւրացօքն փախատեաց անց ընդ դեռն մեծ Ալի-
լաթ, եւ Աւհրամ հասեալ հաս զտուն եւ զդանձն
արբունի, եւ նստաւ ի դահոյս թագաւորին (68) :

Ապտամբեցին զօրք նորա ի Թիրակ, եւ կա-
ցուցին իւրեանց թագաւոր զՓոկաս. եւ եկեալ
ի Առատանդնուպոլիս սպանին զՄօրիկ եւ զորդիս նո-
րա : Զոր լուեալ Թորովու՝ առ զբաղմութիւն զօրաց
իւրոց եւ ել ի կողմանս արեւմտից, եւ առ նախ՝ ըզ

Գարայ քաղաք . եւ ապա զԽոռեմ զօրավար որ
Ռազմանն անուանի՝ զօրօք առաքէ ընդ Սասրիս, եւ
զԱշխատ՝ ընդ սահմանս Հայոց : Որոյ եկեալ պա-
տերազմեցաւ ընդ զօրան Յունաց, որ ի Դու եւ ի
յԱրդրու եւ փախտուեաց տանի մինչեւ ի Սաղարայ, եւ
առնու զքաղաքն Աարնոյ եւ գերէ զկաթողիկոսն Յով-
հան ամենայն սպասուք կաթողիկոսարանին . եւ ամե-
նայն բնակչօքն քաղաքին տանի յԱհմատան : Իսկ
Խոռեմ անցեալ ընդ Սասրիս՝ հնազանդեցոյց զԱ-
միթ, զՌուհայ եւ զԱնտիար : Եւ Շահենայ՝ զօրա-
վարի Պարսից, առեալ զքաղաքն Աեսարիս՝ եկաց ի
նմա տարի մի :

Եւ Խոռեմայ անցեալ ի Պիսիդոն՝ առնու զՏարսոն
քաղաք . եւ պաշարեալ զՆրուսադէմ աւուրս 19 ,
փորեաց զհիմն քաղաքին եւ առ զնա . եւ այրեցին
զնա հրով եւ սատակեցին սրով 57,000, եւ գերեցին
35,000 . եւ զՉարարիս հայրապետն եւ զաւրբ խա-
չըն փրկչական ամենայն սպասուքն ոսկւով եւ ար-
ծաթով տարան ի դուռն արքունի : Իսկ թագաւորն
զկաղանաւորան հրամայեաց ի քաղաքն դարձուցանել
եւ շինել զքաղաքն եւ հաղած ել զՀրէայան . եւ կայու-
ցանել երկցապետ քաղաքին զՄողեատոս որ ի Հայս
թուղթ գրեաց :

Եւ յամի 29 թագաւորութեան Խոսրովու քակեաց
Առմատոս զմատուռ սրբոյն Հախիսիսի՝ զչինեացն ի

արբոյն Սահակայ . եւ եղիտ անդ զմարմինս արբոյն
Հովիտիսի ինն թիղ եւ չորս մասն՝ կնքեալ մաստա-
նեաւ արբոյն Պրիգորի եւ արբոյն Սահակայ . եւ խորով եւս
մաստանեաւ կնքեալ շինեաց զեկեղեցին . եւ ի նոյն
տեղին եդ զնշխարան : Եւ զսուրբ կաթողիկէին վայ-
տայարկան վերացուցեալ քարայարկ շինեաց . եւ էթ
Յովհանն վանաց երէց :

Իսկ խոռեմ՝ զօրավարն Պարսից, որ զերեաց
դճրուսադէմ, ամենայն զօրօքն ի Քաղկեդոն հասա-
նէր . եւ մարտուցեալ նաւուք ընդ Առաստանդնուպօլիս,
ի միում աւուր մեռանին ի Պարսից զօրացն արք
4,000 : Եւ ապա Հերակլէս թագաւորն զԱռաստան-
դին՝ զորդի իւր թագաւորեցուցեալ ի Առաստանդնու-
պօլիս . ինքն ել ի Աեսարիս ժողովել զամենայն զօ-
րըս իւր 120,000 . եւ զիսկեաց ի վերաց արքային
Պարսից : Եւ եկն ի Աարնոյ քաղաք . եւ հասեալ ի
Դուին աւերէ զնա, եւ զՆախաճիւկան եւ զՊանձակ
եւ զՀեղակ ի հիմանոց բրէ . կործանէ եւ զբաղինս
հրատին մեծի որում Անասայն կոչէին : Յաւարի
առեալ զայլաորհն Պարսից դառնաց ընդ Մարա-
զայ, հատանէ ի Փայտակարան յայլաորհն Աասալից,
բանակի ի Տիգրանակերտ աւանի : Եւ զօրավարն
Պարսից Ծահր-Աարաղ եւ Ծահէն երկու բանակօք
յառաջոյ եւ զկնի հատանեն Հերակլէսի : Եւ դարձաւ
Հերակլէս ի թիկունս կոյս, հարկանէ զԾահէն 30,000 .

օքն : Եւ ինքն ընդ Յղուկս ի Նախճիւխան թափի . եւ
անցեալ ընդ գետն Երասխա յաւանն Արնջունիա՝ դը-
նաց ի Բաղրեւանդ . եւ անցեալ ընդ Ապահունիա՝
բանակի ի գլուղն որ կոչի Խարճուօք : Եւ Շահր-Աա-
րազ այրընտիր եղեալ՝ վեց հազարաւ նստի յԱրճէչ
դարան դորձեալ Հերակլէսի : Եւ հասանէ ի վերայ նո-
ցա ի գիշերի, հուրք վառեալ դրաղարն . եւ զեղեալն
ի նմանէ սրով սատակեաց . եւ առեալ զօրն ամենայն
զնաց ընդ Աեսարիա յԱմասիա հանդուցանել զժօրս
իւր :

Եւ դարձեալ դառնաց զօրօքն ի Հայս, անցանէ ի
Շիրակ, ընդ Աոգովիտ ճանապարհ կալեալ ի Հեր-
եւ Չարեւանդ դաւառ, դէս ուղիղ ի Տիգրան (69) ի
վերայ Խոսրովու . եւ անցեալ յայնկոյս լերինն Աա-
րասպայ յերկիրն Ասորեստանեաց : Եւ անցեալ ընդ
արեւմուտս զնաց ի Նինուէ : Եւ Հերակլէս սաստիկ
զօրութեամբ դարձաւ ի վերայ նոցա . եւ զօրքն Պար-
սից ոչ զխտացին զդառնալն Հերակլէսի զի բալ ու-
նէր զերեսս դաշտին, մինչեւ երթեալ խառնեցան
ընդ միմեանս : Եւ օղնեաց Տէր Հերակլէսի յառօր
յայնմիկ, եւ պարտեցան զօրքն Պարսից առաջի նո-
րա, տալանաւ եւ զօրավարն նոցա . եւ սապատակս
սխալեալ յաւարի առեալ զաշխարհն Պարսից :

Եւ ինքն կայսրն հասանէ ի դուռն Տիգրան քաղա-
քի . եւ այրէ շուրջ դրաղարան զամենայն թաղա-

ւորական սպարանա . եւ դառնայ յԱւարտասկան :
 Յայնժամ զօրն Պարսից եւ նախարարք թագա-
 ւորեցուցին զԱսախոս՝ որդի Խոսրովու, եւ սպանին
 զԽոսրով : Եւ Ասախոս առարեաց հրեշտակս պատա-
 թաղօր առ կայսրն ի հաշտութիւն . և նա առարեաց
 նոյնպէս . եւ խաղաղութիւն արարին ընդ միմեանս .
 եւ սահման նոյն հաստատեցաւ, (որ) ի մէջ Մօրկայ
 և Խոսրովու : Իսկ Ասախոս կեցեալ ամս երկու՝ մասի-
 ճանի . և թագաւորէ Արտաշէր՝ որդի նորա, մանուկ
 տղայ : Իսկ կայսրն Հերակլէս զրէ առ Խոսեմ զօրա-
 վարն Պարսից, որ էր ի կողմանս Աղեքսանդրի . եւ
 կոչէ առ ինքն . եւ թագաւորեցուցանէ Պարսից . եւ
 խնդրէ ի նմանէ զխաչն փրկչական, եւ առարէ զինի
 նորա արս հաւատարիմս սակաւ զօրօք : Եւ եկեալ
 Խոսեմայ սպան զմանուկն Արտաշէր : Եւ խնդիր
 ազարեալ փրկչական խաչին՝ առարեաց առ Հերակ-
 լէս . և նորա առեալ տարաւ յԱրուսաղէմ :

Աստանօր դադարէ թագաւորութիւն Պարսից
 յազգէն Սասանայ սկսեալ յերրորդ ամի Փիլիպոսով՝
 թագաւորի Հռոմայ, եւ դադարեալ ի 18 ամի Հե-
 րակլէսի 577 թուին, կալեալ ընդ ամենայն զթագաւո-
 րութիւն Պարսից աղգին Սասանեան ամս 386 :

Յետոյ թագաւորեցին մի մի ամ բազում պատու-
 նիր , այլ եւ ազջկունք ամասկանօր, որ ոչ իսկ են
 արժանի յիշատակի . բայց անուանք նոցա են աշու-

քիկ : Յետ Խոսեմայ Թագաւորէ Բարն՝ դուարը
Խորովաւ : Եւ սպա Յազկերտ՝ որդի Ասիատայ
Թոն Խորովաւ, որ Թագաւորէ ի Տիգրոն .

— 66 —

Գ. — Ամիր-աղ-մուսնիք Տաճկաց. և որ ինչ յաւուրս
Լոցս գործեցաւ :

Այլ դոյզն ինչ յառաջ քան զմահն Խորովա յաթ-
երորդ ամի Հերակլէսի կայսեր, և ի 68 թուին Հայոց
երեւեցաւ Մահմետ ի չքատանէ՝ որդի Արղայի՝
մարգարէ Տաճկաց : Յայնժամ Հրէայքն սպաստամ-
բեալ էին ի Յունաց, եւ ամրացեալ ի բաղարն Եդե-
սիա : Յորժամ ոչ կարացին զդէմ ոնել զօրացն
Յունաց՝ ելեալ զնային ի Տաճկաստան սա որդին
Կամայէլի 12,000 մարդ, եւ ծանուցանեն նոցա զհա-
րազատութիւն իւրեանց, և կոչեն յօգնականութիւն :
Եւ զի խօսեցեալիք Մահմետի սա նոսա, եթէ ձեզ
խտատացեալէ Աստուած տալ զերկիրն, եւ ոչ որ
կարէ կալ ընդդէմ ձեր պատերազմաւ, ժողովեցան
որդիքն Կարայէլի յԵփրայ մինչեւ ցՍուր եւ յանդի-
ման Եզիպտոսի : Եւ զնային յանապատէն Փառա-
նա 12ան ցեղ ըստ ցեղի տանց նահապետութեան
իւրեանց : Եւ հասեալ Ռարովթ Մովարու ի սահ-

մանս Պարենի պատերազմեցան ընդ Քիտոսի՝
եղբոր Հերակլէսի եւ ի փախուտ դարձուցին : Եւ
դարձեալայլ զօր կազմեաց կայսրն Հերակլէս 70,000.
եւ առաքեաց ընդդէմ նոցա : Եւ հասեալ ի Յորդա-
նան՝ անցին ի յԱրարիա եւ հեփտոտս դնացեալ ճա-
կատեցան ընդ բանակին Խանայէլի. եւ պարտեալ ի
նոցանէ, ի փախուտ դարձան. եւ նոքա անցեալ ընդ
Յորդանան՝ բանակեցան յԱրիքով : Յայնժամ զար-
հուրեալ ամենայն Երուսաղէմացիք՝ զսուրբ խաչն ա-
մենայն սպասուք եկեղեցւոյն նաւուք ի Առատանդնու-
պօլիս յուղարկեցին :

Իսկ Մահմետ յետ երկու ամի իշխանութեան իւրոյ
մեռանի ի մետառաներորդ ամի Հերակլէսի : Եւ
փոխանորդէ զիշխանութիւնն Ապուբարր, Օթման
եւ Ամր՝ ամս 38 : Եւ իբրեւ թագաւորեաց Առատան-
դին՝ որդի Հերակլէսի, տիրեցին Տաճիկք Հրէաստա-
նի եւ Ասորեստանի. եւ բաժանեցին զգորս իւրեանց
յերիս մասունս, մասն մի յԱղիալտոս, որ երթեալ
կալաւ մինչեւ զԱղեքսանդրիա, եւ մասն մի ընդ հիւ-
սիսոյ կողմն ընդդէմ թագաւորութեան Յունոց,
եւ կալաւ ի վերջնոց ծովէն մինչեւ յեղբ դեատոյն մե-
ծի Եփրատոյ, եւ յայնմ կողմանէ դեատոյն զԱւուհայ
եւ զամենայն քաղաքս Միջագետաց. եւ մասն մի
յարեւելս, որք երթեալ ի Տիգրոն ի վերայ թագա-
ւորութեան Պարսից, հարին եւ զգորս նոցա և սպա-

նին զթագաւորն նոցա զՌաբիղդ (70) որ էր թոռն
Թարովու . եւ աւարեալ զՊարսա՝ զգանձն արքունի
հասուցին յաշխարհն իւրեանց :

Եւ մեծ մասն զօրուն ասպատակեալ յաւարի ա-
ռին զՄարս, զՂողթն, զՆախճխլան : Եւ դունդ մի
ասպատակեալ ընդ դաւառն Արտաշ ի վերայ զօ-
րավարին Յունաց որում անունն էր Պառկոս, եւ
հարկանէին զնա . եւ առին յաւարի դրանակն նոցա,
և զնացին յաշխարհն իւրեանց : Եւ եղև այս ի 22 ամի
Ապուրաբրայ, Օթմանայ եւ Սմբայ՝ իշխանաց Խա-
մայէլի : Եւ դադարեալ ամս երկու, ասլա ի 26 ամի նո-
ցին իշխանութեան եւ յերրորդն Աստանդնի՝ թո-
ռին Հերակլէսի եւ զօրն Խամայէլի յԱսորեստանէ ընդ
հանապարհ Չորոյ յերկիրն Տարօնոյ ընդ Բզնունիս,
ընդ Բերկրոյ ձորն յԱյրարատ թափեցան : Եւ ա-
ռին զՂուին քաղաք, և զգտեալ արան ի նմա կոտորե-
ցին . եւ զկանայս եւ զմանկունս ի դերութիւն վա-
րեցին ողիս 35,000, որ օր 20 էր տրէի ամաց ի կու-
թըս այդեատանի :

Իսկ իշխանն Հայոց Թէոդորոս՝ Ռչտունեաց տէր,
որ շինեաց զԱխթամար կղզին, սլատերազմեցաւ
ընդ նոսա ի Արդալիտ . եւ ոչ կարաց յաղթել :
Եւ եղև այս յամս Եղբի կաթողիկոսի :

Արդ՝ իբրև ետես արքայն Խամայէլի, եթէ բար-
ձաւ թագաւորութիւնն Պարսից, հրաման ևս ամե-

նայն զօրաց խրոց ունել զղործ սրատերազմի ընդ
Հոռոմոց թագաւորութեան զի առցեն զԱրտաւանդ,
նուազօլիա եւ բարձցեն զայն եւս թագաւորութիւն :
Եւ զրեաց թուղթ նախատանաց առ թագաւորն,
յորում էր եւ այս բան « Եթէ Քրիստոսն քո որ
զանձն ի Հրէից ոչ սպրեցոյց . զքեզ ի ձեռաց խնոց
զի՞ արդ կարէ սպրեցուցանել » : Եւ ժողովեցան ա-
մենայն զօրն որ ի կողմանն արեւելից, ի Պարսս եւ
ի Խուժաստան եւ ի կողմանէն Հնդկաց եւ յԱսորես-
տանէ եւ յԵգիպտացւոց կողմանէն առ Մախա՝ իշ-
խան զօրուն, որ նստէր ի Ղամասկոս : Եւ կազմե-
ցին նաւս սրատերազմականս յԱղեքսանդրիա եւ յա-
մենայն քաղաքս ծովեզերեացս . եւ լցին զինսոք եւ
մեքենայիսք զնաւան՝ 300 նաւ մեծ . եւ յամենայն նա-
ւի 1,000 սյր . եւ 5,000 նաւ փոքր, եւ յամենայն
նաւի 100 սյր . եւ արձակեաց զնոսս ընդ ծով : Եւ
ինքն առեալ զղորս խր զնաց ընդ ցամաք ի Քաղկեդոն
զոն : Եւ զօրն Յունաց մտին ի Արտաւանդնուազօլիա
սահապան քաղաքին յամի երերտասանն Արտաւանդ-
նի :

Եւ զօրն Ղամայելի յորժամ եհաս ի Քաղկեդոն,
առարեն զթուղթն թագաւորին առ կայսրն Արտ-
տանդին : Եւ էառ արքայ զթուղթն, եւ եմուտ ի
տունն Սասուժոց, եւ անկաւ ի վերայ երեսաց խրոց
եւ ասէ « տե՛ս Տէր՝ » , եւ զղեցաւ քուրձ եւ նստաւ

ի վերայ մտխոյ, եւ բարոզեաց սրահա : Եւ հրամա-
յեաց իշխան Նամայէլի կարդել զնաւան ճակատս ի
վերայ ծովուն. եւ զխսկեցին ի քաղաքն : Եւ ակնար-
կեաց Տէր յերկնից սաստիկ հողմոց բռնութեամբ, եւ
զղրղեցաւ ծովն ի ներքուստ անդնդոց ի վեր, եւ կո-
րոյս զամենայն նաւան հանդերձ զօրօքն . եւ ոչ մնաց
ի նոցանէ, եւ ոչ մի . զի աւուրս 6 ծովեալ ծածանիք
ծովն : Իսկ զօրն որ ի Քաղկեդոն էր՝ ի զիշերի
փախուցեալ զնացին ի տեղիս իւրեանց :

Եւ դարձեալ 336 ամի իշխանութեան Ապուրար-
րայ, Օթմանայ եւ Ամրայ յարձակեցան զօրք նո-
ցա յաշխարհս Հայոց, եւ յերիս յառաջս բաժանեցան՝
ի Ասապուրական եւ ի Տարօն : Եւ մի առաջն հասեալ
ի Արդովիտ՝ առին ի զիշերի զբերդն Արծաթի . եւ
այն օր յանհողս եղեալ՝ զաղբալի պղծութեամբ կային :

Յորոց վերայ եհաս իշխանն Քէտղորոս 600 ա-
րամբք, եւ զամենեւեան ի սուր սուսերի մաշեաց,
որք էին 3,000 . եւ զգերեալն դարձոց, եւ զկապուտ-
սըն յաւառի էառ : Եւ մեռան Ապուրարր եւ Օթման :
Եւ յետ նոցա ունի զիշխանութիւն Մաւիա ամս 19 :
Ի սորա առաջի ամին՝ ի 25 Արատանդնի իշխանն
Սմբատ Բաղրատունի եւ զօրովարն Յունայ հրա-
մանաւ Արատանդնի երթեալ պատերազմեցան ընդ
նոսա, անցեալ ընդ զովն Եփրատայ . եւ պարտեալ
ի փախուստ դարձան : Եւ սպա գրեն հրովարտակ

ի Հայս հարկել նոցա . եւ յանձն առին իշխանքն նա,
խարարօքն եւ կաթողիկոսն Ներսէս 500 դաճեկան
յամենայն ամի հատուցանել . եւ Մաւիա զԳրիգոր
իշխան հաստատեաց Հայոց եւ Արայ . եւ ինքն մե-
ռաւ : Եւ յետ Մաւիայ որդի իւր եկաց իշխան Տաճ-
կաց ամս 2 :

Եւ յետ նորա Արղլիւիք՝ որդի Մրվանայ ամս 21 :
Իսկ Գրիգոր՝ իշխան Հայոց խաղաղացոց զաշխար-
հքս Հայոց եւ շինեաց զեկեղեցին որ յԱրուճ . եւ
մեռաւ ի հիւսիսային աղգացն : Եւ յաջորդէ զիշխա-
նութիւնն Աշոտ սպարիկ՝ այր երեւելի, ուսումնա-
սէր եւ լի երկխղիւն Աստուծոյ, որ շինեաց զեկեղե-
ցին Գարիւնից . եւ զկենդանադրեալ սրատկեր մարդե-
թեան Քրիստոսի ամէր ի մտիցն արեւու մեծասրանչ
զօրութեամբ եւ հանգուցանէր ի նա . յորոց զեկեղե-
ցին անուանեաց յանուն : Ի յառաջնումն ամին սորա
երեւեցաւ աստղն վարսաւոր, զճաճանչ նշուլիցն սիւ-
նաձեւ փողիտղէր ի յետոցս ինքեան . եւ եղև նշան
սուլոյ, սրոյ եւ մեծի սասանման : Իսկ յետ 16 ամի
իշխանութեան իւրոց Արղլիւիք հրամայեաց զօրաց
իւրոց ի ձեռն զօրագլխին Մահմեաի եղանել յաշ-
խարհս Հայոց : Որոց եկեալ եւ տեսեալ զուխտ սրբ-
ոցն Գրիգորի սրայճառ զարդուք եւ երեւելի սպա-
սուք՝ նիւթ են շարիա ի վերայ նորա . եւ երթեալ
զունդ մի անօրինաց օթեաննել ի յարկս նորա . եւ

ի գիշերին խեղդեալ ծառայ մի գինքեանց, և ընկեցեալ ի խորանիստ մի, և և ընդ լուսանալն յոյզ արարեալ գտին զծառայն : Եւ սպա հրամանաւ Մահմեաթի ծայրակտուր արարեալ զկրօնաւորս վանիցն և զվայտէ կախեցին աւելի քան զ՛Յ մարդ, և յաւարի վարեցին զսրբութեան սպասս եկեղեցւոյն :

Իսկ Մահմեան զնայեալ յԱսորիա՝ իշխան յիւրոցն կացուցանէ ի Հայս, որ կամեցաւ բառնալ զազատագունդն Հայոց, և յայտնեցաւ նենդութիւնն Սմբատայ Բազրատունոյ : Եւ կոչէր առ ինքն զՍմբատ՝ որդի Աշոտոյ իշխանի, և զՎարդ՝ որդի Թէոդորոսի իշխանի, և զեղբայր իւր զԱշոտ, և կամեցան զնալ յաշխարհն Յունաց : Արոց հետամուտ եղեն զօրքն Խամայելի արք 5,000, և հասանեն ի Վարդանակերտ աւանի, և զօրքն Հայոց 2,000 : Եւ սրտերազմեալ յառաւօտուն՝ սրարեցին զԽամայելացիան, և սրոյ ճարակ տային, զի սառուցեալ էին զցայզն ի բացեայ օթադայեալք, և որք վախեան՝ ի վերայ ստոին ելեալ ընկղմեցան ի գետն Արասի : Իսկ Սմբատ ձիա տաճիկս և քնիչս զխականոցն առարէ, առ կայսրն Յունաց, և ի նմանէ զապտիս կիւրապազատութեան ընկալեալ՝ զնայ ի Տայս յամուրն որում Թուխարան կոչեն :

Եւ իբրեւ լուս Արղլէլիք՝ իշխանն Խամայելի զրեկումն զօրաց իւրոց, հրամայէ Մահմեաթի զօրա-

վարի բաղմութեամբ զօրաց ելանել ի Հայս : Արց
ընդդէմ գնացեալ կաթողիկոսն Հայոց Սահակ, եւ
արարեալ խաղաղութիւն մահուամբ իւրով ի Խա-
ռան բաղարի, որպէս վերադոյն սասցար : Եւ Ամ-
դրմէլիք վախճանեալ. աիլի Տաճկաց Ալիթ՝ որդի նո-
րա, ամս 10 : Սա յառաջնում ամի իշխանութեան իւ-
րոյ խորհեցաւ բառնալ յաշխարհէս զազատադունդն
Հայոց. եւ հրամայէ Մահմետի զօրավարին զայս առ-
նել : Եւ նա հրամայէ Առշմայ ումեմն, որ էր հրամա-
նատար ի կողմանս Նախճիւլանայ քաղաքին, կոչել
առ ինքն զնախարարան Հայոց նոյին հեծելովք իր-
րե թէ ի հանդիսի անցուցանել եւ առնուլ հոռոյ յար-
բունուտ : Եւ նորա ըստ օրինակի սլարղմաութեան
իւրեանց վաղվաղակի ժողովին անդ : Եւ հրամայեցին
յերկուս բաժանել զնոսա, զոմանս յեկեղեցին Նախ-
ճիւլանայ, եւ զկէսն յեկեղեցին Խրամայ, եւ հրով
վառեալ զեկեղեցիան՝ այնպէս այրեցին զամենեւեան
ի 153 թուին . եւ զգլխաւոր նախարարան զվայտէ
կախեալ զատապարտէին : Անդ ըմբռնեցան Սմբատ՝
որդի Աշոտոյ, եւ Գրիգոր եւ Աորիւն ի տոհմէն Արծ-
րունեաց : Եւ զկանայս եւ զորդիս նոցա ի գերու-
թիւն վարեալ. եւ զԱարդան՝ որդի Խոսրովու Գող-
թան տեառն, փորր մանուկ տարեալ անուցին, եւ ու-
սուցանէին անօրէն օրէնադրութեամբ իւրեանց : Ար-
յետոյ յարբունս հասեալ. եւ զիշխանութիւն հայրենի

առեալ յարբունուսս՝ ի Հայս ելանէ, և դրրիտոտա-
կան հաւատն ևւ դկրոնաւորական վարս յանձն ա-
ռեալ, և յարբունական դուռն հասեալ՝ զվճիռ մարտի-
րաութեան ընկալաւ սրով ի 186 թուին, որպէս ուսու-
ցանէ որ վասն նորայն ասի պատմութիւն : Ասկ յետ
այրեւոյ իշխանացն Սմբատ կիւրապետաւուն և որ ընդ
նմա նախարարքն, պրծեալ զնային ի կողմանս Ազե-
րացւոյ : Եւ տայ նոցա թագաւորն Յունաց զքաղաքն
Փոյթ յոր մտեալ ընակեցան . ևւ յետոյ յաւարի ա-
ռեալ զքաղաքն ևւ զսպաս եկեղեցւոյն՝ այսրէն դար-
ձան :

Եւ կայսրն հրամայեալ արքեպիսկոպոսայ և մետ-
րապօլոսայ նշուխ կարգել նոցին, ևւ ի զատկի սո-
նին ընթանուլ, յորում զապիրատութիւնն գործե-
ցին : Ասկ վտխանակ Մահմետի առաքէ Ալիթ
զԱրդադիզ ոմն որ էր խօթ լեւեօք, որ խաղաղա-
ցոյց զաշխարհս Հայոց, ևւ շինեալ զՆուին քաղաք
հզօրագոյն ևւ ևւս արձականիատ մեծութեամբ քան
զառաջինն, զի տակր ի ձեռն իմ եղև կործանուան
քաղաքիս, ևւ ևս կանդնեցից զսա, զի էի ևս, ասէ
«մանուկ Աշան ամեայ և ունէի ասիածանելի կարմիր-
ևւ յորժամ մարտն չէր զօրն Ասմայէլի ընդ քաղաքս՝
մտի ևս ընդ խողովակ մի, ևւ ելի ի պարխապն, ևւ ի
ձայն ուժգին աղաղակեցի սա զօրան մեր, ևւ թօթա-
վեցան ամենայն սրայիկը նախամարտեացն ի սպարս-

պէն. եւ զօրացեալ զօրն Տաճկաց՝ առին զքաղաքս :
Եւ այս այսպէս : Իսկ սպա զարձեալ զբոլոր սիրտ
զօրաւարին Մահմետի ի վերայ աշխարհին ձե-
նաց. եւ խնդրէր յիշխանէն Իսկանդրի զօր 200,000 .
եւ անցեալ ընդ Ասորեստան եւ ընդ աշխարհն
Պարսից՝ հասանէ ի մասն ինչ աշխարհին ձենաց. եւ
բանակի յեզր գետոցն, որում Բաւտիան կոչեն. եւ
գրէ հրովարտակ առ արքայն ձենաց « ընդէ՞ր դու
միայն ոչ մտանես ընդ լծով իշխանին մերոյ յորմէ
առնեացն ազգք սարսեցին » : Եւ սրատափանէ, ար-
քայն ձենաց « Բարեւալաց թագաւորն (որ) տիեզե-
րաց տիրեաց, և Մակեդոնացւոցն և Պարսիցն ընդէ՞ր
եւ նորս ոչ կարացին տիրել ի վերայ մեր. ոչ տաց
քեզ հարկս, բայց միայն թէ պարգեւս թագաւորս
կանս » : Եւ զարձեալ Մահմետ յղէ « տուր ինձ, սակ,
աղջկունս 30,000 . եւ զնացից ի քէն » . զի ցանկա-
ցեալ էր գեղոց գեղեցիկ կուսից ձենաց : Եւ պատ-
բաատեաց արքայն ձենաց սպարաւորս վաչէխք.
եւ ի վերայ նոցա սպառապէնս 40,000 . եւ զայ յեզր
գետոցն, և ինքն բանակի սակաւ մի բացաղոցն ի սայ-
լիցն, եւ առաքէ առ Մահմետ « ա՛ռ զպատուաւորս
բո ըստ թուոյ աղջկանց խնոց 30,000 . եւ անցնե՛ս
յայսկոյս գետոցս . զի վիճակաւ բաժանեացուք զաղջ-
կունս . և մի մարտ լիցի ի մէջ զօրացդ » : Եւ Մահ-
մետ առեալ 30,000 զզլխաւորս խը՛ անցանէ նորօր

յայնկոյս . եւ հրամանն ետ արքայն ձենաց զօրաց իւրոց յարձակիլ ի վերաց նոցա : Եւ ելին որ ի սայլան ընդ վաչկիւք թաքուցեալէին . եւ ի մէջ առեալ զնոսս՝ ի սուր սուսերի մաշեցին . եւ Մազմեա սակաւսք ի դետն անկեալ զնաց փախառեաց :

Եւ Վլիթ հացեալ ամս 10՝ վախճանի . եւ ունի զիշխանութիւնն Սուրէյման ամս 3: Սա յերրորդ ամի իշխանութեան իւրոց դումարէ զօրս ի ձեռն Մովսէսայ : Որ եկեալ ի Դարբանդ քաղաք հանին զզօրան Հոնաց եւ հալածեցին : Եւ մինչդեռ քանդէին զսարխան՝ գտին վէմ ի հիսուսան, յորում կայր զրեալ « Մարկիանոս ինքնակալ կայսրն շինեաց զքաղաքս եւ զաշտարակս զոցս քաղում տաղանդիւք յիւրոց դանձուցն : Եւ ի յետին ժամանակս որդիքն Իսահակի քանդեացեն զսա ե յիւրեանոց դանձուցն վերըստին շինեացեն » : Եւ իրրեւ գտին զղիրն՝ զաղարեցին ի քանդելոյ . եւ վերստին շինեցին զկործանեալ սարխան : Իսկ յետ Օմարայ եկաց իշխան Եղիս ամս 6: Սա շարժեալ յայտոյն չարութենէ՝ մարտընցէր ընդ աղղիս Քրիստոնէից . տայր հրաման փշրել զկենդանազրեալ սրտիկերս հչմարիտ մարդեղութեան Տեառն եւ նորին աշակերտացն . խորտակէր եւ զնշան տէրունական իտաչին Քրիստոսի . եւ ապա հրամայէր զխաղս սպանանել եւ ջնջել յերկրէ : Եւ ինքն խեղդամահ սատակէր ի բռնութենէ այսոյն :

Եւ փոխանակ նորա տիրէ Հէջամ ամս 12 : Սա
ճանրացոյց զսակ հարկի աշխարհիս Հայոց . եւ յե-
տոյ սկսաւ գոռալ ընդ Աւետն՝ կայսրն Հոռոմոյ՝ զալ
նմա ի հնազանդութիւն հարկատրութեան : Եւ իբրև
ոչ էառ յանձն, սրտմտեալ առաքեաց զՄալխմ՝ եղ-
բայր իւր զօրու ծանու յաշխարհն Յունաց, որոյ ան-
ցեալ ընդ Արիսիկոս յաշխարհն Միւսիգոն որ թարդ-
մանի Միջերկրեացք, եւ հասանեն մինչև ի Բիւթա-
նիս : Հարկանէին զզօրն Յունաց եւ յաւարի առ-
նուին զաշխարհն նոցա : Եւ դառնան յերկիրն իւր-
եանց : Եւ տեսեալ զյաղթութիւն մեծի իշխանին
իւրեանց Ասմայէլի, դարձեալ զօր գումարէ՝ եւ տայ
ի ձեռս զօրաւարին Մալխմայ՝ եղբօր իւրոյ, և առարէ
ի վերայ կայսերն Յունաց : Արոյ ուխտեալ երդմամբ
չափ չդառնալ առ նա մինչև կործանեացէ զԱրս-
տանդնուսոյլիս եւ զաւրրն Սալիսա : Եւ խաղացեալ
յառաջ՝ հասանէ յեղբ ծովուն Պոնտոսի, և դրէ հրո-
վարտակ առ Աւետն կայսրն : « Չի՞նչ է յամառութիւնդ
քո, որ ոչ եկիր ի հնազանդութիւն մեզ . ո՞չ լուար
զչարն զոր ածաք ի վերայ ամենայն թագաւորու-
թեանց որք ընդդէմ մեր դարձան, քանդի վշրեցաք
իբրև զանօթ խեցեղէն, զի խոստումն որ առ հայրն
մեր Ասմայէլ ի զլուխ եւ : Այդ՝ իմ ուխտ եղեալէ
չդառնալ յերկիրն իմ մինչև բարձից զթագաւորու-
թիւնն քո, եւ կործանեցից զաւրապաւոր քաղաքդ

քո. եւ զանուանեալք Սոփիա, որ է տուն երկրագա-
ղաթեան քո, արարից լուսալիս զօրաց խնայ. եւ զվայտ
խաչիւղ, որում երկրագաղես՝ խորտակեալ ջախջա-
խեցից ի զլուսիս քո » :

Իսկ կայսրն իբրեւ ընթերցաւ զգիր այսպանու-
թեանն. ընթանայ ի սուրբն Սոփիա հայրապետան
եւ ամենայն բաղմութեամբ քաղաքին. եւ տարածա-
նէ, զգիր նախատանայն առաջի Տեան, եւ մինչեւ
յերիս աւուրս զպաշտօն աղօթիցն անդադար կատա-
րէր անձաշակ կայեալ : Եւ ապա զրէ սրտասխանի
առ Մայիս զօրավարն « ընդէ՞ր պարծիս ի շարութիւն
հօրդ յանօրեւութեան՝ զի (եթէ) զաւազանն Մու-
սիսի, որ օրինակ էր խաչին Քրիստոսի, խորատոյզ
արար զՓարաոն, ո՞րչափ եւս առաւել նշանա սուրբ
խաչիս կործանեացէ զքեզ. արդ՝ եթէ զառնաս անդ-
րէն, ընտրես անձինդ եւ զօրացդ բարի . ապա թէ
ոչ՝ արա՛ զոր ստիպիս ի խորհուրդս քո » : Եւ զօրա-
վարն Մայիս իբրեւ ընթեոնայր զայս հրովարտակ՝
սրբամտեալ զազանութեամբ՝ հրաման տայր զօրացն
մտանել ի նաւսն զորս սգատրատեալ էր . եւ եր-
թայր, մերձենայր ի քաղաքն : Եւ իբրեւ ետես կայս-
րն Աւոն զամբօխ բաղմութեան անտառացեալ ի
վերայ ծախոն . տայր հրաման կաղնել զվանդակա-
կապ կաղնած երկաթեղէն պարսպին (71), եւ ստիպել
զդուսն շղթայադարձ ամբօցին, եւ ոչ ուրեք ետ

սգատերազմել ընդ թշնամուցն. այլ յուսալով յԱստուած՝ մնայր այցելութեան ի բարձանց :

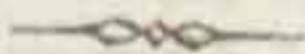
Եւ ինքն թաղաւորն առեալ զանցաղթելի նշանն ի վերայ յուսոյն. եւ հայրապետն եւ ամենայն բողմութիւն ժողովրդոցն մոմեղինօք եւ բուրմամբ խընկոցն բարձրացուցանելին զօրհնութիւնսն . եւ ելեալ ընդ դուռն քաղաքին՝ հարկանէր թաղաւորն նշանախաչին զջուրս ծովուն ասելով երկոցս « օղնեա՛ մեզ Քրիստոս՝ փրկիչ աշխարհաց » : Եւ նոյնժամայն զըզրդեալ խորք ծովուն խորասոյղ առնելին զգօրան Իամայելի. եւ զկէսն աղէկո՛ծ ծփանօք վարեալ յաշխարհն Յրամկացւոց. եւ զայլն ի կղզիս հեռաւորս, բանդի էին աւելի քան զ50 բիւր արանց : Եւ զՄըւլիս՝ կալեալ ամին առ թաղաւորն. եւ ասէ թաղաւորն « զզատաստանս իմ՝ Տէր դատեցաւ . եւ ես ո՛չ միակցից զձեռս իմ՝ ի քեզ . ե՛րթ յերկիրն քո, եւ սգատմեա՛ զսրան չելիան Աստուծոյ » : Եւ զնայ անօթով յերկիրն իւր. եւ այլ ոչ յաւել արկանել սուր ընդ անձն :

Յոյնժամ իշխանն Իամայելի Հէշամ առաքէ ի վերայ աղղիս Հայոց զՄըւլիան՝ որդի Մահմետի : Սա զԱշոտ՝ որդի Աստակայ Բաղրաստունաց, սգատրիկ կացուցանէ ի վերայ Հայոց : Եւ ապա Հէշամ վախճանեալ. տիրէ փոխանակ նորա Ալիթ ամ մի և կէս Զսա հրամանաւ կուռոցիցն սղանին նախարարք

խ.բ. եւ փոխանակ նորա կացուցանեն զՍուրբյան :
Իսկ Մրվան իբրև լուաւ զմահն Ալթի՛ փութանակի
ժողովեալ զղորս խ.բ. և անցեալ ընդ գեան Նիւրատ
եւ սրատերազմեալ ընդ Սուրբյան՝ պարտեաց եւ
սպան զնա. եւ տիրեաց ինքն առն ճ : Եւ պաշարեալ
զՂաամասիրտ ա՛ռ զնա, եւ զքնակիչս քաղաքին զոր-
դին Ղամայէլի ի շորս ցիցս սրկեալ՝ հիւանական զոր-
ճեօք տաշէին զդէմս նոցա . եւ զյղի կանացան հերձ-
ուին ընդ մէջ. եւ զմանկունան արուս զնէին ի մէջ
որմոցն. եւ զաղջկունան ի դերութիւն վարէին : Եւ
կատարի մարդարէութիւն Ամովաց « ի վերայ երկոց
ամբարշտութեանցն Ղաամասկեաց, և ի վերայ չորիցն
ո՛չ դարձայց ի նոցանէ » : Քանզի ախտացեալք մտօք
եւ զգայութեամբք՝ կատարէին զերկունս մահու,
զսպանութիւն եւ զցանկութիւն ընչիցն եւ զհեշտ
ցանկութիւն. և չորրորդ՝ զի ոչ ակն ունէին սո-
ցելութեան Ատուծոյ : Եւ զայսու ժամանակաւ էր
իշխանն Սչոտ սրատրիկ կալեալ զիշխանութիւն առն
15 փառաւորապէս . եւ ապա խաւարումն աչաց
նորա ի Մամիկոնեանն Պրիգորէ, եւ յետ այնորիկ
կեցեալ առն 14 (72) վախճանէր. և զնէր իտանկանի
ի գիւղն Քարիւնս :

Եւ մինչդեռ Մրվան ունէր զիշխանութիւնն, եւ
մարտն չէր ընդ խ.բում ազգին . զոր շարժեալ ի Սո-
րատանայ, եւ Սրդլայ ոմն զլուխ նոցա՝ անցեալ ընդ

Տիգրիս, ի մեծ բանակետոյն Տաճկաց Ակողաց . և
պատերազմեալ՝ սատակեցին ի զօրացն Մրվանայ
300,000 . Եւ հասեալ ի Մրվան սպանին զնա : Եւ
տիրեաց փոխանակ Մրվանայ Աքղայ, եւ առաքէ
զեղբայր իւր զմիւս Աքղայ շրջել ընդ ամենայն աշ-
խարհս իւրոյ իշխանութեան առնուլ հարկս ի կեն-
դանեաց եւ ի մեռելոց ըստ մարդաթուի : Ար բա-
զում վշտօք եւ նեղութեամբ փոանդէր զամենե-
սեան, եւ հասուցանէր ի չքաւորութիւն . ստիպէր
դբահանայս ի յայտ ածել զթիւ մեռելոցն . զի զհար-
կըն ընտանիրն հատուպեն, և զնէր կնիք կապարեաց
ի սրարանոցս ամենեցուն :

Մտեխանկոսի Տարօնեցոյ սխառնարիւն ժամանակաց
իւնքնախօսութեան կորորդ հաստոյ :

ՅԱՆԿ ԳԼԽՈՅ ԵՐՐՈՐԴ ԳՐՈՅՍ :

Ա. Բան նախասացութեան . եւ յաղագս Աշոտոյ
Բաղրատունոյ թագաւորելոյ :

Բ. Յաղագս թագաւորութեան Աշոտոյ Բաղրատու-
նոյ թէ յորո՞ւմ ժամանակի :

Գ. Յաղագս թագաւորելոյն Մեքատայ . եւ որ ինչ
յաւուրս նորա գործեցաւ :

Դ. Ասան մահուան Մեքատայ եւ աւերածոյ աշ-
խարհիս Հայոց յանօրէն Յուսուխայ՝ որդւոյն Ա-
րուսաճի :

Ե. Յաղագս նահատակացն որ ի Գուին քաղաքի
կատարեցան յանօրէն Յուսուխայ :

Զ. Յաղագս փախաթի կրկուց որդւոյն Մեքատայ . եւ
դառնալոյ պարէն . եւ թագաւորելոյն Աշոտոյ :

Է. Յաղագս թագաւորելոյն Աբասայ . եւ որ ինչ յա-
ւուրս նորա գործեցաւ : Եւ վարք միանձանոց եւ
բազմակեաց կրօնաւորաց :

Ը. Յաղագս թագաւորութեան Աշոտոյ՝ որդւոյ Ա-
բասայ . եւ որ ինչ յաւուրս նորա գործեցաւ . եւ շին-
ուածք սրբութեան տեղեացն :

Թ. Յաղագս կաթողիկոսութեան Տեան Խաչկոյ .

և շինելոյ զեկեզեցին և զտունն կաթողիկոսարա,
նին ի զիւղն Արդինոյ :

Ժ. Վասն սրտերազմին Յունոյ որ յԱմիթ . և և
բեման սատեղն . և մահուանն Աբրթանոյ թա
գաւորի :

ԺԱ. Վասն թաղաւորելոյն Սմրատոյ՝ որդւոյ Աշո
տոյ . և շինելոյ զպարխալն Անոյ հանդերձ եկե
զեցեաւն . և զաղոյն կիւրապաղատին Քաթի ի
Շիրակ :

ԺԲ. Վասն զաղոյ սակրային Արհաճայ ի Հայս . և
յետոյ բառնաղոյ իշխանու թեան նորա . և խեղճա
մահ լինելոյ նորա :

ԺԳ. Յաղաղս կոտորածին Վասպուրածիանի . և
ձերբակալ լինելոյ իշխանոյ ի ձեռն Աբուտրխոյ՝
Քաղթան սակրային :

ԺԴ. Յաղաղս թաղաւորելոյն Վասլի Յունոյ . և
բառնակալութեան Վարդայ . և աւերածոյ աշ
խարհին Յունոյ :

ԺԵ. Վասն վերջին սրտերազմին Յունոյ . և
փախստական լինելոյ բառնակալին Վարդայ :

ԺԶ. Յաղաղս սակրայութեան Կրն Խոսրովու . և ի
մաստութեան նորա :

ԺԷ. Յաղաղս թաղաւորելոյն Աբատոյ ի Աարա . և
բարեգործութեան նորա . և շինելոյ զՇիրինն վանս
անուամբ իւրով :

ԺԸ. Թէ սրակս եկին Արհաճայ որդին Ատիլայ ի
Կալին բաղար . և հարկս ի Հայոց առեալ դարձաւ :

- ԺԹ. Դարձեալ եկին Արևածայ յաշխարհն Ասապու-
րականի. և մահ նորին. և ասիրանալ Մալմանայ՝
որդւոյ նորա :
- Ի. Յաղաղս անցոցանելոյ թաղաւորին Ասալի ի ժո-
ղովարանէս Հայոց յաշխարհն Մակեդոնացւոյ .
և հաղածանք ի ձեռն մետրապօլիին Սերասաիոյ :
- ԻՍ. Պատասխանի թղթոյն մետրապօլիին Սերաս-
աիոյ դրեալ հրամանաւ Տեան Խաչկայ՝ Հայոց
կաթողիկոսի :
- ԻԲ. Թէ զիս՝ ըզ չարաչար մահուամբ մեռաւ մետրա-
պօլիան Սերասաիոյ. և վասն թաղաւորացն Բուլ-
ղարաց, որ սպանին զնա :
- ԻԳ. Եւ թէ ո՛րպէս չողաւ զօրօք թաղաւորն Յունայ
Ասալ յաշխարհն Բուլղարաց. եւ սարսեալ
փախստեաց այսրէն դարձաւ :
- ԻԴ. Վասն երանելոյ բռնակալին Աարդայ ի Բաղ-
դասայ. եւ մտանելոյ յաշխարհն Հոռտոյ :
- ԻԵ. Ելն Փոկասու-Աարդայ. և ունել զթաղաւորն.
և թաղաւորել ինքեան :
- ԻԶ. Գալն Փոկասու-Աարդայ յեզր ծովուն զօրօք .
և երանելն Ասալի. և սպանանելն զնա :
- ԻԷ. Յաղաղս երեւման սատեղն . և շարժման Ասա-
տանդնուպօլի . եւ մահ ապստամբին Չորտուա-
նէլի :
- ԻԸ. Յաղաղս մերժելոյ զՊեւտաս ի թաղաւորու-
թենէ Ափխազայ . և թաղաւորեցոցանելոյ ԸՂ
Բաղարատ՝ որդի Գուրգենայ :

- ԻԹ. Յաղագս շար գործոցն Սմբատայ. եւ մահ նորին :
- Լ. Յաղագս թագաւորելոցն Գագկայ. եւ որ ինչ յաւարս նորա գործեցաւ :
- ԼԱ. Յաղագս մահուան Տեառն Խաչկայ :
- ԼԲ. Յաղագս կաթողիկոսութեան Տեառն Սարգսի :
- ԼԳ. Թէ զիա՛րդ չողաւ կրկին անգամ թագաւորն Վասիլ յաշխարհն Բուլղարայ. եւ առ զբաղարն Վէրայ :
- ԼԴ. Առաքումն Ժան սրտորկի յաշխարհն Բուլղարայ. եւ կալանաւոր լինելն :
- ԼԵ. Ելն տաճիկ զօրուն Եղիպտացւոց յաշխարհն Յունայ. եւ միանգամ եւ երկիցս սրատերազմելն. եւ ելն թագաւորին Վասիլ ի վերայ նոցա :
- ԼԶ. Յաղագս շարժման չորրորդ Հայոց :
- ԼԷ. Դարձեալ ելն Եղիպտացւոց զօրուն . եւ վասն Բարեղոնի. եւ մահ Դաւթանտսին :
- ԼԸ. Յաղագս ամիրային Բատին մահուանն. եւ աւերումն Մանազկերտի . եւ դալն Մալմանայ. եւ սրատաճումն կիւրապաղատին Դաւթի :
- ԼԹ. Թէ զիա՛րդ քեռորդին Բատին ամիրայ եղեալ՝ Հանէ ի Նիրիկերտոց զտաճիկ բնակիչսն. եւ մահն նորին յԱմիթ :
- Խ. Կոտորած Վրայ զօրուն ի Խլաթ բաղարի :
- ԽԱ. Վասն մեծի սրատերազմին Պարսից եւ Քրիատոնէից յԱպահոսենայ գաւառին :

- ԽԲ. Մուտն միւսանդամ թաղաւորին Ասայի յաշ-
խարհն Տաճկաց ի կողմն Ասորուց :
- ԽԳ. Ասան մեծի կիւրապաղատին Ղաւթի մահ-
ուան. և դալն Ասայի թաղաւորին Յունաց, յաշ-
խարհն Արեւելից :
- ԽԴ. Ասան դալոյն Ղուրդենաց յերկիրն Տայոց . և
դորացն Յունաց ի դաւառն Բասենոց :
- ԽԵ. Թէ զիս'րդ Ղաղիկ աւերեաց զդաւառն Տա-
շիր և զԱրաց դաշտ :
- ԽԶ. Յաղադս նահապետութեան Արծրունեաց, որ
զմերտիք ժամանակօքս թաղաւորեցին Ասապու-
րականի :
- ԽԷ. Յաղադս շինելոյն Ղաղկաց արրայի ի քաղաքն
Անուց զեկեղեցին մեծ անուամբ արրոյն Ղրիդորի :
- ԽԸ. Յաղադս մճարելոյ մահուամբ ի շխանացն Փա-
սխասոյ :

ՍՏԵՓԱՆՆՈՍԻ ՏԱՐԹՆԵՑԻՈՅ

ՊԱՏՄՈՒԹԻԻՆ

Ա. — Բան նախաապուրեան . և յադագս Աշուտոյ
Բագրատունոյ քաղաքերոյ :

Զմիշտ և զանազան խաղայնունս ի մեզ տատ-
ուածայնոյ շնորհաց ի դերադոյն էտ թենէ, դերապիր
լըրտ թեամբ ծայրածաւալ ծաղողտ թեամբ ի դարս
դարտոյ (73), և ի ժամանակս ժամանակաց բանգրը-
նաւ խնատա խնատոնոյ դերադանցեալ, և անհասա-
կան ի հասողտ թենէ մտաց մնացեալ :

Ար ո՛չ միայն բանիւ ընդխնանալ (74) ի բանա-
կանն օրատուեաց զմեզ, այլ ի կերպ անկերպոյ-
թեան ի բոյ իշխանական կերպին զմերս դարդա-

րեաց տեսակ . անդուլ խորհրդով խոկալ հասանել
հանդերձելոցն անձառ ճառիցն գիտութեան . և բերել
դժիշատակ հանդերձելոցն ճշմարտապատում պատ-
մադրութեանցն : Երեքկին լուսով Երրորդութեան
պայծառացեալ՝ զերից ժամանակաց անստուեր եւ
անմոլար ճառեսցուք զճատս՝ զանցեալս և զներկայս
և զապստնիսն . զի մի ի յանցեալսն սուտանուն
փիլիսոփայիցն ստապատում բանիցն հետեւեսցուք՝
ինքնակաց զաշխարհս ասել , և առանց նախախնամու-
թեան , և ինքեամբ բերել ամենայնի . և մի ի ներկա-
յումս սուտ հաւատոյ հերձուածողացն հանդիպես-
ցուք . և ի բարեաց գործոց արտաքս անկցուք : Եւ
մի մոլորեսցուք ի մոլար բանից հեթանոսաց , որք ըզ-
յարութեան յոյս հատանեն յանձանց . եւ արդար
դատատանին Քրիստոսի ոչ հաւատան : Այլ մեք
զճրադ պատուիրանաց Տեառն եւ զլոյս դիտութեան
առաջի աչաց ունելով՝ խմանամք զամենայն եղեալքս
յոչ էէ հացեալ յէէն Աստուծոյ . և նորին նախախ-
նամութեամբ խնամեալք . և գտեալ գովելի նախա-
հարքն և արդարք ի դարս դարս պատուեցան յԱս-
տուծոյ յիշատակաւ դրոց փառաւորեալք . իսկ սուե-
րիւրեալքն ի կամացն Աստուծոյ՝ ցասումն աստուա-
ծաաստ ընկալան . և վատ անուն յիշատակի մինչեւ
ցայժմ պատմի :

Եւ նոյն լուսով դիտութեան ի ներկայումս ճանա-

չեմք դճանապարհն ճշմարտութեան, որ է նոյն ինքն
Քրիստոս, որով առ Հայր ուղևորիմք ի բաց կալով
ի հեթանոսական անհաւատութեանցն, ի բազմախար
հերձուածողացն մոլորութենէ. և նոյն լուսով հան
դերձեալ յուսոյն դիմելոցն սրատես ախամք առաջի
աչաց տեսանեմք զգորն նորոգման արարածոց: Այս
է խորհուրդ բրիտաննէիցն, որով զանցեալսն սրատ
մաղբեմք և զհանդերձեալսն մարդարէանամք ըստ
չնորհատուողին Աստուծոյ :

Բ. — Յարագս քաղաքորութեան Աշտոոյ Բագրատու
նոյ քէ յորում ժամանակի :

Արդ երիս զարմս յերիս ժամանակս թաղաւորեալ
Հայոց ամենեցուն յայտնի է: ՉՀայկազեանցն ասեմ
եւ դԱրշակունեաց և դԲագրատունեաց: Սակս այ
սորիկ և յերիս հատուածս դրան սրատմութեան մերոյ
որոչեցար :

Չառաջինն ի նախատեղէն սկսանելով՝ դժա
մանակս անդիտութեան խաւարին ընդ նմա դնելով
մինչև ցթաղաւորելն Տրդատոյ և լուսաւորիլ Հա
յատանեացս . իսկ զերկրորդն ի նոյն լուսաւորու
թենէ Հայոց և ի թաղաւորութենէն Տրդատոյ մին

չև ցերբորդ (75) նորոգումն Հայոց թագաւորո-
թեանս ի ձեռն Աշոտոյ Բաղրատունոյ, որ եղև
յաւուրս Ասալի՝ Յունաց թագաւորին, և կամակոյտ
թեամբ նորին 336 թուին Հայոց : Եւ ի գաղտենէ
Փրկչին մերոյ Տեան Աստուծոյ ամբ 888 : Յաւուրս
Տեան Պէորգեայ՝ 112 ամի հայրապետութեան նո-
րա : Այս Աշոտ՝ որդի Սմբատայ, որ Արշարան կո-
չեցաւ, սպարապետն Հայոց, ի զաւակէ Արրահամու-
որ ի ժամանակս գերութեան Իսրայէլի՝ ի Հայկա-
զանց մերոյ պատկաւորաց խնդրեալ եղևն նախնիք
սորա ի Նարուգողոնոսորայ՝ արքայէ Բարեւայոց :
Եւ յաւուրս Աղաբաշակայ Արշակունոյ ղ թագաւոր
ատաբետութիւն հաստատացան ի կուսալաչո թագաւո-
րացն մերոյ. բազումս շարշարեցան վասն սաստաւծ-
օրաչտութեան, և ի լուսալրական ժամանակիս, ի վե-
րայ մոխիտական օրինացն, զաւետարանականն ըն-
կարան շնորհս ի Քրիստոս հաստատի : Եւ բազում
անգամ զիշխանութիւն պետութեանս Հայոց ա-
ռեալ ի սպարակական կրակապաչտութեանցն : Եւ
սպա ընդդէմ Տաճկաստանեաց մահմետապետի ա-
նօրէն օրէնադրութեան (կոռեալ) . որ եւ որդի ի
հօրէ ծննդարանեալ մինչև ցԱշոտս այս :

Սա նախքան ղ թագաւորութիւնն երեսնամեայ
ժամանակօք իշխան եւ իշխանայ իշխան եղեալ Հա-
յոց և Այսայ, և յաղթող ամենայն սղգայս շուրջա-

նակի. սրայծառացոյց զուխոս սրբոյ եկեղեցւոյ, եւ
զարդարեաց զեկեղեցիան Հայաստանեայց . զի էր
այր քաղցր եւ հեզ եւ անարատ. եւ յանբամբաս կեանս
կեցեալ, եւ ոչ անօրինեալ արտաքոյ օրինաց բնու-
թեան. եւ հաճոյ էր Աստուծոյ յամենայն վարս ան-
բիծս : Ի սորոս յաւուրս էր Սահակ վարդապետն Հա-
յոց, որ ըստ աւերածայնու թեան ապիկուրէշն կոչիւր,
որ գրեաց սրատասխանի թղթոյն Փոտայ՝ Յունաց
սրատրխարդին, լի խնաստու թեամբ եւ գիտութեամբ :
Եւ Համամ արեւելցի որ զվերլուծու թիւն Առակացն
գրեաց, եւ Այս ո՞վ է դան թարգմանեաց եւ զօրհնու-
թիւնան որ ի գլուխս սաղմոսացն արարեալ ի գիրս
մի, եւ վերլուծու թիւն քերականին :

Այս Աշոտ կեցեալ ամս 21. եւ թագաւորեալ ամս
հինգ՝ մահուամբ փոխի առ Քրիստոս :

Գ. — Յաղագս քաղաւորելոյն Սմբատայ . եւ որ ինչ
յաւուրս նորս գործեցաւ :

Իսկ զկնի Աշոտոյ՝ յ340 թուականին թագաւորէ
Սմբատ՝ որդի նորին, ամս 24 կամակցութեամբ
Լեոն թագաւորի Յունաց, զի Ասաիլ թագաւորեալ
ամս 19՝ վախճանեցաւ . եւ թողաւ փոխանակ զորդի

ի ր զԱւետն որ թագաորեաց ամն 26. այր խաղա-
 զարար և բարեխորհ ամենայն երկրի, առատաձեռն
 ի սուրբ, և ի բաշխելն ոչ սրայէս զՀոռոմ՝ ոխչա զի
 չէ սովորու թիւն Հոռոմոց առատ վնիլ, և ոչ յի ր-
 եանց լեզուն ստի առատ, այլ նա որդի Հոցու եր,
 և աւելի քան զՀոց առատատուր : Յաւուրս Սմբա-
 տայ՝ յՅՆԾ թուին վախճանի Տէր Քէորդ կաթողի-
 կոս, և փոխանարդէ զաթոռ հայրապետութեան այրն
 Աստուծոյ Մաշտոց : Սա էր հայրենեօք յԱրագած-
 ոտնէ գաւառէ, ի գեղջէ Եղիվարդայ : Ի մանկու-
 թենէ խոտարուտ կենօք կեցեալ անապատաւ որ ճրդ-
 նս թեամբ, որ և ի ծովուն Քեղամաց զկողին Աե-
 ւանայ բնակու թիւն իւր արարեալ շինէ զեկեղեցին
 ի նմա որ Առարեալս անուանի : Յոր միայեալ ժո-
 զովեցան եղբարց բաղմա թիւն կանոնադրութեամբ
 սահմանաւ սրբոյն Բարսղի, միակրօնք ի տան Աս-
 տուծոյ եղեալ, ստանալով զբաղմա թիւն զբոց սրբ-
 բոց, զի լուսաւոր եղիցին աչք ողոց ի տեսութիւն
 ճանապարհին Տեառն ըստ անստերիւր ուղեորու-
 թեանց :

Յայտմ ժամանակի սղայծառանայր առարկնու-
 թեամբ հայրն Պաղիկ՝ առաջնորդ ուխտին սուրբ Ա-
 տամայ՝ որ զյիշատակ մարտիրոսացն միայարեալ է
 զիր որ Ատամայ զիր անուանեալ ստի : Այլ Մաշ-
 տոց՝ այրն Աստուծոյ, կեցեալ ամ մի ի հայրա-

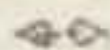
պեառութեան՝ փոխի առ Աստուած . և նշխարք ոսկե-
րաց նորա հանդուցեալ եղև ի Պատնի մերձ առ հո-
վանոցին Խոսրովիդիստոյ, զոր էր շինեալ Տրդատայ՝
Հայոց արքայի : Եւ յետ նորա նստի յաթոռ հայրա-
պետութեան յՅԿԵ թուին Տէր Յովհաննէս ի Պաւնայ,
ճարտասան և պատմագիր՝ ամս 22 : Յաւուրս սորա
երևեցաւ Սմբատ՝ Թանդրակաց առաջին՝ ի Չարե-
հաւանդ գեղջէ , ի Ծագկոտն դաւառէ , հակառակ
ամենայն քրիստոնէական կարգաց : Իսկ Սմբատ
թաղաւորեալ տիրէ բոլոր հայրենեաց իւրոց՝ Հայոց
և Արաց ժառանգելով զքաղաքս հակառակորդաց
իւրոց :

Յաւուրս սորա և յիշխանութեան հօր իւրոց էր
խաղաղութիւն յաշխարհիս Հայոց ըստ մարդարէու-
թեանն հանդչել իւրաքանչիւր ուրուք ընդ որթով
իւրով եւ ընդ թղենեալ : Եւ այսպէս ազարակաց
աւանայեալ, եւ աւանաց բաղաւթացեալ բաղմամար-
դութեամբ եւ ընչեղութեամբ, մինչեւ հովուաց եւ
անդէորդաց մեռաքսեացս զղենուչ պատմութեան : Սա
շինեաց զԱմենափրկիչ եկեղեցին յաւանին Երրա-
կաց գմբէթաւորեալ բարձրագոյն յօրինուածով կո-
փածոյ քարեաց որսով : Յայսմ ժամանակի դիմա-
դարձ եղև Պաւին . ընդ որ պատերազմեալ թաղա-
ւորին՝ առնու զքաղաքն յաւուր մեծի ուրբաթին :
Եւ ապա պատերազմի Սմբատ ընդ Ահմատայ եւ

պարտի ի նմանէ՝ դառնալով ի փախուստ բազում
հարուածովք : Եւ լուեալ զայս ամիրայն Սփշին՝ որ
դի Սաճին, որ էր ոստիկան ի Պարսս, որ եւ պաա-
կեաց զՍմբատ, մանաւանդ զչարեալ ընդ բարե-
կամանալն Սմբատայ Յունայ կայսերն : Եւ ելեալ
Սփշին յաշխարհն Հայոց՝ առնու զբերդն Աարուց,
զերի վարեալ զազատս կանամբք և մանկամբք իւր-
եանց, և ողորմելի տեսակաւ հասուցանէ ի քաղաքն
Դուին : Այս այն Սփշին է որ զՏէր Պէորդ զերի
տարաւ, զոր գնեաց Համամ՝ Սղվանից թագաւորն :
Իսկ Շապուհ՝ կրտսեր եղբայր թագաւորին Սմբա-
տայ, եղեալ զանձն իւր ի մէջ մահու եւ կենաց, զը-
նաց առ Սփշին, և մեծաւ փառօք պատուի ի նմանէ՝
դարձուցեալ զամենայն գերութիւն Հայոց : Առնու
ի նմանէ թագ թագաւորութեան, և բերեալ դնէ ի
զըլուխ Սմբատայ՝ եղբոր իւրոց հաստատելով զթա-
գաւորութիւն նորա : Եւ աշխարհս Հայոց խաղաղա-
նայր շինութեամբ և վտութեամբ իբրև զառաջինն
այլ ևս ամս յոլովս :

Այլ յորժամ զիրացար, լայնացար և անկու շացար
զսիրելին մոռանալով զՍտուած արարիչն խաղա-
ղութեան և ամենայն բարութեան տուիչն, քահանայք
և ժողովուրդք, մեծամեծք և փոքունք բամբասեցան
ի վտութիւն հացի և ի յղվութիւն զինուոյ ըստ մարդա-
րէին, և փոխանակ զի ի վերայ բարութեանցն ոչ յի-

չեցաք զԱստուած բնել ձայնի սրատուիրանաց նորա.
ի թշուառանալն եւ ի վշտանալն (մեր եւ) ոչ (նա)
լուաւ ձայնից մերոց յորժամ սրազատեցաք առ նա.
այլ մատնեաց զաշխարհս մեր Կամայեւացւոց զօրուն
ի քանդել ե յաւերել սրով եւ գերութեամբ :

Դ. — Յաղագս մահուան Սմբատայ. եւ աւերածոյ
աշխարհիս Հայոց յանօրէն Յուսուփայ՝ որդւոյն
Աբուսաճի :

Յայնմ ժամանակի մեռանի Ափշին. եւ փոխանակ
նորա եկաց ամիրայ Պարսից եւ Ատրպատականի
Յուսուփ՝ եղբայր նորին : Եւ Սմբատ ոչ կամեցաւ
հնազանդել նմա. այլ դրէ հրովարտակ ընծայիսք առ
ամիրապետն Բարեւրնի ազատել զնա յանօրէն որ-
դւոյ Սաճին. զոր եւ արար խակ : Զոր լուեալ Յուսու-
փայ՝ զխմէ, գայ ի Պարտաւ, եւ անտի գաղտագնաց
եղեալ ի Տփղիս, գայ ի Տաշիր : Զոր գիտացեալ
Սմբատայ՝ զօրօք բազմօք սլաճէ զանցս նորա : Եւ
նորա գողօրէն գնացեալ ընդ լեառն բարձանոյ՝ ի Շի-
րակ անկանի. եւ ի Դուփն չուէ : Եւ զհետ հասեալ
Սմբատայ սաստիկ զօրութեամբ. եւ զարհուրեալ
Յուսուփ խնդրէ զխաղաղութիւն. եւ կրկին սրա-

կեալ զՍմբատ բազում ընչիւք՝ զնայ ի Պարսա :

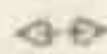
Եւ Սմբատ կալեալ զթագաւորն Եղերացոց ըզ
Կոստանդին, եւ ընդ ձեռամբ իւրով նուաճեալ թո
ղու : Ընդ որ զայրացեալ Ատրնեբաէ՛՛ Արաց թա
գաւորն՝ հատուածեալ ի նմանէ խորհէր նմա չարիս :
Եւ Սաճն անօրէն ասպտամբեալ յամիրապետէն
նշկահեաց զնա : Եւ ամիրապետն հրաման տուեալ
ընդ ծագս տէրութեան իւրոյ առնուլ զվրէժ ի նմանէ,
զրէ և առ Սմբատ զօր ի վերայ նորա գումարել : Եւ
Սմբատ յոչ կամաց բազմութիւն զօրաց առաքէ՝ ազ
դելով Յուսուփայ թէ, յօգնութիւն քեզ առաքեցի :
Իսկ Յուսուփ հազանդեալ ամիրապետին՝ գումարէ
բազմութիւն զօրաց ի վերայ Սմբատայ, զայ, հասա
նէ ամրոխաասատ զօրու յաշխարհս Հայոց 1356 թը
ուին :

Առ որ երթեալ Ատրնեբաէ՛՛ Արաց թագաւոր,
և Գագիկ՝ իշխան Աասպուրականի, որ էր քեռորդի
Սմբատայ, և Աշոտ՝ որդի Ծապհոյ եղբօր Սմբատայ,
ամենայն զօրօքն իւրեանց միարանին ընդ նմա, թող
լով ի բաց զթագաւորն Սմբատ նենդագործ նա
խանձեալ ընդ շինութիւն աշխարհիս Հայոց : Զոր
խնայեալ թագաւորն Սմբատ զնենդաւոր խորհուրդ
նոցա, հանդերձ տերամբք Հայոց եւ ամենայն զօրօք
զնայ ի գաւառն Տաշրաց, ի գիւղն Օձուն, եւ ան
գուտ 1Ափխազս անցանէ : Եւ Յուսուփ հետամուտ

լինի մինչ ցամաքն . եւ մարտուցեալ ընդ Առեւելոյ
բերդին՝ առնու զնա : Եւ յետ այնորիկ ՚ի Տիղիս ան-
ցեալ զնայ . իսկ թաղաւորն անդրէն ՚ի Շիրակ դատ-
նայ : Եւ ՚ի դալ ամին միւսոյ դարձեալ սաստկագոյն
զօրու ելանէ Զուսուի յերկիրս Հայոց : Արոյ ընդդէմ
երթեալ ամենայն զօրուն Սմբատայ եւ երկու որդիք
նորին Աշոտ եւ Մուշեղ ՚ի դաւառն Նիդ . եւ մար-
տուցեալ ընդ միմեանս ՚ի տեղին որ Չինաւաճառ կո-
չի : Աւր սրարտեալ զօրն Հայոց ՚ի փախուստ դատ-
նային . յորում զՄուշեղ՝ որդին Սմբատայ ձերբակալ
արարեալ, ՚ի Ղուին տարան . եւ անդ մահացու զեզօք
սպանին . զորոյ զդին ՚ի Բաղարան բերեալ թաղեցին
Իսկ թաղաւորն Սմբատ փախատեաց ամրանայ յա-
մաքն Ասարուտայ :

Եւ հետամուտ ելեալ տաճիկ զօրուն զան ՚ի դա-
ւառն Բաղրեանդայ, եւ առնուն զբերդն Աղաարշա-
կերս յ359 թուին . եւ սպա երթեալ հասանեն յա-
մաքն Ասարուտայ : Իսկ թաղաւորն ՚ի դաւոյ ազա-
տայ որք առ իւրն էին մնացեալ, զարհուրեալ՝ ցուս
ի ձեռն առեալ երթայ առ Զուսուին՝ որդի Արու-
տաճի : Եւ անօրէնն Զուսուի հանդերձ թաղաւորան
ի Ղուին շուքայ . եւ երթեալ մարտնչէր ընդ զդեա-
կն բերդին որում Երնջակ կոչեն : Զորում ամ-
բացեալք էին կանայք ազատայն եւ զանձք նոցին :
Եւ առեալ զամբոցն՝ անդրէն դառնայ ՚ի Ղուին : Եւ

ասլա զթագաւորն Սմբատ զխայտէ կախէ, և ասլա
նանէ ի Գուին քաղաքի 364 թուին :

Ե. — Յարագս ևահատակացն որ ի Գուին քաղաքի
կատարեցան յանօրէն Յուսուխայ :

Իսկ զբազումս վասն առ Քրիստոս խոստովանու
թեան ի հարց և ի փորձ տանջանայ արկեալ՝ ջանայր
դարձուցանել ի կուրանն Մահմետի : Այլ Քրիս
տոս, որ զանձինս նոցա դարձոյց ի կամս կենարարս,
նոյն ինքն աստուածային հրով ջեռոյց զմասս նոցա
ի սէր սուրբ և ի հաւատս քաջութեան . որք կոխե
ցին զխայթոց մահու, և կատարեալք սիրով՝ առին
զպսակն լուսոյ : Եւ զայլս յայլում ժամու ըմբռնեալ
և մատնեալ տանջանայ : Եւ տեսեալ զի զխմեցին
վասն Քրիստոսի որպէս զոչխար ի սպանդ, զմի
ոմն տիօք մանկութեան ծաղկեալ Միքայէլ անուն՝
յաշխարհէն Գուդարաց, յինքեանս կորդէին զի մի
ընդ այլս մեռցի, թերևս կարասցեն պատրել խողը
տանօք մեծութեան : Իսկ նա արտասուալից կական
մամբ զաչս իւր առ Աստուած ամբարձեալ, և զօրա
ցուցեալ զինքն վերին օղնականութեամբ՝ զինքն ի
նոցանէ ճողտարեալ որոշէր, և զխմեալ առ ընկերսն,
մատուցանէր սրոյն զպարանոցն, և այսպէս կատա

բեցան միարան ի հոտ անուշից Աստուծոյ Հօրն :
 Էին յայնժամ երկու եղբարք Պետնիք աղգաւ մեծք
 և պատուականք՝ Պարգէն և Քաւիթ, որք ըմբռնեալք
 ի դաճճայն՝ ածան առաջի Յուսուփայ: Արոյ մեծա-
 պէս երդմամբ խոստանայր տալ զկէս տէրութեան
 իւրոյ, այլև զգետս սոյնս զունակս զունակս, և
 մանեակս ոսկի, և նժոյզս սրաւարս ճոխապաճոյճս,
 եւ ձեռն զպարանոցան արկեալ՝ համբուրէր և շող-
 մոզ շողումութեամբ հրասլուրէր ուրանալ զՔրիստոս:
 Իսկ նորա վառեալք աստուածային սիրով՝ համարձակ
 պատասխանեալ զբարւոր դաւանութիւնն « թէ
 բրիատոնեայք եմք, և զլոյսն Աստուածդիտութեան,
 որ յինքն ունի զանմահութիւն, ո՛չ փոխանակեմք
 ընդ ձերում մահարեր աստութեանց որ ո՛չ ինչ է և յո՛չ
 ինչ համարեալ »: Չոր տեսեալ շարին զնոսա ար-
 ձանացեալ ի սէրն Քրիստոսի, հրամայեաց սրով
 սպանանել: Իսկ նորա արտասուակից սրաղատանա
 առ Աստուած մատուցանէին խառնել զնոսա ի թիւ
 վկայիցն որք խաչակցեցան նմա: Եւ իբրեւ եհաս
 դաճիճն՝ ուղղէր երէց եղբայրն նախ զկրտսեր եղբայրն
 զենուլ, զանդխտեալ ի մանկական տիտցն. եւ ասէր
 « եղբայր ցանկալի՛ նախ զու սրատարադեա՛ Քրիստո-
 սի յուսոյն մերոյ զենումն բանաւոր: Չի նա վասն մեր
 եղև մեռեալ, եւ վերադրեաց զմեզ ի կեանս »: Եւ
 այսպէս յառաջեալ նորա, զկնի սպա եւ երկցն սրա-

կեցան արեամբ : Այսպէս վկայեցան բազում վկայք
ի Ղուին քաղաքի ի ձեռն անօրէն ոստիկանին Յու-
սուխայ. որ զանուն իւրաքանչիւր ուրուք զրեալէ ի
դպրութեան կենաց . որոց տարեւոր տօնախմբու-
թեամբ կատարի յիշատակն ի 20 նոյեմբերի, զի ան-
խէթ հաւատով յաղթեցին խորամանկ չարին, եւ
հատին զոստմահարեր պաղոց նորա . զի չիք ահա-
ւոր ուր սէրն հարեալ է, որով վառեալ կոխեցին
զմահ, եւ առեալ զպսակն լուսոյ՝ դասակարգեցան
յորդիա լուսոյ վերին Արուսաղէմի : Դակ ոմանք խա-
րեալ պատրեցան ի խոստմունս չարին . եւ վրիպեալ
զտան . զի եւ ի մարմնի անարգեցան ի սով եւ յա-
նարգանս . եւ զրկեցան ի յախտենական լուսոյն :

Այս է խաւարարեր ժամանակն Հոյոց : Եւ այս
Յուսուխ՝ երկրորդ Թեւդաս եւ առաջին ապօտամբ
Միլրալմումնեացն Տաճկաց : Յորում ժամանակի
անսպաս եւ աւերակ եղեւ երկիրս Հայոց. քաղա-
քաց քակիլ . եւ աւանաց աւերիլ, ցիր եւ ցան յայլա-
լեղուս եւ յօտար ազգս բնակչաց աշխարհիս . ամա-
յանալ եկեղեցեաց . եւ թափուր մնալ յուխտէ
պաշտօնէից եւ ժողովրդոց . եւ յամենայն բարեզարդ
զարդուց անզարդացեալ եղեն : Եւ նոյն ինքն կոս-
թողիկոսն Տէր Յովհաննէս փախտուաց երթայ յեր-
կիրն Յունաց, ի հանգստարան եւ ի մենարան սրբոյ
Ղուսաւորչին մերոց ի լեառն որ Մանեաց այլք ա-

անն , ի Ղարանաղեաց դաւառին ի վանա Ղաարն ,
կայ : Չայս ասկեանայն տեսեալ Ղաղկայ Արծրունաց
որ էր առաջնորդ Յուսուփի , ի գիշերի միում փա-
խուցեալ անկանի յաշխարհն Աորդուաց , և զաշխարհս
Վասարուրականի գաղթ է յԱսորեստան մինչեւ ան-
ցանել շար ամալրուպին . և և ապա շինէ դարձեալ
զաշխարհն՝ թագաւորեալ մասին Հայոց Վասարու-
րականի : Այլ և և եղբորորդին Սմբատայ Աշոտ
խորհրդակից եղեալ նայն շարախորհ միշտպին՝ թա-
գակապի ի նմանէ , ի տեղի հօրեղբօր խրոյ : Եւ այս-
պէս ամիրայն Յուսուփ հինգ ամ յամեալ ի Հայս՝
արով և սովով և գերութեամբ վանեաց զաշխարհս :

Չ. — Յարագս փախառի երկուց որդացն Սմբատայ , և
դառնալոյ այսրէ , և թագաւորելոյն Աշոտոյ :

Իսկ մնացեալ երկու որդիքն Սմբատայ Աշոտ և և
Աբաա՝ Աշոտ փախառեաց երթաց ի Առասանդնու-
սօլիս ի դուռն կոյսեր Յունաց Աւետնի : Իսկ Աբաա
զնայ յաշխարհն Արաց , և փեռայացեալ նոցին դառ-
նայ յաշխարհս մեր զկնի դառնալոյ եղբօր խրոյ Աշո-
տոյ ի Առասանդնուսօլսէ :

Այս Աշոտ որ ըստ թաշտապինդ արութեան խրոյ
երկաթ անուանեցաւ , թաղում դործս արութեան

ցուցեալ ի Առաքանդնուպոլիս եւ յաշխարհին Յունաց' հրամանաւ Աւետնի դառնաց յաշխարհս մեր, եւ գտանէ զծառայս հօր իւրոյ թագաւորեալ, զինքն անուանեաց Շահանշահ այսինքն թագաւորաց թագաւոր, եւ հալածական առնէ զՎասայեւրացւոյ զօրն յաշխարհէս Հայոց, որոյ ի մարտս զօրաց ոչ ավտաւորէր, այլ անձամբն մղէր զպատերազմն :

Այլ զկնի Աւետնի թագաւորէ Յունաց Աղեքսանդր' եղբայր նորին, ամ մի : Եւ ապա Ռոմանոս թագաւորեաց Յունաց յ365 թուին Հայոց' ամս 22 :

Սա յերկրորդ ամի թագաւորութեան իւրոյ գումարեաց զօր բազում, եւ Ղեւեպիկոս առաքեաց ի Ղուին բազաք, յորում էր Սաբի ամիրայ որ զԱշոտն շահանշահ օգնական իւր արկ ի քաղաքն : Եւ եկեալ զօրն Յունաց' պաշարեցին զՂուին, եւ ոչ կարացեալ ստնանել' դարձան անդրէն :

Իսկ զկնի մահուան Տեառն Յովհաննիսի' յերկրորդ շինութեանս Հայոց եկաց կաթողիկոս Տէր Թէոդորոս ամս 11 :

Այլ Աշոտ զկնի հօր իւրոյ կեցեալ ամս 15, եւ թագաւորեալ ամս 8, վախճանի յ378 թուին :

Է. — Յարագս քաղաւորելոյն Արասայ, և որ ինչ յաւարս ևորս գործեցաւ, և վարք միանձանց և քաղնակեաց կրօնաւորաց :

Իսկ յետ մահուանն Աշոտոյ թագաւորեաց Աբաս' եղբայր նորա, ամս 24: Յաւուրս սորա եկաց կաթողիկոս զկնի Տեառն Թէոդորոսի Տէր Եղիաէ՝ եղբայր նորին, ամս 7 : Եւ զկնի նորա Տէր Անանիա մօկացին՝ առաջնորդ սուրբ ուխտին Աւրազայ, հայրապետ Հայաստանեացս՝ ամս 22 :

Այլ Աբաս խաղաղութեան եւ շինութեան պատճառ եղեալ աշխարհիս Հայոց ըստ քաղցր բարուց իւրոց, և ըստ քաջազօր զօրութեան իւրոց որով յաղթող եղեւ շուրջանակի . եւ զԱրաց եւ զՍարմատացւոց աստատակն դադարեցոյց յաշխարհէս Հայոց, որ ի միում աւուր բազմախուռն բանակօք բիրաւոր զօրօք ելանէր բէլապէս ամբարտաւանութեամբ իշխանն Ափսաղայ ի Սարմատացւոց աշխարհէն որ յայնկոյս քան զկովկասեան լերինան . խաղայ, զայ անթիւ բազմութեամբ առ ամին զեւոյն որ Աուրն կոչի, անաստատացուցանել կամելով զաշխարհս Հայոց : Գեապան առաքէ առ թագաւորն Հայոց մի օրհնել նմա զեկեղեցին ըստ ուղղափաւան հաւատոյ սրբոյն Գրիգորի . վանդի ասէր :

իւր դալ, կատարել քաղկեդոնական սահմանաւն. զի
կր շինեալ թագաւորին զկաթողիկէն սուրբ Իքաղա-
քին Ասորոյ վիսարդեան արձանօք, որձաքար պո-
ղովատատաչ վիսօք բողորապէս զմիջթաւորեալ սրայ-
ծառ զարդուք երկնանման խորան :

Եւ զայս սրատգամ լուեալ թագաւորին Սքասայ՝
գումարտակ արարեալ զօրաց այրուծիոյն Հայոց՝ հա-
սանէ ի դետն Աուր, բանակի ընդդէմ՝ բանակին Բե-
լոյ : Իսկ ասպատակ զօրացն յամենայն աւուրս ար-
չաւանս ասնէին յայսկոյս յայնկոյս զախամբ դետոյն,
եւ ի միում աւուր ասպատակն Ափսաղաց անցեալ
ընդ դետն Աուր, հասանէին ի բանակն Հայոց . եւ
ձայն շիտթին առ թագաւորն հասանէր : Արոյ արա-
գապէս զերիվարն խնդրեալ, զզարդ զինուոյն զան-
ձամբ առեալ, զերկայրի սուսերն ի ձեռին ունելով՝
ընթանայր զկնի ասպատակին, եւ ի մէջ դետոյն հա-
սեալ հարկանէր հարուածովք ձեռին քաջի . կիսա-
խողխող յերիվարացն ի վայր կործանէր՝ յուղարկա-
ւոր նոցա զջուրն տալով . եւ ինքն զախամբ դետոյն
եղեալ՝ ուժգնապէս ձայնիւ զԱստուած օղնական
կարդայր եւ զանուն իւր ասէր. յորմէ ահարեկ եղեալ
հիւսիսական աղղին՝ ի փախուստ դառնային :

Եւ Հայոց զօրացն քաջազինոյ զօրութեամբ հետա-
մուտ եղեալ՝ արոյ ճարակ տային զամենեւեանս, ա-
ռեալ յաւարի գրանակս նոցա եւ ձերբակալ արարեալ

զամբարտաւանն Քէր' ամին ի բաղարն Աարուց
ասելով ցնա թագաւորին « տեսցե՛ս զգեղեցկա-
շն եկեղեցիդ զի այլ ոչ տեսանելոցես » : Եւ
հրամայեաց լիորեւ զաչս նորա . իսկ զխաւարեալ
սրասկերն արծաթով դնեցին ազգ նորա . եւ ուխտ
խաղաղութեան ընդ Հայաստանեացս հաստատեցին
երդմամբ՝ մի այլ վինել սրատերազմ ի մէջ նոցա :
Չայտու ժամանակաւ էր յաթոս հայրապետու-
թեան Տէր Անանիա՝ ամեներջանիկ սրբութեամբ
դերապատուեալ , բարեշնորհ խրոց վիճակելոցն :
Յայսմ ժամանակի ծաղկեալ սրայծառանայր կարդ-
կրօնաւորական հանդիսից յաշխարհիս Հայոց : Եւ
ի յոլով տեղիս շինեցան եղբայրանոցը . եւ ժողո-
վեցան միաբանակեացք , հաւասարականք սիրովն
Քրիստոսի : Նախ առաջին՝ մեծահռչակ ուխտն
Աամբջաճորոց ի դաւառին Արշարունեաց , որոց ա-
ռաջնորդ հայր Յովհաննէս որ հաղածեալ յարեմը-
տեաց աշխարհէն , յՅդերացուոց դաւառէն՝ ի բաղկե-
դոնական մարդադաւան սղանդիոցն : Բերեալ ընդ
խւր զհրապէն նշանն տէրունական . եւ ընդ որ անցա-
նէր , բաղում սքանչելիք եւ նշանք եւ բժշկութիւնք
վինէին ի ձեռն սրատուական խաչին . որպէս եւ ի
մերում ժամանակիս աչօք մերովք տեսանեմք զի
բաղում հիւանդք եւ ախտամէտք բժշկեցան , եւ
հանապաղ կայ եւ կատարէ զխւր հրաշագործութիւն :

Արդ՝ եկեալ բնակեցաւ յառաջ ասացեալ տեղին
Կամրջածոր՝ կանոն կարգի ունելով զսահմանա-
դրութիւն սրբոյն Բարաղի հայրապետին մեծի ի վե-
րայ առաքելական հիմանն, թէ էր նոցա ամենայն
ինչ հասարակաց . յոր ժողովեալ արք ճգնադրեացք
թուով 300 : Եւ զկնի նորա նոյն ուխտի առաջնորդ
եղեալ , և հաւաստի կրօնիցն պահապան այրն Պօ-
ղիկարարոս : Եւ զկնի նորա խնաստակն Սամուէլ
բաղմաշնորհ ի գիտութիւնս դրոց սրբոց և յերգս ե-
րաժշտութեանց : Իսկ ի գաւառին Շիրակաց Հոռո-
մոսին կոչեցեալ վանք շինեցաւ ի ձեռն Յովհաննիսի
որ էր զարդարեալ յամենայն առաքինութիւնս, եւս
առաւել յողորմածութեան զարդս : Ասանդի ողոր-
մածութեամբ եւ առաքինութեամբ բաշխէր՝ մինչեւ
ի զգեստուցն իւրոց մերկանայր զամենայն ի բաց
յորժամ աղբատաց հանդիպէր , եւ անցաւորաց ի
ճանապարհորդաց հանգստարան պատրաստէր զտե-
ղին՝ մինչեւ հանդչել իրր յիւրեանց տան ամենայն
օտարաց , որ մինչեւ ցայսօր երեւի նոյն նշան ողոր-
մածութեան ի տան յայնմ : Այսպէս եւ յայմ ժա-
մանակի շինեցաւ Նարեկ ի Ռչտունեաց գաւառին
նոյն կարգադրութեամբ , բաղմազարդ պաշտօնապայ-
ծառ երդեցողովք եւ գրական գիտողք : Նոյնպէս
եւ ի գաւառին Գերջանայ Խլածորին անուանեալ
վանք որ ըստ վկայարանի նորին սուրբ Գրիգոր կո-

չի, ի ձեռն հօր Սիմոնի հիմնեցեալ՝ ժիր և ճգնողա-
կան ծառայի Քրիստոսի, որ ի սահմանս անախառու-
թեան հասեալ վախճանի ի կենացս . փոխանակ իւր
թողլով վերակացու ուխտին զՊետրոս ծերունին
որ ի տուէ եւ ի գիշերի աշխատէր ի մշակութիւն
Տեառն, զործել ձեռօք եւ սաղմոսել բերանով ցայ-
գատարած բազկատարածութեամբ, արտօսրիջոց
ողբովք լցեալ զաւուրս : Արոյ ի ծերութեան վա-
տեալ աչացն՝ յընտրութենէ ամենեցուն տայ զա-
ռաջնորդութիւն հօրն Բարսղի որ ընդ ամենայնի
ամենայն եղև՝ զամենեցուն ընու զպակասութիւն
կամ զվերակացութիւն գիտնական եւ իմաստնա-
կան հանձարով . մեռեալ ի կենդանութեան եւ ի
մահու զկեանս քարողեաց, օրինակ բարեաց եղեալ
հեռաւորաց եւ մերձաւորաց : Առ որ ժողովեալ
բազմութեան արանց արդարոց՝ ճգնազգեստ, խո-
նարհազարդ վայելչութեամբ զարդարեալք ի ճաշակա
անձաշակ, միանգամ միայն յաւուր ճաշակեալ եւ
զովացեալ ջրով ի շարաթու և ի կիւրակէի արբամբ
յաւուրս սուրբ քառասնորդացն : Առ որս եղեալ իմ
յաւուրս սուրբ քառասնորդացն՝ զրեցի դրանս յիշա-
տակիս այսորիկ սակաւուք, եւ զչափ ժամանակացս
թուեցի ըստ կարի ի սոցն ժամանակս : Եւ ի Աիկան-
տիոն աշխարհին, ի Նահրնեար տեղիսն, ի Ատրբերդ
գաւառին ի ձեռն հօրն Մովսիսի շինեցաւ վանք որ

անուամբ նորա կոչի՝ բարեզարդ կարդադրութեամբ,
բազմութեամբ եղբարց, բազմապայծառ բանասիրան
խնամանովք :

Եւ էր Մովսէս՝ այրն Աստուծոյ ի Տարօն դաւանէ
ազգաւ, որ ամենայն արեւմտեայ աշխարհին պատ-
ճառ բարեաց եղև ի բազմացուցանել զդասս կրօնա-
ւորաց. եւ իրրեւ աւանդատաւ կրօնիցս մեր եղևալ՝
բաւեաց մինչև յաւուրս մեր : Նոյնգունակ եւ նոյն
օրինիւ վանք Հնձուց ի Աարին դաւանի ի ձեռն հօրն
Սարգսի ամենայն օրինօք լցեալ . եւ վայելչազարդ
տեղին որ Աստուտարարն անուանի Սքշարունեաց
դաւանին . եւ Գարէվանք ի Շիրակ դաւանի . եւ
Յախաց քար ի Ապոյոյ ձորի ի ձեռն հօր Ստեփան-
նոսի :

Սբբա ամենեքեանս եւ այլք յետ սոցա ի սոցանէ ու-
սեալք, միտրանասկան ճգնութեամբ անդրադ յամե-
նայն ինքնասիրութեան հոգոց, ոչ ստանալ մարդոց
ինքեան եւ ո՛չ խերեւէչ մի . ոչ ճաշակել ուրուք
քան զհասարակաց սեղանն ո՛չ ի մրդաց եւ ո՛չ ի
դալար խոտոց . այլ զհրամայեալն ի պատուիրանին
Տեառն գործել, եւ զդաւթեան նուազան հնչեցուցա-
նել ի զիշերի եւ ի տունջեան հանապազօրդեան
փառարանութեամբ . եւ սոցա այս գործ նահատա-
կութեան : Կսկ զմիայնաւորացն բազմազարդ առա-
քինութիւնս զխնարդ մարթացութ սակաւ բանիւ ա-

տել. որք խաչակցեալք խաչելոյն Քրիստոսի քաղցիւ-
եւ ծարաւով, և հանապաղամեռիկ կենօք քաղաքա-
վարեալք ի ժամանակին յայնմ : Արախս մեծանուն
հաչակելին Աարդիկ՝ հայրն Աանդոց, և սուրբ հայրն
Աարմիր : Արք ստուեր զկեանս աշխարհիս համա-
րեալ՝ ամայութեամբ ընդ դաղանս ի լերինս եւ
յանապատ տեղիս անսուաղութեամբ կէին՝ մինչեւ
նշանադործ զօրութեան տրժանանալ ի Տեառնէ զի
առիւծ հնազանդեցաւ Աարդկաց բերեալ նմա զեղ-
ջերուացն կաշի, եւ կորիւն երկու սուաջի անկեալ
ձգեաց առ ոտս նորա. եւ նա ձեռն եղեալ բժշկեաց
զլսարանս նոցա : Եւ այլ բազում հիւանդաց ձեռն ե-
ղեալ՝ արադասալէս բուժէին յախտիցն : Եւ հանդիատ
ոսկերաց նորա որ ի Աանդոց, յոր մինչեւ ցայսօր
բրժշկութիւն հիւանդաց լինի :

Իսկ Աարմիր հայրն որ եւ բարձեալ զՔրիստոս
մարմնով ի կերպ աղքատի, ի Յովիաց դաւառին, և
մինչ Տաճկաց էր աշխարհն, բնակէր անդ. եւ յա-
ւուր միում զնաց առ ամիրայն ի բերդն Աադին. եւ
ի սահմանս յայնոսիկ յաւերակ տեղիսն էր եկեղեցի
մի զոր հանդիատ իւր կալեալ՝ մտանէր անդ : Ասեն
ցնա մարդիկն մի լինել անդ զի մահաշունչ է վի-
շապն որ կայ անդ : Իսկ նա ի զօրութիւն Աստու-
ծոյ վստահացեալ՝ մտեալ աղօթէր ի նմա զցայզն :
Եւ վիշապին մերձեցեալ ի դուռն եկեղեցւոյն՝ զօրու-

Թեամբ Տեառն եւ աղօթիւք սրբոյն վաղվաղակի սատակեցաւ: Եւ յառաւօտեւն անհաւատ հեթանոսքն ասենց հաւատացեալն « երթայք, տեսէք զի կրկեալ է վիշտոյն ահաւոր զայրն զայն զոր Սատուծոյն ասէք »: Եւ ոչ որ իշխէր մերձենալ ցրազում ժամս անշարժ մնացեալ վիշտովն. եւ մարդիկն կասկածանօք առ սակաւ սակաւ մօտէին: Իսկ ճգնաւորն Քրիստոսի ի ներքուստ աղաղակեաց « քարչեցէք զպիղծդ զի արտաքս ելից »: Եւ այս ի պարծանս հաւատացելոց վնէր եւ յամօթ անհաւատիցն եւ ի վառս Քրիստոսի:

Էին եւ վարդապետք վարժեալք վարդապետութեամբն Տեառն եւ ուսուցիչք ճշմարտութեան: Բասիլիոս ծերունին՝ քաջակորուիւ ի խօսս եւ քաջարարողն ի պատմել զօրէնս Տեառն: Եւ Գրիգոր քահանայ յամուսնացելոց՝ յորդախօսն եւ առատարանն ի պատգամս Տեառն: Եւ Ստեփաննոս՝ աշակերտ Բարսղի, որ հոգևորն կոչեցաւ, առաքելաշնորհ քանիւ եւ գործով: Ընդ ամս եւ մեծանունն ի դիտութեան եւ յառաքինութեան Մովսէս որ քառասուն աւուրքք ձգտեցուցանէր զանսուաղութիւն: Եւ Դաւիթ՝ աղքատակերպ եւ գծասէր դիտնական որում անուն Մաշկոտն կոչի: Եւ Պետրոս՝ հաւատի մեկնիչ զրոց սրբոց: Եւ Անանիա՝ փիլիսոփայն մեծ որ եւ վանական Նարեկի: Սորա եւ զիրս է ասա-

ցեալ ընդդէմ ազանդոյն թոնդրակաց և այլոց հերձուածոց :

Չումանա ի սոցանէ ի ծերութեան իւրեանց՝ ի տըղայութեան մերում տեսար աչօք մերովք՝ ճաշակելով ի քաղցր ճաշակաց բանից նոցա :

Սոքա ամենեքեան խորհրդական քննութեամբ, ընտրութեամբ գրովք սատուածայնովք՝ հրամանաւ Տեառն Անանիայի դբաղկեղոնական մկրտեալն կրկին անդամ հրամայեցին մկրտել : Ասանդի ուրանան Քաղկեղոնականք զԱստուած ի մարմնի իւրում լինել ի խաչին եւ ի մահուն, այլ եւ երկուս բընութիւնս կամօք և ներգործութեամբ ասեն ի Քրիստոս, եւ զմարդկայինսն ասեն ոչ Աստուծոյ վասն մեր կրեալ կիրս եւ մեռեալ . այլ սոսկ մահ մարդոյ . եւ ի մահ մարդոյ մկրտին : Իսկ ի ճշմարիտ Բանն Աստուած խոստովանիմք զմիացեալն ի մարմնի . եւ սոյն Աստուած եկեալ ի չարչարանս, որ խաչեցաւն վասն մեր . զի այսպէս յԱստուած իցէ մկրտութիւն մեր և ի մահ Տեառն կատարեալ եւ ո՛չ ի սոսկ մարդոյ զի մի ընդ անիծիւք Երեմիայի անկցութիւնսն իծեալ է որ դնէ դոյս իւր ի մարդ :

Այլ յաւուրս Ռումանոսի՝ կայսերն Յունաց եւ ի ժամանակս Աբասոյ՝ թաղաւորի Հայոց, առաւ Մելտենի ի Տաճկաց 1383 թուին : Հան Ռումանոս զԱլախութիւնս՝ հաղածիչ հաւատոյս մերոյ : Եւ 1388

Թուին Համուուն ի Աղղոնիա եմուտ զօրօք բաղձօք
 եւ անդրին դարձաւ : Եւ սպա թաղաւորեաց Աստ-
 ատանդին՝ որդի Լեւոնի յ392 թուին ամս 16 : Ի սորա
 վեցերորդ ամին, եւ յ397 թուին էառ զՄարաշ ի
 Տաճկաց : Եւ սպա յերկրորդ ամին, յ398 թուին ա-
 ռաքէ կայսրն Աստատանդին զԲեմեղիկոսն զՉմշկիկ
 զօրու ծանու ի կողմանս Աարնոյ : Ար եկեալ սրաշա-
 րեաց զԹէոդուալօսիա եւ սրատերազմեցաւ, սրարտեալ
 զզօրն Իսանայէլի, սրատառեալ զԻսանդակ քաղաքին, և
 փլոյց դրարծրաբերձ աշտարակս նորա եւ էառ զքա-
 ղաքն : Աւր բաղում գործս արու թեան ցուցեալ Ախր-
 Ժան՝ թուն Չմշկաց ի մանկու թեան տիա զողով
 յայնժամ : Եւ զինի այսորիկ զօրն Յունաց առնու
 զՍամուսատ քաղաք ի 407 թուին : Եւ մեռաւ Աստ-
 ատանդին, եւ թաղաւորեաց Ռամանուս ամս 3 : Իսկ
 ի 402 թուին վախճանեցաւ Աբաս՝ թաղաւորն Հա-
 յոյ, որ թաղաւորեաց ամս 24 :

Ը. — Յաղագս քաղաւորութեան Աշտոյ՝ որդոյ Ա-
 բասայ. և որ ինչ յաւուրս կորսա գործեցաւ. և շին-
 ուածք արքութեան տեղեացն :

Եւ զինի Աբասայ թաղաւորեաց Աշտո՝ որդի նո-
 րա, որ եւ շահանշահ կոչիւր, ամս 25 : Եւ Մուշեղ՝

Եղբայր նորա, առ նովա թագաւորեաց ի Աարա: Ս, Կ
Ս, Ը առ խաղաղասէր բարութ կալեալ զաշխարհս Հա-
յոյ՝ խոնարհութեամբ եւ ողորմածութեամբ ան-
ցոյց զամենեքումբբ . վասնդ ի զգոնջացեալսն եւ ըզ-
կաղսն եւ զկոյրսն հաւարէր առ ինքն եւ բարձակից
ինքեանս առնելով ի խրախճանութիւնսն . զումանս
ի նոցանէ իշխանս եւ իշխանաց իշխանս եւ կիւրա-
պաղատս անուանէր, եւ զքօնոյր նորօք . եւ զքօն
կարմիր եւ զվերա նոցա առաջի աչաց խրոց փոխա-
նակ զարդուց եւ ականց փայլելոց համարէր : Ս, Լ եւ
դրածակն խր թագաւորական ընկելեօք մատուցա-
նէր նոցա . եւ յորժամ թարախ վիրաց նոցա խառ-
նէր ընդ գինւոյն, յայնժամ զմնացորդս նոցա առեալ
ինքն ճաշակէր : Եւ այնքանս առատածեռնութեամբ
բաշխէր կարօտելոց, մինչեւ ի մահունս խր ոչ վինել
զրամ մի ի գանձատան նորա . այլ եւ զկապուտ զար-
դուցն եւ բազմականացն եւ որմոց տայր կարօտելոց :
Եւ բաւեաց զմեզս խր ողորմութեամբ եւ զթով
տնանկաց : Յաւուրս սորա շինեցան կրօնաւորանոցբ՝
ճգնաւորականաց տեղիք Սեւաւորդեաց աշխարհին՝
հաւատարակեացբ, միաբանականբ, ըստ յառաջա-
սացեալ կանոնին սահմանադրութեան սրբոյն Բարա-
դի, որոց երկոցունց տեղեացն անուանբ Հաղբատ եւ
Սանահին հանդէպ միմեանց, միակրօնբ ի տան Ս, ս-
տուծոյ՝ արանց 500 ից : Եւ առաջնորդ Սանահնի

Յովհաննէս՝ զխոնակրան այրն Աստուծոյ . իսկ Հաղ-
րատայ՝ Սիմէոն՝ ճղնաղղեաց ծառայն Աստուծոյ :
Ա.Մ.ՏԵՐ Անանիա լցեալ զաւուրս իւր բարւոք ծե-
րութեամբ՝ ի 414 թուին վախճանեցաւ :

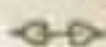
Եւ սաղա եկաց կաթողիկոս Ահաճանիկն ի Բաղայ
զաւատէ՝ որդի Զուանչիւրի՝ իշխանի Բաղայ : Սա-
ընդ բաղկեղտնականս սիրելութիւն եւ հաճութիւն
կամեցաւ թղթովք առնել : Յորոյ վերայ ժողովեցան
կրօնաւորքն Հայոց ի քաղաքն Անուոյ՝ Տէր Խաչիկ՝
Արշարունեաց եպիսկոպոս, եւ հայր Պողիկարսոս՝
Կամրջածորոյ վանական, եւ հայրն Սարգիս՝ Հո-
ւոմոսի վանաց վանական, եւ հայր Ստեփաննոս՝ Սե-
ւանաց վանաց վանական, եւ այլ եպիսկոպոսուք եւ
հարք բազումք : Իսկ Ահաճանիկն փախատեաց ան-
կանի ի Ասսարուրական առ Ապուսահլ՝ թաղաւոր
Ասսարուրականի, որ էր որդի Գաղկաց Արծրունոյ :
Իսկ ժողովն կամակցութեամբ Աշոտոյ շահանշահի
կաթողիկոս հաստատեաց Հայոց զՍտեփաննոս՝ վա-
նական Սեւանայ : Եւ յերկոցունց կողմանց նոր-
վիւք լցին զաշխարհս Հայոց : Իսկ Ստեփաննոս վար-
դապետն մեծ որ էր յաստիճան երանելոյն Մկարտ-
րոց, եւ հովուէր զարեւմտեաց կողմն Հայոց, ժողով
բաղմութեան կրօնաւորաց արարեալ ի Տարօնոյ, ի
Հաշտենից, ի Ծոփաց, ի Խորձենոյ հանդերձ Մովսի-
սիւ վարդապետաւ եւ Բարկենիւ՝ ընտիր արամբ

որ էր յաշխարհէն Սիւնեաց, երթ այր ի Վապուրա-
կան ի յանդիմանութիւն Վահանայ եւ Սպուսանցի :
Իսկ նոցա վաղէսարար արարեալ՝ ոչ տեսեալ զնո-
սա եւ ոչ լուեալ ինչ՝ հրամայեցին արարել ի յԱխ-
թամար կղզի զՍտեփաննոս եւ զՄովսէս վարդապետ
եւ զհայր Բարդէն : Եւ ապա զհայր Բարդէն եւ ըզ-
Մովսէս արձակեալ, եւ զՍտեփաննոս ի Առտորոց
բերդն փոխեցին, որ եւ մեռաւ ի նմին, ո՛չ զխտեմ
թէ նենդութեամբ ինքեանց եւ թէ այլով պատճա-
ռաւ : Եւ ապա Վահանիկն եւ Ստեփաննոս ի միում
ամի վախճանեցան, եւ բարձաւ խոովութիւն յաշ-
խարհէս Հայոց : Այլ յաւուրս Ռոմանոսի՝ Յունաց
թագաւորի, էր մաժխարոս Նիկեփոս, եւ պատրիկ
Աբր-Ժան որք զարհուրեցուցանէին զամենայն Տաճ-
կաստանեացս զօրութեամբ իւրեանց : Եւ ի մեռա-
նել Ռոմանոսին նորա պաշարեալէին զԱնաւարդաց
եւ զՀալազ զորս եւ առին իակ : Եւ թագաւորեաց ի
Առստանդնուպոլիս Մարինոս ոմն : Իսկ Նիկեփոս եւ
Աբր-Ժան ամենայն զօրօքն դան յեզր ծովուն Յու-
նաց, եւ մտեալ ի Առստանդնուպոլիս, ընկենու զՄա-
րինոս, եւ թագաւորեցուցանէ զՆիկեփոս ի 412
թուին, որ թագաւորեաց ամս 7 : Սա քաջապէս
յաղթեաց իամայէլական զօրուն՝ յոլով քաղաքս հա-
նեալ ի նոցանէ՝ զՄսիս ի 413, զՏարսոն ի 414 թը-
ուին : Եւ ապա ի 415 թուին խաւարեցաւ արեղակն.

Եւ վախճանեցաւ Տարօնոյ իշխանն Աշոտ : Եւ Տարօնոյ Հոռոմք ախրեցին :

Եւ ի 417 թուին Վարդ՝ եղբորորդի Նիկեփոսայ, զօրու ծանու գայ յԱպաշունիա, պաշարէ զՄանազկերտ քաղաք. եւ առեալ զնա՝ ի հիսնանց բրեալ խրամատեաց զպարիսպ նորա : Եւ սալա ի 418 թուին զԱնտիոք՝ մեծ քաղաք Ասորւոյ (սա) : Եւ ի նմին ամի սալան Աբր-Չան զՆիկեփոս ի պաղատանն նենդութեամբ թագուհւոյն՝ մօրն Վասլին, եւ ինքն թագաւորեաց ամս 6 : Իսկ Վարդ դուքսն մեծ՝ եղբորորդին Նիկեփոսայ, սպասամբեալ թագաւորեաց ի Չառնգն (76) : Ընդ որ սլատերազմեալ յաղթողն Աբր-Չան, յաղթեաց եւ Էարկ զՎարդ ի բանտ ի կղզին . եւ ինքն զնաց յաշխարհն Բուլղարաց պատերազմել ընդ նոցա : Արոյ աղզն Ռուսաց օգնական եղեալ՝ երանեն ի մարտ ընդ նմա . եւ ի ճակատելն ընդ միմեանս՝ զերկուս թեւ ճակատուն Յունաց վանէին Ռուսքն : Իսկ թագաւորն ամենայն հետեւակ զօրուն Հայաստանեօքն անշարժ մնացեալ ի միջոցի ճակատուն, որ քաջապէս նահատակեալ գունդ հետեւակացն որ սաղարքն ասին, առաջի թագաւորին պատառեալ զվահանափակն որ ընդդէմ նոցա . ընդ թագաւորին ամենայն հեծելադունդ զօրօքն մտեալ, եւ սուր ի գործ շահատակեալ սրախողխող զնոսա առնելով, եւ ցիրեցյան վայրացն տուեալ,

ի հնազանդութիւն նուաճեաց զազգն Բուլղարաց :
Այս Ախր-Ճան բազում գործս արութեան ի ման-
կութենէ, ցուցեալ զարմայուցանէր դրազումս, որ եւ
ի թաղաւորեւն՝ ինքնակամ հնազանդեցան հարկա-
տրութեամբ ազգն Տաճկոց ըստ հարսուոց կուսէ, եւ
ազգն Սարմատացոց որ ըստ հիւսիսոց, եւ ազգն
Վրաց որ ըստ արեւելից :

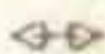
Թ. — Յաղագս կարողիկոսութեան Տեառն Խաչկաց .
և շինելոյ զեկեղեցիս և զտունն կարողիկոսարանիս ի
գիւղն Արգիւնայ :

Յաւուրս Ախր-Ճանայ՝ Յունաց կայսեր, և թաղա-
ւորութեան Հայոց Աշոտոյ ի 421 թուին, զկնի Վա-
հանայ եւ Ստեփաննոսի եկաց կաթողիկոս Հայոց
Տէր Խաչիկ՝ եպիսկոպոս Արշարունեաց՝ բուերորդի
Տեառն Անանիայի . որ միապետեալ խաղաղացոյց
զաշխարհս Հայոց՝ ամս 19 : Եւ նորոգեաց զտուն
կաթողիկոսարանին ի Շիրակ գաւառի, ի գիւղաքա-
ղաքին Արգիւնայ յեղերս Ախուրեան գետոյ, ի
հանգստարանի Տեառն Անանիայի՝ Հայոց վերադի-
տողի : Եւ ի նախն գեղջ շինեաց զսուրբ կաթողիկէ

եկեղեցին վիսարդեան. կոմսածոյիւք, հաստահեղոյս
արձանօք դմբէթարդ խորան երկնամասն հանդերձ
ևս երիւք եկեղեցեօք՝ նոյնաձև, հրաշատեասկ, չքնա-
ղադեղ յօրինուածով. և զարդարեաց մեծապայծառ,
ծիրանածաղիկ, ոսկեթել անկուածովք ի զարդ ոսկւոյ
եւ արծաթոյ, եւ ամենայն զարդու պայծառութեան
ջահարորդք լուսաւոր անօթոյ. այլ եւ զաստուա-
ծախօս կտակս յողովակի ստացեալ զգիրս սուրբս զա-
ռաքելաասցս եւ զմարգարէսքարող պատգամս հան-
դերձ ամենայն վարդապետացն ձայնիւք :

Եւ յաւուրս սորա էին վարդապետքն Յովհաննէս՝
խաչակիրն Քրիստոսի, որ տկար բանիւ եւ մեծ զի-
տութեամբ բացայայտէր զգիտութիւն զրոյ սրբոյ :
Սա մեռաւ ի մոլեալ ազգէն Արաց սրով. եւ թաղե-
ցաւ ի վանս որ Ակսիզոմս ասի, ի Բասէն գաւառի,
և այժմ՝ սուրբ Յովհանն՝ առ ստորոտով լերինն Օլիւա-
նեաց : Հանգոյն նախն եւ առատ գիտութեամբ զե-
րամարուր հայրն Յովսէփ՝ առաջնորդ ուխտին որ
Հնձուցն անուանի վանք ի Աարին գաւառի : Եւ Ար-
րակոս՝ գծծակերպ գիտնականն, որ վարուք առա-
ւել քան թէ բանիւք վարդապետէր. որ բնակէր յողո-
վակի յանապատին որ Թեղենիան կոչի, ի Նիզ գաւա-
ռի, առ հօր Նրեմիայի՝ ճգնաւորին Քրիստոսի եւ
ընկերակցի խմոյ : Եւ վայելչարանն Սարգիս յաշխար-
հէն Աղվանից, որ ի մանկութենէ զգիրս սուրբս ի

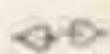
բերան առեալ, եւ ծերացեալ արդ եւս: Եւ Յովհաննէս քահանայ յամուսնացելոց :

Ժ. — Ղլասն պատերազմին Յունաց որ յԱմիր, եւ երեւման սաստեղն, եւ մահուանն Ալիար-Ճանաց քաղաւորին :

Իսկ Ալիար-Ճան՝ թագաւորն Յունաց, բիւրաւոր զօրօք զՄլեհ զեմեալիկոսն առարէ, յԱմիրթ. որ եկեալ սրաշարէ զքաղաքն՝ մարտ եղեալ ընդ պայիկան. յորում էր Արութալհապ՝ թուն Համսունայ : Եւ յանկարծ յեղակարծ ժամու արք 400 սուսերամերկք հեծեալք յերիւխաքս՝ ի բաց ելանէին ընդ դուռն քաղաքին, սուսերահար արարեալ զդուռնն որ առաջի դրանցն կայր, եւ զամենայն զօրն զիր եւ զան առեալ, զքաղումս սրախողխող արարեալ, եւ կաղան զՄլեհ զզեմեալիկոսն որ եւ մեռաւ ի Տաճկունան : Եւ սուրա ի միւս ամին ի 423 թուին նիզակաւոր աստղն երեւեցաւ յաւուրս հնձոցն՝ ի մուտս ամառնային եղանակին, ինքն յարեւելս կալով եւ զնշոյլս լուսոյն նիզակաճնւ յարեւմուտս ձգեալ ի վերայ աշխարհին Յունաց, եւ տեւաց մինչև յաշնանային եղանակն : Եւ ի նոյն ամի յերան մեռաւ Ալիար-Ճան թագաւոր ի սաղաւ

տանն : Եւ զկնի նորա, ի 425 թուին թագաւորեաց
Վասիլ :

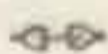

ԺԱ. — Վասն քագաւորելոյն Սմբատայ՝ որդւոյ Սշո-
տոյ . եւ շինելոյ զպարխապն Սկւոյ հանդերձ եկեղե-
ցեաւն . եւ զարոյ կիւրապատիւն Դաւրի ի Շիրակ :

Զայսու ժամանակաւ մեռաւ թագաւորն Հայոց
օրհնեալն Սշոտ ի 426 թուին . եւ ի նոյն աւուր թա-
գաւորեաց Սմբատ՝ որդի նորա ամս 13 : Սա լիւր ար-
կեալ՝ սպարապատիակ առնէ զպարխալն Սնւոյ յԱխու-
րեան զեւոյ մինչեւ ցծորն Շաղկոցաց, կրով եւ վի-
մօւր մածուցեալ մահարձանօք բրդանոց՝ բարձրա-
բերձ սպարապեալ բայազոյն քան զհին սպարխալն
յընդարձակութիւն քաղաքին , եւ մայրապետան
զբամբք երկաթագամ , հաստահեղոյս բեւեռապինդ
ամրացուցեալ :

Սքիանէ հիմն եւ մեծացն եկեղեցւոյն ի նոյն քա-
ղաքին Սնւոյ ի ձեռն ճարտարապետին Տրդատայ որ
զկաթողիկոսարանին եկեղեցին շինեաց յԱւրդինայ :
Եւ էր խաղաղութիւն եւ շնութիւն յաշխարհիս Հա-
յոց : Եւ սկսաւ նա գտալ ընդ հօրեղբօր իւրոյ Մու-
շեղայ որ ի Աարս . եւ առնու զբերդն որ ի Ճակատս
որում Շատիկն կոչեն :

Յայտմ ալատճառէ կիւրապաղատոն Տայոյ Դաւիթ
ամենայն զօրօքն Արայ խաղայ ի վերայ Սմբատայ .
եւ դայ, իջանէ ի Շիրակ, ի գիւղն որում Բաւայ
ձորն կոչեն . ընդ նմա և Մուշեղ որ կոչեացն զնա :
Եւ Սմբատայ զամբոյն անդրէն ի ձեռս նոցա տուեալ,
խաղաղութիւն հաստատեն՝ ոչ ինչ մեղուցեալ աշ-
խարհին Սմբատայ . վասնդի խաղաղասէր եւ իրա-
ւարար էր կիւրապաղատոն :

ԺԲ. — Վասն գարոյ ամիրային Արշաւադայ ի Հայս. եւ
յետոյ քառնարոյ իշխանութեանն ևորա. և խնդրանան
շինելոյ ևորա :

Բայց Մուշեղ ոչ ունէր զերկիւղն Աստուծոյ ի
մտի . վասնդի բաղմարոյժ բողիւք կեայր նա : Եւ
առարեաց կոչեաց զԱբլհաճայ՝ Գեղմաստանի թոռն
Սալարին ամիրայ սարախի, որ թէ եւ ընդ նոսա ոչ
Ժամանեաց . այլ յետոյ եկեալ զՀոռամախի վանքն
այրեաց . եւ զփրկական նշանն որ ի վերայ սրբոյ
Շողակաթի գմբէթին կանդնեալ էր, ճտարանօք ի վայր
բերէր ի 431 թուին . և ի վերայ նորա շարժեալ ցա-
սունն Աստուծոյ՝ զիւարախ լինէր : Եւ մարտու-
ցեալ ընդ ամիրային Գողթան Ապուտլիոյ, սգար-

տեցաւ ի նմանէ, և կազանաւոր արարեալ զնա՝ հանէ
ի նմանէ զՌուին եւ զամենայն քաղաքս նորա : Եւ
նա թափառական չքէր ընդ ամենայն աշխարհս
Հայոց և Արաց ամենայն ընտանեօք իւրովք՝ պատ-
մելով, եթէ վասնդ թշնամի եղէ խաչին Քրիստո-
սի, եհան զխ յիմ՝ հայրենեացն : Ար եւ երթեալ ի
դուռն կայսեր Յունաց Ասպի, եւ ոչ ինչ օգնակա-
նութիւն ի նմանէ, զտեալ՝ դառնայ անդրէն, և յիւրոց
ծառայիցն խեղդամահ լինի ի քաղաքին Աւխթեաց :

ԺԳ. — Յաղագս կոտորածիւ Ասապուրականի, և
ձերբակալ շինելոց իշխանաց ի ձեռն Արուտրիոյ՝
Գողթան ամիրայիւն :

Յայտմ ժամանակի Արուտրուսի՝ Գողթան ամի-
րայն 905 հետեւակածողով խաղիօքն զայ յաշ-
խարհն Ասապուրականի : Արոց ընդդէմ երթեալ
իշխանաց իշխան Ասապուրականի ամենայն զօրօքն,
որում Արվխարիք կոչիւր, հրամանաւ Աշոտոյ՝ թա-
գաւորի Ասապուրականի, հանդերձ Քրիզորիւ իշ-
խանաւ եւ Տիգրանաւ մարզպանաւ : Եւ երթեալ
իջեւանի ի Ճուաշ գաւառի, ի տեղին որ կոչի Բա-
կեար, պաճաբարօտ թողեալ զերիվարս խրեանոց :

Յորոց վերայ հասեալ տաճիկ զօրուն՝ առնուն զերի-
վարս նոցա, և նորա յամբոցին յարդեւանի մնացեալ:
Ս. որս ըստ անօրէն օրինացն խրեանց երդմունս
հաստատեալ տաճիկ զօրուն սակելով եթէ ոչ մեղի-
ցուք ձեզ, միայն զդէնս ձեր ցմեզ տո՛ւք. և դուք եր-
թ ա՛յք խաղաղութեամբ: Եւ նորա յխմարեալ անմիտ
մտօք կտուն ցնտա զդէնս խրեանց: Եւ նոցա սակալ
երդմանցն ըստ հեթանոսական դէնին՝ սրախողխող
առնէին զամենեւեան, ձերբակալ արարեալ զՍ. Վիսա-
րիք և զերկու իշխանան զԳ. Բիզոր և զՏիգրան մարզ-
պան, և քաղաքն գանձիւ փրկեցաւ: Իսկ յայն մեռեալ
մարմինս գտան նշանք հեթանոսական պղծութեան,
զոր չէ օրէն սակ. վասն որոց մատնեաց զնոսա Ս. Կա-
ռաձ ալլազգեացն ի 432 թուին:

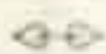
ԺԳ. — Յաղագս քաղաքերոցն Վասի Յունաց. և
քունակարտրեան Վարդայ. և սակրաժոյ աշխարհիկ
Յունաց:

Եւ իբրեւ թագաւորեաց Վասիլ ի 425 թուին, որ-
պէս յառաջն ասացար, Վարդ որ ըստ աւելածայնու-
թեան սիկրատուկո չիւր, աստատմբեալ թագաւորեաց
ի կողմանս Չահանայ և Մելտենոյ. որ էր այր բաջ

Եւ կորովի ի դորձ պատերազմաց : Եւ միարանեալ
ընդ ինքեան զհեծեղագունդ զօրն Հայոց որ ընդ
Յունաց թագաւորութեանն . եւ բաժանեալ զթա-
գաւորութիւն Յունաց, հասանէ մինչև ցԲխութանիա
ճակատ տալով ընդ թագաւորին Ասպի զամս և . և
արեան ճապաղիք ընուն զաշխարհն ամենայն :
Ասանդի թագաւորն Ասսիլ զումարեաց զզօրան
Բիւզանդիոնի եւ զԹրակացին եւ զՄակեդոնացին
հանդերձ ամենայն արեւմտեաց աղգօրն առաքէ ի պա-
տերազմ ընդդէմ Աարդայ բռնակալին : Իսկ Աար-
դայ զինեալ ընդդէմ նորա ի պատերազմ, յորում
քաջապէս մարտուցեալ զօրն Հայոց, որպէս որդիք
իշխանին Տարօնոյ Քրիզոր և Բազարատ և Չափ-
րանիկ՝ իշխան Մոկայի, ահարեկ արարեալ զզօրան
Յունաց զօրէն փոթորկեալ մրրկի շիտթէին, զյորովս
սրախողխող արարեալ, եւ զբազումս ձերբակալ-
ուր սպանեալ եղև ներքինին Պետոանոս՝ զլուխ
զօրուն :

Եւ սպառողորմաճարար զթացեալ յաղագս բրիա-
տասական հաւատոցն՝ մնացելոցն կեանս շնորհէին :
Եւ այսպէս երկիցս և երկիցս և բազում անգամ մար-
տուցեալք՝ յաղթեցին արեւմտեաց զօրուն . և զբէթէ
ընդ բոլոր աշխարհն Յունաց տարածեցաւ պատե-
րազմն, մինչդի դեօղ ընդ դեօղ և քաղաք ընդ քա-
ղաք մարանչէր . եւ ամենայն ուրեք արեանց հեղ-

մունք լինէին . և սով սաստիկ յընդհանուր աշխարհս
տարածեցաւ . և դիակունք մեռեալք ի ճանապարհս
եւ ի գոեհս բազմանային . եւ կենդանիքն ողորմելի
բան զմեռեալս շրջէին, և գայլք զիշատիչք ի մար-
մինս մեռելոցն խանձեալք՝ և զկենդանիան ուտէին :
Եւ մինչ զայսու շփոթմամբ էր թաղաւորութիւն
Յունաց, Խլաթաց եւ Նիրիկերաց ամիրայն Բառն
վերատին շինէ գրաղաքն Մանաղիկերտ . և սրով և
գերութեամբ անմարդացոց զգաւառն Տարօնոյ, յա-
ւարի առեալ գրաղաքն Մուշ . խողխողեալ գրահա-
նայս յեկեղեցւոջն որ սուրբ փրկիչ անուանի, ողոր-
մելի տեսաւ . յարում արեան ներկուածք ցարդ ևս
ցուցանին ինոյն յեկեղեցւոջ :

ԺԵ. — Ղաան վերջին սրտերազմին Յունաց . և փա-
խաւտական շինելոյ բռնակաշին Ղարդայ :

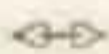
Եւ սպա յետ այսր ամենայնի անցիցն անցելոյ
Ղասիլ՝ թաղաւորն Յունաց, զԹոռնիկ զօրավարն որ
էր յաղղէն Ղրաց, արեղայ ի սուրբ լերին այնմիկ,
հանեալ առաքէ առ կիւրապաղատն Տայոյ Ղասիթ .
և խոտանայ տալ նմա զթաղապատիճ Աղէսուրաւն
(77) , զՉորմայրի եւ զԱարին, զԲասէն եւ զԱւետիկ
բերդակ որ է Մարդաղի, զՀարբ եւ զԱպրահունիս,

զորս և ետ խակ, որպէսդի զոր առարեացի, յօղնակա-
նութիւն նմա :

Եւ կիւրապաղատին Պաւթի գումարեալ զզօրան
Վրաց, եւ զիշխանաց իշխանն զՋոջիկ տայ զինի
Թունկաց պատերազմել ընդ Վարդայ բռնակալին :
Արք սկսեալ ի Տայոց աշխարհէն բանդեալ աւերե-
ցին զամենայն աշխարհն Յունաց որ ընդ ձեռամբ
բռնակալին : Նոյնպէս եւ հանեալ թագաւորին ի
բանտէ զՎարդ որ և Փոկաս կոչիւր, զոր արկեալ
էր Աբր-Ճանայ ի կղզին, և տայ ի ձեռս զամենայն
արեւմտեայ զօրն Յունաց, և հանդերձ Վրաց զօրուն
առարէ ի վերայ բռնակալին Վարդայ երկուս բա-
նակս : Իսկ բռնակալին ընդ միայ բանակին մարտու-
ցեալ, այն ինչ ի մախուստ դարձուցանէր, և ապա
հասեալ ի վերայ երկրորդ բանակին՝ նորոգապէս
յարդարէին զպատերազմն :

Յորակ զանդիտեալ բռնակալին Վարդայ՝ մախու-
սեայ վնէր : Եւ ելեալ յաշխարհէն Յունաց՝ թիկու-
նըս օգնականի կալեալ զամիրայն Բաղդաստայ, որ
Խայն Խորով կոչիւր, զի և յառաջն խակ բարեկամա-
ցեալ էր ընդ նմա : Եւ երթեալ հասանէ մերձ առ
բաղար նորս ի Մարտիրոսայ սօլխս որ է Նիւրկերտ,
ի տեղին որ փոխաշն կոչի : Իսկ թագաւորն Վասիկ
հրեշտակ խաղաղութեանս առարեալ զինի դառնալ
անդրէն թագաւորին Վարդայ : Զոր խնայեալ առադ

հեճապայն Իրն Խոսարովու՝ զգացուցանեն նմա ի Բաղ-
դատ: Եւ նորա հրաման տուեալ ունիլ զԹագաւորն՝
եթէ հնար լիցի: Եւ նորա յանկարծ յեղակարծ ժամու
ի վերայ հասեալ՝ ձերբակալ արարեալ զԹագաւորն
Վարդ հանդերձ մեծամեծօրն՝ հասուցանեն ի դուռն
Իրն Խոսարովու, ի բաղաքն Բաղդատ որ է Բարեւոն
(78), զոր հրամայեաց երկաթ եղէն կապանօք ի բանտի
պահել զամենայն աւուրս կենաց իւրոց Իրն Խոսարով:

ԺԶ. — Յադագս սակրայութեան Իրն Խոսարովու . եւ
խնատութեան նորա :

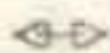
Այս Իրն Խոսարով խոհական խնատիւք հանգոյն
Աղեքսանդրի դառեալ՝ զարմացոյց զաշխարհս . հրա-
մանօք զքաղաքս առնոյր . եւ բանիւ ի դղեակ բերդից
հալածէր գրնակիչսն: Արոյ եւ ընդ քաղաքի միոց մար-
տուցեալ ոչ հաւանէին բնակիչք տալ ի ձեռս նորա .
եւ խնդրեալ ի նոցանէ հնազանդութեան աղաղա-
հարկատրել յիւրաքանչիւր տանէ շուն մի: Եւ էր
քաղաքն յեղերս եղեգնարոյս շամբի, եւ ամենայն բը-
նակութիւն նոցա եղեգամբ պատրաստեալ: Եւ
առեալ զշունան զամենայն՝ հրամայեաց նաւթ եւ հուր
մատուցանել ի նոսա եւ արձակել: Եւ նորա զխմեալ

Վիւրաբան շխար բնակութիւնս ընդ խողովակ պարսպին՝ հրով տոչորեցին զամենայն բաղարն :

Այս գործ խնայութեան սորա հանդոյն ցուցաւ Սամիաոնի որ չորեք հարիւր աղուեսօքն զոճ այլաղդեացն հրդեհեաց, կամ Աղեքսանդրի որ թռչնօքն զփայտակերտ աղարանան ի վերայ բարձրաղխտանոցի վիսին ելոյց : Ի ամանէ զարհուրեալ մեծ աղղն Համատունայ, որ էին բնակեալ ի դաշտին Ասորոց, թողին զամուր քաղաքս իւրեանց՝ զՆիւրիերտ, զԱմիթ, զԱզրուն եւ զայլն ամենայն, փախատեաց զնայցին յաշխարհն Յունաց : Եւ հրամանաւ Ասայի դարձեալ բնակեցան ի Հաղպ մինչեւ սպառեալ վճարեցան մահուամբ :

Այս Իրն Խոսրով մեծարեալ սպառուէր դբրիատոնեացս, մինչեւ զամենայն տօնս տէրունականս համարձակապէս կատարել յաշխարհի նորա : Այլ ինքն իսկ ի գաղուստ Փրկչին ի տաճարն, որ Տեառն ընդառաջ կոչի, սպայծառարորբոբ ջահիւք եւ մտեղինօք եւ բաղմակոյտ վշով զլուացմունս կատարեաց : Այլ եւ զաղանեացն նաւթիւ եւ հրով զթեւ սպայծառացոյց . եւ ընդ երկինս առարէր : Սա թագեղեալ՝ թագաւոր թագաւորաց կոչեցաւ, զոր ոչ էր օրէն Տաճկաց զարմին : Եւ սպիտակափայլ արծաթ հրամայեաց ընդ արղնձոյ եւ ընդ կապարոյ խառնել, որ ոչ ընտրել վաճառականացն, եւ զանուն իւր ի վերայ

խեցուց եւ կամ կաշուց հրամայեաց զբել եւ տալ ի
ձեռս ոմանց զի գնեացեն այնու կերակուր կամ հան,
դերձ . եւ ոչ ոք իշխեաց ընդդիմանալ :

ԺԷ. — Յադագս քաղաքաբնակ Սյրասայ ի կարս .
և քարեգործաբնակ Եորս . և շինելոյ զՇիրիսն վանս
անուակր խրով :

Յայտ ժամանակի, ի 433 թուին Մուշեղ՝ թա-
գաւորն մայրաքաղաքին Աարուց, վախճանի . և փո-
խանակ նորս թագաւորէ Սյրաս՝ որդի նորս, ամս 6:
Սա յառաջ քան զթագաւորելն էր մանուկ փոյթ եւ
կայտաւ . եւ կարծիս տայր տեսողացն անհաղորդ
լինել բարեաց ինչ գործոց հոգեւորաց: Իսկ յորժամ
եհաս նա յաթու թագաւորու թեան, երևեցաւ նա այր
չբեղ՝ վիհանձարով և խնաստուն, ընդ առաջին խնաս-
տունան համարեալ: Նու գարձաւ նա յայր այլ . և սկիզ-
բն արարեալ ամենայն բարեգործութեանց. նախ
եւ առաջին՝ երարձ նա յաշխարհէն իւրմէ, զաւաղա-
կութիւն, զմարդադաւութիւն, զոր աղգն Անան-
դայ իբրեւ զհայրենիք ունէին ըստ ասելոյ պատմա-
գրին: Նու յաւուրս հօր սորս ոչ միայն ի ճանապարհս
ե ի բացեաց տեղիսն կողոպտիւն . այլ ի նոյն ինքն

ի քաղաքին՝ յերեկոյացեալ ժամուն , եւ զգիշերն ա-
մենայն ճիչք եւ ձայնք կողոպտանաց լինէին :

Այլ սա ինքնին վրէժխնդիր եղեալ , եւ զգտեալ
գողան անաչառ մահու դատապարտեալ՝ ոչ խնայելով
ի մեծս կամ ի փոքրս , յիշխանս կամ ի շինականս :
Եւ այնպէս խաղաղացոյց զաշխարհն իւր , մինչդի
ի գիշերի իբրեւ ի տունջեան , եւ յանապատի իբրեւ
յապարանս շրջէին՝ ամենեքեան շինութեան եւ աշ-
խատածիր գործոց ստրապեալ , եւ արդարադատ
իրաւամբք ուղղեալք : Նա եւ որ սովորութեամբ ան-
կարգութիւն էր յաշխարհիս Հայոց՝ իշխանաց եւ
սղատաց որովայնամոլութեամբ ասականել զկար-
գեալ զաւուրս սահոց՝ զչորեքշաբաթ , զուրբաթ եւ
զաւուրս շաբաթուց , բաց ի մտոյ կթեղէն կերակ-
րովք , յայնմ անձամբ օրինակ եղեալ՝ ո՛չ ի կթեղինաց
ինչ եւ ո՛չ ի ձկանոց ճաշակեալ , եւ հայիւ եւ բանջա-
րեղէն մրգօք անցուցանէր զաւուրան զայնտախկ զօրի-
նաւորեալս կանոնիւ :

Եւ ասկա խորհուրդ բարի կալեալ յանձին իւրում
շինել վանս ի փրկանս անձին իւրոյ եւ ի յիշատակ
հոգւոյ յախտենական : Եւ ընտրեաց տեղի ընտրա-
նաւ ի գլուխս Արշարունեաց գաւառին , որում
Երիմն կոչիւր , եւ ընդարձակագոյն ստրապեալ որ-
ձարար վիմօք , չորեքիուսի ձևով , յիւրոյ դանձուցն
մեծածախս աշխատութեամբ յարդարեալ զամենայն

չինուածան պիտոյից ի բնակութիւն կրօնաւորաց :
Եւ ըստ հռչակաւոր տեղւոյն կայուցանէ առաջնորդ
ուխտին զայրն Աստուծոյ զՄովսէս ընտիր երեւեալ
յամենայն աշխարհիս Հայոց. զի էին սոքա արք երեք՝
Մովսէս և Յովհաննէս և Յամղիբոս եղբարք ըստ
մարմնոյ. ևս առաւել հոգւով միասնունդք, միակրօքն
ի կարգս Աստուծոյ: Յորս էր մի հոգի և անձն և բնու-
թիւն շնչակապութեան յերկա անձինս բնակեալ ե-
րիւք խոստովանութեամբ զԱրրորդութիւնն սուրբ
մատաւորել բարեպաշտութեամբ. և երիւք առաքի-
նութեամբ պայծառացեալ՝ գործելով և սրահելով և
աղօթիւք : Եւ այսպէս կեցեալ առաքինութեամբ և
բարի անուամբ՝ ի միում ամի վախճանեցան ի 451
թուին : Իսկ մայր թաղաւորին Աբասայ՝ բարե-
պաշտուհի ի բարեպաշտ ծնողաց, որ էր քոյր թա-
ղաւորացն Փառխոսոյ Սենեքերիմայ ևւ Պրիգորի,
ի բաց ընկեցեալ զերկրաւոր սրահն, յոչինչ համա-
րեալ զփառս անցաւորս, ընթանայր զհետ երկնաւո-
րին. զվարս կրօնաւորութեան յանձն առեալ երթեալ
բնակէ ի տեղին որ Թրին վանք կոչի, զի են եկե-
ղեցիք մտրածոյ ի սպիտակ քարի ընդդէմ հարաւոյ .
և աղօթից և գործոց բարեաց սարսապեալ և հոգւոր
առաքինութեան :

ԺԸ. — Թէ՛ սրպէս Եկե՛ Սքընաճ՝ որդի՛ն Ռոսիդայ ի
Դուին քաղաք. և հարկս ի Հայոց առեալ՝ դարձաւ :

Իսկ ի 436 թուին Սքընաճ՝ որդի Ռոսիդայ, ամի-
րայ Ատրպատականի, 100,000 պարսիկ զօրու գայ ի
վերայ Աքուտլիոյ. հանէ ի նմանէ դքադարսն Սաղա-
րին. յաւարի առեալ զաշխարհն նորա զԳողթն. գայ,
հասանէ ի քաղաքն Դուին . և առնու զնա և խնդրէ
հարկս զանցեալ ամացն ի Հայոց . որոյ ընդդէմ ու-
ղարկեալ զհարկսն թագաւորն Սմբատ մեծամեծ ըն-
չխ.ք՝ դարձոյց :

ԺԹ. — Դարձեալ Եկե՛ Սքընաճայ յաշխարհն Վաս-
պուրականի . և մահ՛ն կորի՛ն . և ամիրանաւ Մարկա-
նայ՝ որդւոյ կորա :

Դարձեալ ի 447 թուին բորբոքեցաւ Սքընաճ
Ռոսիդայ ցասմամբ մեծաւ ի վերայ աշխարհին Վաս-
պուրականի յայսպիսւոյ պատճառէ : Վասնզի որդի
Սլւորին Հերայ հատուածի պատճառաւ անցանէ
յամիրացն Սպահունեաց. եւ ի կրկին անդրէն գառ-
նալն՝ յորժամ մերձ եղեալ ի սահմանն Հերայ, ան-
ցանէին ընդ դեօղ ինչ, տեսանէին զմանկուհա քրիս-
տոնեացս զեղեցիկս ի խաղու . եւ զայլարար արշա-

վեալ՝ բառնան յերիւփարս իւրեանց եւ ի փախուստ
մտանեն : Չոր տեսեալ ազատ ոմն ի հաւատացելոց
Սարգիս անուն, յերիւփար հեծեալ՝ զհետ ընթանայր,
զի՞ և զի՞ առնէք զայդ ասէր : Եւ նորա դարձեալ
թշնամանա զնէին նմա : Եւ նա զարդովատիկ սուրն
քաջապէս շահատակեալ՝ արեամբ նոցա արբուցա-
նէր զամենեւեան սատակելով . միջակտուր արա-
րեալ զորդի Աւետրին՝ դարձուցանէր զմանկունան
գերեալ :

Եւ Աւետրն Հերաց ասարէ աս ամիրայն Ատրապա-
տականի Արշաճ՝ տալ ցնա խոստանայր զքաղաքն
Հեր, միայն թէ զվրէժ արեան որդւոց նորա խընդ-
րեացէ յաշխարհէն Ասապուրականի : Եւ նորա
յանձն առեալ՝ ի բաղմութիւն զօրացն վատահանա-
լով, անմարդացուցանել խոստանայր զաշխարհն ա-
մենայն : Եւ ժողովեալ զբաղմութիւն խուժադու-
ժացն Պարսից՝ գայ, հասանէ ի մուտս սահմանացն
Ասապուրականի՝ յերիս յառաջս զզօրան բաժանե-
լով յերեկոյացեալ ժամուն, զի աս վաղիւն գունդ
բանակին միոյ ընդ աջակողմն ամեալ ընդ եզերս
աշխարհին . եւ մինն՝ ընդ ահեկեացան, եւ ինքն բա-
նակաւ մեծաւ զմիջոց աշխարհին կապէ զի մի որ
կարացէ ապրել ի քրիստոնէիցն : Չայս խորհեալ
և խօսեցեալ ընդ զօրս իւր ի մուտս արեւուն : Եւ ի
զիջերին յայնմ ասացաւ աս նա բան Փրկչին « ո՛նչ

միտ՝ թէ յայտմ գիշերի ոգիդ ի բաց պահանջի . իսկ
այդ խորհուրդ ամբարհատածութեան մտայդ դիմիրդ
կատարեցի » : Եւ ի վաղիւն դտառ մեռեալ . եւ
խափանեցաւ խորհուրդ չարութեան նորա : Եւ յետ
մահուան նորա առնու գիշխանութիւնն Մալմիան՝ որ
դի նորա : Իսկ Արուստուհի՝ Գողթան ամիրայն, միւս
անգամ արիւն Գունայ . եւ երդմունս դաշանց հաս
տատէ թագաւորն Հայոց Սմբատ ընդ նմա միջնոր
դութեամբ Տեառն Խաչկայ խաղաղութեամբ կեալ
ընդ միսկանս :

Ի. — Յարագս անցուցանելոյ քաղաքիս Վասի ի
Ժողովարանէս Հայոց յաշխարհն Մակեդոնացոց . և
հարստակք ի ձեռն մետրապօլիտի Սերապտիոյ :

Այլ յորժամ էր ի Բաղդատ թագաւորն Վարդ .
եւ խաղաղանայր թագաւորութիւն Վասիին . կամե
ցաւ յազգէն Հայոց որ ընդ իւրով թագաւորու
թեամբ անցուցանել ի Մակեդոնիա ընդդէմ Բուլ
ղարայն դի շինեացեն զերկիրն : Ար եւ տարեալ
բնակեցոյց զյուլիս յաշխարհն յայն : Եւ կանայի հո
վիսքն եւ մետրապօլիտն Սերապտիոյ սկսան նեղել
զազգն Հայոց վասն հաւատոյ . եւ դրանութիւն ի
ձեռն առեալ՝ սկսաւ տանջել զքահանայս վասն հա

ւատոյ՝ եւ զգլխաւոր քահանայս Սերաստիոյ քաղա-
քին երկաթեղէն կապանօք հասուցանէր ի դուռն
թագաւորին . եւ ի բանտի չարչարեալ զաւագն երի-
ցանց զՊարրիէլ սպանին . զի էր այր ծեր եւ խնաստիւք
լի եւ քաջապինդ ի հաւատս աստուածեղէնս : Այս
եղեւ ի 435 թուին . իսկ այլք աննշան քահանայք եւ
երկու եպիսկոպոսունք Սերաստիոյ եւ Նառիայ՝ Սիօն
եւ Յովհաննէս ի ձեռն նոյն մետրապօլտին ընկալան
զժողովն Քաղկեդոնի ի բաց կալով ի միաւորութե-
նէն Հայոց : Եւ յայնմհետէ արդելին զժամաճայն
Հայոց ի քաղաքէն Սերաստիոյ մինչև ցգալ թագա-
ւորին Ասպի յաշխարհն արեւելից, զոր յիւրում տեղ-
ւոջն ասասցուք :

Եւ սպա մետրապօլիտն այն եւ այլ մետրապօ-
լիտք սկսան թուղթս մեծամեծս գրել առ Տէր Խա-
չիկ՝ Հայոց կաթողիկոս . որոց ընդդէմ սլատասխա-
նեալ քաջակորով խնաստիւք յառաջ ասացեալ վար-
դապետին, զոր սլարտ համարեցար զմի ի թղթոյն
կարգել յայսմ վայրի :

ԻՍ. — Պատասխանի բոլորն ևս սրբապօղոտին Սերաստիոյ գրեաց հրահանատ. Տեսուն Խաչկոյ՝ Հայոց կարողիկոսի :

Սատուածային, վեհագոյն քան զմիտս, երկնածիւր եւ անբաղդատելի խաղաղութեան արժանացեալ բանականքս ի ծագման Բանին Սատուծոյ, եւ նախն յարահետեւեալքս յոյժ դժուարիմք ընդ խառնութիւն, ո՛չ միայն ընդ մեծագոյն իրի, այլ եւ ընդ դուզնաքեաց ինչ խնդիր . մանաւանդ որ առաւել ի թշնամութիւն ամէ ըստ հաւատոյ բաժանման բան , որ այժմ ի գրեալս ձեր ծանեար, ո՛վ պատուական զլուխ եպիսկոպոսաց եւ մետրապօլիտ մեծ վիճակիդ Սերաստիոյ . բայց քանզի սաստեղն ոչ է մեծ, զխորին է և յոյժ վատթարագունացն, որպէս ասէ Պրիպոր Անձիանձու . բայց ցածութեան եւ զգատութեան բանս բարբառել է արանց խմատասիրաց եւ կատարելոյ: Ասան այսորիկ և մեք ո՛չ թշնամութեան բանս հակառակ թշնամանաց ձերոյ գրեմք . զի ո՛չ մեր և ո՛չ եկեղեցիքն Սատուծոյ ունիմք այնպիսի սովորութիւն, որպէս ասէ Պօղոս երանելին: Արդ քանզի ի սկիզբն թղթոյս ձերոյ և զինի բազում անգամ եռատիկոս զմեզ յեղանակեալէիր, և խի և խի երկուց ընութեանց զանազանութիւնս, զինի որոյ երկու կանն եւ երկու ներգործութիւնս խոստովանեալ

էիք Քրիստոսի . եւ որ սարսափելին է՝ քարոզու-
թեամբ առաքելոց եւ առաջին վարդապետաց ա-
սացեալ, իբրեւ սղնձոց շուրջ եղեալ գլխարկութիւն
արծաթոց, յայտ արարէք ի նոցունց առաքելոցն քա-
րոզութենէ, ե յաւետարանչացն յաւետարանութենէ,
և ի հարցն վարդապետութենէ մարմնացեալ Յանին
երկու բնութիւնս և երկու կամս, և հնազանդիմք իբրև
ուղիղ բանի, ապա թէ սրածուճանս միացն դնէք զան-
ուանս նոցա զօրէն բամկի թաղաւոր կերպարանեալ,
դի մի՛ ասացից առ իւժենեանս կերպարանեալ զկեն-
դանին զայն, կամ՝ զարծուովն զանց արարեալ՝ զճա-
շին առասպել առ այլոց հաւուցն գեղեցկութեամբ .
ո՞չ ապարէն խարկութիւն է առ տղէտս ո՛վ խմա-
տունդ յայտախկ :

Իսկ որոց աչք ի զլուխ, և միտք յիմաստութեան .
եւ կատարեալ հասակաւ և կիրթ ճաշակելեօք, նոցա՛
կարողութիւն է ընտրութիւն առնել ի մէջ բարւոց և
չարի : Սակս սցտրիկ և մեք դհաւատոցս մերոց բա-
րեպաշտութիւն յայտնի բարողեմք և գրեմք ինամա-
կի սատ . դի ի վերայ լերին բարձու հրամայեցաւ
բարձրացուցանել դրարբանս հաստոց, և ի Տեառնէ
հրամայեցաւ ըղի յունկանէ լուեալն ի վերայ տա-
նեաց բարձրութեան տակ և քարողել :

Այդ՝ թէպէտև յորդաս հիսիսական աշխարհիս
բնակեալ եմք, ուր սատնասատոցց ցրտութեան օդոցն

(են) շնչմունք, և ըստ մասին ստուգեալ յառաջագոյն
անդիտութեան խառարան ոգւոյ մերոյ՝ անձանձն չ
ի ծագմանէ, աւետարանական լուսոյն մնացսք հա-
րուստ ամս և ժամանակս: Սակայն յորժամ այց արար
մեզ ի բարձանց արեգակն արդարութեան ի ձեռն
քաջաձայն առաքելութեան (79) եւ շարժարանաց
ամեներջանկին Պրիզորի՝ լուսաւորչին սրբոյ և խոս-
տովանողին Քրիստոսի, որ աստուածասաստ հար-
ուածովք եւ աստուածահրաշ սքանչելեօք դարձոյց
յանդիտութենէ, յաստուածդիտութիւն դազդս եւ
դիժագաւորութիւնս Հայաստանեաց: Յորմէ ուսար
դՆրրորդութիւնն սուրբ խոստովանիլ եռանձնեան
դիմօք եւ մի զօրութեամբ և փառօք եւ աստուածու-
թեամբ երկրագագեալ համագոյական Հօր զՌդին եւ
զՀոգին սուրբ, խոստովանեալ եւ զնոյն մինն յՆր-
րորդութենէն Միածին Աստուած յԱստուծոյ, լոյս ի
լուսոյ, որ է սրասկեր աներևութին Աստուծոյ, լոյս
փառաց և նկարագիր էութեան Հօր, իջեալ յորո-
վայն կուսին Մարիամու կամօք Հօր եւ հովանաւո-
րութեամբ սուրբ Հոգւոյն շրջատեղծեաց ինքեան
մարմին միաւորութեամբ Աստուածութեան՝ ծնեալ
ի Առսէն աստուածախառն մարմնով, յառաջ եկեալ
անձառարար եւ առանց աղտոյ ի փրկութիւն մեզ և
ամենեցուն որք կարդան զանուն նորա:

Զոր եւ սուրբ Սիւնհոգոսան Նիկիոյ, որ ի ձեռն

Կոստանդիանոսի՝ 328 հարանցն սակա Արիոսի չա-
րախառութեան ժողովեալք. ընդ որս և մերն Ռըս-
տակէս՝ որդի սրբոյն Պրիգորի, զնոյն ասացեալ ևւ
քարոզեալ ծագաց տիեզերաց, նոցին դաւանութեան
ձայնակցեալ : Եւ երկրորդ ժողով 150 հարցն որ ի
Կոստանդնուպօլիս, ի ձեռն բարեպաշտ թագաւորին
Թէոդոսի, ընդդէմ Մակեդոնի՝ հողեմարտ հայհոյ-
չին . ընդ որս և սուրբ հայրապետն Հայոց Ներսէս :
Սոցա սակի և միաբարբառ է և երրորդ ժողովն յԵ-
փեսոս 200 հարանց, ի ձեռն Թէոդոսի փոքուն՝ բա-
րեյաղթ թագաւորի ժողովեալ ի յանդիմանութիւն
և յեղծումն մարդադաւան աղանդիցն Նեստորի .
ընդ որս միաբանեաց թղթովք ևւ սուրբն Խաահակ՝
հայրապետն Հայոց, ևւ Մեսրոբ՝ երանելի վարդա-
պետն մեր : Ի սոցանէ ուսեալք՝ զսոցայն խոստովա-
նիմք հաւատ, յոր դաւանէաքն ևւ ուսաք ևւ մկրտե-
ցար. և սրահեմք զգեղեցիկ աւանդութիւն հայրենա-
տուր ժառանգութեանց . ևւ իբրեւ զգոյն ի մարմնի
անշրջելի մնաց ի սիրտս և յոգիս մեր : Այլ զի մի եր-
կայնագոյն բանիւ ցնդեացուք, իբրեւ զՋուրս ընդ
դաշտս տարածեալ, ևւ ոչ պնդեալ խողովակաւ,
հարցանեմք իբրեւ ընդ աշակերտս Առաքելոցն ևւ
սուրբ հարանցն ու՞ր արդեօք ի սոցանէ գրեցաւ
կամ քարոզեցաւ բաժանեալ բնութեամբ ևւ բաժա-
նեալ կամօք Քրիստոս . զիա՞րդ ստէք բաժանեալ

բնութիւնն աստուածախառն մարմնոցն որ ո՛չ ի սերմանէ . այլ ի սրբոց Հոգւոցն նխթեցաւ եւ ի բարձանոցն ծաղմանէն , եւ ի ծնանելն՝ որպէս ասաց Պարբիէլ սուրբ կոչեցեալ եւ Արդի Բարձրելոյն :

Ո՞ր բնութիւն է Արդի Բարձրելոյն, կամ զո՞ր բնութիւն ասէք Փրկիչն Օծեալ եւ Տէր, որպէս ասաց հրեշտակն առ հովիւան, ո՛չ երկու բնութեամբ, զորոց զխառան, ասէ, տեսաք իբրեւ զմիածնի առ ի Հօրէ : Ո՞ւմ արդեօք զխառան հայրենի ասէք՝ մարմնո՞ցն եթէ Աստուածութեա՞ն : Եւ յերեւիլ Երրորդութեան ի Յորդանան գետ ի մկրտութիւն Արդւոյ, յորում Հոգին սուրբ ի նմանութիւն աղանւոյ դայ ի մերայ նորա, եւ ձայն հայրենի ի յայտնութիւն տիեզերաց եկեալ թէ՛ դա է Արդի իմ սիրելի, յանդգնեացի՞ս արդեօք եւ ըստ բնութեանոցն բաժանել եւ զբարբառն հայրենի : Եւ նոյն ձայն ի լերինն՝ ի ծաղման փառացն Տեառն , որո՞ջ բնութեան արդեօք ասաց որդի եւ սիրելի :

Եւ յորժամ զսահման սիրոյն Աստուծոյ առ աշխարհս յայտնէ աստուածարան աւետարանիչն, ո՛չ սովարէն ասէ թէ՛ զՄիածինն կտն, եւ ո՞ւր արդեօք կտն՝ եթէ ոչ՝ ի խաչն եւ ի մահ, արդ՝ բաժանեա՞ ըլ Միածինն, թէ ո՞ր արդեօք բնութիւն էր, ո՞վ քաջ՝ որ տուաւ ի Հօրէ :

Զոր բացասիայլ լուսաւորութեամբ նոյն ինքն ա.

և արարանիչն վասն անբաժանելի և անճառ միառու-
րութեան՝ երբեմն զմարդկու թիւնն աստուածութիւն
անուանէ, և երբեմն զաստուածութիւնն մարդ և
որդի մարդոյ կոչէ, քանզի յերկինս ասէ « ո՛չ որ ևլ
եթէ ո՛չ որ էջն յերկնից Արդի մարդոյ որ էն յեր-
կինս » : Եւ յորժամ զայս Տէրն ասաց՝ ո՛չ յերկինս
էր մարմնով և ո՛չ կանխառ յերկնէ իջեալ մարմին,
որպէս Եւտիբեայ թուեցաւ . այլ զաստուածութիւն
կոչեաց որդի մարդոյ : « Եւ տեսանիցէք զորդի մար-
դոյ զի ելանիցէ ուր էր զառաջինն » . և զիմա ընտրե-
րան զմարդանալն զորդին մարդոյ յերկինս ասիցէ :
Քաճանեալ աստանօր զբնութիւն ո՞վ նոր աւետա-
րանիչդ՝ ո՛չ ապաքէն նոյն ինքն Միսածինն ի Հօրէ
և կուսածինն ի մօրէ անորոշարար ասաց եթէ « խընդ-
րէք զիս սպանանել՝ մարդ որ զճշմարտութիւն ընդ
ձեզ խօսեցայ, զոր ուսաց ի Հօրէ խմել » : Եւ յորժամ
ինքն զաստուածութենէ խրակէ հարցանէր՝ զորդոյ
մարդոյ զի՞նչ ասէք :

Եւ յայտ առնէ խոստովանութեամբ պատասխա-
նին Աւարտաի . զի որդի Աստուծոյ զաւանեաց . և
մեկնէ բերան ոսկի Յովհան, եթէ զաստուածութիւն
կոչէ որդի մարդոյ, և զվերագոյն զբեաղսդ ի վկա-
յութիւն բերէ, եթէ որպէս բազում անգամ ասէ
զաստուածութիւն որդի մարդոյ : Զայսբան բաղ-
մապատիկ և հղօրագոյն բացերեւութեամբ զխոր-

Հորդ միաւորութեան մարմնացելոյ Բանին Աստու-
ծոյ թողեալ յերկուս պատառէք զմիաւորութեան
պատմութեանն զանազանեալ բնութեամբ եւ կամօք,
զոր ոչ գրեցին եւ ոչ քարոզեցին Առաքեալքն :
Որով բնութեամբ ըստ մարմնոյ զՔրիստոսն Պօղոս
Աստուած ի վերայ ամենայնի ասէ, կամ ո՞ր կերպա-
րանի եւ բնութեան ամենայն ծունր կրկնի, մարմնո՞յն
եթէ աստուածութեանն, բաժանեալ երկու բնու-
թեան եւ երկուս երկրպագութիւնս, քանզի ոչ իշ-
խէք ասել երկուս երկրպագութիւնս, թէպէտեւ
յոյժ էք բաժանասէրք, եւ եթէ ասէք զմի՝ եւ նոյն
զերկրպագութեանն, զերկրպագութիւնն բաժանէք,
եւ օտար ոմն Աստուած ի ներս ամէք, այլ որպէս մի
երկրպագութիւն խոստովանիք, Հարկ է ձեզ եւ ա-
կամայ, թէպէտեւ ոչ կամիր, միութիւն խոստովանիլ
անօրինեցելոյն, քանզի ոչ երկրպագի մարդկային
բնութիւն ըստ աստուածութեան, եւ ոչ խակ վայել է
երկնաւորացն երկիր պազանել երկրային բնութեան,
ընդ որս եւ Հասարակաց բնութիւն ամենայն մարդ-
կութեանս երկրպագէ յազազս մեզ բնութենակից
վինելոյ :

Ո՞վ անբանութեանս, մանաւանդ եթէ անգիւտ
մտլորութեանս, սրբոս է ձեզ ի մէջ երկուցն բնու-
թեանց այլ եւս բնութիւն խնդրել զի ճողոպրիցիք
ի Հայհոյութենէ, կամ յե՛ւս մեծազոյն Հայհոյութիւն

անկանիցիր : Արդ՝ զայս կնքէ մեծն Ախրեղ յեթնե-
րորդ զլուս երկոտասան գլխոցն . « եթէ որ ոչ, ա-
սէ, միտլ երկրագոթ թեամբ եւ փառաւորութեամբ
պատուեացէ զԱմմանուէն, նզովեալ եղիցի » : Բարձ-
րացուցանել ասէ Պօղոս եւ անուն շնորհել զեր ի վե-
րոյ քան զամենայն անուն մարմնոյ . եւ զի՞նչ իցէ
զեր ի վերոյ անուն, եթէ ոչ՝ Աստուած . եւ զիարդ
որ յանդգնի ասել երկուս Աստուածս . քանզի Բանն
եւ յառաջ իակ ունէր զաստուածութեան անունն . եւ
զի զկնի անձառ միաւորութեան եւ խառնելոյ զան-
խառնելի բնութիւնան, եւ զառեալ մարմինս աստուա-
ծացոյց եւ եղեւ ըստ բնութեան աստղին եւ ըստ զօ-
րութեան, որպէս Քրիստոս աստուածարանն ասէ
եւ զարձեալ յայլում ճառի եթէ » զաստուածային
պատկերն ընդ մարդկային կերպարանն խառնեաց,
եւ ծանեալ տունն Խարայելի թէ՛ Տէր եւ օձեալ զնա
Աստուած արար, զոր մեկնեալ խոր նոյն ինքն Աստ-
ուածարանն, յոր դուքն պարծ իք, ի մերն պարծանք,
եթէ Օձեալ եւ Քրիստոս կոչեցաւ, ո՛չ զօրութեամբ
ըստ այլոյ օձելոյ, այլ մերձաւորութեամբ բովանդակ
օձողին, որոյ գործ էր մարդոյն լինել օձեալ եւ աս-
նել Աստուած զօձեալն :

Բաժանեալ արդ զօձեալդ անուն յերկուս բնու-
թիւնս, եւ ցոյց զմիջոց երկուց Աստուծոյ ըստ եր-
կու բնութեանց . եւ զի ոչ կարեա, պարտ է քեզ

խոստովանիլ մի Տէր, մի Քրիստոս, մի Աստուած,
մի բնութիւն : Եկ շրջեցուցից դքեզ եւ ընդ այլ
բանան Աստուածարանին . յորժամ ասէ, « Թէ ոչ
միայն զաստուածութիւն ասեմ կատարեալ . այլ եւ
զմարմին օժեալ յաստուածութենէն եւ եղեալ որ
պէս որ էօճն . եւ համարձակիմ ասել մի Աստուած »
զի՞նչ զայս խմանաս ո՞վ բնութիւնասէրդ՝ և զիա՞րդ
զմի Աստուածն յերկուս բնութիւնս բաժանես :
Եկեալ Աստուած հանդերձ առեցելովն մի յերկուց
ընդդիմակցայն՝ ի մարմնոց ասեմ եւ հոգւոյ, յորոց
մին աստուածացոց և միւսն աստուածացաւ, զաստ-
ուածացեալն զիա՞րդ իշխես օտար բնութիւն ասել .
զի՞նչ իցէ նորաձեւութիւն բնութեանցն ըստ աստ-
ուածարանից, եթէ ոչ՝ միութիւն . քանզի Աստ-
ուած մարդ լինի . ո՞չ որ ինչ էրն՝ մտխոյցաւ . այլ
զոր ինչ ոչն էր՝ էաւ . զի տարեալ լիցի անտանելին
միջնորդաւ հոգւոյն Աստուածութեանն՝ միջնորդե-
լով եւ մարմնոցն թանձրագունի :

Աստանօր պա՛րտ է զարմանալ միջոց առայ զմարդ-
կային հոգին մարմնոցն և աստուածութեան խառնը-
ման . ո՞չ ահա յայտ է, եթէ բաժանումն առնես բնու-
թեանց . ո՞չ միայն երկու , այլ եւ երկա բնութիւնս
հա՛րկ լինի քեզ խոստովանիլ զմիջոցն յառեցովն . եւ
եթէ բառնաս՝ ո՞չ լինի խառնումն երկուցն . եւ ո՞չ
Աստուած մարդ լինի . եւ սակեմբեանց զմիկապի

վրկութեան: Տեսանե՞ա ո՛ւր արդեօք բաժանումնդ
 քո վարէ զքեզ: Նա ի նոյն ճառի ո՛չ միայն խառնամար
 զատուածային բնութիւն ընդ մարդկային բնու
 թեան, առէ, այլ եւ ընդ մահկանացուին զանաւան,
 եւ ընդ չարչարելին զանչարչարելին եւ ընդ ան
 պատուութեանն որ քան զամենայն պատիւս գերա
 գոյն է:

Եւ Աթանաս՝ ի թղթին Ապոլինարի մի բնու
 թիւն ասաց Ատուծոյ Բանին մարմնացելոյ: Չնոյն
 եւ հետեւող նորին Ախրեզ՝ յորժամ եհարց զնա
 Սեկունդոս եպիսկոպոս, եթէ պարտ է երկուս բնու
 թիւնս խնամալ Բանին մարմնացելոյ եթէ մի, եւ նա
 գրով պատասխանի առնէ « եթէ յետ միաւորութեան
 ոչ անջատեմք զբնութիւնս ի միմեանց, ո՛չ յերկուս
 որդիս հաստանեմք զմինն եւ զանբաժանելին, այլ
 միաւորեմք, որպէս և սուրբ հարբն ասացին մի բնու
 թիւն մարմնացելոյ Ատուծոյ Բանին »: Եւ դար
 ձեալ՝ յերկրորդ թղթին որ առ Սեկունդոս « այլ
 ասեն, առէ, հակառակորդքն եթէ մի բնութիւն է մար
 մնացելոյ Բանին Ատուծոյ, հարկ է ամենայնի շիտ
 թումն ընդունիլ եւ խառնակումն, որպէս ծախեցելոյ
 և ի ներքս գողացելոյ մարդկանոյ բնութեան, և ան
 դիտացան զուղիղան թիւրեղ թէ՛ ըստ ճշմարտու
 թեան, առէ, մի բնութիւն մարմնացելոյ Ատուծոյ »:
 Գարծեալ՝ սուրբն Ախրեզ առ Ալգէոս բաճանայ

« եթէ ասեմք, ասէ, մի բնութիւն խոստովանիլ եթէ մարմնոց հոգեորի եւ խմանալոց . եւ ոչ մեկուսին ի միմեանց միաւորեալքն, այլ է մի որդի այնուհետեւ, եւ մի բնութիւն նորա » : Եւ դարձեալ՝ դրէ առ Թէոդոս թաղաւորն « թէպէտ ի զանազանից եւ յանմանից եկեալ առ միմեանա բնութիւնքն՝ մի Քրիստոս, եւ մի Արդի, եւ մի բնութիւն հանդերձ առեցելովն » :

Զնոյն դրէ և առ Ակակ՝ Մելաթինոց Եպիսկոպոսն, հետեող սուրբ հարանցն « ամենայն ուսուէք աստուածայնոց ի սուրբ կուսէն, ասեն, առնուլ զմարմին Աստուծոց Բանին, որ է մի և միայն Արդի, և մի Տէր Յիսուս Քրիստոս յերկուց բնութեանց ասեմք միաւորեալ յետ միաւորութեանն՝ որպէս ի բաց բարձելոց յերկուս հասման, և մի գոլ հաւատամք զԱրդւոց բնութիւնն » : Եւ սուրբն Բարսեղ, ի ճատի ծննդեանն Քրիստոսի ասէ « Աստուած ի մարմնում ո՛չ առաժոյ գործովք որպէս ի ձեռն մարդարէից . այլ բուսակից ինքեան և միաւորեալ ներկայացուցանելով զմարդն » : Եւ զի՛նչ օրինակ ի մարմնումն աստուածութեան, որպէս հուր յերկաթ գւմ, ո՛չ փոխարկարալ՝ այլ փոխատրարար . բանդի ո՛չ եթէ արտաքս ինչ յիւրմէ ընթանաց հուր առ երկաթ . այլ մնալով ըստ բնութեան ի տեղւոջ՝ փոխատրէ ի նմա յիւրմէ՝ զօրութենէն, որ ոչ նուաղ է փոխատրութեամբ, և զբոլորն

լնու գրնդունողն : Ըստ այսմ եւ աստուածային
Բանն ո՛չ շարժի յիւրմէ եւ բնակեաց ի մեզ, եւ ո՛չ
յեզումն ինչ կրեաց, և Բանն մարմինն եղև. և զի արդ
ասեն ի մարմնական տկարութենէ, ոչ լցաւ Աստու-
ածն Բան . ասեմ՝ եթէ ոչ հուրն ի յատկութենէ
երկաթոյն առնու ինչ, սեաւ է երկաթ եւ ցուրտ .
բայց սակայն հրացեալ՝ զհրոյ կերպարան զգենու . և
ինքն սրայծառանալով ոչ սեւացուցանէ զհուր . քան-
զի եւ ո՛չ ստեղծականիս այս հանդիսարար տայցես
աղղել Աստուածութեանն :

Զնոյն և Աթանաս՝ ի ծննդեան ճատին « ուղղոր-
դապէս և մեք խոստովանեացուք յանապական մարմ-
նի զանօրէնութիւնն . քանզի մարմինն եղև Բանն բը-
նութեամբ և միացաւ ի նմա անորոշարար ի մի . և Տէր
մեր եւ Փրկիչ Յիսուս Քրիստոս միով բնութեամբ
եղև մարդ ի յարգանդի Առաին : Մարդարէից
տառիցն ո՛ւնին զիցուք . զի անապական ցուցին միով
բնութեամբ : Աչ ուրանամ գրնութիւն, եւ ո՛չ բա-
ժանեմ . այլ միութեամբ ասեմ՝ անշփոթարար ըստ
Պրոկիի յայնր ճատի, որոյ սկիզբն է « կուսական է տօ-
նըս, ասէ, կոչեաց զմեզ ի միաաին այսր սուրբ եւ
Աստուածածին կոյսն Մարիամ՝ անաղտ կուսու-
թեան բաժակն, բանաւոր զբախտն երկրորդ Աղա-
մայ, զործարան միաւորութեան բնութեանցն, սար-
տախելի տնօրէնութեան ոստայն, յորում անճատա-

բար անկաւ միաւորութեանն պատմուճան : Նա ա-
նաստեանարար ծնաւ, եւ դրօքն փակելովք անխա-
փան ի ներքս եմուտ . զորոյ զմիութիւն բնութեանցն
Թովմաս աղաղակեաց՝ տէր իմ եւ Աստուած իմ :
Եւ յետ այլոյ ասէ, « եթէ բնութեամբ անչարչարե-
լին եղեւ դժութեամբ բազմաչարչարելի » :

Եւ դարձեալ ասէ, « դժասէրն Աստուած եկն, որ
միշտ մերձն էր . եւ ետ փրկանա զիւր արխնն . եւ
զնեաց զաշխարհս ի նզովից օրինացն, որ զնեաց
զմեզ, ո՛չ է սոսկ մարդ ո՞վ Հրէայդ » : Եւ դարձեալ
եթէ « այլ ո՞ք է Քրիստոս եւ այլ ո՞ք Աստուած
Բանն, ո՛չ եւս Երրորդութիւն, մի պատասեր զանօ-
րէնութեանն պատմուճան ըզի վերուստ անկեալն .
մի աշակերտիք Արիտի, վան զի նա ամբարշտելովն
զբնութիւնան հաստանէ : Գու զմիաւորութիւնն մի
բաժաներ զի մի բաժանեացիս յԱստուծոյ » : Եւ
Եպիսիան ի 17 երորդ սաղմոսին ասէ, « քանզի միա-
ծին Արդին Աստուծոյ մարդացու, եւ եղեւ որդի
Գաւթի ճշմարիտ, եւ անշփոթ մնացեալ բնութեանցն
եւ անքակ լեալ միաւորութեամբ » : Եւ դարձեալ
նոյն Եպիսիան ի պարունակախօսն ասէ, « ինքն Աստ-
ուած՝ ինքն մարդ՝ ոչ շփոթեալ միութեամբն . այլ
զերկտսին ի միասին խառնեալ՝ զերկրացիներն ընդ Աստ-
ուածութեան » : Տե՛ս զանճատ միաւորութիւն Բա-
նին եւ մարմնացն . ի մի դորութիւն դօրացոյց, ի մի

աստուածութիւն ծողովեաց, մի դու Տէր, մի Քրիստոս . ո՛չ երկու քրիստոսք եւ ո՛չ երկու աստուածք ի նոյն մարմին հողևոր, ի նոյն աստուածութիւն անհասանելի : Որպէս Քրիզոստոս աստուածարան սրբոյն Բարսղի պատասխանի առնէ ի հարցմանն վասն բնութեանցն զանազանութեան « եթէ զանազանութիւն, սակ, աննմանութիւն, եւ եթէ աննմանութիւն՝ ո՛չ պարզութիւն, եւ եթէ ոչ պարզութիւն՝ ի բազմաց դրութիւն, որ լինի բազում դրութիւն » : Այլ զի ճշմարտութիւնն մի է եւ ո՛չ բազում բնութեամբ, սակ Աստուածարանն . իսկ ի բազումս բաժանելն աստութիւն . յոր ոչ կարացեալ հասանել չար ախոյեանն Ապոստոլնարէս ի ձեռն անհաւատութեան՝ երկու կատարեալ, սակ, ի մի մարմին » :

Եւ սուրբն Աբրեղ պատասխանի առնէ եթէ « երկուց դոյութեանցն կատարեցելոց միաւորութիւն » : Եւ դարձեալ Ապոստոլնարէս « եթէ երկու կատարեալ ի մի կատարեալ կենդանի լինել ո՛չ կարէ » : Եւ դարձեալ սուրբն Բարսեղ « ի մարդկանէ անկարելի . իսկ առ յԱստուծոյ կարելի, որպէս ի կուսէն ծընունդն, եւ ի վերայ ծովուն գնալն, որպէս դրօքն փակելօք մարմին թանձրամած, հաստատեալ ի մտց եւ յոսկերաց, մտանելն . արդ՝ զորօրինակ այս կարելի է Աստուծոյ, նոյնպէս եւ այն . քանզի Աստուծոյ է եւ աստուածոյին է անկեացն բնութիւն եւ

կիրք եւ ներդործութիւն եւ կամք » : Այսորիկ յազազա երկուց բնութեանց ընդդիմասացութիւնք բաւականացին ի սուրբ հարանցն՝ եթէ կամեսցիք ախորժեւով լսել ի բաց թողլով զհակառակելն : Արդ՝ տեսցնւք եւ որ յազազա կամացն, զոր դուք առնուք զասացեալսն ի սրբոյն Աւարդէ « եթէ յորժամ կամէր, թող տայր մարմնոյն կրել զիւրան » , որ անհնարին է այս լինել ի միում անձին , եթէ հարկաւորապէս զնէք երկաքանչիւր բնութեանցն կամել եւ դործել զիւրն՝ ապա ո՛չ էր աստուածացեալ բոլորն . այլ տակաւին եւ թշնամութիւն ի մարմնի : Ձի յորժամ առնէար, ասէ, զկամս մարմնոյ եւ մըտաց . եւ էար արդա՛րեւ որդիք բարկութեան, որ եւ ո՛չ Պօղոսի ծառայական բնութեան հաւասար էր, որ փոխտխամար զմիտս Քրիստոսի ունէր : Իսկ եթէ աստուածացեալ ասէք զբողորն, եւ ի մեր փրկութիւն տնօրինարար միով իշխանականաւ թողացուցանէր մարմնովն կրել զանանդոսնելի կիրան, յայտ է եթէ՛ զաստուածային միացն յայտ առնէք զկամսն՝ վեհազունութեամբ յաղթողն ասենայնի : Արդ եւ յազազա այսորիկ զխոսացուք զսուրբ հարանցն ասացեալսն :

Ասէ յաղթող սպառազէնն Քրիստոսի Աթմնաս ի ճատին ի յայտնութիւն Փրկչին « վասն այսորիկ եկն Բանն Աստուած վասն առաջնոյ մարդոյն ի կենդանութիւն մարդոյն, ի բաց բարձունն անիրաւ թշնա-

մուտն մեր, ծնունդն ի կնոջէ՝ զառաջին ստեղծուածն ըզ
մարդկային կերպարանա ինքեամբ հաստատեալ .
ցուցաւ մարմնոյ առանց մարմնասկան կամաց և խոր-
հրդոյ մարդկայնոյ՝ ի պատկեր նորոգութեան, ի կամս
աատուածութեան . վասն զի եւ բնութիւն բոլոր
Բանին ցուցմամբ կերպիւ մարդկայնոյ մարմնոյ » :
Գրէ եւ եպիսկոպոսն Հռոմայ Ուորիոս « զի եթէ
էր ծանուցեալ, ոչ արդեօք զՏէրն փառաց ի խաչ
հանէին » . որ եւ յայտնի է, եթէ աատուածութեանն
ոչ է հնար ի խաչ ելանել . եւ ոչ զհարչարանաց
մարդկայնոյ զխորձ առնուլ . եթէ եւ զայստակ կրէր
վասն անձատելի միաւորութեան մարմնոյն եւ աատ-
ուածային բնութեան : Ասանորոյ մի կամք խոստովա-
նիւք Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի . քանզի կամք
այլ և այլք հակառակ ոչ եղեն Փրկչին մեր . վասն զի
ի վեր բան զօրէնա մարդկութեան ծանուցեալ եղեւ :
Գրիզոր աատուածարան զկամացն այսպէս գրէ « ըզ
Փրկչին ասելն ոչ զի զկամս իմ արարից . զի եթէ
ոչ ի ստորինս իջելոյն յինքենէ այստքիկ ասացեալ լի-
նէին, ասէաք արդեօք՝ իբր ի մարդոյ տալաւորեալ
զԲանն, որ ըստ Փրկչին խմանան . քանզի նորա կա-
մելն ոչ ընդդէմ Աստուծոյ է . այլ յԱստուծոյ բո-
վանդակն . այլ ըստ մեզ՝ իբրեւ մարդկային ախոր-
ժակացս ոչ ամենայն իբօք զհետ երթայ աատուած-
այնոյն » : Տեսանե՛ս զի որոշեալ կամս Փրկչին զհա-

ասարակաց մարդկութենէս ասաց եւ ոչ զիւրոյ մարմն
նոյն: Այլ եթէ զհրաժարումն բաժակին ասես. և եթէ
« ոչ իմ կամքս. այլ քոյդ զօրացին կամք » . և զայս
ի նոյն գլուխ եօթնեկին ի տասներորդ գլխոյն մեկ
նէ: Աստուածարանն » իբրև ոչ եթէ կարողութիւն
իցէ, ասէ, եւ կամ թէ ոչ կարողութիւն . զայն ան
գիտանալ ի դէպ էր . եւ ոչ կամացն հակառակ ի
ներքս ածել կամս . այլ զի առողին է բանս այս, որ
էջն եւ որ առան » : Տէս զմիաւորութիւն առողին,
եւ որ առան՝ Բանին ասեմ և մարմնոյն : Աստ՝ ո՞վ
անբան տգտաւոր Բանին՝ իբրև ոչ եթէ առանձին
ինչ իցեն Արդւոյ կամք քան թէ Հօր. այլ որպէս թէ ոչ
իցեն, բանս է. զի եղիցի այնպիսի իմն ժողովումն: Աչ
զի արարից զկամս իմ. զի և ոչ են իակ իմն ի քումմէդ
բաժանեալ. այլ հաւասարակից իմ և քո են, որպէս մի
աստուածութիւն, նոյնպէս՝ և կամք» : Տեսե՞ր ո՞րպէս
կորոյս զմարմնոյն կամս . և ընդ մի աստուածութիւն
Հօր և Արդւոյ միաւորեաց : Աչ կարես բաժանել ո՞չ
բնութեամբ և ո՞չ կամօք, որպէս ահա ցուցաւ, քանզի
մի է երեւելին և աներեւոյթն, անժամանակն և ընդ
ժամանակաւն , եւ ո՞չ այլ որ. այլ մի լիցի . վասնզի
երկուքին ի մի խառնելովն՝ Աստուծոյ մարդանալովն,
եւ մարդոյն աստուածանալովն, բազում անդամ
եղանակէ: Աստուածարանն զաստուածանալն մար
դոյն զի մի հետք իակ երեւեացին բնութեան եւ կա

մայն զանազանութեան : Եւ Պրիգոր նիւսային յերկ-
րորդ գիրան, որ ընդդէմ Եւնովիտսի « դի մեք, սակ,
զմարմինն, որով զչարչարանս ընկալաւ, ընդ աստ-
ուածային բնութեանն խառնեալ, ասեմք արա-
բեալ ի ձեռն միաւորութեան, զոր ինչ է ասողին
բնութիւն » : Եւ եւ. առ Քէտիկոս՝ Սղեբսանդրու-
եալիակոպոսապեան, գրէ « եթէ ամենայն ինչ որ
տկար եւ սպականացու բնութիւն էր, խառնեալ
ընդ աստուածութեան՝ եղև որ ինչ աստուածու-
թեան էր միշտ » : Եւ մեծն Բարսեղ յերրորդ սաղմոսի
մեկնութեան սակ « կարողակից արարեալ զհողեղէն
մարմինն աստուածութեան՝ ի մի զօրութիւն զօրա-
ցոյց եւ ի մի աստուածութիւն ժողովեաց » : Եւ Ռի-
ոնէսիտս՝ Պօղոսի աշակերան, որ եւ Փրկչին տեսեան
արժանաւոր եղեալ, գրէ առ Քայիտս՝ ասպրնջական
Առաքելոյն « զառ ի թարնութենէ գերազունին ի
մերս երեւոյթ մարդկօրէն լինելոյ գալն թարունեաց
եւ երեւելոյն . զի եւ աստուածականագոյն ասացից
զերեւելն մարմնով (80) . եւ այս խորհուրդ Յիսուսի
անցայտ է ո՛չ միայն բանի, կամ մտաց հպել ի խոր-
հուրդն նորա . այլ եւ ճառելովն անճառելի մնաց, եւ
զխտելովն՝ անդիտելի . ո՛չ մարդ էր Քրիստոս եւ ո՛չ
որպէս ո՛չ մարդ . այլ որպէս ի մարդկանէ, անդր եւ
քան զմարդիկ . եւ սպա ո՛չ ըստ Աստուծոյ զաստ-
ուածայինան ներգործել եւ ո՛չ զմարդկայինան ըստ

մարդոյ . այլ այրացելոյ Սատուծոյ նոր իմն զատու-
ուածային ներդործութիւնն ի մեզ կենցաղաւա-
րեալ » :

Այլ եթէ դրեալ է « ո՛չ եկի զկամս իմ առնել . այլ
զկամս առարչին Հօր » . « եւ ո՛չ որպէս ես կամիմ .
այլ որպէս դուդ » . ո՛չ այսորիկ այլ եւ այլ կամս ցու-
ցանեն . այլ այս ըստ ասացելոյ մարդկայնոցս եւ ըստ
տնօրինեցելոյն վասն մեր ասացան, զոր ետ յօրի-
նակ բարի Արդապետն մեր, զի զհետ շաւղաց նորա
հետեւեացուք, եւ ո՛չ ըստ իւրաքանչիւր կամաց . այլ
յամենայնի յաւէտ Տեառն նախապատուեացին կամք .
եւ այսորիկ զանձառ միաւորութիւն եւ զատուած-
անալն մարմնով : Ահա՛ յայտ եղև մի կամս Քրիստոս-
ոյ աստուածային , եւ միւսն հասարակաց՝ մարդկան
ասէ եւ Քրիստոսին՝ բոլոր աստուածային : Ասա-
ցուք այսուհետեւ եւ յազաղս ներդործութեանցն
վկայութեամբ սուրբ հարցն : Ասէ Աթանաս ի չոր-
րորդ ճառին, որ առ Արիստ « եւ Բանն զմարմնոցն
դարձեալ ունէր զտկարութիւն, որպէս զիւրան . զի նո-
րա է մարմին գործակից աստուածութեան գործոց .
զի նովաւ լինէր, զի Սատուծոյ մարմին էր » : Եւ յետ
սուղ ինչ բանի ասէ « բանդի եթէ Սատուծոյ Բանին
գործք ոչ ի ձեռն մարմնոցն էր եղեալ, ո՛չ արդեօր
աստուածացեալ մարդն » :

Եւ յետ այլոց « բանդի զգործն Հօր ի ձեռն մարմ-

նայն գործէր» : Եւ դարձեալ նայնն գրէ, առ Գեղըրիտ
Եպիսկոպոս եւ խոստովանող « քանզի ձեռն ձգեալ
յարոյց որ ի ջերմութենէն էր ըմբռնեալ . եւ ձայն
արձակեալ յարոյց զՂազար » : Եւ Գրիգոր Նի-
սիոյ յերկրորդ ճառին որ ընդդէմ Եւնոսիոսի « քան-
զի եւ ներգործելն, սակ, որպէս եւ ճշմարիտ Աստու-
ծոյ ի ձեռն խրոյ մարմնայն՝ ամենեցուն, որպէս
ձայնին կամ գործոյն մարդկօրէն եկեալ յառաջ-
իակ ի ներքուստ ծածկեալ խնայեալ լիցի սաստա-
ծութիւնն » : Եւ գրէ Եպիսկոպոսն Հռոմայ Յուղիտ
« և ոչ մի ինչ անջատումն, սակ, Բանին եւ մարմնայն
նորա բերիւր յաստուածային կիրա . այլ է մի անձնա-
ւորութիւն, մի ներգործութիւն, եւ մի դէմք՝ բոլո-
րովին Աստուած և բոլորովին մարդ՝ նայն ինքն Յի-
սուս Գրիապոս » :

Եւ Յովնան ոսկերերան ի ճառին, յորում ի լերին
աղօթէր Յիսուս, սակ « միտլ զօրութեամբ եւ միտլ
ներգործութեամբ զբազմատեսակ ախոս բժշկեաց » .
եւ յետ սակաւոց սակ « զի զգանազան սրան շեղին
ի ձեռն միոյ ներգործութեան ընտլ » : Եւ Աբրեղ Ա-
ղերսանդրացի ըստ Մատթէոսի աւետարանի մեկ-
նութեան սակ « թէ ընդ խր միաւորեաց զմարմինն,
ոչ որպէս ասեն, որ ընդ Հօր եւ ի Հօրէ Աստուած
Բանն, որպէս եւ յիւրան կազմեալ մարմնոյ ներգոր-
ծութիւնս բնաւորականն զկերալ մարմնայն ողջ պա-

հելով վասն ճնանելոյն ի մարմնոյն , եւ լցոյց սատու
ուածաւայելուչ ներդործութեամբք , եւ յիւրն հանէ
վասու » : Պարծեալ՝ « զերկու կոյրան բժշկէ մերձաւոր
ութեամբք ձեռինն , եւ լուսաւորէ աստուածագործ
զորութեամբք . լի՛ գոլ զիւր մարմինն ցուցանէ , որպէս
զորան չին Պետրոսի ձեռն ի վերայ եղեալ՝ առ ժամայն
բրժշկէր , եւ սլարաւէր զնոսա վասն պատճառին իւրոյ
բնութեան աստուածութեան ասեմ , միազօր ցուցեալ
զիւր մարմնոյն ներդործութիւնն » :

Եւ դարձեալ՝ « կարող գոլ զամենայնն բանիւ ներդործել՝
վարի եւ թքովն , զի ծանկցուք , եթէ մարմինն նորա
զամենայնն ըլլով զներդործութիւնս կենդանարար
բանին . եւ լուսաւորութեան առիթ լինի ի ձեռն սուղ
ինչ մերձաւորութեան . քանզի մարմին էր լուսոյ
լոյս ճշմարտի (81) : Որպէս մեծ ախոյեանն ուղ
զախառայ ի գիրս Պարապմանցն յայտառնէ , Աիւրեղ
« աստուածային գոլ , ասեմք , զմարմինն Քրիստոսի
վանդի Սասուծոյ մարմին է՝ անձառելի վասօք զարդարեալ
անասական , սուրբ եւ կենդանարար » , եւ ի գիրս
Պանծուցն « միաւորելով զկիրան անբաժանաբար՝
թոյլ տայ ինքեան , ասէ , որպէս մարդ եղեալ ընդ
մարդկան եւ քաղցնուլ եւ ծարաւիլ եւ զայլն կրել ,
զոր ինչ ասենն յաղազս նորա » : Տեսանե՞՞ս՝ զի ոչ
հարկաւորք ասին . այլ կամաւորք եւ լատ թողացուցանելոյ
կրել զանանդոսնելի կիրան վասն ճշմարտե

լոյ զմարմինն եւ լուծանելոյ ի մէնջ զդաստապարտութիւն. « քանզի ծառայեաց ճշմարտապէս իւրով մարմնաւն, որպէս ի ծննդեանն, նոյնպէս և ակառից մերոց, ասէ Աստուածարանն, յաղազս մերոց ազատութեան եւ ամենեցուն, զորս զերծոյց ի մեղաց զբանեակքս » : Եւ դարձեալ « եթէ ի կերպարանս լինելով ծառայի ընդ ծառայակիցս եւ ընդ ծառայս . եւ կերպարանէ զօտարին՝ յինքեան բերելով զիս հանդերձ խնովքն . զի ինքեամբ ծախեացէ զչարութիւն իբրեւ զմոմ՝ հուր, կամ իբրեւ զգողորչի աշխարհի՝ արեւդակն . զի ես հաղորդեցայց նորայոցն յաղազս խառնման » :

Այս է խորհուրդ միաւորական կրիցն Քրիստոսի յաղազս բժշկելոյ զմեզ եւ ոչ բաժանեալ բնութիւն ցուցանելոյ, որպէս մեզք լեալ ասացաւ եւ նրդովք, եւ ոչ եթէ յայնասիկ փոխեցաւ Տէրն. մի վիցի. այլ վասն զանօրէնութիւնս մեր առնելոյ եւ զմեզս մեր բառնալոյ . այլ ո՛չ ինքն ակառայաւ, փորձեցաւ ըստ մեզ, այլ առանց մեղաց . քանզի « լոյսն, որպէս Աստուածարան աւետարանիչն ասէ, ի խաւարի անդ լուսաւորէ . եւ խաւար նմա ոչ եղև հասու, որպէս Աղամայ առաջնումն եւ որք յԱղամայ » . զի՞նչ ասէք՝ բաւակա՞ն են ասացեալքս առ ի յայտնի կայուցանել զճշմարտութիւն, եթէ ակառայ է, որպէս ի ծանրաբար ականջս, բազում անգամ զնոյն ասել : Եւ

արդ աղէ՛ ը՛ւր դու զպիտառութիւն առածոյ սուրբ
հարանցն սակս անապականութեան մարմնոցն Քրիս-
տոսի . զոր նախ՝ Երինոս՝ Առաքելոցն հետևող, ար-
տաղրէ զանապականութիւն խոտովանութեան մե-
րոյ, եւ տարազրէ զապականութիւն հայհոյութեան
ձերոյ « ընդունայնք եւ անտիք են, սակ, ամենևին,
որ զամենայն տնօրէնութիւն անարդեն զԱստուծոյ .
եւ զմարմնոյս փրկութիւն ուրանան, զվերատին ծը-
նունդ նորա անպատուեն՝ ոչ գող ընդունական ա-
սելով զնա անապականութեան . եւ եթէ ոչ ապրե-
ցաւ սա, եւ ոչ Տէր արեամբն խրով ուրեմն փր-
կեաց, ոչ բաժակն փրկութեան զոհութեան՝ հասա-
րակութիւն արեան նորա, և ոչ հայն զոր բեկանեմք՝
հասարակութիւն մարմնոյ նորա . բանզի արիւն ոչ
եղիցի՝ բայց եթէ յերակաց եւ ի մարմնոյ գոյացու-
թենէ, զոր ճշմարտապէս եղեալ Բանն Աստուծոյ՝
արեամբն խրով փրկեաց զվեզ : Արդ՝ ահա ցուցաւ
աասցելովքս, որք ապականութեամբ կամ օտար բը-
նութեամբ զտէրունական մարմինն հայհոյեն՝ ուրա-
ցեալ եւ օտարացեալ են ի փրկութենէն . եւ զխոր-
հրդական հայն և զզոհութեան բաժակն ոչ ի կեա-
նըս ինքեանց . այլ յապականութիւն ընդունին . զի
թէպէտեւ Ազամ զանակզանչական մարմինն եւ
զանդատապարտականն ի դատապարտութիւն եւ
յապականութիւն մահու իջոց . այլ Քրիստոս զա-

անասրական և փրկանակ մահու ևցոյց՝ իշխանու-
թիւն ունելով յաշխարհի թողուլ զվեղս, որպէս յերա-
նելոյն Աթանաս, ասացեալէ ի բանին որ զԱպոլլի-
նարէ : Եւ դարձեալ ի նոյն ճառէ « եթէ որպէս ոչ
կարաց մահ ստել զինքեամբ զմարդկային հոգին
Քրիստոսի . և ոչ դարձեալ սարականութիւն գոռո-
ղարար յաիշտակեաց զմարմին Քրիստոսի զօրու-
թեամբ յասրականութիւն . զի և այսպէս սարակա-
նացու խնամալն ամբարշտութիւն է » :

Եւ դարձեալ ի չորրորդ ճառի գրոյցն ասէ նոյն
Աթանաս « եթէ այն, որ եկին նորոգել խարով մարմ-
նով զմարմինս մահկանացուս, ոչ ըմբռնեցաւ յապա-
կանութենէ . այլ և զհզօրն կասեաց » . և յետ այ-
լոց « եթէ զվեղս աշխարհիս, ասաց, բառնալ Յովհան-
նէս՝ դառն գողով Աստուծոյ, զիսորդ ասեն ոմանք
ի մոլորեւոյն եթէ սարականացու էր մարմին Քրիս-
տոսի . քանզի մայր սարականութեան մեղք են » : Եւ
որոյն Եսլիսիանու ի սրարունակախօսն ասացեալէ
« եթէ ամենայն ինչ կարողութիւն է Աստուծոյ, և
զասրականեալն փոխել յանասրականութիւն . և մի
որ զարմացի, ասէ, քանզի զայս եկին ի ցուցանել՝ և
ևցոյց առեալ յասրականելի մարմնոց և զգեցուցեալ
աստուածութեան, և ցուցեալ անասրականելի . քան-
զի ի՞նչ յանդիմանէ զԱստուած, և յանդիմանէ՝ որ ոչ
խոստովանի զանօրէնութեան խորհուրդն . այլ ուրա-

նայ . որ ոչ հաւատայ զմիաւորութիւն ընտ.թեան .
այլ բաժանէ Ստուած ուրոյն եւ ի մարդ ուրոյն ,
յանապական եւ յապականացու , յանմահ եւ ի մահ-
կանացու » եւ յայլ եւս յայսպիսիս : Ս,Յ մեք տակա-
ւին եւս յաղագս անապականութեան աստուածային
մարմնոյն եւ այլ եւս ճեպկացուք ասել ի հարցն սրբոյ .
քանզի ուր իցէ լոյս՝ սքողեացի անդ ամենեւին խա-
ւար . սապէս եւ յանապականութենէ առ ընթեր եղե-
լոյ փախնու ապականութիւն ըստ ասելոյ սրբոյն Աբիւր-
դի ի զիրս Պարտպմանոյն :

Եւ դարձեալ՝ « եթէ ոչն զխտողի զմեզս՝ իւր ցու-
ցանելով ընդ մեզօք՝ խափանել զմեզս » (82) : Եւ դար-
ձեալ՝ « եթէ մարմինն , որ ի մէնջ ատաւ , ընդ Բանին
միաւորեալ՝ անապականութիւն էր եւ փառաւո-
րեալ » : Եւ նախ քան զԱբիւրեզ՝ վարդապետն նորա
Աթանաս , ի թղթին որ առ Եպիփոսիանն՝ եպիսկո-
պոս Աթենացւոյ , ասէ « Բանն , որ ի մարմնին էր , ի
վեր էր քան զընտ.թիւն մահկանացու մարմնոյ , արար
զմարմին իւր անմահ եւ անապական . եւ լուցոցց ե-
ջնջեաց ի մարմնոյն զընտ.թիւն մահն եւ զապականու-
թիւն » :

Ո՛ր են ցոյցք անջատեալ ընտ.թեան ո՛վ անջա-
տող՝ տե՛ս եւ որ զհետ այսոցիկ . վասնզի « եղև , ասէ ,
անապական մարմինն մահկանացու . եւ յաղթահարե-
ցաւ մահ ի ընտ.թեան մարմնոյ մահկանացու ի » :

Նւ դարձեալ՝ զկնի սորին « եթէ մարմնանայն Քրիստոսի, ասէ, յանամուսնութենէ, եւ առանց մեղաց, վասն այսորիկ ոչ գտաւ ապականութիւն ի մարմին նորա » : Նւ դարձեալ՝ նոյն առ նոյն թղթի « եթէ ոչ կարէ մահ բնակել ընդ կեանս, եւ ոչ ապականութիւն ընդ անապականութեան » : Տեսե՞ր զանբաժանելի միաւորութիւն ո՛վ բաժանաւորդ՝ ի հարցն երանելւեաց, որք ո՛չ բնութեան զանազանութիւն եւ ո՛չ կրկն եւ ո՛չ ներդարծութեան եւ ո՛չ կամաց ո՛չ ինչ ի ներբրա բերեն : Հաւատովք խոստովանեալ եւ երկրպագեալ եւ ոչ քննեալ : Ապա եթէ քննեացես, ընդդէմ այսոցիկ ասա՛ արդ զմի դէմն, զոր ասես կեղծաւորելով եւ զերկուս բնութիւնսն :

Նւ նախ՝ յԱռաքելոյն սկսանիսք զայս ներդիմեալ « որ ի կերպարանս Աստուծոյ էր, ասէ, զկերպարանս ծառայի էառ » . կերպ եւ կերպ ասէ, որ է դէմ եւ դէմ՝ աստուածայնոյ ասեմ եւ մարդկայնոյ : Արդ՝ սահմանեալ զերկոսեան կամ յերկուութեան զերկարան չի բան, որ լինի ըստ խոստովանութեանդ քո, եւ ասեմ ըստ բնութեան ոչ միայն երկու բնութիւնք, այլ եւ երկու որդիք ըստ Նեատորի : Նւ ո՞ր արդեօք դնիցես զբանն մարմին եղեալ եւ զընդ մեղ Աստուածասացեալ զԱմանուէլն . եւ կամ միութիւն անշիտութելի յերկարան չի բոցն հաւատալ ըստ հաւատոյ կաթողիկէ, եկեղեցւոյ անձատելի եւ անբննելի խոս-

տովանութեամբ, քանզի յառման կերպին Ստուծոյ
զմարդկային կերպն՝ եղև առողին զօրութեամբ եւ
բնութեամբ : Եւ զի մեծամեծքն այնորիկ եւ սխնքն
եւ գլխաւորք եկեղեցւոյ զերկոսին մեզ ուսուցին՝
առնելով կերպին զկերպն՝ զանչիտթութիւնն, եւ եղև
լութեամբ անեղ Քանին մարմինն՝ զանքակ միաւորու-
թիւնն եւ զմի բնութիւն, զոր աստուածային օրէնքն
թաղաւորական ճանապարհ զխտելով՝ հրամայեն մեզ
ոչ խոտորիլ յաջ կամ յահեակ, ոչ միաւորութեամբ
յեղումն կամ շիտթումն կամ ի բաց բարձումն ասել
ի միոյն զմիւսն, եւ ոչ անյեղութեամբն եւ անչիտթու-
թեամբն կամ մարմնաւորութեանն ճշմարտութեամբ՝
քակաումն բնութեանց ասել, եւ բաժանմանն Աբխո-
սի, զոր եւ աստանօր, որպէս եւ ասացի վերադոյն,
պահել սրբա է զեղեցկապէս զերկոյցունցն չարեաց
զմիջոց, եւ ոչ ի ձեռն անչիտթութեան օտար բնու-
թիւն ի ներքս բերել ի համազոց սուրբ Երրորդու-
թիւն, կամ միաւորութեամբն ուրանալ, որպէս Եւ-
տիբէան, կամ զՀոգւոյն, իբրև Ազոդինարէս, կամ
յեղումն ասել աստուածութեան ի մարմին, իբրև
Պանդուրացիան, կամ ոչ առնուլ զմարմինն կատա-
րեալ բնութեամբ, այլ յերկնից բերեալ, իբրև այլ
ոմն Եւտիբէս, կամ հակառակ այսմիկ ի Մարխամայ
առնուլ սկիզբն աստուածութեան, իբրև Փոտինոս,
կամ յարեղական զնել զմարմին կամ յօղս ցնդել

իրբե Մարկեղոս : Յողում ասել զբաղմութիւն ազանդոց ուրացելոց զանօրէնութեանն ճշմարտութիւն, որք յաչաղելով զվիրութիւնն զամենակատար՝ մի բնութիւն ասացին այսպէս ամբարշտարար, զորս տարագրեմք իրբեւ զգրոց ինչ առեղծուածս եւ ոչ միոց բանի արժանաւոր եւ զարշելի :

Այսորիւկ բաւականտալէս, ի նանիր զայթակղելոցն ի մեզ, լուծցին կարծիք՝ զմի բնութիւն Նւտիքեան ասելով, զորս նզովեմք, եւ օտար վարկանիմք Սատուծոյ և յընդհանրական եկեղեցւոյ, և լուր վիցի խոստովանութիւն հաւատոյս մերոց ամենեցուն, որք կամին ուղիղ լսել : Այլ զինչ պէտք այնուցիկ ամենեցուն ընդդիմադրութեանց, եթէ ոչ շեղեալ էիր յաւերորդ խնդիրս եւ յընդունայն վիճարանութիւնս : Քանզի թողեալ զհաւատալն եւ զարժանաւորութիւն զօրութեան հաւատոյն՝ բանին եւ բնութեան մասնեցիք զձեզ, և ընդունայն արարիք զխաչն Քրիստոսի, քանզի հաւատք, յայժմու ժամանակիս, լրումն բանին է, ասէ, զոր ասացն : Այլ մեք յո՛չ յայլ ինչ պարծեալ, բայց միայն ի խաչն Քրիստոսի՝ ճեպեացուք ճառել յաղազս անճառ չարչարանաց մարմնացելոց Բանին Սատուծոյ, զոր Պօղոս, յաղազս անճանօթ վինելոյ, զՏէրն փառաց խաչեալ ասէ՝ եւ փոխանակ ուրախութեան հայրենի ծոցոյն, որ ասումքի կայր, յանձն առնուլ, ասէ, նմա զխաչն եւ արհա-

մարհել զամօթ : Եւ Աստուածարանն ի պատերի ճա-
ռին « Աստուած խաչեալ, սակ, եւ արեգակն խա-
ւարեալ, զի ընդ Արարչին պահաւ էր և արարածոցս
չարչարիլ » . եւ դարձեալ եթէ « կարօտայար Աս-
տուծոյ մարմնանալոյ եւ մեռանելոյ » :

Եւ դարձեալ « արին Աստուծոյ և չարչարանս լե-
լով և մահ՝ մի ուրեք անկցիս ի վայր անաստուածարար
որակս Աստուծոյ ջատագով » . տե՛ս՝ ո՛չ ևս, այլ ամե-
նայն եկեղեցւոյ վարդապետն անաստուածամանօ-
թու թիւն սակ, ոչ խոստովանողայն Աստուծոյ զարին
և զչարչարանսն և զմահն : Եւ նոյն Աստուածարանն
ի բանին, որ զՔարաղէ, ի յաղթեցայ զիրան » զի՛նչ բան
զայս հրաշափառագոյն, սակ, զԱստուած խաչեալ
տեամնելով, և զնոյն՝ ընդ աւագական, և ի մերձանե-
ցողայն ծաղր լեալ անըմբռնելոյն եւ բան կրել ինչ
ախտս բարձրագունին : Արդ՝ զո՛ր սակք բնութիւն
Աստուած անըմբռնելի : Եւ բերանն ոսկի Յովհան
սակ « եթէ ա՛ռ զբնութիւն մարդկութեանս մերոյ, և
ետ զաստուածութիւն իւր, և բնտանեցոյց իւր զչար-
չարելիս մեր, զի շարհեացէ մեզ զիսր անչարչարական
աստուածութիւն, եւ ըստ եկամուտ մահուն զանմա-
հութիւն պարգեւեացէ մեզ » : Քանդի զմարդոյն չար-
չարանս ինքն ստայտ, ոչ ի բնութենէ վտփտիսելով,
այլ կամօք զայս բնտանեցոյց իւր : Հարցանէ դար-
ձեալ ի նոյն ճառի, որ է եօթներորդ ի խաչելու-

Թեան գրոցն « եթէ վասն ո՛րոյ պատճառի իւր առ-
նիցէ զչարչարանս մարդկան, վասնդի կամեցաւ չար-
չարանօք զչարչարանս բժշկել եւ մահու զմահ խա-
վանել : Ասանորոյ նմանութեամբ նմանութեան
կամեցաւ կռուել » :

Եւ յետ սակաւու՝ « քանզի ո՛չ եթէ զականատես
բնութիւն բեւեռեցին, այլ որ ի նմա էր Աստուած,
ի նա արկին ձեռս, եւ քանզի երեւելական բնու-
թեամբն իւր ընտանեցոյց զչարչարանան՝ Աստու-
ծոյ ասին չարչարանք » : Արտէս եւ յայլ գիրս ասէ
նոյն Յովհանն « եթէ զաստուածեղէն զլուխն մերթ-
կախէին եւ մերթ փշեղէն պսակօքն թշնամանէին եւ
մերթ եղեգամբ ծեծէին » . եւ ո՛չ երբէք մարդկային
բնութիւն յայտնէ . այլ զմի եւ զնոյն Աստուած եւ
զնոյն մարդ : Չոր կատարելապէս ուսուցանէ մեծ և
տիւեղերական վարդապետն Աթանաս՝ « զնոյն
Աստուած եւ զնոյն մարդ » . եւ բնութեանցն ինչ
խնդիր ոչ առնէ, « զնոյն որդի Աստուծոյ, զնոյն որ-
դի մարդոյ, զնոյն յերկնից, զնոյն յաշխարհէ, զնոյն
չարչարելի, զնոյն անչարչարելի, ո՛չ զայլ որ այլ եւ
այլ » :

Տե՛ս՝ ո՛չ իմ են բանքս . այլ Աթանասի ընդդէմ
Պօղոսի Սամոսատացոյ, ո՛չ երկուս դէմս, ո՛չ անձնա-
ւորութիւնս, ո՛չ երկրպագութիւնս երկուս : Չինչ
պէտք են խնդրել և բանակոխ լինել. հաւատալն է օղ-

տակար և պաշտելն և երկիր պագանելն լռութեամբ :
Պատեմ զնա Աստուած ճշմարտապէս յերկնից . զի-
տեմ զնա որդի Պառթի ըստ մարմնոյ՝ մարդ յաշ-
խարհէ չարչարելի : Եւ ո՛չ խնդրեմ եթէ զիա՛րդ
անչարչարելի եւ զիա՛րդ չարչարելի եւ զիա՛րդ
Աստուած եւ զիա՛րդ մարդ . մի՛ դուցէ զզխարդն
յուզելով եւ զեղանակն խնդրելով՝ անկայց ի բարու-
թեանցն որ առաջի կայ մեզ . քանզի միայն հաւա-
տալն պա՛րտ է և ի վերուստ հայցել և ո՛չ ի մարմնոյ և
յարենէ : Եւ մեծն Նալիխան ի 159 սաղմոսին մեկ-
նութեան յայտնի ասէ զմիանալ բնութեանցն և զչար-
չարանայն՝ անբարժանելի յաստուածային էութեա-
նըն արարեալ զմիանալն . այլ թողացուցանէր նմա
չարչարիլ՝ մարդկան շահաւորելով զփրկութիւն . եւ
քանզի զիւրին էր նմա անմահ զնոյն գործել զբնու-
թիւնն զոր էառ :

Այլ քանզի փրկութիւն էր տիեզերաց չարչա-
րիլն՝ թողացուցանէր զախտանալն, որով զանմահու-
թիւն և զանապահանութիւն շնորհեացէ ազգի մարդ-
կան : Իսկ Ախրեղ Երուսաղեմացի, որ զառաքելա-
կան ունէր զպատիւ և զշնորհս՝ այսպէս ասէ ի խաչե-
լութեան ճատին, ի գիրան որ կոչումն ընծայութեան
կոչի » և զի՞ զարմացեալես, եթէ աշխարհս ամենայն
փրկեցաւ . զի ո՛չ եթէ զուզնաքեաց մարդ որ էր . այլ
Որդի Աստուծոյ միածին, որ եկն եւ մեռաւ վրան

մեղաց մերոց » . յկա սակաւուց՝ « խակ արդ՝ անասուն
զաննն զփրկութիւն տայր ժողովրդեանն » : Եւ դար-
ձեալ ի նոյն ճառի « եկն, եհաս ժամ . զի փառաւո-
րեացի որդի մարդոց . զի փառաւորեալ էր փառօր
յառաջ քան զարարածս եւ փառաւորեալ էր յառաջ
իրրեւ զԱստուած . բայց այժմ՝ առաւել փառաւորե-
ցաւ . զի զհամբերութեան սրտակն խաչին յանձն խոր
էառ » : Եւ դարձեալ զնոյն կրկնելով ասէ « չէր ինչ
ամաչեցեալ յերկանցն . զի զփրկութիւն բարձեալ
բերէր ամենայն արարածոց . զի ո՛չ եթէ մարդ որ
էր դուզնաքեայ, որ չարչարեցաւն, այլ Աստուած
էր որ զմարմին զգեցաւ, և զհամբերութեան սրտակն
էառ և ճգնութեամբ սրտերազմէր : Եւ յողբալն իւ-
րում Երեմիա ասէ « ողի երեսաց մերոց Տէր Քրիս-
տոս՝ » . որ ըմբռնեցաւ յապականութեան մերում .
մի՞ թէ ես ինչ քան զխտութեան խօսիմ . ահաւասիկ
վկայէ եթէ Տէր Քրիստոս ի մարդկանէ ըմբռնեցաւ :
« Վա՛յ անձանց նոցա, ասէ Եսայի . զի սասային կա-
պեացուք զարդարն » : Քանզի Եսայի սղոցեցաւ . եւ
Երեմիա ի դուք ընկեցաւ . սակայն բժշկեցան վերք
Հրէիցն զի փոքրագոյնք էին . իսկ իրրեւ Աստուած
ինքն զվխովին յանցեան, որ եկն մարդկութեամբ, ար-
դարեւ վա՛յ է անձանց նոցա :

Եւ այլք եկեալ ընդ երեսս թքանէին այնորիկ, որ
թքովն խրով ըղի ծնէ կոյրն բժշկեաց : Եւ թ երեսս

ասիցէ որ թէ՛ որ զՂազարն ձայնիւ արձակեաց ի
կապանաց մահու, զանձն իւր ո՞չ կարէր լուծանել :
Չսոյն մարդարէն զարմացեալ ասէ՛ ո՛հ հաւատաց ի
լուր մեր, անհաւատ են գործքս, եթէ Աստուած եւ
Որդի Աստուծոյ՝ բազուկ Հօր, զայս համբերել հաւա,
նեսցի : Այդ՝ նա ինքն Աստուած էր . իսկ ի վերայ
մարդկան անձին (83) յանձն առնոյր, զի ապա մարդիկ
ի վերայ մարդկան չարչարեացին : Այլ զինուորքն
չուրջ եկեալ զնովա՛ խաղ առնէին զնա . եւ լինէր
խաղ Տէրն երկնից, որպէս ասէ Մարդարէն « հա,
յեցան յիս եւ շարժեցին զգլուխս իւրեանց » :

Տեսանե՞ս՝ զի ո՛չ բնութեանց ինչ զանաղանու,
թիւն ասացին . այլ զնոյն ինքն զԱստուած ասացին
ի խաչն եւ ի շարձարանս, և զնոյն յո՛յժ պարծանօք .
բայց որովհետեւ մտաք մեր ի բուրաստան ծաղկանց
աստուածային գրոց, ե՛կ, շրջեա՛ց դու եւ յայլ ծաղի,
կրս աստուածազարդ բանից զի ապեա զհոտ անու,
չութեան հոտոց շարձարանաց Տեսուն մերոց եւ Աս-
տուծոյ . եւ մի մեռցիս ի հոտ մահու անհաւատու-
թեան կամ թերահաւատութեան : Եւ լո՛ւր վայել-
չազարդ բանիցն Եւսերեայ՝ Եսկասցւոց եպիսկոպո՛-
սի , « երիս ժամս թաքեալ լոյս արեգականն, ասէ,
մինչդեռ արեգակն արդարութեան էր ի խաչին ի
շարձարանս, աւազակքն ընդ նմա խաչեցան . իր՞ք
կարեւորք, զի ուսցիս եթէ ո՛րպէս մարդիկ մեռանին

Եւ ո՛րպէս՝ Աստուած . որք ընդ բնութեան կարեօք
էին, նոցա բարձրն խորատակեցան . զի ըստ բնու-
թեան նոյնպէս եւ զմահն կրեացեն . իսկ որ իշխա-
նութիւն ունէր զնեւ զանձն եւ առնուլ, որպէս ի
կուսէն կամաւ եւ ո՛չ ակամայ առ զմարմինն . նոյն-
պէս եւ ի խաչին կամաւ եւ ո՛չ ակամայ արար որո-
շումն հողւոյն ի մարմնոյն : Իսկ Գիտնիախոս Արիս-
տաղայցին, ի հակաճառին որ ընդ Պողոսի սամոստա-
ցոյ, ասէ « զոր ասացն Արեւիա՝ եթէ ունեւոյ կա-
լան զիս թշնամիք իմ՝ որպէս ճնճղուկ . զի որպէս
ճնճղուկն ոչ ինչ հաստուցանէ, որք ունին . նոյնպէս եւ
Քրիստոս՝ որդի Աստուծոյ, մինչ խաչեցին, ոչ ինչ
հաստոյց ըստ զործս նոցա : Պիղատոս չարչարէր եւ
ճառայն կռիսահարէր, և Ասցիախոս թքանէր ընդ ե-
րեսս նորա . ժողովուրդն հայհոյէր : Չոր Ասացիաս աս-
սէ զթիկունս իմ՝ Եստու ի հարուածս եւ զերեսս իմ
ոչ զարձուցի յանօթոյ ընդ երեսս թքանելոյ : Ո՛վ
արդեօք իցէ սա՛ թայց միայն Աստուած, որ եթուք
յերկիր, եւ արար կաւ, եւ եղ ի վերայ աչաց կուրին
եւ թայաւ . ընդ աւաղակն խաչեցաւ եւ բեւեռեաց
զմեզս մեր ընդ խաչախաչոն . եւ սպան զմահ եւ
զաստանայ . զի զմեզ ողորմութեամբ և շնորհօք յար-
բայութիւն իւր ձգեացէ :

Ո՛վ նոր զարմանացս, որ եղև առ սուրբ խաչին :
Չինուորքն և զպատմութեանս նորա ոչ պատասեցին .

խակ հերեօտիկոսքն զՈրդին Աստուծոյ սլատառելիս,
մին եւ բաժանել յերկուս զայն, որ անքննելին է եւ
անբաժանելին Քրիստոս: Եւ յետ սակաւուց նա ետ
նոցա զմանանայն, եւ նորա ետուն նմա լեղի: Նա
ետ նոցա մեղք . եւ նորա ետուն նմա բացախ, եւ ի
վերայ խաչին կախեցին զայն, որ զոչընչէ կախեաց
զերկիրս, որ է կեանք ամենայն կենդանեաց, եւ
զոչմամբ ի խաչին ետ զհողի իւր Աստուած Բանն,
որ կամաւորութեամբ եկն ի մահ»: Իսկ բերանն ոսկի
Յովհանն, ի մեկնութեան աւետարանին յորժամ զչար-
չարանս եւ զճաղանան սլատմէ, զորս ի խաչին կրեաց
Բանն Աստուած « եթէ վասն այնորիկ ստէ, ի բազմա-
ժողով տօնին եւ ի մէջ բազմամարտիս ուամիկ ժողովրդ-
դեանն ընթեռնուամբ զայս ամենայն, զի մի ասիցեն
հեթանոսք եթէ՝ զմեծամեծան եւ զպայծառադոյնան
այսինքն զնշանան եւ զսքանչելիան ընթեռնոյք ա-
ռաջի ժողովրդեան, եւ զնախատինան թաքուցա-
նէք: Յորժամ բնաւ ամենայն ժողովուրդն ի մի վայր
իցէ, յայնժամ մեծածայն բարբառով ամենայնն բարո-
զի . եւ յորժամ այն ընթեռնու եւ քարոզի, յայնժամ
հաւատարիսմ եղև. թէ Քրիստոս Աստուած է, եւ
հանդերձ այլովք եւ այսու եւս առնու երկրպագու-
թիւն »: Այսքան եւ քան զայնա բազմապատիկ եւ
բիւրապատիկ են ասացուածք սուրբ հարանցն, որք
սլարժանօք քարոզեն Աստուած զխաչեալն, եւ զս

Թշնամանեա: Աթէ խաչեալ զնա ասեմ երկոցս սրբ-
բասացութեամբ, եւ երեկրին տիրական անուամբ
Աստուած ընդ արարածի, եւ հզօր ընդ տկարութեան,
եւ անմահ իմահու, որպէս վերադոյն ճառեալքդ հար-
ցըն սրբոց ուսուցին: Աթէ զցանկ հարցն ոչ էիք
սլատառեալ, եւ բաժանեալ զմի Տէրն եւ զՔրիստոս
եւ զԱստուած ի զանազանութիւնս, ոչ աշխատու-
թեամբ ընդդէմ ամբութիւն ցանկոյ եւ փականս
պիտոյ էր զնել. զի եւ վասն աստից դեղք: Արդ՝
լատ հինգ սլատամանցդ քոց, զոր բաժանեցեր զբը-
նութիւն Աստուծոյ, զկաման եւ զներդործութիւն.
եւ իշխեցեր ասականացու ասել զմարմին Աստուծոյ
Բանին, եւ ոչ Աստուած խաչեալ վասն աշխարհի. ի
հինգ զլուխս որոշեցեր զարձանագրութիւնս բանիս
լատ հնգազլխեան զրոց Մովսիսի եւ ըստ հնգից
զգացութեանց քոց որով ամիշեալդ ես:

Ես ըստ հնգից ողորկաբար վիմացն Պաթի հարի
զճակատ քո սլարսիս ք Հողւոյն եւ զօրութեամբ բաղ-
կի Տեան. զի այլ մի յանդդնեացիս նախատել
զճակատ Աստուծոյ կենդանոյ: Եւ զգրեալն կա-
տարեցար ի բերանոյ երկուց եւ երկոց վկայից հաս-
տատել ամենայն բանի: Ընկա՛լ զվկայսն երկա եւ ար-
ժանի հաւատարմութեան տնօրէնութեան Տեան՝
բարոզք՝ զառաքեալս եւ զմարդարէս եւ զվարդապե-
տըս, զորս եղ Աստուած յեկեղեցւոջ: Եւ եթէ զա-

մենայն բանս Աստուծոյ որ յաղաղս տնօրէնութեան
Քրիստոսի, կամիք ընել, բազում քարտիսի եւ մա,
դաղաթի սէտք են. բայց սակաւք ի բազմացն մեզ
բաւականացին :

Այլ զի զՆէոսկորոս եւ զՊետրոս թշնամանս զը-
նէք՝ իբր նոցա աշակերտս գող զմեզ : Եւ եր՞բ ար-
դեօք բանիւք նոցա մարտ եղաք ընդ ձեզ եւ ընդ
ժողովն Քաղկեդոնի եւ ընդ տումարն Աւետնի. յորոց
ո՛չ երբէք զիր ընկալաք հաւատոյ. այլ միայն թէ ոչ
հաւանեցան ժողովոյն որ ի Քաղկեդոն, որպէս եւ այլ
աշխարհք, քաղաքք եւ աղգք բազումք : Մեք ո՛չ
միայն զի նոքօք եւ ի ձեռն նոցա բան դնեմք ընդ-
դէմ բաժանողացդ . այլ եւ ո՛չ աղղական եւ սեռն
ընտանի եւ ուսուցիչ վարդապետօք մերովք. այլ որ-
պէս ընդ Հրէայան ո՛չ աւետարանական եւ առաքե-
լական վարդապետութեամբք վիճեմք . այլ ի նոցունց
մարդարէիցն հաւանեցուցանեմք . սոյնպէս եւ ընդ
ձեզ ի վարդապետաց ձերոց եւ որ յաշխարհ ձեր
սրայծառացան, բանադիր վնիսք յողնազան եւ
բազմապատիկ պիտառութեամբք . զի առաւել երե-
ւելի եւ նշանաւոր յաղթութիւնն լիցի ամենայն հերձ-
ուածողաց եւ սկիզբ աւանդիցն :

Երբեմն գրեւոցն անհմտութեամբ, եւ երբեմն յա-
չաղանօք թիւրեւով զճշմարտութիւն կամ բռնադա-
տելով՝ ոչ սգակասեաց սրատճառ առնուլ ի դրոց սրբոց

Եւ հաւատարիմ առնել զչարն կերպարանօք բարեաց
տղխտաց եւ սքարզամտաց: Արով եւ դուք մանաւանդ
սեղանակապուտք եղեալ գրոյն, եւ գողացեալք զմխտ
զրեւոյն, եւ բարեառն վարեցեալ առ չարն, եւ զխա-
փագումն մարդկան գողանայք զանազան օրինակօք,
երբեմն բազմութեամբ սահմանէք զհաւատ, եւ երբեմն
մեծութեամբ աշխարհ, մինչ զի Ստուծոյ ձայն ձեզ
առնել՝ իմ է ոսկի եւ իմ է արծաթ. որ հեռի է յիս-
կրգրանէ հաւատոյն եւ ի դաշտակենէ: Փրկչին. զի մայր
տառապելապետ եւ աշակերտս տղէտս եւ աղբատս
եւ նուազունս թուով. զի գէսն իմն խափանեացէ. որ-
պէս զի մի սքարծեացի ամենայն մարմին առաջի Ստ-
ուծոյ: Եւ եթէ բազմութեամբ կամ մեծութեամբ
հաւատ սահմանի, խուժքն Պարսից եւ դուժքն
Տաճկաց, եւ եւս անդր, որք ի ծայր եղերաց տիեզե-
րաց բազումք եւ փարթամք են քան զձեզ. այլ հեռի
է այս յայնմանէ « թէ մի երկնչիք հօտ փոքրիկ՝ ». եւ
« երանի աղբատաց հողւով », որովք այդորիկ հա-
ւատարիմ լինիցին մեզ: Չախրունեան եւ աստ-
ուածախատն մարմին եւ զաստուածացեալ ծառայա-
կան եւ արարածական բնութիւն օտարացուցանէք ի
Բանին. եւ դրանդակեալն կամ զզրեալ սխտիկերն ի
նիւթս ոմանս սաշտէք աստուածարեւաբար աշխ-
քան բազմութեամբ եւ սաշտօնասիրութեամբ, մինչ
զի եւ յանձանօթս եւ որք ոչ են մեզ յանուն եկեալ:

ձգիք . զի իւրաքանչիւրոր առանձինն է քուրմ եւ
տօն . և յաճախագոյն ընդ նիւթ դալով տղխտայ՝ ո՛չ է
զգուշագոյն : Եւ յայտ առնէ Աստուածարանն յաստ-
ուածարանութեան ճառին « Են ոմանք սակ , որք
պատկեր սիրելեացն արարին . և որք զկնի եկին՝ ան-
ղխտայան զպատճառն և սովորութիւն կալեալ՝ Աստ-
ուած պաշտեցին . վասնորոյ խրատէ օրինօքն զԽարայէլ
թէ՛ մի արասցես նմանութիւն ինչ եւ պատկեր . եւ
յերկրորդ օրէնան խրատէ թէ՛ յորժամ երեւեցաւ
Աստուած՝ նմանութիւն ինչ ո՛չ տեսաք . և զհրեշ-
տակաց լինելութենէ ինչ ո՛չ ճառեաց վասն նորին
պատճառի : Եւ հրեշտակք որդի և պատկեր Աստու-
ծոյ ո՛չ կոչեցան իրրեւ զմարդ յաղագս սորին խոր-
հրդոյ . զի մի բազում պաշտամանցն մողորութիւն
լինիցի ի մարդիկ : Իսկ եթէ ի Պեննադայ քաղաքի , ի
խառնուրդս Յար եւ Քան աղբերացն Յորդանանու
զարդարեալ պատկեր Փրկչին ի տեւատես կնոջէն
յիշեացես (84) : Եոյն , որ պատմեաց զպատմութիւ-
նըն զայն , Եւսերի յեկեղեցական շարածին սակ « Ե-
թէ չեն ինչ զարմանք , զի հեթանոսարարոյ մարդիկ
լատ հեթանոսական սովորութեան արարին զայն » :

Եւ եթէ ասիցես զանձեռագործ պատկերն , զոր
Փրկիչն Աքդարու շնորհեաց : Մեզ ո՛չ մարթ է ձե-
ռագործ անձեռագործի օրինակ առնուլ , որպէս և ո՛չ
փոխանակ անեղին Աստուծոյ եղական Աստուած :

Այլ փառաւորեմք եւ երկրազեմք զանեղն Աստուած եւ զանձեռագործ սրատիւր Փրկչին : Եւ զհենդներով գրեալ էիք, եթէ զխաչն կնքէք եւ երկիր սագանէք : Եւ վասն զի Քրիստոս մկրտեցաւ, մի երկիր սագանէք, որով զմեզ սրբեաց եւ զճուրան մկրտեաց եւ զխայտն, յորում բեւեռեցաւ, ջրով եւ արեամբ ի կողէն հոսեցելով : Ասանորոյ և մեք, ըստ այնմ օրինակի, ջրով և դինով մկրտեմք ի խորհրդական օրինակէն ուսեալք. որով սրբազնագործի հանդերձ աղօթիւք եւ ընթերցմամբ առաքելականաց և աւետարանական գրոյ . Արովհետեւ ոչ համարիք սրբութիւն ընդէ՞ր եւ դուք մկրտիք կամ ընկղմիք. ընդէ՞ր եւ զխորհրդեան բաժակն ձեր մկրտէք ջրով կամ ապականէք. եթէ մկրտութիւնդ ոչ է սրբութիւն ընդէ՞ր վարիցէք ընդ անօթս խաչին, զոր դրոշմէք, որպէս եւ առնէք խկ եւ յորժամ զերախայտն ձեր քրիստոնեացս կամիք առնել փոխանակ ջրոյն մկրտելոյ նոյնպէս առնիցէք. զի սասցի՞ց ինչ և ծաղրականս այլ և ամօթալիս. ընդէ՞ր և զխորհրդական բաժակն ձեր մկրտէք ջրով, զօրէն կրպակաւորացն խաբէութեամբ ժանտացուցանելով զանասական եւ զսեռն զուրախացուցիչն սրտից մարդկան . զոր մեծն Առաքիթ կոչէր զբաժակինն այնորիկ զօրութիւն իբրեւ անասական արբեալ . զորոյ զհետ երթեալ սակ « զողորմութիւն Տեառն եւ ի տանն Աստուած »

տուժոյ զերկայնակեցութիւն » . զոր ոչ այլ ինչ խմա-
նամբ . այլ զՀոգւոյն սրբոյ զընդունելութիւն կամ
զերկուց կտակաց, հնոյն ասեմ' և նորոյն, արբումն'
զօրութեամբ հոգւոյն և մտաց, և կամ խորհրդական
բաժակին սեռնութեան և անխառնութեան խոր-
հուրդ . ի ձեռն որոյ խմանամբ զանայլայլութիւն գե-
րաբուն շնորհին : Եւ յայսցանէ իբրեւ ընտանեզոյն
և հարազատ տարացուցիւ՝ զվի և զանայլայլութիւն
արտաքոյ բնութեան մարմնացեալ Բանին, զոր խոս-
տովանելով յետ անձառ միաւորութեան՝ օտար ըր-
նութեամբ կամ ասպականութեամբ ո՛չ յարբումն
բերկրութեան հաւատոյ տնակութեան զօրանաց . այլ
լատ որձկացելոյն նողկաութեան ժոյթքեալ արտա-
քըս հասի :

Եւ զինչ ասէք վասն խորհրդական բաժակին, զոր
յաւետարանն զրեալ է, բաժակ օրհնել եւ տալ ա-
շակերտացն . եւ ջրոյ ինչ յիշատակ ո՛չ գոյ . և ի բե-
րոյ որթոյ ասաց ըմպել, զի որթն զինի բերէ և ո՛չ
ջուր : Զոր Յովհան, ի նոյն բանի մեկնութեան հերձ-
ուածողս ասէ զայնտսիւր, որ զջուրն ի սուրբ խորհուր-
դըն ի կիր արկանեն : Բայց թէ զի ի կողէն կենաց
ջուր և արխն կայլակացեալ, Ախրեղ ի կոչումն ըն-
ծայութեան զիրան զջուրն ի մկրտութեան խորհուր-
դըն մեկնէ եւ զարխեն սակս վկայիցն լատ վկայու-
թեան Քրիստոսի : Հարցանեմ զարձեալ (յոց՝)

այլ ինչ մեծագոյն, որ փոքրագոյն թուեցաւ յաչո ձեր՝
դքահանայութիւնն, որ բարձր է պատուով ըստ նմա-
նութեան քահանայապետին Քրիստոսի, զիս զհա-
մարձակեցայր կանանց տալ, և զինչ ասեմ՝ կանա՞նց .
զի այն ստեղծուած Սատուծոյ է . այլ չը կանանց
զոր դուք ստեղծիք իբրև զիշակէս (85) արտաքոյ
սահմանաց և ստեղծուածոյ Սատուծոյ, զորոյ մար-
դարէն ասէ, եթէ զձեռին գործի արկեր ի վերայ նո-
րա՞ պղծեալ է, և կանոնական սահմանն արտաքոյ ե-
կեղեցւոյ հրամայէ առնել զայնպիսիան ընդ այնպիսիան
համարեալ : Եւ բերանն ոսկի Յովհանն, ի մեկնու-
թեան Մատթէոսի աւետարանին, յայնմ բանի որ ա-
սէ « եթէ են ներքինիք, որք զանձինս խրեանց արարին
ներքինիա » : Եւ ի Պաղատացւոյ թղթին մեկնու-
թեան բանին « երանի թէ մօտակտուր խակ լինէին « յոր-
ժամ սաստկութեամբ այսլանէ զնոսա, և զարմանայ
եթէ՞ ուս՞տի այնպիսի անօրէն օրէնք եմուտ յազգս
Հռոմայեցւոյ, եւ այն զի ոչ ի մասին քահանայու-
թեան էին յայնժամ այլ ի զինուորաց և յաշխարհա-
կանաց կարգի : Այդ ձեզէն տուր զիրան, արժա՞ն
է զայնպիսիան ի գլուխ եկեղեցւոյ և բաշխիչ շնոր-
հաց կացուցանել : Աւա՛ղ զընդունող շնորհաց ան-
շնորհութեանն, որք տգիտարար և սովորութեամբ
մոլորին : Մեծ է յեկեղեցւոջ օրէնքն խոստովանու-
թեան անբան, մինչ զի հաւասար է ազբերն մկրտու-

Թեան ատաշաւանք արտասուօք լեալ, զոր ի կաթողի,
կէական թուղթան ասէ, թէ օրէնք եկեղեցւոյ ուսու-
ցանեն մեզ « խոստովան լերուք միմեանց զմեզս, և
աղօթս արարէք ի վերայ միմեանց, որպէս զի բժշկես-
ջիք » . « և ասան զու նախ զանօրէնութիւնս քո . զի
արդարասցիս » . և « ասացի ինձէն պատմել զմեզս
իմ . և զու թողցես զանօրէնութիւնս իմ » : Չիւրդ
զայստիկ ասլախտ արարեր, եւ այլ օրէնս անօրէնու-
թեան եղեր աղգիղ քո ոչ յայտնել զյանցանս քահա-
նային . եւ անխտիր մատչել ի մարմին եւ յարիւն
Տեառն, զոր Պօղոս բարձրաձայն աղաղակէ « փոր-
ձեացէ՛ մարդ զանձն իւր եւ ասլա ի հացէ անտի կե-
րիցէ եւ ի բաժակէն արբցէ » . որ է խոստովանու-
թեամբ քննութիւն քահանային զպատշաճն իւրարան-
չիւր ումեր որոչել զտեղին : Ասկ զի՞նչ վասն վար-
ասուոր գիտուցդ ասիցէք, զոր իրբեւ սահման քրիստո-
նէութեան զայդտիկ ունիք, տեսէ՛ք զգրեալսն Պօ-
ղոսի ի թղթին Աորնթացւոյ զի ասէ « այր եթէ
գիտաւոր է՝ անարդանք են նմա » : Եւ Յովհան, ինոյն
բանի մեկնութեան ասէ « եթէ զծածկելն յայնժամ
արդելու, յորժամ աղօթիցէ, իսկ վարս ունել միշտ
հրաժարեցոյց, եւ այս բազումս հրաժարելիս ասէ :
Բայց ձեզ չէ ինչ փոյթ զգրեւոյն, զի ո՛չ միայն զուք
յանցանէք, այլ եւ զոչ յանցուցեալսն Մարակինոսս
անուանէք վասն ոչ զգէսս ունելոյ :

Այլ զինչ գրեմք վասն դատանելոյդ զմեզ ի կորուստեանէ եւ դարձուցանելոյդ իբրեւ ի մոլորութեանէ . որպէս որք զճշմարտութիւնն ատութիւն խմանան, կամ զլոյսն՝ խաւար եւ դքողցրն՝ դառն. զի մի զմարդարէական վայն ասացից. եւ երկիր ի հաստատութեան իւրում շուրջ դալ թուիլ թմբրեցելոցն եւ արբեցելոցն . իսկ շուրջ եղելոցն՝ կալ մնալ հաստատուն : Արդ՝ եթէ իցես քաջ ոմն Թէոփիլոս, ծանխցես զհաստատութիւն մերոյ ուղղափառութեանս . եւ աշակերտեսցիս ո՛չ հնութեան սովորութեան, այլ նորոգ ճշմարտութեանս . եւ խոստովանեսցիս զմի եւ զնոյն Բանն Աստուծոյ յէութեանէն Հօր, որ էն առ Աստուած եւ է Աստուած, որպէս միացուցիչ նիւթոյ ի բովրս, եւ կամ իբրեւ մակարդ ինչ կաթին յորովայն Առսին մածոյց իւր մարմինն ճշմարիտ ի կուսական յարեանէ, եւ ո՛չ ըստ ինքեան ինչ ենթակայացեալ մարմին, այլ աստուածային շարառութեամբն շարժեցաւ մարմինն ի գոլ մարմին, եւ բնութեամբն կերպացաւ բնութիւն մարմնոյն եւ եղև բնութիւն Աստուծոյ . զի նովաւ էառ սկիզբն գոլ բնութեան յապականացուէն սկսեալ. եւ վասն այսորիկ՝ անապական մարմին, զի որպէս արեգակն ընդմիջարար հանդէտ ընթացեալ՝ անապականութիւն յղութեանն ի բաց փախուցեալ զխաւար ապականութեան. եւ առեալ՝ եղև այն որ ինչ առողին է բնութիւն : Նոյնպէս եւ

կամք առեցելոյն եւ որ ինչ զհետ երթայ բնութեան :
Իբրև ճառագայթք ճրագի արեգականն հասեալ սրայ-
ժառութեան առանց ի բաց բարձեցելոյ ո՛չ ուրեք մը-
նայ իւր անձնաւորութիւն . այլ հզօրագունին յաղ-
թեալ՝ յինքն փոխարկեալ զաղօտագունին զլոյս . եւ ո՛չ
ինչ ընտրութիւն կամ միջոյ կամ տեսութիւն ճառա-
գայթիցն մնայ :

Այսպէս ո՛չ մարմնական բնութեան կամ կամաց
կամ ներգործութեանց թիւ մնայ ի մարմնացեալ
Աստուծոյ Տանին առնելոյ . քանզի բոլորն աստուած-
ային կամք եւ ներգործութիւն ասի . զի մնայ Յը-
րորդութիւնն սարգ եւ անդանազանապէս անխառն
ի նիւթականացս . եւ այսպէս ի կուսէն ծագեաց լոյսն
ներշնչմամբն, որ յաշխարհի . եւ նա ի կառս խաչին
Աստուած մարդացեալ ընդ զգրեալն եթէ « ելե՛ր
դու ի կառս քո » . հեծելութիւնդ քո փրկեաց զաշ-
խարհս ամենայն : Եւ ի խաչէ անտի ինքնիշխանա-
կան ձայնիւ արձակեաց զոգին մարդկային, որով էջն
ի դժոխս ներքինս փրկել ըզի նմա գերեալ հոգիան :

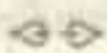
Եւ նոյն աստուածախառն մարմնովն յարուցեալ
երեւեցաւ իւրոյ ընտրելոյ աշակերտայն քառանօ-
րեաց ժամանակաւ . եւ յայտ յանդիման նոյցա ի Չի-
թատանեաց լեռնէն ամալաչու գնացիւք, հրեշտա-
կայն դատուք վերացաւ, եւ նա ի բարձունս վերինս .
եւ նստաւ ընդ աջմէ մեծութեան Աստուծոյ Հօր :

որպէս ետես նախապիկայն Ստեփաննոս եւ զկնի՝ ա-
նօթն ընտրութեան Պօղոս : Եւ եկեսցէ՛ դարձեալ
հանդերձ փառաւոր խրով զաղատեամբն դատել
զկենդանիս եւ զմեռեալս, ո՛չ ևս իբրև զմարմին. այլ
և ոչ անմարմին, որովք ինքն զխոյն բանիւք աստուած-
ատեասակագոյն մարմնով . զի տեսցի յայնցանէ, որ
խոցեցինն. և կացցէ՛, մնացցէ՛ Ստուած արտաբոյ
թանձրութեան . զի ո՛չ ևս իբրև զցօղ ի վերայ զեղ-
ման իջանէ ըստ առաջին զաղատեանն. այլ դայ ահե-
ղակերպ, ըստածագ, զեր ի վերոյ ճատագայթ խք վե-
հագունեան, նորասքանչ, սքանչելի երևմամբ, որպէս
ինքն Փրկիչն ասէ « եթէ եկեսցէ որդի մարդոյ փա-
ռօք Հօր և ասենայն հրեշտակք ընդ նմա » : Եւ Դա-
նիէլ ասէ « եթէ տեսանէի ընդ ամալս երկնից իբրև
որդի մարդոյ՝ զի գայր » : Արդ՝ դու խոստովանես-
ցիս մի և անբաժանելի բնութեամբ զեկեալն և
զգալոյն յանուն Տեառն, եւ զերծցիս ի բաժանմանէ
բաժանողաց սրոյն և յառաջահետեւող հրոյն : Ար-
դե՛օք տակայն սիւնհողոսացն լիցի՞ս կաճառակից, և
ընդ մեզ երկրպագեսցե՞ս Երրորդութեանն, և փա-
ռաւորեսցե՞ս զԱրդի և զՀայր հանդերձ Հողւովն
սրբով, որ է օրհնեալ յախտեանս . Ամէն :

ԻՅ. — Թէ՛ զիս՛ թո՛ղ չարաչար մահուանք մեռաւ մետրապօլիտն Մերսատիոյ. և մասն քաղաքացն Բուլղարաց, որ սպանին զնա :

Իսկ յետ ընդունելոյ զԹուղթս զայս ամօթալից լինէր մետրապօլիտն այն, բայց ո՛չ ինչ թուլացաւ յիւրմէ չարութենէն : Ս՝Ղ Ի նմին ամի առաքեաց զնա թագաւորն Վասիլ յաշխարհն Բուլղարաց խաղաղութիւն առնել : Եւ նոցա խնդրեալ զքոյր թագաւորին Վասիլ Ի հարանութիւն ինքեանց : Եւ տուեալ թագաւորին կին մի Ի ծառայից իւրոց Ի կերպքեռն իւրոյ, առաքեաց Ի ձեռն մետրապօլտին : Եւ յերթալն յաշխարհն Բուլղարաց ծանեան զկինն զայն, և դատեալ զմետրապօլիտն իբրեւ զչուն եւ խարեբայ՝ ցօղուն և ժժան սպառեալ զնովա՝ հրով տոչորեցին թագաւորն Բուլղարաց, զի էին նոքա երկու եղբարք, որք կոմսաճագքն կոչէին, անուն երիցուն Սամուէլ յազգէս Հայոց, Ի դաւառէն Ղերջանաց, զոր ընդ գունդս սաղարացն տարեալ էր զնոսա թագաւորն Վասիլ Ի Մակեդոնիա սպառերազմել ընդ Բուլղարացն : Որոց Ի դիպող ժամու ապատամբեալ Ի թագաւորէն Յունաց՝ զնացին առ թագաւորն Բուլղարաց, որ էր կուրտ, և ըստ քաջութեան իւրեանց մեծացան յաջնորա :

Եւ յետ այսորիկ թագաւորն Յունաց Վասիլ ի սրա-
տերազմի կալաւ զթագաւորն Բուլղարաց վերստն :
Իսկ Կոմսաձաղքն տիրեալ ի վերաց աշխարհին Բուլ-
ղարաց՝ ընդդէմ կացին խիստ մարտիւք թագաւորին
Յունաց, զոր ըստ ժամանակին ասացուք :

ԻԳ. — Եւ քէ սրայէս յոգաւ զօրօք քագաւորն Յունաց
Վասիլ յաշխարհն Բուլղարաց, և սարտեալ փախը-
տեաց այսրէն դարձաւ :

Եւ զինի այսորիկ ինքն թագաւորն Վասիլ զօրա-
ժողով եղեւ զնալ յաշխարհն Բուլղարաց : Եւ հաս-
տարուռն զօրութեամբ երթեալ՝ ունի զմիջոց աշ-
խարհի նոցա լայն բանակաւ :

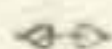
Եւ Բուլղարացն աճապարեալ կալան զնեղ տե-
ղիս, զկիրճս կասրանաց ճանապարհին, զի են վայրք
մացառուք եւ զժուարաղնացք : Եւ ի բանտի ար-
գելեալ զթագաւորն հանդերձ ամենայն զօրօքն՝ սրա-
խողտող առնէին զամենեւեան, այլ հետեւակազուն-
դըն Հայոց, ի մէջ առեալ զթագաւորն Վասիլ զինի և
յառաջոյ, ընդ այլ ճանապարհ լեռնաղնաց տարեալ
հանին ի Մակեդոնիա : Եւ ամենայն հեծելազունդ
զօրն մատնեցաւ նոցա հանդերձ աւարաւ եւ սրալա-
տամբ թագաւորին :

ԻՊ. — Վասն եղանակոյ յունակաշին վարդապի Բաղ-
դասոյ . և մտանկոյ յաշխարհն Հոռունոց :

Եւ յայտմ ամի, որ էր ի 435 թուին Հայոց, յու-
րում չարչարեալ մեռանէր Պարրիէլ երէց Սերաս-
տիոյ . և մետրապօլիտն, որ էր պատճառ սպանման
նորա, չարաչար մահու չարչարեալ ի Բուլղարա՝
սաստակէր վրէժխնդրութեամբն Աստուծոյ : Եւ հա-
րաւ զօրն Ասայի յաշխարհին Բուլղարաց : Ի նոյն
ամի թագաւորն Աարդ՝ ելեալ ի Բաղդասոյ ի Մել-
տենի մտանէ, վասն զի Խրն Խտարով, զոր յառաջն ա-
սացաք, ի մահուան իւրոյ պատուէր տուեալ որդւոյ
իւրոյ արձակել ի կապանաց զթագաւորն Աարդ, զի
էր դաշնադիր երդմամբ : Եւ նորա զինուք, հանդեր-
ծիւք և երիւլարօք արձակեալ զնա ամենայն իւրացով-
բն . և հանեալ ըստ քաղաքն Բաղդասոյ բացագոյն
ինչ . ամենայն խառնիճաղանճ քաղմութիւն քաղա-
քին շարժեցաւ զկնի՝ սպանանել զնա : Այլ վայրաբը-
նակ Սրապիացն ընդդէմ կացեալ՝ առեալ զթագա-
ւորն ընդ անշէն տեղիս աճեն ի վրանս իւրեանց . եւ
անտուտ արագ հասուցանեն ի Մելտենի քաղաք ի
Բարեղունէ յաւուրս 31 : Եւ ամենայն զօրք աշխարհին
առ հասարակ ի հնազանդութիւն դային, եւ Բառն
Ապահունեաց և Նփրկերտոյ ամիրայն եւ վայրաբը-

Իսկ Արապիկը, որ ընդ նմա : Եւ դարձեալ առաջին խաղաղութիւնն շարժեցաւ յաշխարհին Յունաց :

ԻԵ. — Երև Փոկաստ-Վարդայ . և ունեղ գրագաւորն .
և քագաւորն ինքեան :

Իսկ Վարդ որ և Փոկաս, հրամանաւ Վասիլի, դայ ընդդէմ նորա ի պատերազմ ամենայն զօրօքն Յունաց եւ Վրաց : Եւ բանս պատրողականս առաքէ առ նա ի ձեռն հրեշտակաց իւրոց ասելով « եթէ ե՛կ դի խաղաղութիւն արասցուք առ միսեանս . եւ ի միջի մերում բաժանեացուք զաշխարհս Յունաց բառնալով զթագաւորութիւն Վասիլի » : Արում հաւանեալ թագաւորն Վարդ, արձակեալ յինքենէ զզօրան Տաճկաց . և ի հանդիպելն միսեանց Վարդ որ և Փոկաս, ստեալ երդմանն իւրոց , յետ աւուրց եօթանց կալանաւոր արարեալ զսիկլաոսան Վարդ՝ զինակիր պատրաստութեամբ հրամայէ տանել ի բերդն Ժեռաւս : Իսկ տաճիկ զօրն, որ արձակեալ էին ի սիկլաոսան, երթեալ ի բնակութիւնս իւրեանց . և յորժամ լուան զհամբաւ ունելոյ սիկլաոսսին ի Ժեռաւս քաղաքի, զերի առին ի հարաւոյ մինչեւ յԱպահունիս : Եւ Վարդն որ եւ Փոկաս, ի 435 թուին թագաւոր բռնակալ եղեալ՝ ճակատս տալով ընդ թագաւորաւ

կան քաղաքին Արարանդնու պօղտի հանդերձ ամենայն
Յունաց եւ Արաց զօրուն ամս երկու : Ար եւ ընդ-
դէմ թագաւորական քաղաքին ամրոց շինեալ, եւ
դՏԼԻԻՆՈՍ մաժխտութս հանդերձ զօրականօք սրահա-
պան կացուցանէ. զի մի եւ լիցի ի քաղաքէն կամ մուտ
արարնոցն : Այլ սրահապան նաւահանդատին՝ ուխտ
խաղաղութեան առ թագաւորն Ասաիլ հաստա-
տեալ՝ զամենայն զօրս քաղաքին եւ որ ինչ արեւ-
մտեաց կողմանցն՝ ի միում գիշերի յայսկոցս անցու-
ցանէր :

Արք ելեալ ըստ թիկանցն կողմանէ ամրոցին՝ զօ-
ղեալ թաքչէին . իսկ ըստ քաղաքին կողմանէ յառա-
ւօտանալ ժամուն, նաւս սրատերազմականս սրատրաս-
տեալ մոսեղինօք դալ ընդդէմ ամրոցին. որոց տե-
սեալ որ յամրոցին՝ ելանէին ի սրատերազմ ընդդէմ
նոցս . Նսկ զօղեալ զօրն ի թիկանց կողմանէ յարու-
ցեալք ի վերայ՝ սրախողխող եւ ծովընկէց առնելով
զզօրան ՏԼԻԻՆՈՍԱՅ՝ ձերբակալ արարին եւ դՏԼԻԻՆՈՍ՝
զլուխ զօրուն, զոր յանդիման արարին Ասաիլ թա-
գաւորին. եւ դատասարտեցաւ ի փայտ ելանել : Այս
եղև ի 437 թուին :

ԻԶ. — Գայն Փոկաստ-Վարդայ յեզր ծովուն զօրօք .
և Երանելն Վասլի . և արանանելն զնա :

Իսկ Փոկաստ-Վարդայ արձակեալ յինքենէ, զզօրան
Վրայ, եւ ինքն ամենայն զօրօք Յունայ խաղայ յեզր
ծովուն : Իսկ ի դալ ամին միւսուն, մինչդեռ դար-
նանային էր ժամանակն, թագաւորն Վասիլ Հանդերձ
եղբարրն Առատանդեալ եւ ամենայն զօրօքն արտա-
քրա ելեալ և յերկուս բաժանեալ զզօրան, մասն մի ընդ
ծով առարէ ի վերայ բանակին Վարդայ, որք եկեալ
հրով լուցին զնաւս նորա յեզր ծովուն :

Եւ ինքն թագաւորն ցամաքան եկեալ մերձենայր
ի բանակն . և ի լուցանելն նաւուց, զի զայն նշանակ
տուեալ էր, հնչեցուցանել հրամայէր զսլատերաղ-
մական փողան . և շիտթեալ բանակին Վարդայ ահա-
բեկ վնէին ի փախուստ դառնալով : Մեռաւ եւ
ինքն Վարդ բռնակալ թագաւորն չարաչար մահ-
ուամբ :

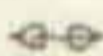

ԻԷ. — Յարագս երեւանս աստուղն . և շարժման Արա-
տանդերուցօրի . և մահ արատաւրիսն Չորտուանէլի :

Ի սոյն ամի, որ էր ի 438 թուին նիզակաւոր աստ-
ղըն կրկին անգամ երևեցաւ յամսեանն Քաղայ, որ

օր 13 էր ամսոյն, ի տօնի փոխանան ամենասուրբ կու-
 սի Աստուածածնին՝ յարևելից կուսէ երևեալ . և
 զնշոյլս լուսոյն ընդ հարաւ առարէր աւուրս ինչ .
 և և ամփոփեալ յայնմ տեսութենէ՝ կայր ի վերայ ա-
 րևմտեայ աշխարհին ընդ մուտս արևուն , զնիզա-
 կաձև լոյսն ընդ արևելս ձգելով : Եւ զինի սակա-
 սուրց շարժեցաւ աշխարհն Յունաց ահաւոր դղրդ-
 մամբ , մինչև կործանել բազում բաղաքաց և գիւ-
 ղից և գաւառաց, ևս առաւել ի Թրակացւոց և Քիւ-
 ղանդացւոց աշխարհին հանդերձ ծովովն, որ ի մէջ նո-
 ցա ծածանեալ ծփէր սասանմամբ, մինչև ինոյն ինքն
 ի Թագաւորական քաղաքին Ատտանդնուպօլսի մե-
 ծաշուք և և բազմապայծառ զարդք հրաշատեսիկ
 սեանց և և սգատկերաց և և կեղեցեաց մեծամեծաց
 կործանեալ փլիւզանխր . և նոյն ինքն Սոփիայն, որ
 կաթողիկէն է, հերձանխր պատառմամբ վերուստ ի
 վայր : Ասան որոց բազում ջանեղև արհեստաւոր ճար-
 տարացն Յունաց առ ի վերատին նորողել : Այլ անդ
 դիպեալ ճարտարապետին Հայոց Տրդատայ քարա-
 գործի, տայ զօրինակ շինուածոյն խնաստուն հան-
 ճարով՝ պատրաստեալ զկաղապարս կազմածոյն և
 սկզբնաւորեալ զշինելն . որ և գեղեցկապէս շինե-
 ցաւ պայծառ բան զառաջինն : Այլ դեռ ևս մնա-
 ցեալ էր յաստատմբացն, որ ընդ Փոկասուն Աար-
 դայ՝ Չորտու անէլ մաժխատուն՝ եղբօր որդի Թոռն-

կայ արեղայի, որ բռնացեալ էր ի կողմանս **Գերջա-**
նայ և **Տարօնոյ** . Յորոյ վերայ առաքէ թագաւորն
Աասիլ զԹանն սրատրիկ, որ և **Պուտեզ** կոչիւր : **Որ**
 եկեալ սրատերազմեցաւ միանգամ . և յերկրորդունս
 սպան զնա ի դաշտին **Բազառչոյ**, ի **Գերջան** դաւա-
 ուի, ի 439 թուին : **Եւ** յայնմհետէ խաղաղանայր աշ-
 խարհն **Յունայ** ընդ ձեռամբ **Աասի** նուաճեալ :

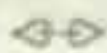

ԻԸ. — **Յադագս** մերժելոյ **զԹևտաս** ի քագաւորութե-
 նէ **Ափխազաց**, և քագաւորեցուցանելոյ **զԲագարատ**
 որդի **Գուրգենայ** :

Բայց սակաւ ամօք յառաջ քան զայս՝ զթագաւորն
Ափխազաց զԹևտաս կուրացուցին մեծամեծք աշ-
 խարհին բառնալով զթագաւորութիւնն : **Եւ** կիւրա-
 սրադատն **Տայոյ Դաւիթ** և **Սմբատ**՝ արքայ **Հայոց**,
 թագաւորեցուցին **Ափխազաց զՍմբատ**՝ որդի **Գուր-**
գենայ, թոռն **Բագարատայ**՝ թագաւորի **Արայ** : **Եւ**
 մեռեալ **Հանւոյ** նորա, **Հաւն** նորա **Բագարատ** այլ կին
 արարեալ, որ **Հալածէր զԳուրգէն**՝ որդի **Բագարա-**
տայ, ի **Հայրենեացն** : **Յայսմ** սրատճառէ որդին **Գուր-**
գենայ՝ թագաւոր **Ափխազաց**, խաղաց զօրօք բազմօք
 ի **Սարմատացւոց** աշխարհէն ի վերայ կիւրասրադատին
Դաւիթ և **Հաւուն** իւրոյ **Բագարատայ**, յայսկոյս ան-

ցեալ ընդ կողմապային լերինան՝ դայ, բանակի յեզերս
Կուրն կոչեցեալ գետոյ :

Եւ կիրապաղատն Գաւիթ եւ թաղաւորն Արայ
Բաղարատ առարեն առ թաղաւորն Հայոց Սմբատ
կոչել յօղնութիւն իւրեանց : Եւ նորա առեալ զա-
մենայն զօրս Հայոց եւ զԳաղիկ՝ զեզրայր իւր, դնաց
առ նստա ի դաւառն Զաւախաց՝ բանակին ի գիւղն
որ կոչի Գլխլեկն՝ և մանուկն Աբաս՝ թաղաւորն Կա-
րուց, կարմրազգեստ զգունդն իւր ունելով : Եւ ամե-
նայն զօրն Արայ և Ասապուրականի, Սիւնեաց և
Աղվանից իշխանքն միահաւաք լինելին ընդդէմ Ս. փ-
խազաց զօրուն : Արոյ երկուցեալ՝ զխաղաղութիւն
խնդրեն և սէր հաստատեն առ միմեանս : Այսպապա-
ղատն Գաւիթ խնդրէ ի թաղաւորէն Ս. փխազաց ըզ-
րերդն Սակուրէթ, և առեալ տայ թաղաւորին Հա-
յոց Սմբատայ՝ շնորհ նմա արարեալ վասն օղնակա-
նութեան, զոր ի մահուն Սմբատայ դարձեալ հանին
ի Հայոց զրերդն Սակուրէթ : Բայց յայնժամ զխա-
ղաղութիւն առ միմեանս հաստատեալ՝ դառնան
յիրաքան չիւր ընակութիւնս, այս եղև ի 437 թուին :

ԻԹ. — Յաղագս շար գործոցն Սմբատայ, և ման-
կորին :

Եւ յորժամ յաջողեցաւ դորձ թաղաւորին Հայոց

Սմբատայ ի ներքնոյ և յարտաքնոյ . և մեծացաւ
յոյժ ի յղիութիւն հայի եւ ի լիութիւն գինւոյ, անօ-
րինեցաւ նա, բարձրացաւ սիրտ նորա . և բարձրա-
ցաւ առաւել քան գինքն : Պորձեաց նա երիւ շարս
դժուարինա առ ի ասել և արժանի արտասուաց . ա-
ռաջին՝ զի այրեաց նա հրով զայր ոմն անակող այս-
պիսի պատճառաւ . էր նորա համբարանոյ խոտի և
օրանի ի քաղաքն Սնոյ, ի բազում ամաց կուտեալ
և լուցին զնա հրով : Եւ այր ոմն ի քաղաքին ցնորեալ
ի խելաց մաղասկաթ գողով, և աղօթէր նա յառաօ-
տանալ ժամուն յեկեղեցւոջն ընդ ժողովրդեանն : Եւ
եղեալ բառնայր զբով կրակին, որով գխունին բուրե-
ցուցանէին . և ասեն մարդիկ զի՞նչ է այդ . և նա
ասէ՛ երթամ այրել զհամբարանոցս թագաւորին :
Եւ եկեալ պատմեցին թագաւորին . և ճա հրամա-
յեաց նախ՝ զաչան փորել և ապա ծղով և եղեգամբ
պատել և հրոյ ճարակ տալ . և արարեալ այնպէս՝ ըն-
կեցին արտաքոյ քաղաքին : Եւ անասարատաւոր կրօնա-
ւորաց ոմանց ի քաղաքին հանդիպեալ՝ զլուրն լուան,
և յողորմելի տեսութիւնն ժամանեցին . կամեցան հո-
ղոյ տալ զբրիատոնէին մարմին, եւ թաղեցին ըստ
օրինի բրիատոնէից : Եւ թագաւորն լուեալ՝ ցաա-
մամբ մեծաւ բարկացաւ, հրամայէ ի գիշերի հանել և
չանց ընկենուլ զբրիատոնէի մարմինն գխանձողեալ :
Եւ կրօնաւորացն յառաօտանալ աւուրն կամեցեալ

եւանել ընդ դուռն քաղաքին՝ երթալ ի բնակութիւնս
նրս իւրեանց . եւ տեսեալ զնա զէջ շանց եղեալ, եւ
ձայն բարձեալ՝ լացին ի վերայ ողորմելի տեսութեա
նրն . բարբառեցան եւ թաղաւորին անէծս ցաւագինս .
եւ առ զայրանալ սրտիցն՝ ասացին « այսպէս եւ նո
րա ոսկերացն եւանել ի գերեզմանէն » . որ եւ կատա
րեցաւ իսկ :

Եւ երկրորդն ի չարեացն, զի ստեաց նա երզմանն,
զոր հաստատեալ էր նա առ ամիրայն Պողթան . զոր
նա ըստ հեթանոսական դէնին պահեաց, եւ սա քրիս
տոսական օրինօք ոչ պահեաց. այլ ուխտադրուծ ե
ղեալ՝ տայ զչօրան Հայոց օգնական Սալարին ամի
րայացուցանել զնա, որ մերժեալն էր յԱստուծոյ .
եթէ ոչ էր խառնանեալ ի կասկածանաց նենդոյ եղ
բօր իւրս Պաղկայ: Եւ երրորդ չարն սարսափելի եւս
է. զի զդուստր քուերն իւրոյ էառ խառնակութեամբ:
Եւ այսու ամենայն չարեօք բարկացոյց նա զանբար
կանալին Աստուած: Եւ անդէն եհար Աստուած ցաս
մամբ մեծաւ նախ զկլինն զայն եւ սատակեաց . եւ
թաղաւորին կոծ մեծ արարեալ ի վերայ նորա՝
հարաւ եւ ինքն բորբոքմամբ տապոյ բոցակէզ ցաւոյ՝
եւ մեռաւ անդէն, եւ թաղեցաւ ի նմին քաղաքի ի 438
թուին: Եւ ապա կին մի երազ պատմէր ի քաղաքին
զառուրս բազումս թէ՛ թաղաւորն թմբրական դեղօք
դնի ի գերեզմանի, եւ կենդանի է, եւ երևեցաւ ինձ:

Եւ համբաւն դղրդէր դքաղաքն ամենայն . մինչ եղ-
բայր նորա Պաղիկ հրամայէ նոյն առն, որ զղի այրե-
ցեալ մեռելոյն եհան, երթալ հանել, եւ տեսանել, եւ
սլատմել քաղաքին եւ զօրացն, եթէ ահա՛ մեռեալէ :
Եւ այսպէս յայլմէ այլ սլատճառով զբան կրօնաւո-
րացն կատարեաց Տէր . վասն զի արդարադատ է .
զմանաւորն աստ եւ զբովանդակն առ հանդերձեալն
հատուցանելով ամենեցուն :

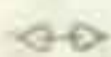
Լ. — Յարագս քաղաւորելոյն Պաղիայ . եւ որ ինչ յա-
ւաքս նորա գործեցաւ :

Եւ իսկ եւ իսկ զկնի Սմբատայ, ի նոյն օր թագա-
ւորեաց Պաղիկ՝ եղբայր նորա, ի 438 թուին, յաւուրս
ձմերայնոյ, ի քաղաքին Անուոյ: Եւ տիրեաց նա յոլով
բերդից եւ զառառաց ի սահմանայն Այսոյձորոյ եւ
Խաչենոյ եւ Փառխառոյ առաւել քան զեղբայր իւր .
եւ ոչ որ էր, որ զարհուրեցուցանէր զՀայաստանեայս
մինչև ցօր դրելոյ խնոյ զբան յիշատակիս այսօրիկ : Զի
էր այր սրամիտ եւ վարժ ի սլատերազմի եւ առատաձեռն
ի բաշխելն, եւ զբաժ հարկաց յոլովից տեղեաց աղա-
տեաց, եւ զկիրակիցն զցայդասարչտօն սաղմոսեր-
զութեամբ կատարէր : Աւա՞ղ միտւմ՝ չարին, որ ար-
գել զբան զովեատի սլատմութեան խնոյ : Այլ կին

նորա Աստորամիտէ թագուհի բարեպաշտուհի եղեալ
որ էր դուստր Ասասկայ՝ Սիւնեաց իշխանի, շինեաց
զհիմնարկեալ եկեղեցին Սմբատայ ամենապայծառ
վայելչութեամբ, բարձրաբերձ կամարօք զմբէթա-
ւորեալ խորան երկնանման. եւ զարդարեաց ի զարդ
ծիրանեծաղիկ ոսկեթելչնկարագործ անկումած ոց ար-
ծաթեղէն և ոսկեղէն անօթոց, եւ բազմապայծառ
լուսատու անօթոց վայելչութեամբ. որովք ջահա-
նայր ըստ երկնային կամարին կաթողիկէն սուրբ, որ
ի քաղաքին Անուոյ :

Իսկ եղբորորդին նոցա Սմբատայ եւ Քաղկայ
Ղաւիթ, որդի Քուրդենայ, հանդերձ եղբարրն խրով
Սմբատաւ ունի զկողմանս Տաշրաց և զԱրաց դաշտի՝
զՇամշուրեաց մեծ քաղաքանիստ զդեակն նիստար-
քունական սրատրաստեալ ինքեան՝ արագապէս տի-
րէ քաղաքին Ղամանեաց և հնազանդեցուցանէ զամի-
րայն Տիղեաց քաղաքաւն խրով : Եւ ի պատանե-
կութեան տիա սրատանի եղեալ շքեղաշուք հասա-
կաւ և վայելչութեամբ՝ իմաստնանայր հանձարով,
հաճոյ Աստուծոյ և մարդկան, արխացեալ բաջու-
թեամբ, քաջազօր զօրութեամբ յաղթող եղեալ ամե-
նայն հակառակարդաց խրոց : Եւ ամիրայն Ղանձա-
կայ Փատրունն փութացաւ սրատերազմել ընդ նախ-
դի մի զօրացեալ՝ նկուն արասցէ դնա : Իսկ Ղաւիթ
քաջատինդ սրախւ սրատերազմեալ սրատեաց դնա՝

արախողխող եւ գետաակէժ արարեալ զգօրս նորա, ե
ինքն մազապուր փախառեալ զերծանիւր: Յայնժամ
մարգարանն Ղեմկար, որ էր իշխանն ի Պաղկայ բերդին
ի սահմանն յայնտիկ, կասկածեալ ի նմանէ՝ թողու
զհաւատս հայրենի հայտ թեան եւ թ իկունս օղնականի
զԱ իրս արարեալ ի նոցայն կրկնաակեռ լուանայ ջուր,
եւ զորդին իւր մամխուղ Տաշրայ կայուցանէր ի Հիւ
նէ վանս: Իսկ Ղաւթիթ՝ զեղեցկածաղիկ մանուկն եւ
նորասի արբայն, հանձարով հանէ զնա ի բերդէն
Պաղկայ՝ սուեալ ի նմանէ զամենայն ամբոցս նորա
եւ զբոլոր հայրենիան, որ թ ախառեալ, շրջեալ՝ չարա
չար մահուամբ սատակեցաւ, եւ բարձաւ սոհմ՝ նո
րա: Եւ ծանեաւ Ղեմկար թէ՛ որք հեռանան ի
Տեառնէ՛ կորնչին, սատակին եւ իսպառ մաշին:

ԼԱ. — Յարագս մահուան Տեառն Խաչկայ:

Իսկ յաւուրս Տեառն Խաչկայ՝ հայրաստեալի Հայոց,
ախռեալ սարածեցաւ ազգս Հայոց զկողմամբն ար
բեմախոյ, մինչև ձեռնադրել նմա եղիակոպոսունս
Սնտիտք Ստրուոյ եւ ի Տարսոն Աղիկեցւոյ եւ ի Սու
լընդայ եւ յամենայն գաւառան յայնտիկ: Սա լցեալ
աւուրբբ, կատարեալ ժամանակաւ, ի բարուր ծերու
թեան փոխի յաշխարհէս, եւ զնի յիւրում հանդատա

բանին ըստ հիւսիսոյ կուսէ, եկեղեցւոյն Արգինայի,
զոր ինքն շինեալ էր, ի 439 թուին : Զոր ի նորուն 19
ամէ համարեալ թուեսցուք զաւուրս հայրապետու,
թեան նորա ամս 20 :

ԼԲ. — Յատագս կարողիկոսութեան Տեան Սարգսի :

Իսկ ապա ի 441 թուին Պատիկ՝ արքայ Հայոց,
կայոց կաթողիկոս Հայոց զՏէր Սարգիս: Սա ի տը-
ղայական տխր ընծայեալ Աստուծոյ, անեալ և զար-
գայեալ առ հօրեղբօր իւրոյ՝ առաքինասջան և ժիր
մշակին Քրիստոսի, և ոչ ինչ յերկրաւորացս պա-
րապեալ հոգոյ, այլ ի բաց եղեալ զըրօսանս աշխար-
հածուի անցաւոր դրաղմանց՝ ըստ պատուիրանին
սրբոթեան, առաքելական խորանացն սալասաւոր ե-
ղեալ ի ծովակին Պեղամայ ի վանս Սեանայ, զոր
շինեալ էր երանելոյ առն Աստուծոյ Տէր Մաշտո-
ցի : Ար և ըստ ցանկութեան անձին անսպաստակը
կենացն, զվարան զտեալ զօրէն զուարթուն անմար-
մին հրեշտակաց՝ սաղմոսանուագ ձայնիւ ժրաջան ա-
ղօթիւք զցայդ եւ զցերեկ պաշտէր առաջի Տեան :
Իսկ Պատիկ յաւուրս մանկութեան իւրոյ յորժամ
ըջէր նա ի դաւառին Պեղամայ, տայ նմա տեղի եւ
վանս բնակութեան զվանան, որ յաղագս ծաղման

իրիք լուսոյ աստուածայնոյ Շողագայ անուանի :
Եւ ապա ի թագաւորելն բոլոր Հայաստանեացս՝
դարձեալ ի նոյն տեղի սննդեան իւրոյ՝ ի վանա Սեւա-
նայ՝ ածեալ զհայրութեան եւ զառաջնորդութեան
պատիւն նմա տալ : Ար եւ ամենայնիւ յամենայնի ըն-
տիր գտեալ բարւոք վերակացութեամբ՝ հաճոյանայր
Սասուծոյ եւ մարդկան : Եւ ապա զկնի Տեառն Խաչ-
կայ Պաղիկ՝ արբայ Հայոց, ժողով եպիսկոպոսաց ա-
րարեալ, որ յաշխարհէս Հայոց եւ որ ի Յունաց կող-
մանէն, որոց զլուխ Տէր Սահակ՝ Արշարունեաց եպիս-
կոպոս, եւ նասուցանեն զնա յաթոռ կաթողիկոսու-
թեան մեծաշուք պատուով զկնի զատկին, յաւուր
երեքշարաթւոջ առանց կաշառոյ եւ այլ երկրաւոր
չողորսութեանց . զի ոչ ինքն զկնի պատուոյն .
այլ պատիւն զկնի ինքեան ընթացաւ : Եւ ի փառս
առաքելականին ծայրագունին ժամանեալ պատուոյ՝
եկաց ի նոյն միտս ըստ առաջին խոնարհութեան, եւ
ոչ փոխեաց զվարս իւր, այլ ըստ Սասուծոյ պատկե-
րացեալ՝ առատաձեռն յողորմութիւնս եւ ի խոնար-
հութեան զարդս, ժրաջան աղօթիւք ի տուէ եւ ի զի-
չերի կատարէր զկանոն կարգի կրօնաւորական սահ-
մանին, սնդութեամբ վարեցեալ եւ պահոյն սրբու-
թեամբ եւ ձևով մարմնոյ, որ գունակ սրբոյն Բարսղի
Սասուածարանէն ներբողեալ :

ԼԳ. — Թ՛ի գիտ՛րդ չոգաւ կրկին անգամ քաղաւորն
վասիլ յաշխարհն Բուրդարաց . և առ գքադաքն շէկ-
ոսց :

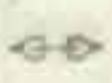
Այլ իրրև պարտազ դտեալ թագաւորին Յունաց,
յորժամ բարձան սպառտամբքն, որք յարեան ի վերաց
նորա, ի ԿԿԾ թուին զօրածողով լինի անթիւ բաղ-
մութեամբ . և երթեալ յաշխարհն Բուրդարաց պա-
հանջել զքէն վրիժուց իւրոց : Երթեալ պաշարէ ըզ-
բաղարն Ալոսայ և սանու զնա . և զմածխատուան ըզ-
Պրիգոր՝ զորդի իշխանին Տարոնոց, զօրօքն թողու ան-
դէն ընդդէմ Բուրդարին : Ընդ նմա (թողու) և ի Հան-
ձիթոց զՍահակ՝ զորդին Հարեւի, որ և բազում ան-
գամ պատերազմեալ ընդ Բուրդարին . յեղակարծ
ժամու եկեալ ի վերաց զօրն Բուրդարաց, որոց ընդ-
դէմ ելեալ որդին Պրիգորոց՝ պատանեակն Աշոտ,
զոր ձերբակալ առնէին : Եւ սպա հօրն զկեանա ի վե-
րաց եղեալ պատերազմաւ, մինչև ի նմին մեռաւ ա-
մենայն զօրօքն . ձերբակալ արարին և զՍահակ
որ ընդ նմա էր :

ԼԳ. — Առաքումն Դան պատրիկի յաշխարհն Բուրդա-
րաց . և կարսնաւոր լինելն :

Յետ այսորիկ թագաւորն Ալասիլ առարէ յարևե-

լեայս, և կոչէ զԺամնն սրատրիկ, որ սպան զՉորդ-
 ուանէլն, և զնա մաժխառոտս արարեալ առաքէ ի
 Մակեդոնիա ընդդէմ Բուլղարին : Որ և ի նա քա-
 ջապէս սրատերազմեալ բազում անդամ, յետոյ սրար-
 տեալ անկառ ի ձեռս նոցա, զոր առեալ տանէին յաշ-
 խարհն խրեանց, և ի բերդի ուրեմն ի բանտի եղեալ
 պահէին որպէս զՍահակ և զԱշոտ : Եւ այսպէս ի բա-
 զում ամս ձգեցառ սրատերազմն որ ընդ Բուլղարաց :

ԼԵ. — Ելև տաճիկ գորուն Եղիարտացոց յաշխարհն
 Յունաց, և միանգամ և երկիցս սրատերազմեղն, և
 ելև քաղաքորին Վասդի ի վերայ Լոցա :

Յայսմ ժամանակի ամիրայն Եղիարտացոց որ ի
 Բարեղոն Ազազ անուն՝ զորօք բազմօք առաքէ ի վե-
 րայ քաղաքին Հարպայ և ի կողմանս Անտիոքացոց :
 Որոց ընդդէմ երթեալ Ռոմանոս մաժխառոտն՝ որ-
 դի Միկառոտին, սակառ զօրօք ևւ ոչ կարացեալ սրա-
 տերազմել՝ ամրանայ ի կողմանս լերանոցն : Եւ նոցա
 զսակառ տեղիս յաւարի առեալ՝ դառնան յԵղիարտառ
 Եւ զինի երկրորդ ամի նոյն ամիրայն զամենայն Մախր
 Արապին և զՂորան Երուսաղէմի և Լիբէացոց
 առաքէ յաշխարհն Յունաց ի նոյն կողմանս Անտիո-
 քու : Որոց ընդդէմ երթեալ Բուռնն մաժխառոտն,

հրամանատ թագաւորին Ալաղի ի ԿԿՅ թուին, պա-
տերազմի ի Բուրդոյ դաշտին, և պարտեալ ի նոցա-
նէ՝ ի փախուտս դառնայ : Արոյ հետամուտ եղեալ
զօրն Տաճկաց, զբազումս սրախողխող ասնէին և
դյոլովս ձերբակալ, որպէս զԺամասկ պատրիկ՝ որդի
Խառասաց, և զԹորոս բարեպաշտ և աստուած-
ասէր ի դաւառէն Հաշտենից, և զայլս յաշխարհին
Հայոց ազատաց : Չայս լուեալ թագաւորն Յունաց՝
ինքնին զօրօք անդր հասանէր. և Նդիպտայւոցն
զգացեալ զգալուստ թագաւորին, զաղիս բանակին
խրեանց ի գիշերի հրով տոչորեալ. և ինքեանք
փախտուեաց գնացին յաշխարհն խրեանց :

Եւ թագաւորն անցեալ յաշխարհս նոցա, զբազում
դաւառս յաւարի ստեալ. և յեզր ծովուն մեծի բա-
զար շինեալ յամրութիւն զօրաց իւրոց. և ինքն դար-
ձաւ անդրէն ի Արատանդնուպօլիս փութանակի :

◀◻

ԼԶ. — Յաղագս շարժման չորրորդ Հայոց :

Ի սոյն ժամանակի, ի ԿԿԿ թուին շարժեցաւ երկիր՝
բայց սաստկադոյնս՝ աշխարհն Չորրորդ Հայոց, Հաշ-
տեանք, Խորձեան, Ծուխք, Բալու և Պաղնատուն.
և բոլորովին փլան շինուածք ամենայն ի հիմանէ
դղրդեալք ըստ զբեցելումն թէ՛ շարժէ զսա ի ներ-

բոյս առ ի հիմանոց, եւ սխնք նորա դողան, եւ կամ
թէ « ո՛հ հայի յերկիր և տայ դողալ սմա » : Փոխանակ
մարդարեւիցն արար Սասունս՝ որմայն աղաղակել, և
փոխանակ առաքելոցն լերինք ձայն արձակեցին զի
ծանիցեն եւ խնայեն անդգայքն զահաւոր զօրու-
թիւն Սասունոց . որք ոչ լուան ի լրոյ, զփորձ առ-
ցեն տեսութեամբ եւ չարչարանօք անձանոց : Չի
հերձան լերինք եւ պատուեցան վէմք, բացան աղ-
բիւրք յանջրդի տեղիս, եւ ցամաքեցան ելք սալորա-
կան ջուրոց, դաշտք ծածանելին, եւ լերինք որպէս թէ
առ միսեանս խոնարհելին, ծխոց նմանութեամբ փոշ-
ւոյն ծառայելոյ դողան ընոյր . եւ ամենայն շինուածք
բաղաբայ, զիւղից և աղարակայ տապալեալ՝ դբնա-
կիչան ի ներքոյ առնելին՝ մեռեալս և կիսամեռս զնո-
սա առնելով . Նւ մնացելոցն կենդանեաց ճիչք լա-
լեաց եւ վայք ողբոց ի վեր բարձրանային : Նւ բերդն
Բալու հանդերձ շինուածովն եւ քարն եւս փլուղա-
նիւր : Թարխաղեալ ճապաղջուր բերդին Նկլաթայ,
Աթթախայ եւ Ամթայ, եւ ամենայն բարուկիր դե-
ղեցկաշէն եկեղեցեաց եւ սարարանից :

Այս լինելի յամսեանն Քաղոց ի վերջնումն աւուր,
եւ զայս ձեւ օրինակի կացեալ ամիսս 7 մինչև ցՆա-
ւասարդ :

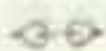
115. — Գարձեալ էլն Եղիարտացոց զօրուն . և վասն
Բարեչունի . և մահ Գաղատանուսին :

Գարձեալ ի 437 թուին նոյն Եղիարտացոց ամի-
րայն՝ որդի Ս. զաղին, յետ մեռանելոյ հօր նորա, զօր
գումարեալ սաստկագոյն քան զհայրն իւր յԵրուսա-
ղեմէ, ի Բարեչունէ եւ առաքէ յաշխարհն Յունաց :

Այս Բարեչուն ոչ է այն, որ յերկրին Սենէար ի
Քաղղէացոց աշխարհին, ուր աշտարակն շինեցաւ,
զոր Նարուգոդոնոսոր՝ որդին Նապուզապլատարայ,
15 ամ պարսպեաց, որ այժմ փոխեալ տեղոց քաղա-
քին սակաւ բացագոյն՝ Քաղղատ անուանի : Այլ է
սա բերդ իմն յերկրին Եղիարտացոց Բարեչուն ան-
ուանեալ, որպէս պատմէ Նալիսիան ի զիրան ախանց :
Որ այժմ արքունիք շինեալ՝ մեծացաւ անուամբ .
յորմէ ելեալ զօրն դայ յաւարի առնուլ զկողմանս Ան-
տիպրու Ասորոց :

Որոց ընդդէմ երթեալ հրամանաւ արքային Յու-
նաց մած խառտոսն Ղաղատանոս՝ պատերազմեցաւ ընդ
նոսա, և պարտեալ ի փախուստ դարձուցանէր : Ե-
տապա զաւարաւ բանակին եղեալ զօրն Յունաց, եւ
տաճիկ զօրուն ընդ կրունկն դարձեալ ի վերայ նոցա՝
քաջածիզ աղեղամբք եւ կորովատէզ նիղախօք սու-
սերահար արարեալ զզօրն Յունաց : Եւ մեռաւ մա-

ժխատութան Պաղատանս եղբարքն եւ որդւո՞վն . եւ այլ
ամենայն զօրն ի վախուստ դառնային . եւ զյորովն
ի նոցանէ ձերբակալ արարեալ տանէին ընդ այլն
եւ զՉորդուանէն պատրիկ՝ եղբօր որդին Քոռնկայ
արեղայի :

ԼԸ. — Յաղագս ամիրային Բատին մահուան . եւ ա-
ւերուան Մանազկերտի . եւ գաշն Մարնդանայ . եւ
պատահուան կիւրապաղատին Գաւրի :

Այլ նախ քան զայս սակաւ տօք յառաջ ամիրայն
Ապահունեայ եւ Նիբիկերտոյ Բատն մեռանի ի պա-
տերազմի ընդ վայրաբնակ Արապկայն . եւ փոխա-
նակ նորա եկայ ամիրայ որդի քուեր նորա Մրվան :
Իսկ ի մեռանել Բատին կիւրապաղատն Հայոց Ղա-
վիթ պաշարեալ զՄանազկերտ քաղաք եւ սրով եւ սո-
վով նեղեալ առնու զնա : Յորմէ հանեալ արձակեայ
զՏաճկաստանեացն . եւ ինքն ընտ. գրաղաքն Հայ եւ
Արացի բնակչօք ընդ խրով իշխանութեամբ : Յայս
պատճառէ ի նախանձ բարկութեան բրդեցան ամե-
նայն Պարսիկք եւ Տաճիկք . եւ առաքեն զեապանս
պատգամաւ առ Գաւիթ կիւրապաղատն զարձու-
ցանել ի նոսա գրաղաքն , ապա թէ ոչ՝ պատերազ-
մաւ պատահեցեն նմա :

Արոյ ընդդէմ պատասխանիս լուեալ՝ ժողովեն
զօրաց բազմութիւն, եւ ամիրայն Ատրպատականի
Մալխան դան ի գաւառն Շաղկոյտն, ի գլուզն որ
կոտեանք կոչի :

Իսկ կիւրապաղատն Գաւիթ եւ արքայն Հայոց
Գազիկ եւ Սրաս ընդ նմա եւ Բաղարատ՝ թագաւոր
Վրաց, դան ընդդէմ նոցա ի գաւառն Բաղրեւանդ,
բանակ մեծ ժողովեալ ի Վաղարշակերտ քաղաքի :
Իսկ պարսիկ զօրուն զարհուրեալ յայտնապէս պա-
տերազմել՝ դունդ հատեալ եւ ցայգազնացս արարեալ
զամալարօք եւ ջահիւք այրեցին զգիշերն ամենայն
զկողմն Բաղրեւանդայ եւ յոլով շէնս որ ըստ արեւե-
լից, եւ ինքեանք դարձան յերկիրն իւրեանց :

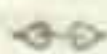

ԼԹ. — Թէ զիսրոյ քեռորդին Բատին ամիրայ կոչեալ
հանել ի Նիքիկերտոյ զտաճիկ բնակիչսն, եւ մահն կո-
րին յԱմիր :

Իսկ բեռորդին Բատին Ապոււմաար ամիրայ կոչեալ
եւ ի Նիքիկերտոյ կասկած երկկաղի կալեալ ի տաճիկ
բնակչացն՝ հնարաւորի յառուրս տօնին իւրեանց, յո-
րում զենմունս առնելին, յերեքն ամսոյն, որ պէնդեն
կոչի ի նոցանէ, ասելով ցրնակիչս քաղաքին թէ

« ամենայն արուք միա՛ բան ելցեն արտաքոյ քաղաքին
կատարել զենամուճա. վասն զի դեսպան մեծ է ի թա-
գաւորէն Յունաց » : Եւ յերանելն նոցա արտաքս քան
զպարխազն՝ զեղբայրն իւր զօրօք արտաքս հանեալ,
և ինքն զղրունա սլարապին առեալ՝ զոմանս սրով
սպանանէին և զայլն ի բաց արձակեալ յուղարկէին,
մինչև ոչ մնալ Տաճիկ ի Նիւրկերտ. այլ Հայք եւ Ս-
սորիք բնակէին ի նմա :

Իսկ Տաճիկն ցրուէր ի տեղիս տեղիս . յոլովք ի նո-
ցանէ յԱմիթ երթային. և բնակիչք քաղաքին Սմթայ
քինասնդիր այնմ եղեալ՝ կոչեն զամիրայն խարկա-
նօք ի քաղաքն . եւ ի մտանելն նորա ընդ դուռն քա-
ղաքին՝ նիզակաւ հարեալ սպանին զնա :

Խ. — Կրտսորած վրաց զօրուս ի Խչար քաղաքի :

Զայսու ժամանակաւ լուեալ զայն կիւրապաղատն
Պատիթ՝ առաքէ զզօրս Վրաց ի սլաշարումն քաղաքին
Խլաթայ : Արոյ եկեալ ի ձմեռնային աւուրս ի 446
թուին՝ սրով և սովով նեղեալ զքաղաքն. և զեկեղե-
ցին Հայոց, որ արտաքոյ սլարապին, եպիսկոպոսարան
և ուխտի տեղիք լեալ էին յառաջին շինութեան
Հայոց, եւ զսուրբ խաչն և զսուրբ Պամաղիէլ, զայն
Վրաց զօրուն զոմն և իջեանա արարին : Եւ Տաճիկքն

ի օրարատէն աղաղակէին « եթէ զարբութիւն քրիստոսն էից ա՞յդպէս առնէք եւ դուք քրիստոնեացքդ » : Եւ Վրացեացն պատասխանեալ թէ՛ մեք զհայ եկեղեցին եւ զձեր մզկիթն միասպէս ընդունիմք » վասնորոյ շարժեցաւ ցասումն Աստուծոյ ի վերայ նոցա : Եւ փոխանակ որդւոյն Մրվանայ եկաց ամիրայ ի վերայ նոցա եղբայր նորա. եւ նա եւս քեռորդի Բատին՝ տիրեալ Ամթայ, եւ առեալ սակաւ զօրս՝ զայ ի վերայ զօրացն Վրաց, որք պաշարէին զԱլաթ, յաւուր մեծի զատկին, ի 447 թուին : Եւ պատերազմաւ վառեալ ընդ միմեանց, քաջակորով օղեղնաւորքն Տայոց խոցուեալ ի նոցանէ յոլովս . եւ նոքա անդրէն դարձեալ իջեանա առնէին : Եւ յայնմ գիշերի զկնի զատկին ցասումն Աստուծոյ եհաս ի վերայ Վրաց զօրուն. եւ ինքեանք յինքեանց փախատական վնէին ի գիշերի առանց պատերազմի : Զոր խմացեալ տաճիկ զօրուն եւ քաղաքացեացն հետամուտ եղեալ՝ եւ հարկանէին զհարուածս սաստկագոյն՝ ի սուր սուսերի մաշելով զնոսա : Յայնմ փախատի մեռաւ մաժխատութեն Բաղարատ՝ որդի Թոռնկայ արեղայի : Եւ կալանաւոր առնեն զԲակուրան՝ իշխանայ իշխան, եւ զայլս բազումս :

ԽԱ. — Վասն մեծի սրատերազմին Պարսից և Քրիստոնէից յԱսրահունեաց գաւառին :

Յայսմ ամի և ի սոյն աւուրս, ի 447 թուին դարձեալ զօրածողով լինի Մաղճան՝ որդի Ապլէաճի, թոռն Ռտիլայ՝ ամիրայի Ատրպատականի, դալ ի սրատերազմ ի վերայ կիրասպաղատին Ղառթի : Եւ կուտէ առ ինքն զբաղմութիւն զօրացն Պարսից և Մարայ, և օղնականութեամբ ամիրային Խորասանայ և այլ խուժադուժ զօրօք բազմօք խորհի տիրել Հայոց և Վրաց, շինել զբաղաբն Աարնոց և յաւարի առնուլ զերկիրն Տայոց փոխանակ զի ի Մանաղկերս զտուն աղօթից նոցա, կործանեցին բրիատունեայք : Եւ ելեալ ի Թաւրիզոյ՝ ի բաղաբէ իւրմէ, ի սահմանս Հերաց ծանր ամբոխաւ, լայն բանակաւ անցանէ ընդ աշխարհն Ասապուրականի . դայ, իջանէ ի դաւառն Ապահունեաց : Եւ կիրասպաղատն Ղառթի ոչ անձամբն երթայ ի սրատերազմ ընդդէմ նորա, զի այր ծեր էր և անցեալ զաւուրբք. այլ առաքէ առ արբայն Հայոց Ղաղիկ և առ թագաւորն Վրաց Ղուրդէն, զի մեռեալ էր Բաղարատ՝ հայր Ղուրդէնայ, և թագաւորեաց Ղուրդէն՝ որդի նորա ընդ նորա, տալ զօրս յօղնականութիւն . Եւ Ղաղկայ յամենայն զօրացն Հայոց հատեալ զգունդ 6,000 յընտիր ընտիր

Վառելոցն՝ դումարէ ի ձեռն իշխանաց իշխանին
Վահրամայ՝ որդւոյ Գրիգորի Պահլաւունոյ, որ ըզ
Մարմարաշէն եւ զԲրդնէրն շինեաց, եւ Սմբատայ
մաժիտոռոսի՝ որդւոյ Վահրամայ, եւ մարզպանին
Սչոտոյ :

Եւ զօրք թագաւորին Վանանդեցւոյ Սքասայ .
նոյնպէս եւ Գուրդէն՝ Վրաց թագաւորն, յընտրելոցն
իւրոց 6,000 առն եւ ձիոց տայ ի ձեռն Փերսի՝ իշ-
խանաց իշխանին՝ որդւոյ Զոջկայ : Եւ ամենայն
բազմութիւն զօրացն կիւրապաղատին Դաւթի ի ձեռն
Գարրիէլի՝ որդւոյ Ոչոպընտրայ : Որք յառաջ եր-
թեալ ի լեառն Սուկաւ, ի ձորն Աղտից՝ պահէին
զառաջս պարսիկ զօրուն կարծելով նախ ի Բաղրե-
ւանդ մտանել : Առ որ միարան հասանէին զօրքն Հա-
յոց եւ Վրաց, եւ չուեալ երթան ի գաւառն Աղա-
հունեաց, բանակին յանդիման բանակին Մաղճանայ,
ի բարձրաւանդակ, ամրագոյն տեղւոջ մի ի սահմանս
ի դեղջն Շմրոյ : Եւ բազում աւուրս ի նախն տեղւոջ
օթեան կալեալ, զի ի սաստկութենէ սարային Պար-
սից զարհուրեալք էին՝ ոչ իշխելով բան զանձաւ տե-
ղի բանակին արտաքս ելանել, այլ միայն աղօթիւք
պաղատանս առ Աստուած վերադարձին : Նոյն եւ
յամենայն քրիստոնէից աղերասկան աղօթք արտաս-
ուօք ակուեալ լինէին առաջի Աստուծոյ յօղնութիւն
անձանց եւ զօրացն կարդալով զանունն ահաւոր :

Եւ թագաւորն առատաձեռն զողորմութիւնս աղքատացն բաշխէին, եւ զցայդասպաշտօնն սաղմոսանուագ երգով ուխտն սրբութեան հանդերձ հայրապետան կատարէին :

Եւ իբրեւ զխտաց զօրն Պարսից, եթէ ոչ կամին նորս կամաւ իջանել առ նոսա ի սրատերազմ, մանուանդ զասկաւութիւն նոցա զխտացեալ առ իւրեանց բազմութիւնն : Յայնժամ յարուցեալ յամաստին Արեդ ամսոյ, յերեք շաբաթւոջ աւուր ընդ առաւօտանալն ճակատ սրատրաստէին բազմակրկին յօրինուածով : Ռազմ յօրինէին ընդ երեսս լայն դաշտին զերմաստանեան վահանախակովն, զային, մերձենային մօտ իբրտրն բանակին Հայոց եւ Արաց : Որոց եւ տեսութիւն խկ ի բազմութենէն ահաւոր թուէր ամենայն տեսողացն, որոց թիւն պատմեցաւ 100,000 լինել ընդ հետեւակազունդ եւ ընդ սցրուծին Պարսից :

Զայն տային ի սրատերազմ սրատրաստիլ, յառաջ մատչել ի կռուարանն եւ ի տեղի հանդիսին . խկ զօրն Հայոց եւ Արաց զանդիտեալք՝ առարկն ո՛չ յայսմ աւուր . սլլ յայլում աւուր սրատերազմեցարուք : Խկ Պարսիկրն սրանձայեալ սերճութեամբ առարկն դեսպանս առ նոսա « եթէ կամաւ, եթէ ահամայ՝ յայսմ աւուր սրատերազմեացոք » . բայց նորա ոչ առին յանձն եւ ոչ հեծան յերիվարս, սլլ Յաւ-

ցին անդէն ի բանակին . միայն սակաւ արք իջեալ
առ նոսա մենամարտիկս լինէին : Եւ մեռան ի Արաց
ղորուէն արք 5 : Յայնժամ Պարսկաստանեայրն ըզ
պատրաստութիւն պատերազմին թողեալք, զկարգ
ճակատուն քակեալք և զուաղմին յարդարումն լքեալք՝
խրաքանչիւր ոք ճիարձակ լինէին յառ, յաւար, յա
պուռ զխմէին, իբրև ի կապուտ մեռելոց զխականց
կամ փախուցելոց, յամենայն կողմանց դային ի վերայ
բանակին քրիստոնէից :

Իսկ զօրն Հայոց ևւ Արաց, զի ոչ թագաւոր զոր
ունէին, զամենեցուն թագաւորն զՔրիստոս ունելով
զլուխ ևւ օգնական՝ առ նա աղաղակէին միաձայն, և
զզարդ զինուցն զանձամբ առեալ՝ արագապէս յերի
վարս աչտանակէին : Եւ ոչ ըստ օրինաց պատերազ
մի ճակատէին . այլ իւրաքանչիւրքն ըստ տոհմից ևւ
աւազութեան զնդից զխմէին առիւծարար մունչելով
յանտառացեալ բաղմութիւն բանակին Պարսից :
Անդ շահատակեալ արագաչարժ շարժմամբ զօրն
Հայոց՝ զաջոց ձեռամբ ի խռան մեծ խմբին զխմեալ
խուռն խոցուածովք ևւ խիստ ևւ խոր սուսերահար
արարեալ հարկանելով՝ զխժիցն դուժս դարձուցա
նէին դառն հարուածովք : Իսկ Աամրակէլքն գո
վեալ եղբարք Մէսխունիք վրացական զօրուն միջա
մխեալք հարուստ ուժովք ի հարկանել զհեծեալն
կամ զերիվարն կխասկատուր կործանէին : Յօրոց յահէ

ցիր վայրացն վնակին. և ամենայն զօրն Տայոց տարածելոցն զխալէին, զխաթաւալ զղխակունան ի ներքոյ ռախցն տարածելով : Չայսօրէն նման ձեւոյ օրինակեալ իրրեւ զհուր յանտառս բորբոքեալ կամ իրրեւ զարծուի քաջասլացիկ՝ զհաւուց երամս խուճապեալս : Այլ անդ էր տեսանել զարեան վտակս առուք ելեալ և զեաք՝ յորդէին, զխակունք թաւալեալք, և կիտամեռք ընդ մեռելոց անկեալ դնէին :

Յայնժամ Մալմիան սկիւզեալ՝ Պարսկաստանեօք մնացելովք զփախչելն փութային : Արոց հետամուտ եղեալ Հայոց և Արաց զօրուն՝ սաստիկ հարուածովք հարկանէին՝ ի սուր սուսերի մաշելով ըզնոսս մինչեւ ի մուտս արեւուն, մինչեւ ի դուռն Արճէշ քաղաքին : Եւ անտի դարձեալ յաւարի առին դրանակս նոցա լցեալ բազմութեամբ դանձուց և երխալարաց և պատուական հանդերձից : Եւս առաւել այն էր ուրախութիւն, զի քան զառաջին հինգ մարդոցն ի մենամարտութեան, որ ի Արաց զօրուէն մեռան, այլ ո՛չ հարեալ որ սրով և ո՛չ մեռեալ դոտա յամենայն բազմութենէն Հայոց և Արաց : Աւանորոյ ուրախալից ցնծութեամբ դարձան յարարան չիւր աշխարհ՝ փառաւորելով զԱստուած :

ԽԲ. — Մասն միասնիցս բազմաորին վասի յաշխարհն Տաճկաց ի կողմն Ասորաց :

Իսկ յետ հարկանելոյ զօրացն Յունաց ի յԵգիպտացւոյ զօրացն, յորում մեռաւ Գաղասանոս մաթիատոսն . ինքն իսկ թագաւորն Վասիլ եկն յԱնտիոք : Եւ անցեալ ընդ Հալպի դաշտն Ասորւոյ, ի տեղին ուր հարան զօրքն նորա . և ժողովեալ զխաղխաղակոյտ ոսկերացն՝ հրամայեաց իոս հատանել եւ ի միում տեղւոջ թաղել զամենայնն . եւ ի վերայ նոցա եկեղեցի շինեաց : Եւ ինքն անցեալ առնուդրադարն Եաժար եւ այլ բերդս յղովս . եւ սասցա, տակ տխուեալ մինչեւ զլեառն Աիրանոս՝ յաւարի էսողաշխարհն զայն : Եւ ի տօնէ Խաչվերացին մինչև զօր Յայտնութեան Տեառն յամեաց յաշխարհն յայն . եւ սպա դարձաւ, եկն նա ձմերել յաշխարհն Արլիկեցւոյ, ի Տարսոն քաղաք, զոր շինեալ էր Սենեքերիմայ՝ արքայի Ասորեառանեաց : Սասլէս գունակ Բարեւոնի . զի եւ ընդ սորա մէջն անցանէ, դեռն Արդնոս, որպէս տարածանի ընդ մէջ Բարեւոնի (Տիգրիս) : Եւ այս եղև ի 447 թուին :

ԽԳ. — Վասն մեծի կիւրասպադատիւն Պարի մահուան.
և գալն վաստի՝ քաղաքորիւն Յունաց, յաշխարհն Ս.
րեւելից :

Ս.Մ. վասն մահուան մեծի կիւրասպադատին Պար.
թի սրտիւ վարկանէի երկարածիւղ ողբովք վիպասա.
նել, եթէ ոչ զերկարանալ բանիս կամէի կարճել.
զի ո՛չ ճատից են ժամանակ. այլ դոյզն յիշատակա.
րանաց : Բայց զի էր սցրն հեղ ևւ հանդարտ առա.
ւել բան զամենայն թաղաւորս որ ի ժամանակիս
յայտ : Եւ եղև նա սրտաճառ խաղաղութեան ևւ շի.
նութեան ամենայն արեւելեաց, մանաւանդ Հայոց և
Վրաց. զի զգոռ սրտերազմաց յամենայն կողմանց
դադարեցոյց նա՛ յազթող եղևալ ամենայն շուրջա.
նակի ազգաց. ևւ ամենայն թաղաւորք կամաւ հնա.
զանդեցան նմա : Սա լցեալ առբրբ, ծերացեալ
ժամանակօք՝ վախճանեցաւ յաւուր մեծի փրկական
Չատիկին, ի 449 թուին . բայց զի ոչ գոյր նորա որ.
զի կամ՝ եղբայր, որ ժառանգէր զաթոռ թաղաւո.
րութեան նորա, յանձն արարեալ էր զազատադուն.
զըն իւր թաղաւորին Յունաց Վաստի :

Արե ի լսել զուր համբաւոյ մահուան նորա ի Տար.
ան Արիկեցոյ թաղաւորն Վասիլ՝ փութանակի
յառաջեաց զաղ յաշխարհս մեր : Եւ ել նա ի կող.

մանս Մեղտինոյ . եւ ի դաշն առաջի քահանայիցն
 Սերաստիոյ՝ հրամայեաց համարձակ լինել յամենայն
 գործս հաւատոյ , և հնչեցուցանել զձայն ժամահա-
 բի, զոր արդեւեալէր Մետրապօլիտն, որպէս յա-
 ռաջն սասցար : Եւ անցեալ թաղաւորն ընդ Հան-
 ծիթ եւ ընդ Բալու՝ ելանէ ի լեառն Առհերայ յաւուր
 Վարդապետի տօնին, որ ընդ մէջ Հաշտենից, Ծովաց
 եւ Խորձենոյ . եւ անդուստ դայ, հասանէ ի դաւառն
 Արշամունեաց, ի քաղաքն Երիզայ : Եւ ամիրայն
 Նիրիկերտոյ՝ քուերորդի Բատին, եկն առնա ի քա-
 ղաքն Երիզայ, եւ արքունատուր ընծայիսք սգատ-
 ուեալ զնա՝ տայ նմա զմածխատուութեան սրատին :
 Եւ հրամայէ զօրացն Չորրորդ Հայոց եւ Տարունոյ
 օղնական լինել նմա յոր սէտս եւ կոչեացէ :

Եւ ինքն չուեալ հասանէ ի լեառն Հաւճիչ, ի քա-
 ղաքն յայն : Անդ ընդ յառաջ եղեն նմա Բաղարատ՝
 թաղաւորն Ալիսաղայ, և հայրն նորա Պարզէն՝ թա-
 ղաւոր Վրաց, զոր մեծապատիւ մեծարանօք ընկա-
 լեալ զթաղաւորն Ալիսաղայ՝ տայ նմա զկիւրապա-
 զատութեան սրատին, և զհայրն նորա մածխատու
 արարեալ արձակեաց զնոսս զնալ յաշխարհս իւր-
 եանոյ : Եւ ի նոյն օր զնալոյ նորա սրատերազմ մեծ եղև
 ի բանակին Յունաց յաղագս զոյզն ինչ սրատձառի . զի՛
 իշխանք և աղատք կիւրապաղատին Ղաթի եկեալ
 բանակեալէին մերձ բանակին Յունաց, և ի հետեւա-

կազմէն Ռուսաց ոմն ելեալ խոտ տանէր երկվարին խրոյ :

Իսկ ոմն ի Վրաց մատուցեալ խլեաց դայն . եկն ոմն յխրոյն օգնել նմա . նոյնպէս և Վրացւոյն յխրւորն աղաղակեալ, որք եկեալ սօրանանէին զառաջին Ռուսն : Եւ ապա բոլոր ազգն Ռուսաց որ ի տեղոջն յայնմ շարժեցան ի սլատերազմ . զի էին նորա արք 6,000 հետեւակամարտք՝ նիզակ և ապար ի ձեռս նոցա, զորս էր խնդրեալ թագաւորն Վասիլ ի թագաւորէն Ռուսաց յորժամ ետ դրոյրն խր կնու թեան նմա : Յորում ժամանակի եւ հաւատացին նորա ի Քրիստոս : Եւ ամենայն իշխանք եւ աղասօք Տայոց ելին ընդդէմ նոցա, եւ սարսուեալք ի նոցանէ մեռաւ մեծ իշխանաց իշխանն, որում Պատրիարքն կոչիւր, եւ երկու որդիքն Աչոպընարեաց Գարրիէլ և Յովհաննէս, և Չորդուանէլ՝ թուն Ապուհարապայ, եւ այլք բազումք . զի ցասումն Աստուծոյ էր ի վերայ նոցա ըստ մեծամտութեան խրեանոց :

Եւ տակաւ ինչ յառաջ խաղացեալ թագաւորն Վասիլ՝ եկն առ նա թագաւորն Վանանդայ մանուկն Աբաս՝ ի ճիալարեւն ունելով զնշան քաջութեան աբխականաւ զարդարեալ գեղու . եւ Սենեքերիմ՝ թագաւորն Վասպուրականի, եղբայր Գուրգենայ : Ընդ որս առաւել ուրախ եղև թագաւորն Վասիլ, եւ սլատուեաց զնոսա արքունատուր սլատուով, եւ

Եւտ նոցա ձիւ եւ ջորիս եւ հանդերձս սրայծառս եւ
տակի յորով . ե դարձոյց զնոսս յիւրաքանչիւր տեղիս :
Եւ ինքն չուեալ անցանէ ի դաւառն Հարթ, ի Մա-
նազկերտ քաղաք . ե անդուտ ի Բաղրեւանդ՝ քա-
նակի ի դաշտին մերձ ի քաղաքն Վաղարշակերտ՝
մնայր դաշտեան Քաղկայ՝ արքային Հայոց : Այլ
նա իբրև փոքրութիւն համարեալ զզնայն ի ր առ նա .
իսկ քուերորդին Քաղկայ Ապուսահլ չարախօս եղև
զնմանէ առ Վասիլ : Վասնորոյ Քաղիկ հրաման
տուեալ որդւոյ իւրոյ Յովհաննիսի . ե յաւարի էառ ըզ
դաւառն Ապուսահլի զԱռգոյտիւսն ե զԾաղկոյտուն :
Իսկ թագաւորն Վասիլ չու արարեալ զնայ ի քա-
ղաքն Ուխթեայ . եւ զամենայն բերդս եւ զամբոցս
Տայոց նուաճեայ ընդ ձեռամբ իւրով՝ զհաւատարի-
մըս կարդեալ ի նոսս . եւ զմնացեալ աղատան Տայոց
տուեալ տարաւ ընդ ինքեան բնակեցուցանել յաշ-
խարհին Յունայ . եւ դարձաւ նա ընդ Խաղտտաթիճ
ի Արտանդնուպոլիս :

ԽԳ. — Վասն գարոյն Քարգեւնայ յերկիրն Տայոց . ե
գորացն Յունաց ի գաւառն Բասենոյ :

Իսկ Քարդէն՝ թագաւոր Վրաց, անարդանա ի Մ
համարեալ զմամխտոտութեան սգատիւն, զոր կտ

նմա արքայն Ալասիլ, եւ ի խելապատակէն թեթե
զորով՝ նշկահեաց զնա. զայ ամենայն զօրօքն խրովք
եւ արիւնք Տայոց աշխարհին . եւ մարտուցեալ ընդ
փորր բերդին Ռ. խթեաց՝ չկարաց սոնանել, եւ ոչ
այլ բերդի ուակք. այլ ժողովեալ դրազմութիւն զօ
րացն բանակի ի ձորն Մամրուանի: Չոր լուեալ թա
ղաւորն Ալասիլ՝ հրաման տայ մաժխատութիւն, որում
Աանիկլն կոչիւր, ամենայն զօրօքն Յունաց ելանել ի
վերաց նորա. որ ընդ նոյնահետ ճանապարհաւ թա
ղաւորն եկեալ բանակի ի դաւաան Բասեն, ի 450
թուին Հայոց . եւ զողջոյն ամն մինչեւ ցձմեռն եր
կոքին կողմանքն կային ի նոյն տեղիս : Եւ ապա ըզ
խաղաղութիւն խօսեցեալ Աանիկլին ընդ Գուրդե
նայ, որախա թէ՛ առնել թաղաւորին զկամս նորա,
զոր խնդրիցէ . եւ եկեալ ի հանդիպումն միակեանց
Գուրդէն եւ մաժխատութիւն ի մայրաքաղաք լերինն
Մեծորաց, ի դիւղն որում սուրբ Աստուածածին կո
չի անուամբ եկեղեցւոյն որ ի նմա, եւ հանդիպեալ
միակեանց եւ խօսեցեալ զխաղաղութիւն՝ զնային
յիւրաքանչիւր տեղիս :

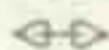
ԽԵ. — Թէ՛ գիտնոյ Պագիկ աւերեաց զգաւանն Տաշիր
և զՎրաց դաշտ :

Իսկ Պառիթ՝ եղբորորդի Պաղկայ, զոր վերա-
գոյն յիշեցար, սակաւ ինչ ամբարձեալ անհնազան-
դութեան մասամբ առ հօրեղբայր իւր Պաղիկ : Ընդ
որ ցատուցեալ Պաղկայ արքայի՛ զնայ զօրօք ի Տա-
շիր և շրջան առեալ ընդ Ծամշուլտէ ևս ընդ Վրաց
դաշտ՝ քանդեալ աւերեաց զամենայն . զի յամեաց ի
նմա եռամսեաց առարքք ի ձմեռնային ժամանակին, ի
450 թուին . ևս ընդ Պագ բերդ անցանելով ևլ նա
ի գաւառն Աղատու : Եւ Պառիթ, թէ՛ ևս միանգամ
ևս երկիցս պատերազմել կամեցաւ, ևս ոչ կարաց
առնել ինչ յաղաղս սակաւ լինելոյ զօրաց նորա առ-
բաղմութեամբ զօրացն Պաղկայ : Այլ միջնորդու-
թեամբ հայրապետին Տեառն Սարգսի եկն ի հնա-
զանդութիւն Պաղկայ արքայի, ևս հանդիպեցաւ նը-
մա յաւանն Շիրակայ : Եւ ուխտ խաղաղութեան
հաստատեալ Տեառն Սարգսի կալ ի հնազանդու-
թեան Պառիթի, իբրեւ որդի առ Հայր, ևս Պաղկայ
հայրենի խնամով սիրել զնա :

ԽԶ. — Յաղագս Եսահայեստութեան Արժրունեաց, որ
զմերովք ժամանակօքս քաղաւորեցին Վասպուրա-
կանի :

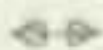
Այլ այն նախապէտու թիւն, որ ընդ որդւոցն Սենե-
քերիմայ՝ Ստրեատանեաց թաղաւորի, որ ի ժամա-
նակս Պարուրայ Հայկազնոյ եկեալ բնակեցան յաշ-
խարհն մեր և անուանեցան Արժրունիք: Արք ճննդա-
րանութեամբ եկեալ հասին մինչեւ ցՊաղիկ, որ
յաւուրս Սմբատայ մեծի, որ զխայտէ կախեալ եղև
յանօրէն որդւոցն Աբուսաճի, զոր վերագոյն յիշե-
ցաք. եւ յաւերման աշխարհիս Հայոց թաղաւորեաց
նա ի կողմանս Վասպուրականի ամս 29. և վախճանի
յ392 թուին : Իսկ զինի մահուան Պաղիայ թաղա-
ւորեաց Ղերենիկն՝ որդի նորա, ամս 17. և վախճա-
նեցաւ ի 407 թուին . և սպա թաղաւորեաց Աշոտ՝
որդի Աբուսաճի, ամս 22 . եւ վախճանեցաւ ի 439
թուին : Եւ ի միասին թաղաւորեցին երկու եղբարք
նորա Պարզէն եւ Սենեքերիմ՝ որդիք Աբուսաճի :
Եւ ի գալ թաղաւորին Յունայ Վասլի յաշխարհս
արեւելից՝ եկեալ հանդիպեցան նմա նախ Սենեքե-
րիմ եւ սպա Պարզէն՝ երէց եղբայր նորա . եւ ար-
քունատուր ընծայիւք պատուեալք ի նմանէ սուա-
տաճեռն ոսկւով եւ արծաթով . եւ հրովարտակ ա-
ռաքեալ սո մերձաւոր ամիրայսն Տաճկաց զի մի մե-

դիցեն աշխարհին Աստուրականի . և դադարեցոյց
դառ և զգերու թիւն և զհարկապահանջ բռնութիւն :
Եւ սպա Գուրդէն վախճանի ի 452 թուին . եւ Սե-
նեքերիմ ունի զաթոռ թաղաւորութեան ամս 20 :

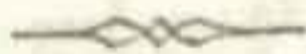
ԽԷ. — Յաղագս շինելոյն Գազկայ արքայի ի քաղաքն
Սնոյ զեկեղեցին մեծ անուամբ սրբոյն Գրիգորի :

Յայնմ ժամանակի, յորում ընդր լլութեամբ ամս
1,000 մարմնանաղոյ կամ մարդանաղոյ Տեառն մե-
րոյ ի Ասալի կայսեր յաւուրս, Գազիկ՝ արքայ Հա-
յոյ, խորհուրդ բարի ի յանձին կալեալ՝ զմեծաչէն
եկեղեցին, որ ի Քաղաքուդաշաի անուամբ սրբոյն
Գրիգորի շինեալ, որ էր փլեալ եւ կործանեալ, կա-
մեցաւ նոյնաձեւ չափով եւ յօրինուածով յարդարել
ի քաղաքին Սնոյ հիմնարկեալ ի կուսէ Շաղկոցա-
ծորոյն, ի բարձրաւանդակ տեղւոջն, տարախառնէն
տեսողացն, մեծասաշ, վիսարդեան, կոխածոյ վի-
մօք, մանուածոյ բանդակաւ յօրինեալ, լոյսանցոյց
սլաւոտհանօք, երբակի դրանց դրանդեօք, սբանչա-
տես տեղեամբ դմբէթաւորեալ դունասկ զերամբարձ
եւ երկնամման զնդին :

ԽԸ. — Յարագս վճարելոյ մահուանի իշխանացն Փա-
ռխատոյ :

Յայսմ ժամանակի, ի 452 թուին իշխանքն Փա-
ռխատոյ, որ ի Հայկազեան ազանց բաւեալ մինչեւ
ցՍենեքերիմ եւ ցՊրիգոր՝ սպառեցան մահուանի :
Զորոց զաշխարհս բաժանեալ հակառակութեամբ ի
միջի իւրեանց արքայն Հայոց Պապիկ եւ Փատրուն՝
ամիրոյն Պանձակայ :

ԲԱՆ ՎԱԽՃԱՆԻ ՓԱՌՍՏՐԱԿԱՆ Ի ՍՊԱՌՈՒԱԾ
ՅԻՇՍՏԱԿԱՐՍՆԻՍ :

Անրաւք են խորք հրաշից սքանչելադործ հրաշա-
դործութեանցն Աստուծոյ առ ազգս բանականա
բխրոց բոցեղինացն, ինքն էն էլիցս արարչադործ է
լիցս ծայրադոյն, մշտածաւալ ծաղողութեամբ ան-
հաս եւ անխնայ յամենայն խնայականացս մնացեալ :

Այսպէս եւ ի ստորինս զգալի արեղակամբ զզգա-
լիսս սլայծառայոց քառահոլով եղանակօր, օրարեր
ժամօր, մանրամասնեաց բարեզարդ խառնուածութի

ի սուղականն եւ ի ժամադխտակն միշտ հողովեալ ան-
ուաշրջիկ յարահողով գնացիւք . զորս խնամուեմքն
յխնաստիցն Աստուծոյ սուրբեալք՝ թուեալք յաւուրս
եւ յամիսս ամահամար չափեալ զկենցաղոյս չափ :
Զոր քննեալ գտաք ի հանդիպման ամին յԱղամայ
մինչեւ առ մեզ լինել ամք 6282 . եւ ի խաչելու թե-
նէ կենարար չարչարանաց Տեառն՝ ամք 1,004 : Իսկ
ըստ Յունաց թուականին ի Փիլիպպոս կայսերէ՝ ամք
756 . եւ ըստ հայերէն չափոյ թուին մերոյ՝ ամք 453 .
որ է ամ երեսներորդ թագաւորութեան Ասալի՝
կայսեր Յունաց, եւ հնդկտասան ամ թագաւորու-
թեան Հայոց մեծաց Վաղկայ արքայի :

Այս ամ երեքտասան է հայրապետութեան Տեա-
ռն Սարգսի՝ տիեզերապալ եւ մեծաշնորհ հովուա-
պետի, զորոյ գհրամանն ընկաղեալ ի վեր քան զկար-
խմ՝ գհնաղանդութեան օրէնս կատարելով աղքատի-
մաց բանիւք զբանս յիշատակիս գրեցի :

Այլ որ յամենայնի զխոնարհութեանն երթա-
ղէտ. եւ զխոնարհեալ Քանն ի հողւոջ բարձեալ կրեմ՝
եւ յայսմ եւս խոնարհեալ ընկաղցիս զսակաւատորու-
թիւնս, զոր քեզ եւ ամենայն մանկանց եկեղեցւոյ
մաղթեմ սիրով անտեսել զսխաղանս եւ զյանդգնու-
թիւնս իմ . մանաւանդ յարածուփ շքանք եւ հանա-
պազորդեան հոգք եկեղեցւոյ, որ ըստ հրամանի
ձեր ոչ թողացուցանէին մտաց խնոց զետեղիլ ի սրտ-

չան յօրինուած բանիս . զոր կրեմ զփասու եւ զս
նարդանս, զզոհութիւնս եւ զպարտաւնս ի ծանրա
սիրտ եւ ի խստապարանոց ազգէս մերմէ, ի բարե
խոհ եւ ի բղջախոհ մարդկանէ . որոց խրաքանչիւ
րոցն է հասուցումն յարդար դատաստանին Աստու
ծոց : Այլ ըստ հայրենի խնամոցն ձերոց հայցեմ , ե
լստ եղբայրական սիրոց , յընթերցողացդ զի յիշեսջիք
զիս ի ժամ աղօթից արդարահայց մաղթանօք ձեր
զի որպէս դուք ընդ անմարմինսն խմբեալ դասս բա
նակաց , եւ ես ընդ ձեզ գտեալ զողորմութիւն՝ ար
ժանացաց կրդել զերդս օրհնութեան եռանձնեան ե
միանական սուրբ Արրորդութեան , որ է օրհնեալ
յաւխտեանս յաւխտենից . Ամէն :

Ծանօթութիւնք երկոց գրոց Մանթաւենոսի Ստոկիայ :

Գ Ի Ր Ք Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն :

1. Մակարայեցւոցն հեղինակ գրոց անցայտ իմն է մինչեւ ցայս վայր . և ոչ ոք ի քրիստոնէից կամ յԵՐ-
րայեցւոց կարաց ցուցանել զայն ճշդիւ . ուստի չիք
ամենեին հաւանականութիւն ինչ ընծայելոյ զայնս
Յովսէպոսի, որ որպէս յայտ է, եկաց յետ Քրիստոսի
60-70 ամօք, յառաջս Ալեաքսանդրոս և Տիտոս՝ կայ-
սերաց Հռոմայ : Իսկ Մակարայեցւոցն իրք գործե-
ցան եւ ի գրի հարան 167-133 ամօք յառաջքան
զՔրիստոս : Ի նախադրութեան առաջին Մակա-
րայեցւոցն, ըստ Աստուածաշնչի մերոց, յիշատակի
Յասոն ոմն Ալեքեանայի, զորմէ ասիրած անեալ ի Հինգ
գիրս զՄակարայեցւոցն սրատմութիւն : Գիրքն ա-
ռաջին Մակարայեցւոց է քաղուած տարեգրաց ա-
րարեող առ ժամանակօք առաջին Մակարայեցւոցն .
երկրորդն որ հանդիսացուցանէ զնահատակութիւն
եօթանց Մակարայեցւոց, քաղեալ է ի կորուսեալ
յերկոց Յասոնի ուրումն Երրայեցւոց Ալեքեանայոց :

2. Ա. թագ. ԼԱ. 2. զերիա որդիս Սաւուղայ կոչէ
Յովնաթան, Ամինադար եւ Մելիքսաւէ :

3. Սամուէլ Անեցի դնէ Ասաբ :

4. Կամ յանհատութենէ հեղինակին, կամ յանու-
շաղրութենէ զբնաց անուանք թագաւորաց Պար-
սից եւ այլոց ազգաց, որպէս եւ ամբ տէրութեան նու-
ցա յոյժ այլայլեալ թուեցան մեզ . ուստի մեր զհետ
երթալով նորոգ եւ հմուտ պատմագրաց՝ համարիմք
Էթսերքսէս Գարեհեան թագաւորեալ ամս 5 :

5. Արտաշէս երկայնաձեռն կամ Գ. թագաւո-
րեաց ամս 48 :

6. Սուգդիանոս կամ Սողդիանոս թագաւորեաց
ամս 7 :

7. Արտաշէս ուշեղ թագաւորեաց ամս 43 :

8. Ուլգոս որ եւ Ոքոս թագաւորեաց ամս 23 :

9. Չիք առ Պարսիկս Մուսակքու անուամբ թա-
գաւոր, որպէս ունէին կրկին օրինակը մեր . այլ Ար-
սանէս կամ Արշէղ որ եւ թագաւորեաց ամս 6 :

10. Պտղամէոս Ղազխոս թագաւորեաց ամս 39 :

11. ԶՄատաթի կոչէ նախ որդի Ամովնայ . ա-
պա՝ Ասամովնայ . իսկ հեղինակ գրաց Մակարայե-
ցոց. Ա. 2. ասէ զնմանէ լինել որդի Յովհաննու՝ յոր-
դոցն Յովարիանայ : Սամուէլ Անեցի դնէ նոյնպէս
Ասամովնայ . Միքայէլ Ասորի՝ Յովնադարու : Թէ
այսպէս, թէ այնպէս, այս ինչ անտարակուսելի է
թէ՛ նախահայր Մակարայեցոց եկաց Մատա-
թիաս ի ցեղէ Ամոնեան, որ ի պաշտօնաւորութիւն

Հայրենի կրօնիցն զինեցաւ, 167 ամօք նախ թան
զՔրիստոս, ընդդէմ Անտիոքոսի Եպիսկոսոս. եւ
հալածեաց զԱսորիա ի Պաղեստինէ, եւ հանդեաւ
Թողլով զհինգ որդիս՝ զՅուդայ, զԱխմոն, զՅովնա-
թան (Յովնաթաս), զՅովհաննէս եւ զԵղիազար :
Յուդայ յետ հօրն վախճանի կացեալ առաջնորդ Հը-
րէից՝ եհար զԱպոզոն, զՆիկանոր, զԳորգիսաս, ըզ
Պաղոսէ եւ զԱխիսաս՝ զօրադուխս Անտիոքոսի
Եպիսկոսոս. եւ մեռաւ ի մարտի յամին 161 : Յովնա-
թան եկաց ի տեղի եղբօրն. հալածական արար ի Յու-
դայէ զԲակիդէս. եւ սպանաւ ի Տրիֆոնէ : Ախմոն՝
եղբայր երկուց առաջնոցն, ընդ աղգապետութիւնն
էաւ եւ զքահանայապետութիւնն. տիրեաց Քա-
ղայի, հաստատեաց զինքնիշխանութիւն Յուդայի .
եւ սպանաւ յամի 133 :

12. Օրինակք մեր ունէին զՓիլեմատովրի, զոր
ուղղադրութեան արժանի վարկաք :

13. Օրինակք մեր ունէին Երզխտէս, զոր սրբա-
դրեցաք :

14. ԶՅովսեդեկայ՝ առաջին քահանայապետէն,
չառնէ յիշատակութիւն ինչ Ստեփաննոս Ասողիկ :

15. Կամ Յովակիմ :

16. Կամ Եղիաասիր :

17. Կոչի եւ Յովադէ :

18. Կոչի եւ Յովնաթան :

19. Ի ըսաց Թողու Ստեփաննոս Ասողիկ զԱխմոն
Ա. որ Թաղաւորեաց ամս 11 :

20. Մին յօրինակաց մերոց ունէր Առատանդիանոս,
սի ժողովն :

21. Մին յօրինակաց մերոց ունէր Աւղեղիոս :

22. Յերկոսին օրինակս մեր ոչ յիշատակի Ղու-
կիոս-Վերոս որ թագաւորեաց ամս 9 :

23. Վաղերիանոս չեկաց աւելի քան զամս 6 :

24. Կամ Արեղիանոս :

25. Ծննդոց . Ժ . 8-11 :

26. Ոչ անուանք, ոչ շարք և ոչ ամբ տիրապետու-
թեան և թագաւորութեան թագաւորացն Ասորես-
տանեաց չամաճայնին ընդ այլոց պատմագրաց :
Ստեփաննոս Ասողիկ եւ այլք ի պատմարանից մե-
րոց յաւանդելն զպատմութիւն Ասորեստանեաց՝
զհետ գնան յոյն հեղինակաց, որոց աղճատարանու-
թիւն աշխարհածանօթ գողով՝ աւելորդ համարիմ
ցրել մի առ մի :

27. Չոր ինչ ասացար զանուանց եւ զժամանա-
կաց թագաւորացն Ասորեստանեաց, սրա՛ ըստ է խնա-
նալ եւ զՄեղացւոցն եւ զՊարսից :

28. Թերեւս յանուն Ասղամէ քաղաքի փոքուն
Հայոց :

29. Մովսէս Խորենացին Մորսիւղիկեան կոչէ :

30. Մին յօրինակաց մերոց ունէր զՆատաւորն :

31. Մթաց ի լեզու Վրաց նշանակէ լեառն, զոր
թերեւս ոմանք ի մերոցն աղաւաղեալ կոչեցին մը-
թին . եւ որք զհետ եկին՝ անգէտ ստուգարանու-
թեան բառիս՝ համարեցան անուն ինչ յատուկ :

32. Ստեփաննոս Ասողիկ զհետ երթաց յայսմիկ Մովսիսի Թորենացոյ, որ յիւրում պատմագրութեանն. Քիրք Բ. գլուխ 8. այսպէս խօսի առեալ յԱքիւղենոսէ « մեծազօրն Նարուզողոնոսոր բռնազոյն էր քան զԱրակլէս Աիրէացոյ, զօրածողով լեալ հասանէր ի Աերիացոյ աշխարհն, եւ վանեալ, խորտակեալ ընդ ձեռամբ նուաճէր. եւ զմասն մի ի նոցանէ յաջակողմն Պոնտոս ծովու յարեմուտս տարեալ բնակեցուցանէր » : Ապաքէն, եթէ մարթ իցէ հաւատալ Աքիւղենոսի, (յորմէ առին պատմիչք մեր) Աիրք գողթական եկին յԱւերիացոյ կամ յԱրերիացոյ աշխարհէն, այն է, յԱսպանիոյ : Ոմանք ի մերոց եւ յայլազգի պատմագրաց զՀայս եւ զԱիրս համարին համազգիս եւ ի միոջէ արմատոյ վերարուսեալ. որոց սակի են Ստեփաննոս Օրրէլեան եւ անանուն պատմիչ Արաց, զոր թարգմանեցաք քանի միամօք յառաջադոյն ի Ռոմ լեզու : Այլ այսորիկ մատենագիրք սակս յետնութեան ժամանակին յորում երեւեցան, եւ սակս սակաւ հետնութեան խրեանց ի գիտութեան պատմական իրաց չեն ինչ մեծազոյն ընդունելութեան արժանի : Ի տասներորդ դարու եւ զկնի յորժամ բուն հայկական իշխանութիւնն երթալով երթայր եւ նուազէր ի մեծն Հայս. եւ Արացոյն երթալով երթայր եւ աճէր. եւ գաւառք ինչ մերոց աշխարհին անկեալէին ընդ նոցա տիրողութեամբ, թուի թէ կամ մերայինք առ ի շահել զսէր Արաց, կամ արքունիք Արաց առ ի շահել զհաւատարմութիւն Հայոց հնարեցին զկեղծիս զայս եւ երեւակայեցին զՀայս եւ զԱիրս միահայր եւ միամայր եղ-

բարս ոչ միտ դնելով ամենեւին բնական և բարոյա-
կան, քաղաքական և քննկերական ահագին տարբե-
րութեանցն որք խորոց իմն անանցանելի և մշանջե-
նաւոր արկանեն ի միջի նոցա :

Երկու են Խրերիա կոչմամբ աշխարհք ծանուցեալ
առ հինան. մին յարեմտեան եզեր Եւրոպիոյ որ այժմ
կոչի Սպանիա . ուր էր նաև Խրեր անուամբ դեռ :
Խրերք Սպանիոյ չէին ազգ ինչ յատուկ . այլ խառ-
նուրդ Աեղտոց և Աեղտիրեանց հալածեալ ի Գօ-
լէ կամ ի հին Գաղղիայէ : Երկրորդ աշխարհն էր ի
հիւսիսոյ Հայաստանի՝ զոր մերայինքն կոչեցին Աիրք՝
թերևս աղաւաղելով զԽրերիայն : Հերոդոտ կոչէ
Սապիրս զնախնի բնակիչս այսր երկրի, Պարսիկք
և Արարացիք՝ Գիւրջիա, Եւրոպացիք՝ Ժօրթիեն,
իսկ բուն բնակք երկրին՝ Քարթլ : Զորս հաւա-
նական է կարծել յառաջ եկեալ ի Մեղացւոց և ի
Պարսից խառնելոց ընդ Հայս . ըստ որում ի լեզուի
նոցա զտանին տակաւին հաղարաւոր հայկական
բառք, սապէս և ի կենցաղս նոցա՝ հայկական բարք
և սովորութիւնք : Բայց և այնպէս Խրերիա անունն
ոչ էր հնագոյն ինչ առ Աիրս, որպէս ասէ Արիւդե-
նէս, այլ առ Ժամանակօք զալստեան Տեառն մերոյ
Քրիստոսի : Մնայ մեզ խօսիլ սակաւ մի և զարշա-
ւանացն Նարուդոդոնոսորայ Խրերիայն Եւրոպիոյ,
ուստի ըստ Արիւդենոսի բերեալ բնակեցոց զԽրերս
յԱսիականն Խրերիայ կամ թէ յարդեան Արաստան :
Արդ՝ երկու են Նարուդոդոնոսոր անուամբ թագա-
ւորք Ասորեաստանեաց, յորոց առաջին որ ևս ասի
Սաուադուրէ՝ թագաւորեաց ի Նինուէ 667 ամօք

Նախարան զՔրիստոս : Սա սպան իւրովի զՅրաւորա՝
արքայ Մեղայ, յամի 655. և առաքեաց զՀողեփեռ,
նէս՝ զօրավար իւր, ի Հրէաստան, ուր սպանաւ նա ի
Յուդիթայ : Իսկ երկրորդն որ եւ կոչի մեծ՝ կալաւ
նաւ զՏարերուն . եւ եկաց 606-562 ամօր նախարան
զՔրիստոս : Չամանէ պատմի արշաւել նախ՝ յԵզխալ-
տոս ուր յաղթեալ Ներայի կալաւ զԱարրեւիս . ա-
պա եղ արշաւանս ի Յուդայ . ա՛ռ եւ կործանեաց
զԱրուսաղէմ և զտաճարն . աժ ի գերութիւն զՀրէայս
եւ զարքայս նոցա՝ զՅովակիմ եւ զՍեղեկիս . կալաւ
զՏիւրոս . եւ միւսանգամ արշաւեաց յԵզխալտոս :
Հարարտացեալ յաջողութեամբն աստուածանալ կա-
մեցաւ . և թափեալ ի խեղայ՝ համարեցաւ զանձն վտ-
խեալ ի ցուլ : Յետ կալոյ ամս եօթն ի խեղայնորու-
թեան՝ ըծչկեցաւ ապա . և մեռաւ յետ ի վերայ անցա-
նելոյ տարւոյ միոյ : Արժանահաւատ պատմիչք այս-
չափ ինչ խօսին զգործոյ երկուց Նարուդողոնտա-
րայ . իսկ արշաւանք միոյն կամ միւսոյն ի նոցանէ
Դրերիայն Ներոպիոյ, հայեցեալ ի ժամանակին այն-
միկ անկատար նաւարկութիւն, անհնարին թուի ինձ .
այլ ընկալցի՛ զայս իւրաքանչիւր ոք որպէս եւ կամի :

33. Աթէ ոմանց ի մերոյ մատենագրաց տղեղու-
թիւն զիմացն Տուրքի հաճոյ թուեցաւ պատճառ հա-
մարիլ անուանակոչութեան նախարարութեանն Ան-
գեղտան, ես ևս համարիմ այս անուն եղեալ թերեւ
ի բազմածամանակեաց բնակութենէ : Անդլ կամ
Անդղ ժողովրդեան յայտաիկ կողմունս . որոյ յետոյ
անցեալ ի կղզիս Բրիտանական՝ կանդնեցին զպե-
տութիւնն Անդղիական :

34. Տպագրիչք Մովսիսի Խորենացւոյ. գիրք Բ. 9. դնեն երկանաքար որ նշանակէ դրարն աղօրեաց կամ երկանի :

35. Չոր ինչ Ստեփաննոս Ասողիկ Արտաշիսի Ա. ասէ գործեալ ի Լիւդիայ՝ յոյն եւ այլ մատենագիրք Ալեքոսի՝ Պարսից թագաւորի, ընծայեն, և թերեւս յոյժ իրաւամբ : Իբրդի տէրութիւն Լիւդացւոց սկսեալ ի կարի հնադոյն ժամանակս՝ տեւեաց մինչ ցամն 548 . նախքան զՔրիստոս : Եւ ի ժամանակաց անտի եւ առ յապայն չեղև երբէք ինքնիշխան տէրութիւն, և ոչ թագաւոր որ նստաւ երբէք անդ : Ըստ աւանդելոյ հին պատմագրաց զերիս հարատութիւնս Ատեանոյ, Հերակլեանոյ եւ Մերմնեանոյ զի տեւք թագաւորեալ կարգաւ ի Լիւդիայ . այլ յերկուց առաջնոց անտի ոչ այլ ինչ սրահեցին մեզ մատեանք, բացյ եթէ զանուանս ոմանոց ի թագաւորացն : Աանդող եղև վերջին ի Հերակլեանս որ սպանաւ գրգռութեամբ կնոջ իւրոյ 708. ամօք նախքան ըզՔրիստոս : Արեսոս վերջին եղև Մերմնեան հարատութեան, որ ի ժամանակին յայնմիկ ունէր գրեթէ զկէս մասն փոքունս Ասիոյ. որ և յաղթեալ ի Ալեքոսէ օգնականութեամբ Տիգրանաց ի ճակատուն թխմբեաց՝ (548) կորոյս զթագն և զկեանս : Յայնմհետէ Լիւդիա եղև նահանգ սարսկական. ապա մակեդոնեան . ապա՝ փոքրիկ տէրութեանցն Թրակիոյ, Սելեւեանոյ և Պերգամաց մինչև ցամն 129. (նախքան զՔրիստոս) յորում ժամանակի անկաւ բոլորովին ընդ Հռոմէական կայսերութեամբ : Ասլաքէն Արտաշէս Ա. թագաւոր մեր, որ եկաց իրր 100 ամօք

նախքան զՔրիստոս, ոչ կարէր պատերազմել ոչ ընդ
 Արեւոսի որ 450 ամօք յառաջ էր քան զինքն. և ոչ
 զերկիր նորա նուաճել զոր նուաճեալէին արդէն արծ-
 ուիք լէզէօնիցն Հռոմայ :

36. Թագաւորութիւն Տիգրանայ Բ. կամ մեծի երևի
 անեալ ամս իրր 54. Թէ և ի պատանեկութեան իւրում
 իրրև գահակից հօր իւրոյ Արտաշիսի Ա. կայեալ, և ի
 ծերութեան իւրում զԱրտաւլազդ Ա՛ զորդի իւր, ին-
 բեան ամթոռակից արարեալ: Եւ առանձին տէրութիւն
 նորա ոչ յինն և տասներորդ ամէ Արշակայ Գ. կամ
 Արշանակայ՝ Պարսից արքայի. այլ յութերորդէն
 հաշուի :

37. Երկորին օրինակք մեր այլեւայլ կազմութեամբ
 ունէին զանուն նահապետութեանա, զոր եղաք ըստ
 սովորականին :

38. Որպէս ի վեր անդր՝ յ36 ծանօթութեանն յա-
 ռաջ բերաք՝ Տիգրան Բ. կամ մեծն Թագաւորեաց
 ոչ ամս 33. այլ 54. Թէ և յերեսներորդ և և երրորդ
 ամի ինքնակալութեան իւրոյ գահակից իւր արար
 զորդին իւր զԱրտաւլազդ Ա. :

39. Ստեփաննոս Ասողիկ և այլք ի մերոց պատմա-
 գրաց կալեալ ասեն զԱրտաւլազդ յԱնտոնինոսէ ի պա-
 տերազմի. զոն ևս որք յոյժ պարտա անօք խօսին զնա-
 նէ. սակայն յոյն և հռոմայեցի մատենադիրք բազմօք
 դրուատեն զուսումնասիրութիւն նորա և զտաղանդ
 բանաստեղծական. և և ըմբռնելոյն Արտաւլազդայ
 յԱնտոնինոսէ ոչ զթու լամորթութիւն առաջնոյն հա-
 մարին պատճառ. այլ զնենդաւոր խարդախութիւն
 երկրորդին :

40. ԶԿեաարուն Մովսիսի Խորենացւոյ, Բ. 23. առ-
նու Սաեփաննոս Աստղիկ փոխան Կեաարիոյ Կապ-
պաղոկիոյ : Առ բացատրութիւն որոյ հարկ լինի ինձ
խօսիլ երկայնադոյնս : Գաւառքն ձգեալ զաջոյ կող-
մամբ Եփրատայ յաւուրց անտի քաջին Արամայ լը-
ցեալ բազմութեամբ զաղթականաց Հայոց անկեալ
էին ընդ իշխանութեամբ մերոց թագաւորաց, և կոչե-
ցեալ փոքր Հայք, որք էին բաժանեալ առ նախնեօք ի
գաւառս Մելաիմոյ, Կատայոնիոյ, Թիանիտիդայ,
Կիլիկիոյ, Գարսորիդիդայ, Լալիինիասենայ, Սար-
գարօսենայ, Կոմանայ (Քամանենայ), Սարավենայ
և Մորիսենայ : Որ և լայնարար առեալ՝ կոչէր Կապ-
պաղոկիա յանուն Կապպաղոքս զեռակին որ բա-
ժանէր զայն ի Գաղատիոյ : Մայրաքաղաք աշխար-
հիս էր Մաժակ (Կեաարիա) առ Արդէոս լերամբ, ոչ
հեռի ի Հալիա գետոյ. իսկ այլ քաղաքք՝ Նիւսա, Նա-
զիանդ, Նորա (Բուր), Կոմանայ, Տիան, Նիկոպօլիս,
Մելիտինէ, Սերաստիա, Կոկիտոն : Բուն բնակիչք
աշխարհիս էին ըստ Հերոդոտի Լեւիօ-Սիւրիք կամ
ձերմակ Ասորիք : Կիւրոս ա՛ն զԿապպաղոկիա օգ-
նութեամբ Հայոց, և քաշխեաց յերկուս կուսակալու-
թիւնս : Յետ յաղթութեան Մակեդոնացւոյն մին ի
ի կուսակալութեանց Կապպաղոկիոյ անուանեցաւ
Պոնտոս, և Եղեւ առանձին տէրութիւն. երկրորդն
տուաւ Եւմենայ, ապա Սնտիդոնի. հուսկ ապա Եղե-
զատ տէրութիւն, ուր կային Արիարաթ և Արիտ-
քարզան անուամբ թագաւորք բազում : Յաւուրս Տիդ-
րանայ Բ. այս աշխարհ վերատին անկաւ ընդ տէրու-
թեամբ Հայոց, այլ ի ծերութեան նորա հանաւ ի նը-

մանէ եւ արկաւ ընդ պաշտպանութեամբ Հռոմայեցւոց : Յաւուրս Տիրերիայ կայսեր թուեցաւ ընդ գաւառս Հռոմէականն պետութեան, եւ բաժանեցաւ ի Կապադաղոկիա առաջին՝ ունելով մայրաքաղաք զՍերաստիա, ի Կապադաղոկիա երկրորդ՝ ունելով մայրաքաղաք զՄաժակ, եւ յերկրորդ Հայք հանդերձ Մելիտէ մայրաքաղաքաւ . եւ բովանդակն յաւուրս յոյն կայսերայ կոչէր թէմ Հայոց : Յայս սակս զԱեսարիա ոչ յաւուրս Արշամայ . այլ Տիգրանայ կամ Արտաշատիայ համարիմ անկեալ բոլորովին ընդ կայսերութեամբ Հռոմայեցւոց :

41. Արդար Արշամայ եւ յաթոռ պետութեան Հայոց ոչ ըստ Ստեփաննոսի Ասողկայ ի քսանե հինգերորդ ամի Արշաւրի՝ արքայի Պարսից . այլ յերեսներորդ երկրորդ ամի նորա :

42. Երկրորդ օրինակն ունէր « քաջարեւոց » :

43. Երկրորդ օրինակն ունէր « Բեդքոխիմ » :

44. Մին յօրինակացն « Արերանոս » :

45. Արտաշատ՝ մին ի հոյակապ մայրաքաղաքայ՝ Հայաստանի, ոչ է հիմնեալ յԱրտաշիսէ Բ. որ թագաւորեաց յ88 ամէ, զ128 ամն Փրկչին. այլ յԱրտաշատ կուսակալէ, 180 ամօր նախքան զՔրիստոս, յեա պարտելոյն Անտիոքոսի ի Հռոմայեցւոց, և փախստական գաղոց ի Հայս Աննիւրայ՝ մեծ ի զօրավարի Աարքեղոնայեւոց : Ար և այրեալ ի Կորբուղոնէ՝ վերատին շինեցաւ եւ կոչեցաւ Ներոնիա : Սմին իրի եթէ Արտաշիսի արարեալ իցէ ինչ ի քաղաքի անդ՝ իբրև նորոգութիւն համարելի է զայն և ոչ թէ շինութիւն :

46. Երկրորդ օրինակն մեր ունէր « Վաղարշա-
կայ » . այլ այս ինչ անտարածուսելի է թէ՛ անուն այսը
արքայի ըստ դրամոյ խրոյ ոչ Վաղարշ երեւի վինել
եւ ոչ Վաղարշակ . այլ Վաղագաս : Տե՛ս Encyclo-
pédie Roret : Numismatique ancienne, p. 301.

47. Մին յօրինակայ մերոյ ունէր « սուրհանդակ » :

Գ Ի Ր Ք Ե Ր Կ Ր Ո Ր Գ :

48. Պետութիւնն Սասանեանոյ ոչ ի Հերակլէ՛
Յունաց կայսերէ , բարձաւ . այլ Սրարայւոյ :
Հարատութիւնս այս , որպէս յայտ է , սկսաւ յ226 ամի
Տեառն ի ձեռն Սրտաչրի Բարիկեան . եւ տեւեաց
ամս 426 : Սրարայիք յետ միւլոյ զկրկին ճակատան
Ատղէսեաց յամին 636 . և Նէհամկեոյի ի 641 . արկին
ընդ ըծով ծառայութեան խրեանոյ զբոլոր Պարս-
կաստան :

49. Մովսէս Խորենացին , յորմէ առնու Ստղիկն
ղվէպ արչաւանացն Աովկասեան լեռնականաց ի
Հայս , գիրք Գ . 9 . երկու բնր համարի զթխ տապա-
տակաւորացն :

50. Բուզանդ . եր . 52-53 կոչէ նախ զանուն զեղ-
ջըն այնորիկ Դաղարիս . ապա Ածուղ :

51. Ըստ Մովսիսի Խորենացւոյ . եր . 463 սա-
կերք սպանաւ :

52. Ըստ Մովսիսի Խորենացւոյ . եր . 542 Դատ-
րիկ էր անուն նորին :

53. Յեռահատոր սրտամութեան Հայոց արտրեալ

ի Հ. Մ. Չամչեան ոչ թուի սա ընդ մարզպանս Հայոց :

54. Հ. Մ. Չամչեան զմարզպանութիւն Վահա-
նայ Մամիկոնեան համարի տեւալ ամս 26 :

55. Ըստ Հ. Մ. Չամչեան թուականն Հայոց սկսա-
լի 22 ամին Խոսրովու Ս. Պարսից արքայի, եւ ի 26ն
Յուստիանոսի՝ կայսեր Յունաց . սակայն եւ յայսմ
տեւանի վրիպակ . իբր զի Խոսրով Ս. եւ յաթոսն
յամի Տեառն 532 . եւ թագաւորեաց զամն 580 .
որոյ 22 ամն հանդիպի ոչ 552 Փրկչին յորում կար-
դեցաւ տօմարն Հայոց . այլ 554 ին :

56. Ըստ Հ. Մ. Չամչեան Դենչապհոյ յաջորդեաց
ի մարզպանութեան Հայոց Վչնաս-Վահրամ :

57. Մին յորինակաց մերոց ունէր « մի կոչեացի,
ասեն, Աստուած այրն այն » :

58. Մին յորինակաց մերոց ունէր « ելանիցեն յար-
քունական պողոտայն » :

59. Փարար ոչ գտաւ ի Հայկազեան բառարանի .
թուի թէ՛ նշանակէ ռոճիկ, թոչակ :

60. Յոյժ հետաքրքրական իմն է տեսանել զմոխ-
րապաշտ թագաւոր որ այսպէս աստուածաբանել
յորժամ անարժան աշակերտք Հօրն Խմաստութեան
յանարգանս ամենասուրբ հաւատոյ մերոյ այսպէս
չարաչար պառակտեալ ի միմեանց՝ զմոզութիւնն
դատաւոր Քրիստոնէութեան կացուցանեն :

61. Թէեւ երկոքին օրինակք մեր հաւասարապէս
ունէին զանունս զայս . այլ ինձ աղաւաղեալ թուե-
ցաւ . ուստի եւ ծանօթութեամբ նշանակեցի ի տե-
ղեկութիւն բանասիրաց :

62. Մին յօրինակաց մերոց ունէր «Ասպոյտիրոց» միւսն՝ որպէս եւ եղաք ի տպագրեալն : Չառաջինն չեղև մեզ մարթ գտանել ի ստորագրութեան հին Հայաստանի եւ ոչ յազգային սրատախիչս . թէ և յԱրարատ, ուր էին կալուածք տոհմին Աանսարականաց, յիշատակին Ասպոյտ կամ Ասպուտայ բերդ . այլ մեր սահեցաք զմերն :

63. Յոյժ ցանկալի էր, եթէ Ստեփաննոս Ասողիկ հոգացեալ էր ի ձեռս բերել եւ գետեղել յիւրում սրտամութեան զգատճէն թողութեան հրովարտակին տմիրային Արարացոց, որ բառնայր անշուշտ զտարակոյս բազմաց ի մասին այսպիսի գրոց, յորոց և ինձ մարթ եղև տեսանել զումանս սահեալ առ ազգայինս իբր արդոց ինչ, թէ եւ ոչ զերժ ի կասկածանաց :

64. Չիք առ Արարայիս Մամունիկ անուամբ ամիրայ կամ խալիֆայ . այլ Մէմուն կամ Աւ-Մամուն՝ եօթներորդն յԱրասեան հարստութեան : Արդի էր առ Հարուն-ալ-Ռաշիդի . և ծնեալ յամին 786 . յաջորդեաց յ813 ին եղբոր իւրոց Ամինի : Պաշտպան հանդիսացաւ զխտութեանց եւ գրականութեան, եւ թարգմանել զբազում գիրս ի լեզու Արարացոց, և հիմնեաց ձեմարանս : Տիրեաց Արևտեաց . եւ մեռա յամին 833 մերձ առ Տարոն յորժամ դառնայր ի սպտերազմէն Յունաց :

65. Արտաշիր՝ հիմնադիր Սասանեան ճոխութեանն ոչ, որպէս կարծէ Ստեփաննոս Ասողիկ, թագաորեաց ամս 40 . այլ 14 կամ 15 : Ար յեա բնաջինջ առնելոյ ի Պարսկաստանէ զԱրշակունեացն

ցեղ՝ եւ յաթոսն յամի Տեանն 226. և մեռաւ յ240 :
Կոչի սա յամանց եւ Արտաքսերքսէս Ա : Ի հին
դրամն այսր արքայի ընթեանումք ի լեզու պահաւաւ
նի « մագդիկեզն բեհ Արտաշէտր, մաղկան մաղկաց
Երան, Արտաշէտր եզդանի . մենուշէտրի մեն եզ
դան » այս ինքն է երկրագագու Ռամդդի, Գերա
զանց Արտաշիր՝ թագաւորաց թագաւոր Արեւաց
(Պարսից), աստուածածնունդ Արտաշիր՝ դիւցապն :
Յեա Արտաշիր թագաւորեաց Շապուհ կամ Սա
պոր Ա . որդի նորա, ոչ ամն 23 ըստ Աստղիաց . այլ 34 :

66. Ներսէհ թագաւորեաց ամն 9 և ոչ 14 :

67. Չոր մերայինքն կոչին Առամ կամ Աբման,
Պարսիկք կոչեն Աարահրան, որպէս է տեսանել ի
դրամն այսր արքայի : Ար եւ թագաւորեաց ամն 10 :

68. Աստանօր պակասէր հաստուած մի ի պատմու
թենէ Պարսից, զոր բազումն աշխատեալ ոչ կարա
ցար լցուցանել : Մխիթարեան Հարք, յորոց խնդրե
ցի լցուցանել զպակասորդն, պատասխանեցին թէ՛
յօրինակս նոցա ևս պակասէր յիշեալ հաստուածն :

69. Տիգրոն, որպէս յայտ է, է կրճատութիւն Աբ
տեղիֆօնի որ էր քաղաք յաշխարհին Բարեղացուց,
կանգնեալ ի ձախակողմն Տիգրիսի, որ յառաջն դո
լով ձմերոց արքայիցն Պարթեւաց՝ առ Սասանեան
ճոխութեամբն ընտրեցաւ լինել մայրաքաղաք պարս
կական պետութեանն : Աւերակք Տիգրոնի կոչին
այժմ Էլ-Մադային :

70. Ստեփաննոս Աստղիկ, որ ի վեր անդր զկոր
ծանումն պետութեան Պարսից Հերակլի՝ կոչսեր

Յունաց, ընծայէ . արդ Արարացւոց ասէ սարանեալ
դՈրմիզդ՝ թագաւորնոցա . թէ եւ յայտմ եւս սխա-
լի . իբրզի ի ժամանակին (580) յորում Որմիզդ
Գ. կամ վերջին թագաւորեաց՝ տակաւին Արարա-
ցիք չէին աշակերտեալ Մահմետեան զենի, եւ ոչ
սկիզբն արարեալ աշխարհակալութեան խրեանց :
Վերջին թագաւոր Սասանեան հարստութեանն եղև
Յազկերտ Գ. որ համբարձեալ յաթոռ պետութեանն
յամի 632 . սպանաւ ի 652 . եւ Պարսկաստան ան-
կաւ ընդ լծով ամիրապետացն Արարացւոց :

71. Այս երկաթեղէն պարիսպ, զոր ի պաշտարա-
նութիւն Արատանդնուպօլսի ձգէին ընդ ժամանակս
ժամանակս ի սաստկանալ հինից, սկսեալ յայժմեան
լքեալ հին պալատանէ (սէրայ բուռնու) երկայնէր
մինչև ցՊզգուշսի ասացեալ ժայռն ցցուեալ յան-
դիման Ոսկի եղջերն՝ ընդ մէջ Արատանդնուպօլսի և
Իւսկիւտարի :

72. Զհանգամանս մարդախոշոչ ոճրագործու-
թեանն Գրիգորի Մամիկոնեան ի փոխ առնու Ստ-
ղիկ զբեթէ բառ առ բառ ի Ղեւոնդեաց (տե՛ս անդ-
եր. 155-156) այսու և եթ զանազանութեամբ զի ինքն
տայ Աշոտոյ 15 ամս նախքան զկուրութիւնն, և 14՝
յետ կուրութեանն . իսկ Ղեւոնդ՝ 17 նախքան ըզ-
չարագործութիւնն Գրիգորոյ ասէ իշխեալ Աշոտոյ,
և 13 ամ՝ զինի :

Գ Ի Ր Ք Ե Ր Ր Ո Ր Գ :

73. Մթին խմն է իմաստ նախասացութեանս . այլ
մեք եղաք սրպէս և էրն :

74. Մին յօրինակաց մերոց ունէր « ընդդիմանալ » :

75. Սակաւ մի ի վեր անդր Ստեփաննոս Ստողիկ խոստանաց ճառել զճոխութեան, Հայկազեանց, զոր ի բաց թողեալէր յառաջին զիրս իւր . ապա խաղառմոսացեալ զոր խոստացան՝ զՏրդատոց բուռն հարկանէ :

76. Երկու են Վարդ անուամբ երեւելի սրատրիկք ի ժամանակիս յայմիկ, մին՝ Վարդ-Փոկաս, միւսն՝ Վարդ-Սիկլատոս կոչեցեալ, որոց ճակատադիրք տարօրինակ իմն բերմամբ կցեցան ի մի : Առ կայսերութեամբն Յովհաննոս Չմշկկայ Հայկազնոց արիկ զանձամբ Վարդ-Փոկաս ծիրանիս կայսերական, զոր ի բաց եղ տտիպեալ ի Վարդայ-Սիկլատոսէ : Առ կայսերութեամբն Վասիլ Բ. Վարդ-Սիկլատոս ապատամբեցաւ, եւ նուաճեցաւ ի Վարդայ-Փոկասայ : Ապա յամսն 987-989 . երկոքին եւս միարան կանգնեցին զդրօշակն ապատամբութեան :

77. Ստեփաննոս Ստողիկ թուէ ընդ գաւառս Չորմայրուոյ, Կարնոյ, Բասենի և այլոց, զորս եղ Վասիլ կայսր Գաւթի Արարազաղատի, նաև զԱղէստը, որ յոյժ հեռի գտլով ի գաւառացս յայայանէ, մերձ սո Վիրանան լեառն . չէր ի ժամանակին յայնմիկ եւ ոչ ընդ Յունաց իշխանութեամբ :

78. Բաղդատ ոչ է Բարեւոն, որպէս բաղում անգամ հարկ եղեւ մեզ կրկնել : Հիմնեալ յամի 762 . զերկոքին ամսամբք Տիգրիսի յԱբու-Չաֆար-ալ-Մանսուր ամիրապետէ, եւ զեղեց կայսուցեալ ի Հարուն-ալ-Ռաշիտայ, Բաղդատ եղեւ յընթացս

500 ամայ ամ թ ու ամիրապետայն Արարացուց : Իսկ
Բարեշուն կանգնեցաւ զերկոքին եզերքք Եփրատայ
2,680 ամօք նախքան զՔրիստոս ի Ներքովդայ, եղև
նախ մայրաքաղաք Թաղաւորութեանն Քաղղէա-
ցուց, ապա կայսերութեանց Ասորեատանեաց և Բա-
բելացուց : Հռչակաւոր աւերակք նորա կան, մնան
մինչև ցայսօր և կոչին յոմանց Բարիլ և քիթ Եւեբուդ
կամ աշտարակ Ներքովդայ, մերձ ի քաղաքն Հիլէհ :

79. Երկրորդ օրինակն ունէր « առաքինութեան » :

80. Օրինակն Ստեփաննոս Ասողիի, զոր զժբախ-
տաբար կարի անաղան տեսի առ դիտնական Հ.
Ղեւոնդ վարդապետն Ալիշանեան, ունէր « մարդ-
կօրին վինելով գոյն . բայց սակայն Թաքուն է և յեա-
երեւելոյն . եւ կամ զի աստուածայնագոյն ասացից
եւ յերեւելն մարմնով . եւ այս Յիսուսի խորհուրդ
անյայտ է ո՛չ միայն բանի, կամ մտաց հպել ի խոր-
հուրդն նորա . այլ մանաւանդ եւ ճառելովն անճա-
ռելի մնայ » :

81. Նոյն օրինակն՝ « քանզի մարմին էր լուսոյ ճշ-
մարտի » :

82. Նոյնն՝ « եթէ ոչն դիտողի զվեղս՝ իւրացու-
ցանելով ընդ մեզօք խափանել զվեղս » :

83. Նոյն « մարդկան անցիցն » :

84. Զայսմանէ խօսեցեալեմք ի ճառին մերում որ
յաղաղս յարդութեան պատկերաց առ Հայս :

85. Օրինակն Հ. Ղեւոնդ Ալիշանեանի ունէր « շէ-
ղք » :

Բարերարաց շարի Հայ պատմագրաց :

S.S. օրինակ :

Պէտրդ արբեպիսկոպոս՝ ամենապատիւ
պատրիարք Առաքանդնուպօլսի. 2

Ղուկաս արբեպիսկոպոս և տապետ՝ նա,
խաղաչ Սինօղի սրբոյ Էջմիածնի. 2

Յակոբ արբեպիսկոպոս՝ նախակին պատ-
րիարք Առաքանդնուպօլսի. 2

Պ.Պ. Աբեթիկ աղա և եղբարք Ներսուզեան. 1

Աբրահամ ամիրայ Սպրօյեան. 29

Ա. պ. ա. 1

Աբթին աղա Բարսեղեան 1

Ազգասէր աղա ոմն. 5

Ազնուական անձն մի. 2

Ազեքսանդր աղա Փողինով Տփղիսեցի 2

Ազեքսանդր աղա Յօնանեայ՝ ազնուա-
կան. 10

Աւետիա աղա Մխաթեան՝ սեղանատուր 5

Աւետիա աղա Էնֆիաճեան՝ 1

Աւետիա աղա Պօյաճեան. 1

Բեթրաք աղա Սարուխանեան 1

Գարրիէլ աղա Խուրեան 1

Գարրիէլ աղա Ճճարտախօսեան. 1

Գալուստ աղա տէր Պօղոսեան. 1

Պ.Պ. Քէորդ բէյ Երամեան՝ սեղանաւոր փոխարքային Եղիաւոտի	10
Քէորք աղա Խորասանճի՝ սեղանաւոր	5
Քէորդ աւագ քահանայ Խաա դիւղի	1
Քէորդ՝ աւագ քահանայ Հալէպի	1
Գրիգոր աղա (մահտեսի) Կոստանդեան	17
Գրիգոր Մանուկ-բէյ՝ ասպետ և դնդապետ	1
Գրիգոր աղա Տէյիլսէնճեան	1
Գրիգոր էֆէնտի Օտեան	1
Եաղուս աղա Եաղուսեան՝ սեղանաւոր	1
Եաղուս աղա (մահտեսի) Սպարթալեան	1
Թանդարան դպրատան Բինկանու	1
Թովմաս աղա Մաղաբեանի Մանչեսթեր Իզնասիտս վարդապետ՝ պատրիարքական փոխանորդ	1
Իսկենտէր աղա Խ. Հաճիօղլուեան	1
Խաչատուր Լաղարեանց՝ կոմս և ասպետ՝ սենեկապետ Կայսեր ամենայն Ռուսաց	17
Խաչատուր աղա (մահտեսի) Մեծատուրեանց Բինկանցի	1
Կարապետ աղա (մահտեսի) Մարդար Կրիզեան	1
Կարապետ աղա (մահտեսի) Նաչապետեան Տերենդեցի	1
Կարապետ աղա Խաչատուրեան	1
Կիրակոս աղա (մահտեսի) Եաղճեանց Խարրերդցի	1

Պ.Պ. Մանուկ աղա Խարամաճեան	1
Մանուկ աղա Ներսիսեան Չիմիչկէզէկ Հաղարցի	1
Մատթէոս աղա Մ. Ս. յիշատեան Ալեաս- րացի	1
Մարգար, Աարապետ և Թաղուոր Յակո- բեան եղբարք	5
Մարտիրոս աղա Գ. Միւհէնտիսեան	1
Մելքոն աղա Թերզեան	1
Միսաբեան Աարդերես աղա՝ սեղա- նաւոր	2
Միքայէլ աղա Խորառանձի՝ բժիշկ	1
Միքայէլ աղա Մարգարեան	1
Մկրտիչ աղա Աղաթօն	1
Մկրտիչ Աարապետ աղա Բաթաւի- ացի	1
Մկրտիչ աղա Նիկոմիդացի Մովճեան՝ սեղանաւոր	5
Յակոբ Էֆէնտի Արճիկեան՝ խորհրդական դեսպանատան Տաճկաց	2
Յակոբ աղա Պ. Նորատունկեան	5
Յարութիւն աղա Խարամաճեան	1
Յարութիւն աղա Մարգարեան	5
Յարութիւն Մ. Թ. աղա Պարախալա- նեան	1
Յարութիւն աղա Սարուխանեան	1
Յոհան աղա (մահտեսի) Ետղճեանց Խար- բերդցի	1
Յոհանջան աղա Եխեանց Եռչեցի	1

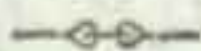
Պ.Պ. Յովհաննէս աղա Այվազովսքի՝ նկարիչ և ասպետ	1
Յովհաննէս աղա Ամիրաղեանց Տփղիսեցի	1
Յովհաննէս աղա Խորատանճի	1
Յովհաննէս աղա Մանուկ-բէյ՝ աղնուա կան եւ ասպետ	6
Յովհաննէս աղա Մ. Մարդարեան	1
Յովհաննէս աղայ Յոնանեանց աղնուա կան եւ ասպետ	3
Յովհաննէս աղա Սախալան	5
Յովհաննէս աղա Սխոնեան	1
Յովհաննէս վարդապետ Արշարունի	1
Յովսէփ աղա Ազնաուրեան	1
Յովսէփ աղա Մարդարեան	1
Յովսէփ Չելչալի Իւսուֆեան	29
Յովսէփ աղա Պապայեան	1
Նեյման՝ հայազէտ զիտնական Վերմա նացի	1
Նիկողայոս աղա Կ. Մարդարեան	1
Նշան աղա Գ. Փէշտիմաղճեան	1
Նշան ամիրայ Փիշմիշեան՝ սեղանաւոր	3
Ումէտ աղա Նկարիչ	1
Պետրոս աղա Թիրխարեան	1
Պետրոս ամիրայ Խորատանճի՝ սեղա նաւոր	5
Պետրոս աղա Մեծատուրեանց Բին կանցի	1
Պետրոս աղա Տէմիրճիպաշի	1

Պ.Պ. Ռաֆայէլ աղա Սպրոյեան	10
Սահակ աղա Փէշտխաճեան	1
Սարգիս աղա Էջիկիւղաճեան	1
Սարգիս աղա Հիսարեան	1
Սարգիս աղա Տիրացուեան	1
Ստեփաննոս աղա Ամարտախօսեան	1
Ստեփանն աղա Պաղասանեան	1
Վահրամ աղա Յ. Մարգարեան	1
Վիճէն աղա Չրաճը	1
Տիգրան աղա Ռ. Եռստֆեան	1
Օհանն աղա Օտտաղաճեան	2

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26

ՅԱՆԿ ԳԼԽՈՅ ԵՐԻՑ ԳՐՈՅ

Ստեփաննոսի Ստողիսայ :

Երևա :

Ընծայարեբոս թիւն	5
Avis.	6
Յառաջարան.	7

Գ Ի Ր Ք Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն ;

Ա. Յաղագս թէ՛ ո՛յք եղեն պատմագիրք յայլոց աղագս . և նախատացութիւն բանի.	13
Բ. Յաղագս Պատմեանց՝ Եղիպտոս- ցւոց թագաւորաց.	23
Գ. Յաղագս իշխանաց Եբրայեցւոց որք ի քահանայից անտի առաջնորդեցին ժողո- վրդեան.	25
Դ. Յաղագս թագաւորաց Ասորւոց , Պարսից և Մարաց.	29
Ե. Յաղագս թագաւորաց Հայոց Արշա- կունեաց.	36

Գ Ի Բ Ք Ե Ր Կ Ր Ո Ր Գ :

Երևա :

Ա. Յաղագս թագաւորութեան Տրդա-
տայ և որ ի նմանէ թագաւորք Արշակու-
նիք. և լուսաւորութեանս Հայոց ի ձեռն
սրբոյն Պրիգորի և որ ի նմանէ հայրապետք
Հայաստանեայցս. 59

Բ. Յաղագս իշխանայ Հայոց, որք զինի
թագաւորացն Արշակունեաց. և հայրապե-
տայ Հայոց, որք զինի տոհմին սրբոյն Պրի-
գորի. 79

Գ. Թագաւորք Պարսից Սասանականք.
անուանք և ժամանակք նոցին. 114

Դ. Ամիր-ալ-մուսնիք Տաճկաց . և որ
ինչ յաւուրս նոցա գործեցաւ. 120

Ե և Չ. Պլուխբն ի ցանկին և եթ գտանէին :

Գ Ի Բ Ք Ե Ր Կ Ր Ո Ր Գ :

Երևա :

Ա. Բան նախասացութեան. և յաղագս
Աշոտոյ Բաղրատունոյ թագաւորելոյ . . . 141

Բ. Յաղագս թագաւորութեան Աշո-
տոյ Բաղրատունոյ թէ յորձւմ ժամանակի. . . 143

Գ. Յաղագս թագաւորելոյն Սմբատայ.
և որ ինչ յաւուրս նորա գործեցաւ. 145

Դ. Յաղագս մահուան Սմբատայ. և ա-
ւերածոյ աշխարհիս Հայոց յանօրէն Յու-
սուխայ՝ որդւոյն Արուսաճի. 149

Ե. Յաղագս նահատակացն որ ի Գուին
բաղարի կատարեցան յանօրէն Յուսուփայ. 152

Զ. Յաղագս փախառի երկուց որդւոցն
Սմբատայ. և դառնալոյ սյարէն. և թագաւորեցոյն Աշոտոյ. 155

Է. Յաղագս թագաւորեցոյն Աբասայ. և
որ ինչ յաւուրս նորա գործեցաւ : Եւ վարք
միանձանց և բազմակեաց կրօնաւորաց. 157

Ը. Յաղագս թագաւորութեան Աշոտոյ՝
որդւոյ Աբասայ. և որ ինչ յաւուրս նորա
գործեցաւ. և շինուածք սրբութեան տեղեացն. 166

Թ. Յաղագս կաթողիկոսութեան Տեան
Խաչկայ. և շինեցոյ զեկեղեցին և զտուն կաթողիկոսարանին ի դիւղն Արգինայ. 171

Ժ. Վասն պատերազմին Յունաց որ յԱմիթ.
և երևման աստեղն. և մահուան
Աւր-Ժանայ թագաւորի. 173

ԺԱ. Վասն թագաւորեցոյն Սմբատայ՝
որդւոյ Աշոտոյ. և շինեցոյ զպարիսպն Անուց
հանդերձ եկեղեցեան. և զալոյ կիսրապաղատին
Գաթի ի Շիրակ. 174

ԺԲ. Վասն դալոյ ամիրային Արշաճայ
ի Հայս. և յետոյ բառնալոյ իշխանութեան
նորա. և խեղդամահ վնեցոյ նորա. 175

ԺԳ. Յաղագս կոտորածին Վասպուրա-
կանի. և ձերբակալ վնեցոյ իշխանայ ի
ձեռն Արուստիոյ՝ Գողթան ամիրային. 176

ԺԴ. Յաղագս թագաւորելոյն Վասիլ
Յունաց . և բռնակալութեան Վարդայ . և
աւերածոյ աշխարհին Յունաց 177

ԺԵ. Վասն վերջին պատերազմին Յու-
նաց . և փախտական լինելոյ բռնակալին
Վարդայ 179

ԺԶ. Յաղագս ամիրայութեան Իրն Խոս-
րովու . և խնայութեան նորա 181

ԺԷ. Յաղագս թագաւորելոյն Սբասայ
ի Վարս . և բարեգործութեան նորա . և շի-
նելոյ զՇիրիմն վանս անուամբ իւրով 183

ԺԸ. Թէ ո՛րպէս եկն Սբզած՝ որդին
Ռովդայ, ի Գուին քաղաք . և հարկս ի Հայոց
առեալ՝ դարձաւ 186

ԺԹ. Գարձեալ եկն Սբզածայ յաշ-
խարհն Վասպուրականի . և մահ նորին . և
ամիրանալ Մալխանայ՝ որդւոյ նորա 186

Ի. Յաղագս անցուցանելոյ թագաւորին
Վասիլ ի ժողովարանէս Հայոց յաշխարհն
Մակեդոնացւոյ . և հալածանք ի ձեռն մեա-
րապօլտին Սերասախոյ 188

ԻԱ. Պատասխանի թղթոյն մեարապօլ-
տին Սերասախոյ գրեալ հրամանաւ Տեառն
Խաչկայ՝ Հայոց կաթողիկոսի 190

ԻԲ. Թէ զկարգ չարաչար մահուամբ
մեռաւ մեարապօլտն Սերասախոյ . և վասն
թագաւորացն Բուլղարաց, որ սպանին զնա 236

ԻԳ. Եւ թէ ո՛րպէս չողաւ զօրօք թագաւ-

ւորն Յունաց Վասիլ յաշխարհն Բուրլարաց .
և պարտեալ փախատեաց այսրէն դարձաւ 237

ԻԴ. Վասն ելանելոյ բանակալին Վարդայ ի Բաղդատոց . եւ մտանելոյ յաշխարհն Հռոմոց 238

ԻԵ. Ելն Փոկասու-Վարդայ . եւ ունել ղթաղաւորն . եւ թաղաւորել ինքեան 239

ԻԶ. Գալն Փոկասու-Վարդայ յեղբ ծովուն զօրօք . եւ ելանելն Վասիլի . եւ սարանանելն զնա 241

ԻԷ. Յաղագս երեւման աստեղն . եւ չարմանս Արտանդնուպօլսի . եւ մահս սալրատամբին Չորտուանէլի 241

ԻԸ. Յաղագս մերժելոյ ղթուրա ի թաղաւորութենէ Ալիսաղայ . եւ թաղաւորել զուցանելոյ ղԲաղարատ՝ որդի Գուրդենայ 243

ԻԹ. Յաղագս չար գործոցն Սմբատոց . եւ մահս նորին 244

Լ. Յաղագս թաղաւորելոյն Գաղկայ . եւ որ ինչ յաւուրս նորա գործեցաւ 247

ԼԱ. Յաղագս մահուան Տեառն Խաչկայ 249

ԼԲ. Յաղագս կաթողիկոսութեան Տեառն Սարգսի 260

ԼԳ. Թէ ղխորդ չողաւ կրկին անգամ թաղաւորն Վասիլ յաշխարհն Բուրլարաց . եւ առ զքաղաքն Վէոաց 252

ԼԴ. Առաքումն Ժան պատրիկի յաշխարհն Բուրլարաց . եւ կալանաւոր լինելն 252

ԼԵ. Ելն տաճիկ զօրուն Եղիապտացւոց յաշխարհն Յունաց, և միանգամ և երկիցս պատերազմելն, և ելն թագաւորին Ասալի ի վերայ նոցա,	253
ԼԶ. Յաղագս շարժման չորրորդ Հայոց.	254
ԼԷ. Դարձեալ ելն Եղիապտացւոց զօրուն, և վասն Բարեղոնի, և մահ Դաւասանտին .	256
ԼԸ. Յաղագս ամիրային Բատին մահ, ուանն, և աւերումն Մանազկերտի, և դալն Մարիանայ, և պատահումն կիւրա- պաղատին Դաւթի,	257
ԼԹ. Թէ զիա՛րդ քեռորդին Բատին ամի- րայ եղեալ՝ հանէ ի Նիրկերտոց զտաճիկ բնակիչսն, և մահն նորին յԱմիթ,	258
Խ. Ատորած Արայ զօրուն ի Խլաթ քաղաքի,	259
ԽԱ. Ասան մեծի պատերազմին Պարսից և Քրիստոնէից յԱպահունեաց դաւառին, . .	261
ԽԲ. Մուտն միւսանգամ թագաւորին Ասալի յաշխարհն Տաճկաց ի կողմն Ատրւոց,	266
ԽԳ. Ասան մեծի կիւրապաղատին Դաւ- թի մահուան, և դալն Ասալի՝ թագաւորին Յունաց, յաշխարհն Արևելից,	267
ԽԴ. Ասան դալոյն Գուրգենայ յերկիրն Տայոց, և զօրացն Յունաց ի դաւառն Բասենոց,	270
ԽԵ. Թէ զիա՛րդ Գազիկ աւերեաց զգա- ւառն Տաշիր և զԱրայ դաշտ,	272

ԽԶ. Յաղագս նահապետութեան Արծրունեաց, որ զվերովք ժամանակօքս թագաորեցին Ասապուրականի. 273

ԽԷ. Յաղագս շինելոյն Գաղկաց արքայի ի բաղարն Անույ զեկեղեցին մեծ անուամբ արրոյն Գրիգորի. 274

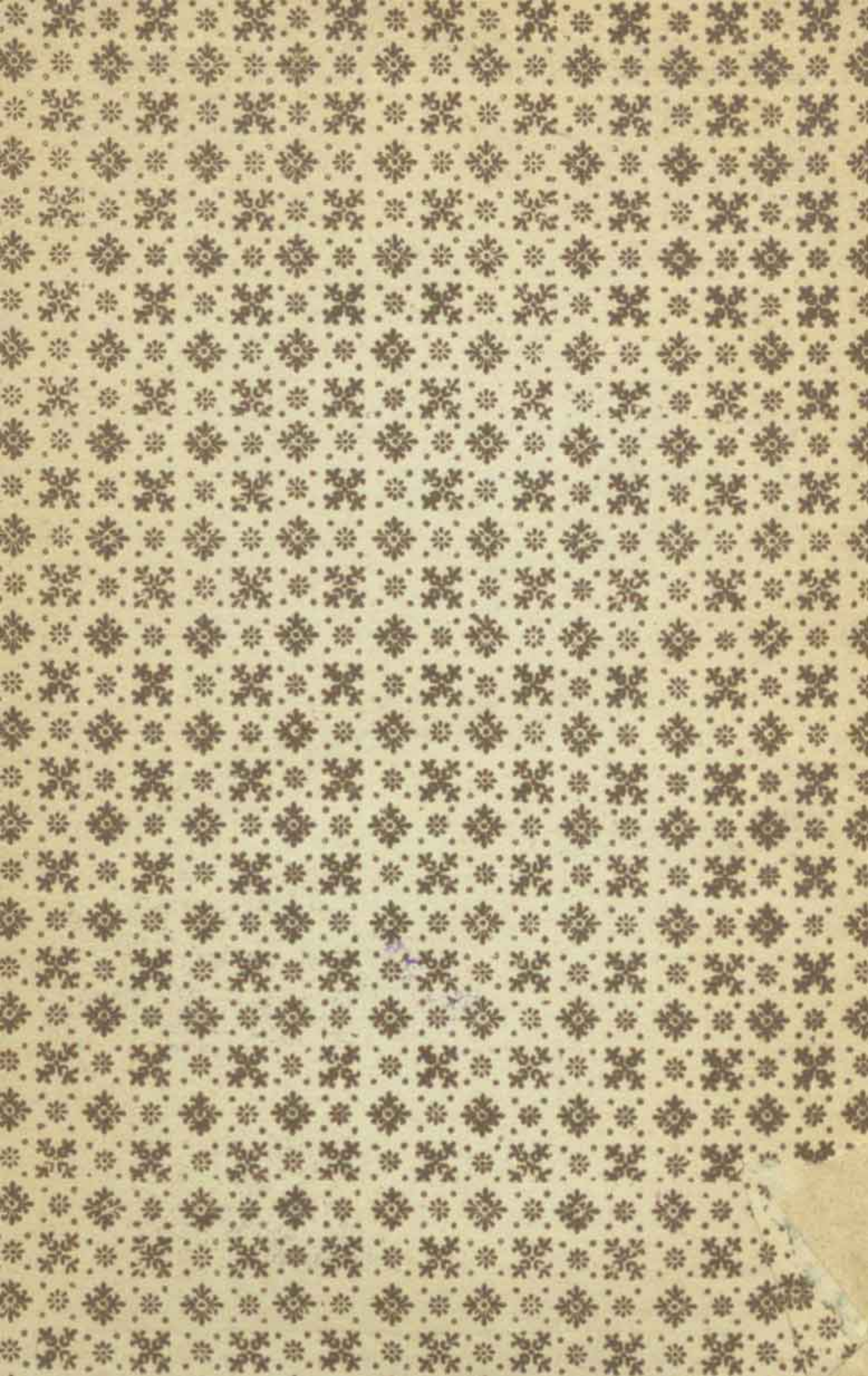
ԽԸ. Յաղագս վճարելոյ մահուամբ իշխանայն Փառխասոյ. 275

Բան վախճանի փառատորական ի սպառումս յիշատակարանիս. 275

Ծանօթութիւնք երկոց գրոց Ստեփաննոսի Ասողկաց. 279

Անուամբ բաժանորդաց. 297

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0001235

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0001234

